

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİNDE
SOSYALİZM TARTIŞMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Eray KÖROĞLU

Çorum-2024

**BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİNDE
SOSYALİZM TARTIŞMALARI**

Eray KÖROĞLU

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hakan REYHAN

Çorum-2024

Eray KÖROĞLU tarafından hazırlanan “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde Sosyalizm Tartışmaları” adlı tez çalışması 25/04/2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Demirhan Fahri ERDEM

.....

Prof.Dr. Hakan REYHAN

.....

Dr. Öğr.Üyesi Recep AYDIN

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 03/05/2024 tarih ve 2024/725 sayılı kararı ile Eray KÖROĞLU'nun Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Prof. Dr. Osman ÇUBUK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez İçindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim.

İmza

Eray KöROğLU

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİNDE
SOSYALİZM TARTIŞMALARI

Eray KÖROĞLU

ORCID:

0009-0003-0529-7392

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Nisan 2024

ÖZET

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), “Meclis Hükümeti Sistemi”ni benimseyerek; yasama, yürütme ve yargı organlarını kendi bünyesinde toplamış ve “güçler birliği” ilkesini kabul etmiştir. TBMM Başkanı Mustafa Kemal, hem Meclisin (yasama) hem de hükümetin (yürütme) başkanlığını yapmıştır.

Tezin konusu; Birinci TBMM döneminde yaşanan sosyalizm tartışmalarıdır. Konu, 1920-1923 Yılları arasında, Türkiye başta olmak üzere, çeşitli ülkelerde yaşanan, Birinci TBMM ve sosyalizmle bağlantılı olarak Türkiye’yi etkileyen olayları kapsamaktadır. Tezin kavramsal çerçevesini oluşturan temel terimler; Birinci TBMM, Mustafa Kemal, Müdafaa-i Hukuk Grubu, İkinci Grup, Sosyalizm, Komünizm, Bolşevizm, Yeşil Ordu Cemiyeti, Türkiye Komünist Fırkası, Halk Zümresi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Enver Paşa ve Mustafa Suphi’dir.

Tez, “nitel” araştırma yöntemi ile oluşturulmuştur. Tezde, nitel araştırma yöntemi veri analiz tekniklerinden birisi olan; literatür taraması, doküman belge analizi ve biyografik veri toplama tekniklerinin bileşiminden oluşan, veri çeşitlemesi tekniği kullanılmıştır. Veri çeşitlemesi tekniğinin kullanılma nedeni, Birinci TBMM dönemiyle ilgili verileri en sağlıklı biçimde elde edebilmektir.

Tezde, Birinci TBMM ile ilgili genel bilgiler elde edilmiş ve bu bilgiler ışığında Meclisin niteliği, milletvekillerinin sosyo-ekonomik durumu ve siyasal tercihleri belirlenmiştir. Yapılan incelemelerde; Birinci TBMM döneminde mecliste bulunan sosyalist milletvekillerinin, çoğu zaman susturulduğu, dışlandığı ve birçoğunun yargılandığı

görülmüştür. Ancak, ilk meclis olmasına rağmen; farklı siyasi grupları bünyesinde barındıran, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip milletvekillerinden oluşan ve çok sesli bir meclis olan Birinci TBMM'nin, her türlü olumsuzluğa rağmen, Türkiye tarihinin en demokratik meclisi olduğu anlaşılmıştır.

Birinci TBMM; Bolşevik Devrimin, etkilerini Rusya dışında da göstermeye başladığı bir dönemde açılmış ve Bolşevik Devriminden etkilenmiştir. Başta Mustafa Suphi olmak üzere Türk komünistler, komünizmi Türkiye'ye getirebilmek için mücadele etmişler; ancak, başarılı olamamışlardır. RFSSC Yönetimi, Türkiye'nin iktidar mücadelesinde, Mustafa Kemal yerine Enver Paşa'yı desteklemiştir. Ayrıca, RFSSC, komünizmi, Türkiye'ye yaymaya çalışırken, görev verdiği Türk Devrimcilerine sahip çıkmamış, onları yalnız bırakmıştır. Mustafa Suphi'nin öldürülmesine, Nazım Bey'in bakanlıktan alınmasına, diğer Türk komünistlerin İstiklal Mahkemelerinde yargılanmasına ve ceza almasına yeterince tepki göstermemiştir.

RFSSC, anti-emperyalist olarak nitelediği Türk Devrimine, karşılıksız yardım yapmıştır. Yapılan karşılıksız yardımlar, Mustafa Kemal'in elini güçlendirirken, Türk Komünistlerini zor durumda bırakmıştır. 1920 Yılından itibaren mecliste komünizmle ilgili tartışmalar yaşanmış; komünist milletvekillerine baskı yapılmıştır. Ancak, komünistlere yönelik baskılar, 1921 Yılında üst düzeye çıkmıştır.

Anahtar Kavramlar: Sosyalizm, Birinci TBMM, Birinci Grup, Yeşil Ordu Cemiyeti, Nazım (Resmor) Bey

Bilim Kodu: 117111

TITLE OF THE THESIS IS WRITTEN HERE
SECOND LINE IF NECESSARY, TITLE OF THE THESIS

Eray KÖROĞLU

ORCID:

0009-0003-0529-7392

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

April 2024

ABSTRACT

The First Grand National Assembly of Türkiye (TBMM) gathered the legislative, executive and judicial bodies within itself and accepted the principle of "union of powers" by adopting the "Parliamentary Government System". Mustafa Kemal, Speaker of the Grand National Assembly of Turkey, served as the head of both the Parliament (legislative) and the government (executive).

The subject of the thesis is the debates that took place during the first Turkish Grand National Assembly period. The subject covers the events that took place between 1920 and 1923 in various countries, especially in Turkey, and that affected Turkey in connection with the First Grand National Assembly of Turkey and socialism. Basic terms that form the conceptual framework of the thesis are as follows: The First Grand National Assembly of Turkey, Mustafa Kemal, the Defense of Law Group, the Second Group, Socialism, Communism, Bolshevism, the Green Army Society, the Turkish Communist Party, the People's Group, the Turkish People's Participation Party, Enver Pasha and Mustafa Suphi.

The thesis was created with the "qualitative" research method. In the thesis, qualitative research method is one of the data analysis techniques. Data triangulation technique, which consists of a combination of literature review, document-by-document analysis and biographical data collection techniques, was used. The reason for using the data diversification technique is to obtain data regarding the First Grand National Assembly of Turkey term in the most reliable way.

In the thesis, general information about the First Grand National Assembly of Turkey was obtained and in the light of this information, the nature of the Assembly, the socio-economic situation of the MPs and their political preferences were determined. In the examinations carried out, it was observed that the socialist MPs who were in the parliament during the first Turkish Grand National Assembly were often silenced, excluded and many of them were tried. However, although it was the first parliament; it has been understood that the First Grand National Assembly of Turkey, which was a multi-voiced parliament comprising different political groups and consisting of deputies with different socio-economic and cultural characteristics, was the most democratic parliament in the history of Turkey, despite all kinds of negativities.

First Turkish Grand National Assembly was opened at a time when the Bolshevik Revolution began to show its effects outside Russia and was influenced by the Bolshevik Revolution. Turkish communists, especially Mustafa Suphi, struggled to bring communism to Turkey; However, they were not successful. The Russian Federative Soviet Socialist Republic (RFSSR) Administration supported Enver Pasha instead of Mustafa Kemal in Turkey's struggle for power. Moreover, while the RFSSC was trying to spread communism in Turkey, it did not support the Turkish Revolutionaries it assigned and left them alone. She did not react sufficiently to the murder of Mustafa Suphi, the dismissal of Nazım Bey from the ministry, and the trial and punishment of other Turkish communists in the Independence Courts.

RFSSC provided unrequited aid to the Turkish Revolution, which is described as anti-imperialist. While the unrequited aid strengthened Mustafa Kemal's hand, it left the Turkish Communists in a difficult situation. Since 1920, there were discussions about communism in the parliament and Communist MPs were put under pressure. However, the pressures on communists increased to the highest level in 1921.

Key Terms: Socialism, First Grand National Assembly of Turkey, First Group, Green Army Society, Nazım (Resmor) Bey.

Science Code: 117111

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlanmasında emeğini ve desteğini esirgemeyen Hocam Prof. Dr. Hakan REYHAN'a teşekkür ederim.

En kısa zamanda "Profesör" olmasını dilediğim, yüreği sevgi dolu, güzel insan Doç. Dr. Demirhan Fahri ERDEM'e ve,

İlerleyen yıllarda çok donanımlı bir "Profesör" olacağından emin olduğum Dr. Öğr. Üyesi Recep AYDIN'a teşekkür ederim.

Başta; 1968 Hasanoğlan Köy Öğretmen Okulu mezunu olan ve 1968-2013 Yılları arasında 45 Yıl İlkokul Öğretmeni olarak görev yapan babam Enver KÖROĞLU olmak üzere; annem Yaşar, kardeşlerim Erdal ve Erkal, eşim Naciye, çocuklarım Eylül Yaşar ile Ekin Yağmur'a ve,

20 Yıllık dostlarım Erdal BAYKARA, Rüştü Barış ÖZTÜRK, Cevdet ÇUHADAR ve Faruk VERAN'a teşekkür ederim.

Eray KÖROĞLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİ

1.1. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına Ortam Hazırlayan Etkenler.....	5
1.2. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Oluşumu.....	5
1.2.1. Meclisin ismi.....	8
1.2.2. Meclisin yapısı.....	9
1.2.3. Meclisin özellikleri.....	9
1.3. Meclis Hükümeti Sistemi.....	10
1.3.1. Yasama.....	11
1.3.2. Yürütme.....	11
1.3.3. Yargı.....	12
1.4. 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu).....	12
1.5. Ayaklanmalar.....	15
1.5.1. Ayaklanmaların nedenleri.....	16
1.5.2. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı girişilen ayaklanmalar.....	16
1.5.3. 1920 yılında meydana gelen ayaklanmalar.....	18
1.5.4. 1921 yılında meydana gelen ayaklanmalar.....	19
1.5.5. Azınlık ayaklanmaları.....	20
1.6. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Gruplar.....	20

1.6.1. Birinci Grup (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu).....	21
1.6.2. İkinci Grup.....	24
1.6.3. Sosyalistler.....	27
1.7. Birinci Bölümün Özeti ve Genel Değerlendirmesi.....	28

2. BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİNDE

TÜRK SOSYALİST HAREKETİ

2.1. Osmanlı Devleti'nden Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Türk Sosyalizmi.....	31
2.2. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde Sosyalizm.....	32
2.2.1. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi döneminde işçi sınıfı.....	33
2.2.2. Enternasyonal çizgisi ve Türkiye Komünist Partisi'nin doğuşu.....	34
2.2.3. Birinci Doğu Halkları Kurultayı ve Bakü Kongresi.....	34
2.3. Sosyalizm Tartışmalarında Belirleyici Olan Sosyalist Öncüler ve Sosyalist Siyasal Figürler.....	38
2.3.1. Mustafa Suphi.....	38
2.3.2. Asya'daki Büyük Türk Devrimcileri: Sultan Galiyev ve Mollanur Vahidov.....	43
2.3.3. İttihatçı Sosyalist Enver Paşa ve Rusya macerası.....	53
2.3.4. Hüseyin (İştirakçi) Hilmi.....	60
2.3.5. Ethem Nejat.....	65
2.3.6. Doktor Şefik Hüsnü (Değmer).....	69
2.4. İkinci Bölümün Özeti ve Genel Değerlendirmesi.....	73

3. BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE SOSYALİSTLER

VE MECLİSTE SOSYALİZM TARTIŞMALARI

3.1. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde Meclis İçi Sosyalist Partiler.....	77
3.1.1. Yeşil Ordu Cemiyeti.....	77
3.1.2. Halk Zümresi.....	79

3.1.3. Resmi Türkiye Komünist Fırkası (Partisi)	81
3.1.4. Gizli (Hafi) Türkiye Komünist Fırkası (Partisi)	84
3.1.5. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası	85
3.2. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde Sosyalist Milletvekilleri.....	88
3.2.1. Tokat milletvekili Nazım Bey (Resmor, Öztelli).....	88
3.2.2. Afyon milletvekili Koçzade Mehmet Şükrü Bey (Koç).....	93
3.2.3. Bursa milletvekili Şeyh Abdullah Servet Efendi (Akdağ).....	96
3.2.4. Denizli (ve Kırşehir) milletvekili Hakkı Behiç Bey (Bayiç)	99
3.3. İttihatçılar, Enver Paşa ve Sosyalizm	103
3.4. Mustafa Kemal'in Sola ve Sosyalizme Bakışı.....	109
3.5. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Sosyalizm Tartışmaları.....	114
3.5.1 Gizli celse zabıtları ve mecliste sosyalizm tartışmaları	114
3.5.2. Gizli celse zabıtları ve mecliste Mustafa Suphi tartışmaları	130
3.6. Üçüncü Bölümün Özeti ve Genel Değerlendirmesi	133
SONUÇ VE ÖNERİLER	137
KAYNAKÇA	144

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

akt.	Aktaran
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A-RMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti
A-RMHG	Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
D.	Devre
der.	Derleyen
HF	Halk Fırkası
HZ	Halk Zümresi
HŞP	Halk Şuralar Partisi
İ.	İçtima
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
İTP	İttihat ve Terakki Partisi
MSK	Müslüman Sosyalistler Komitesi
RFSSC	Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM GCZ	Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
THİF	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası

TİÇF	Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası
TİÇSF	Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TKF	Türkiye Komünist Fırkası
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TKS	Türk Kurtuluş Savaşı
UKS	Ulusal Kurtuluş Savaşı
YOC	Yeşil Ordu Cemiyeti

GİRİŞ

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan ve cumhuriyetin ilanından önce görev yapan en önemli siyasal organdır. Açıldığı, 23 Nisan 1920'den son oturumunu gerçekleştirdiği 15 Nisan 1923'e kadar üç yıl görev yapmıştır. 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırarak gücünü millete dayandırmış ve cumhuriyete geçiş sürecine zemin hazırlamış kurucu bir meclistir.

Mustafa Kemal; 57 Yıllık yaşamında, resmi olarak 3.997 adet kitap okumuş ve bütün yaşamını Türkiye'yi emperyalist işgalden kurtarmak, devleti kurmak ve onu reformlar yoluyla geliştirmek amacıyla geçirmiştir. Mustafa Kemal, uygun bir tedaviyle ömrünün 7-8 yıl daha uzatılma olasılığı bulunmasına rağmen, Hatay sorunu nedeniyle yabancı doktor tedavisini kabul etmemiş ve kendisine konulan tanıdan kısa bir süre sonra vefat etmiştir.

Komünizm (Marksizm, sosyalizm), kapitalizme tepki olarak Marks ve Engels tarafından oluşturulan ekonomik ve toplumsal bir modeldir. 19. Yüzyılda ortaya çıkan (bilimsel) komünizm; Alman felsefesini, Fransız sosyalizmini ve İngiliz ekonomi-politiğini temel alarak inşa edilmiş bilimsel bir süreçtir. Sosyalizm ise, komünizmin ilk aşamasıdır; sınıfsız topluma ulaşmak, burjuva sınıfını yok etmek ve proleterya diktatörlüğünü gerçekleştirmek amacıyla öngörülmüştür. Komünizm, ekonomik, tarihsel ve sosyolojik olarak tarihsel materyalizmi, felsefi olarak diyalektik materyalizmi, ahlaki olarak da ahlaki idealizmi temel alır. Komünizm; kapitalizmde var olan, işçi ile burjuvazi arasındaki eşitsizliği yaratan kavramı, artı(k)-değer terimi ile ifade etmiştir. Devletin olmadığı komünizmde, alt yapı (ekonomi) üst yapıyı (kültür, sanat, din) belirler. Komünizmde; din, özellikle siyasi çıkarlar için kullanıldığında, insan beynini uyuşturan bir afyona benzetilmiştir. Diyalektik materyalizmde, temel olarak; toplumda var olan çelişki (başka etkenler de olmak kaydıyla) harekete geçirildiğinde nitel değişim (devrim) kaçınılmazdır. Sosyalist öğretiyeye göre, sınıf çelişkisi var olduğu müddetçe sosyalist devrim olasılığı da hep vardır.

"Birinci TBMM Döneminde Sosyalizm Tartışmaları" isimli tezin konusu, Birinci TBMM döneminde, meclis içinde ve meclis dışında, yaşanan sosyalizm tartışmalarıdır. Tezin kapsamı, Birinci TBMM döneminde, 1920-1923 Yılları arasında; Bolşevik Devriminin İstanbul, Ankara, Moskova, Berlin, Paris ve Bakü şehirlerindeki gelişim sürecini ve bu sürecin Türk Devrimine etkisini kapsamaktadır. Tez çalışması ile Birinci TBMM dönemindeki sosyalist partilerin, sosyalist oluşumların ve sosyalist milletvekillerinin; meclis içindeki ve meclis dışındaki eylemleri incelenmiştir.

1920'den günümüze, Türkiye'nin en demokratik meclisi olarak kabul edilen ve her siyasi görüşten milletvekilini bünyesinde barındırarak meclise çok seslilik getiren Birinci TBMM, Ulusal Kurtuluş Savaşı (UKS)'nı kazandıktan sonra, 11 Ağustos 1923'te, yenilenecek görevini İkinci TBMM'ye devretmiştir.

Tezin amacı; Türk Siyasal Hayatında sosyalizmi, Türk sosyalizminin temellerini, sosyalist oluşumları ve sosyalist milletvekillerini; meclis dışında sosyalizme yön veren önemli kişileri; “Birinci TBMM” dönemindeki gelişim süreçleri temel alınarak anlamak ve sosyalizmin Türkiye’deki ideolojik gelişiminin nasıl şekillendiğini ortaya çıkarmaktır.

Tezin önemi, günümüze kadar Türk Siyasal Hayatıyla ilgili çalışmalarda göz ardı edilen Birinci TBMM dönemi sosyalizm tartışmalarını gündeme getirmek ve tezin sonuçlarını literatüre kazandırmaktır. Türk Siyasal Hayatında sosyalizmin önemini anlayabilmek ve izini sürebilmek için, Birinci TBMM’deki sosyalizm tartışmalarına odaklanmak gerekir. Bu nedenle, Birinci TBMM dönemindeki sosyalizm tartışmalarına yer verilmiştir. Tez, Birinci TBMM dönemini ve bu dönemdeki önemli figürlerden (aydın, bürokrat ve milletvekili) bazılarını kapsamaktadır.

Tez, “nitel” araştırma yöntemi ile oluşturulmuştur. Tez çalışması sırasında veri toplamak için; literatür taraması, döküman-belge analizi ve biyografik-yaşam hikayesinden oluşan “veri çeşitlemesi” (Data Triangulation) tekniği kullanılmıştır. Çünkü, tezin temelini oluşturan Birinci TBMM dönemiyle ilgili veriler, tek bir analiz tekniğiyle elde edilemediğinden; literatür taraması, doküman-belge analizi ve biyografi yöntemlerinin tümü kullanılmıştır. Literatür taraması yapılırken, literatürü oluşturan birincil ve temel kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Tezde, birincil kaynaklar kapsamında, meclis zabıtlarına ve meclis gizli celse zabıtlarına ulaşılmıştır. Temel kaynaklar kapsamında ise; Mustafa Kemal, Ali Fuat (Cebesoy), Kazım Paşa (Karabekir), Doğan Avcıoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Aclan Sayılğan, Ahmet Demirel, Mete Tunçay, Tarık Zafer Tunaya, Emel Akal ve Hakan Reyhan gibi devlet adamı, yazar, düşünür ve akademisyenlere ait eserlere ulaşılmıştır. Söz konusu eserlerin, kaynak olarak tercih edilme nedeni; bu kaynakların, literatür araştırması sırasında incelenen bütün tez ve makale çalışmalarının temelini oluşturmasıdır. Bu nedenle tez, birkaç yer dışında, aktarma yoluyla değil, literatürün temelini oluşturan kaynaklara ulaşılarak hazırlanmıştır.

Tezde, Birinci TBMM’nin; Türkiye tarihinin en demokratik, sosyalistlerin en yoğun bulunduğu meclis olduğu varsayımından hareketle; Birinci TBMM’nin sosyalizme bakışını, Birinci TBMM’de sosyalistlere baskı yapıp yapılmadığını, Mustafa Suphi’nin neden öldürüldüğünü, mecliste ve meclis dışında bulunan sosyalistlere ne olduğunu, Enver Paşa’nın sosyalistlerle; gerçekten sosyalist olduğu için mi, oportünist olduğu için mi, takiyeci olduğu için mi yoksa pragmatist olduğu için mi iş birliği yaptığını araştırmaya ve ortaya çıkarmaya çalışılacaktır.

Tezdeki temel sorunsal (problem); Birinci TBMM, sosyalizmden ve sosyalist milletvekillerinden etkilenmiştir. Birinci TBMM’de, sosyalist milletvekilleri ile diğer milletvekilleri arasında gerilim vardır. Mustafa Suphi, bu gerilim yüzünden öldürülmüştür. Birinci TBMM, sosyalistleri tehdit olarak algılamış ve onları yok etmiştir.

Tezdeki temel varsayımlar şunlardır:

Ana Varsayım; Sosyalist düşünce Birinci TBMM’nin düşünsel arka planında yer alır.

Destekleyici varsayımlar;

1-Birinci TBMM döneminde kurulan sosyalist partiler, Türkiye'deki sosyalist düşüncenin gelişmesinde etkili olmuştur.

2-Birinci TBMM heterojen ve demokratik bir meclistir. Farklı ideolojik yapıdaki milletvekilleri tarafından temsil edilmiştir. Sosyalistler de, bu farklı ideolojik yapının bir ürünüdür. Mecliste alınan kararlar özgür bir ortamda ve tartışılarak alınmıştır.

3-Sosyalistler, bu dönemde yalnızca TBMM'de veya yurt içinde değil, yurt dışında da aktif olarak çalışmıştır.

Tezdeki Hipotezler;

1- Bolşevik Devrimi ile yükselen sosyalist düşünce, Birinci TBMM'nin düşünsel arka planında yer almaktadır. Öyleyse, Bolşevik Devrimin gerçekleşmesi, düşünsel anlamda Türk Devrimi'nin gerçekleşmesini ve sosyalizmin Türkiye'ye yerleşmesini sağlayacaktır.

2-Bolşeviklerin TBMM Hükümeti'ne silah ve mühimmat yardımı ile mali yardım yapması, emperyalist devletlere karşı UKS'nin kazanılmasını sağlayacaktır.

3-Birinci TBMM, Türkiye'nin en orijinal meclisidir ve sosyalist milletvekillerinin en fazla bulunduğu meclistir. Fakat, sosyalist milletvekillerine yönelik baskı vardır. Öyleyse, Birinci TBMM'de sosyalizme ve sosyalist milletvekillerine yönelik baskılar artarsa, sonraki dönem TBMM'lerindeki sosyalist milletvekili sayısı azalacaktır.

4-UKS'nin kazanılacağına ilişkin inancın artmasıyla birlikte Mustafa Kemal'in, Bolşeviklerle ve Bolşevizm'le olan ilişkisi azalacak; Bolşeviklerle ilişki azaldığında, Türkiye'deki komünistlere yönelik baskılar artacaktır.

5-TBMM Hükümeti, UKS'de başarılı olursa, İttihat ve Terakki Partisi (İTP) ve Enver Paşa, UKS yönetiminin başında olamayacaktır.

6-Bolşeviklerin, TBMM Hükümeti'ne koşulsuz destek vermesi, bu bağlamda ayni ve nakti yardım yapması, Mustafa Kemal'in ve TBMM'nin komünizme yönelmesini engelleyecektir.

Tez; Birinci TBMM Dönemi, Birinci TBMM Döneminde Türk Sosyalist Hareketi ve Birinci TBMM'de Sosyalistler ve Mecliste Sosyalizm Tartışmaları başlıklarını taşıyan üç bölümden oluşmaktadır. Tezin "Birinci TBMM Dönemi" başlığını taşıyan birinci bölümü; Birinci TBMM'nin açılmasına ortam hazırlayan etkenler, Birinci TBMM'nin oluşumu (Meclisin ismi, meclisin yapısı ve meclisin özellikleri); yasama, yürütme ve yargı bağlamında Meclis Hükümeti Sistemi, 1921 Anayasası, Ayaklanmalar ve Birinci TBMM'de gruplar alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümde, Birinci TBMM'nin açılmasına ortam hazırlayan etkenlere genel olarak değinildikten sonra, Birinci TBMM'nin ismi, yapısı, özellikleri gibi TBMM'nin oluşumu ile ilgili bilgiler, Birinci TBMM'nin; yasama, yürütme ve yargı ile ilgili

temel özellikleri, 1921 Anayasası, Birinci TBMM'yi yok etmeye yönelik ayaklanmalar, Birinci TBMM'de yer alan Birinci ve İkinci Gruplar ile sosyalistler anlatılmış, 1920-1923 Yılları dışındaki olaylar, tezin kapsamı dışında tutulmuştur.

“Birinci TBMM Döneminde Türk Sosyalist Hareketi” başlıklı ikinci bölümde; Osmanlı Devleti'nden Birinci TBMM'ye Türk Sosyalizmi genel olarak ele alındıktan sonra, Birinci TBMM Döneminde Sosyalizm; Birinci TBMM Döneminde İşçi Sınıfı, Enternasyonal Çizgisi ve TKP'nin Doğuşu, Birinci Doğu Halkları Kurultayı ve Bakü Kongresi alt başlıklarından oluşmuştur. Sosyalizm Tartışmalarında Belirleyici Olan Sosyalist Öncüler ve Sosyalist Siyasal Figürler başlığı ise; Mustafa Suphi, Asya'nın Büyük Türk Devrimcileri Sultan Galiyev ve Mollanur Vahidov, İttihatçı Sosyalist Enver Paşa ve Rusya Macerası, İştirakçi Hilmi, Ethem Nejat ve Doktor Şefik Hüsnü alt başlıklarından oluşmuştur. Bu bölümde; 1920-1923 Yıllarını kapsayan dönemde, meclis dışında yer alan önemli sosyalistlerden bazıları ve bu kişilerin sosyalist mücadeleye katkıları incelenmiştir.

“Birinci TBMM'de Sosyalistler ve Mecliste Sosyalizm Tartışmaları” başlıklı üçüncü bölüm; Birinci TBMM Döneminde Meclis İçi Sosyalist Partiler (Yeşil Ordu Cemiyeti, Halk Zümresi, Resmi Türkiye Komünist Fırkası, Hafi Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası), Birinci TBMM Döneminde Sosyalist milletvekilleri (Nazım Bey, Mehmet Şükrü Bey, Şeyh Servet Efendi, Hakkı Behiç), İttihatçılar, Enver Paşa ve Sosyalizm, Mustafa Kemal'in Sola ve Sosyalizme Bakışı, Birinci TBMM'de Sosyalizm Tartışmaları alt başlıklarından oluşmaktadır. Tezin bu bölümünde Türk Sosyalizmi ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra Birinci TBMM dönemindeki sosyalist partiler olan; Yeşil Ordu Cemiyeti, Halk Zümresi, Resmi Türkiye Komünist Fırkası, Gizli Türkiye Komünist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi sosyalist partilerden sonra, Birinci TBMM içerisindeki sosyalist milletvekilleri ele alınmıştır. Birinci TBMM'deki sosyalist milletvekillerinden Tokat milletvekili Nazım Bey, Afyon milletvekili Koçzade Mehmet Şükrü Bey, Bursa milletvekili Şeyh Servet Efendi ve Denizli milletvekili Hakkı Behiç'in özel ve siyasal yaşamından söz edilmiştir. Daha sonra İTP'lilerin, Enver Paşa'nın ve Mustafa Kemal'in sola ve sosyalizme bakışı incelenmiştir. Son olarak gizli celse zabıtları doğrultusunda Birinci TBMM'de sosyalizm ve Mustafa Suphi tartışmalarına değinilmiştir.

1. BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİ

1.1. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına Ortam Hazırlayan Etkenler

1. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin yanında yer alan Osmanlı Devleti, savaşı kaybetmiş ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiştir. Osmanlı Devleti gibi diğer İttifak Devletleri ile de ateşkes antlaşmaları imzalanmış ve barış antlaşmalarının koşullarını belirlemek üzere Paris Barış Konferansı toplanmıştır. 1919-1920 Yıllarını kapsayan Uluslararası Paris Barış Konferansı'nda, 1. Dünya Savaşı'nı kazanan emperyalist devletlerin, kaybeden devletler için hazırladığı barış antlaşmalarının koşulları belirlenmiştir.

Paris Barış Konferansı'nın işlerlik kazanmasını sağlayan temel etken, ABD Başkanı Wilson'un 1918 Yılında yayımladığı ilkelere uygulama ortamı hazırlamış olmasıdır. Osmanlı Devleti başlangıçta, Paris Barış Konferansı'na katılmak istememiştir. Bunun üzerine, 1. Dünya Savaşı'nı kazanan İtilaf Devletleri, Yunanistan'a 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal ettirmişlerdir (Budak, 2020, s. 446; 453). Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç tarihi olarak Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişi görevi ile Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 tarihi kabul edilir. Bu başlangıca ortam hazırlayan en önemli etken, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesidir. İzmir'in işgali, Türk toplumunun ulusal bilincini uyandırmış, başta "Sultanahmet Mitingi" olmak üzere ülkenin birçok yerinde tepkilerin yükselmesine, protesto mitingleri düzenlenmesine ortam hazırlamış ve Kuva-yı Milliye birliklerinin oluşmasını sağlamıştır.

Padişah Vahdettin tarafından 1918 Yılında feshedilen, ancak 12 Ocak 1920'de tekrar açılan Osmanlı Mebusan Meclisi, 28 Ocak 1920'de Türk Kurtuluş Savaşı (TKS)'nin temel amacı olan Misak-ı Milli'yi kabul etmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri, 11 Nisan 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi'ni kapatmışlardır. Mustafa Kemal'in, Erzurum milletvekili seçildiği Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağıtılması, TBMM'nin açılma sürecini hızlandırmıştır.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 23 Nisan 1920'de açılmış, 11 Nisan 1923'de görevini tamamlamış ve yerini İkinci TBMM'ye bırakmıştır. Güneş'e göre, açılışa 115 milletvekili (Güneş, 2009, s. 71), Çavdar'a göre, 104'ü yeni seçilen, 23'ü de Mebusan Meclisi'nden gelenler olmak üzere 127 milletvekili katılmıştır (Çavdar, 1999, s. 188). TBMM'nin ilk çıkardığı yasa "Ağnam Resmî"dir.

1.2. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Oluşumu

Son Osmanlı Mebusan Meclisi, temeli Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki çalışmalara dayanan ve TKS'nin dayanağını oluşturan Misak-ı Milli kararlarını almıştır. Ancak, alınan bu kararlar, Mebusan Meclisi'nin İtilaf Devletleri tarafından kapatılmasına neden olmuştur. 16 Mart 1920'de İstanbul'un tekrar işgal edilmesi ve 11 Nisan 1920'de meclisin kapatılması ile, Osmanlı Devleti'nin yasama faaliyetlerini yerine getirecek herhangi bir organı kalmamıştır. 553 numaralı Harp Tarihi Vesikasına göre, UKS'nin yürütme organı olan Heyet-i Temsiliye, İstanbul'un işgal edileceğini 11 Mart 1920'de öğrenmiş ve Mustafa Kemal imzasıyla Kolordu komutanlıklarına uyarı niteliğinde göndermiştir (MSB, 1957, s. 449). Mustafa Kemal ve arkadaşları, bir müddet İstanbul'da İngilizlerin telgrafhanesini gözlemlemişlerdir. En son, 15 Mart 1920'de yapılan gözlemede, İstanbul'un ertesi gün işgal edileceğini öğrenmişler ve kolordu komutanlarını uyarılmışlardır (Çavdar, 1999, s. 181).

Amasya, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile temellerini atan Türk UKS'si, kendisini meşru bir zemine oturtabilmek için her türlü olasılığı düşünmüştür. Bu bağlamda, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağıtılmasını fırsat olarak değerlendirmiş ve 23 Nisan 1920' de açılarak, yeni bir devlet kurma yolundaki en somut adımını atmıştır. 11 Nisan 1923'e kadar, üç yıla yakın bir süre çalıştıktan sonra, yerini İkinci TBMM'ye bırakmıştır.

Selek'e göre; Mustafa Kemal, İstanbul'un işgali sonrası yeni meclisin Ankara'da açılmasının uygun olacağını düşünmüş; bu düşüncesini kolordu komutanlıkları ve valilikler ile paylaşmıştır (Selek, 1987, s. 338). Mustafa Kemal, 19 Mart 1920 tarihinde, seçimlerin yapılmasının uygun olacağını ve seçimlerde, rejimi değiştirmeye yönelik kurucu bir meclis oluşturulmasını askeri yöneticilerle istişare ettiğini belirtmiştir. Ancak, oluşacak yeni meclis için, kurucu meclis ifadesini yeterince anlatamadığı yönündeki özeleştir ve halkın bu kavrama henüz hazır olmadığı şeklindeki eleştirilerden sonra "olağanüstü yetkilere sahip meclis" ifadesini kullanmıştır (Atatürk, 2015, s. 322)

Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasının ardından Mustafa Kemal, Ankara'da açılacak yeni meclis için seçim yapılmasını ve bu meclisin yeni seçilen milletvekilleriyle birlikte Osmanlı Mebusan Meclisi'nden katılanlardan oluşmasını bir bildiriyle ülkenin askeri ve sivil yönetimine iletmiştir. Selvi ve Cırık'a göre, Mustafa Kemal'in talebi ve yöneticilerin onayı ile yapılan seçimin ardından meclisin açılması sürecine geçilmiştir. Ancak, Kanun-i Esasi'ye göre kapatılan bir meclisin yeniden açılabilmesi ile ilgili herhangi bir hüküm yoktur. Mustafa Kemal, bu boşluğu doldurabilmek için, Son Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı Celaleddin Arif Bey'den meclisin toplanması için çağrı yapmasını istemiş ve kendisi ile Ankara'da bir görüşme yapmıştır. Yapılan görüşme olumlu sonuçlanınca meclisin Ankara'da açılması ile ilgili engel kalmamıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken, dördüncü kez sadrazam olan Damat Ferit Paşa, yeni meclisin açılmasını engellemek için düzenlenen ayaklanmaları körüklemiş veya onlara destek olmuştur. Bu durum, yeni meclisin açılması için çalışan Mustafa Kemal'e zaman kaybettirmiştir (Selvi ve Cırık, 2020, s. 4-5).

Birinci TBMM, açıldığı günkü ilk oturumunda; Meclis'in, yeni seçilenler ile Meclis-i Mebusan'dan gelen milletvekillerinden oluştuğunu karara bağlamıştır. Meclis, açılır açılmaz kanun çıkarmaya başlamıştır. Yüzgeç'e göre Meclis, 24 Nisan 1920 tarihli ikinci oturumunda, "ağnam resmi" kanununu çıkararak yasama görevini yerine getirmeye başlamıştır (Yüzgeç, 2006, s. 48). Mustafa Kemal başkanlığındaki Meclis Başkanlık Divanı 27 Nisan'da, ilk olarak Padişah'a bağlılık telgrafı çekmiştir (Goloğlu, 2010, s. 116).

Mustafa Kemal, TBMM'nin ikinci oturumunda yaptığı konuşmada meclise bir önerge sunmuş ve sunduğu önergede, hükümet kurmanın zorunluluğundan söz etmiştir. Konuşmanın ardından, meclis başkanlığı seçimi yapılmış ve Mustafa Kemal, meclis başkanı seçilmiştir. 2 Mayıs 1920'de çıkarılan bir yasa ile meclis hükümeti sistemine geçilmiş; 3 Mayıs 1920'de, Bakanlar Kurulu üyelerini (İcra Vekilleri Heyeti) belirlemek için seçim yapılmış ve Birinci TBMM'nin ilk kabinesi belirlenmiştir (Selvi ve Cırık, 2020, s. 6-7).

Meclis Hükümeti Sistemi, meclisin yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin tümüne sahip olduğu hükümet sistemidir. Meclis Başkanı, hükümetin de başkanıdır. Hükümet; meclisin kendi üyeleri arasından seçtiği milletvekillerinden oluşur. Birinci TBMM'de de uygulanan meclis hükümeti sistemi, Türkiye'de egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunun ve milletin bu yetkisini seçtiği temsilciler aracılığıyla yerine getirdiğinin somut bir göstergesidir. Meclis Hükümeti Sistemi, en iyi monarşiden daha ileri düzeyde yer alan bir demokratik sistemdir. Çünkü, yürütmenin gücünün artması yönetimi tek adam yönetimine veya diktatörlüğe götürür. Aynı şekilde, yasamanın gücünün artması da yürütmeyi pasifize eder ve kanunların uygulanması zorlaşır veya yargının gücünün artması yasama ve yürütmeye etkinliğini kaybettirirken, aristokrat bir yargı sınıfı yaratır.

Meclis Hükümeti sisteminde yürütme, meclisten ayrı bir İcra Vekilleri Heyeti veya İcra Komitesi tarafından yerine getirilir (Kubalı, 1971, s. 366-369). Birinci TBMM'nin 25 Nisan 3 Mayıs 2020 tarihleri arasındaki geçici dönemde ilk yürütme organı Muvakkat İcra Encümeni'dir. Bu organ, seçimle işbaşına gelen bir hükümettir. Başkanı Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal, Muvakkat İcra Encümeni isimli geçici hükümet için, milli egemenliğe dayalı bir cumhuriyet ifadesini kullanmıştır. Muvakkat İcra Encümeni'nin amacı, İcra Vekilleri Heyeti seçilinceye kadar meclisi hükümete bırakmamak ve ülkeyi yönetmektir (Yüzgeç, 2006, s. 50-52).

Layihâ Encümeni, İcra Vekillerinin nasıl seçileceğine dair kanun yapacak olan encümandır. Layihâ Encümeni'nin ilk işi, İcra Vekilleri Heyetinin seçimi ile ilgili beş maddelik kanun tasarısı hazırlamaktır. İcra Vekilleri Heyeti ise, üyeleri meclis tarafından seçilen asıl yürütme organıdır (Aslan, 2001, s. 42-43). İcra Vekilleri Heyeti; ilk toplantısını 5 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal başkanlığında gerçekleştirmiş ve hazırladığı hükümet programını 9 Mayıs 1920'de meclise sunmuştur (Ortak, t.y., s. 3). Toplantı sonrası hazırlanan programın amacı, dış politikada Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek; iç politikada ise, milli birlik ve beraberlik oluşturmaktır. Türk Devrimi, çağdaş toplumun temelini oluşturan, sosyal, laik ve demokratik

niteliklere sahiptir. Türk devrimi millidir ve birlikteliği öngörür; bireysel değil, toplumsaldır. Yeni bir devlet ve ulus yaratmak amacıyla yapılmıştır (Tunaya, 1960, s. 227-228). İcra Vekilleri üyelerini Meclis seçecektir (Aslan, 2001, s. 73). 23 Nisan 1920’de yürütme organı ve hükümet görevini yerine getiren İcra Vekilleri Heyeti, tek tek Meclis tarafından seçilen milletvekillerinden oluşmuştur. Heyetin Başkanı, aynı zamanda meclisin de hükümetin de başkanıdır. Yüzgeç’e göre, bakan (vekil) olabilmek için, milletvekili olmak gereklidir. Meclis icra vekilliğine aday olan milletvekilleri için teker teker oylama yapar ve bu oylama sonucu en çok oyu alan adaylar bakan olarak seçilmiş olur (Yüzgeç, 2006, s. 54). Ancak, en çok oyu alan milletvekili her zaman bakan olarak atanmamıştır. Örneğin, 4 Eylül 1920’de İçişleri Bakanlığı seçiminde iki aday yarışmıştır. Bunlardan birisi Refet Paşa, diğeri de Nazım Bey’dir. Mustafa Kemal, Refet Paşa (Bele)’yı desteklemiştir. Ancak, meclisteki oylamada en çok oyu Nazım Bey almıştır. Meclis ve İcra Vekilleri Heyeti Başkanı olan Mustafa Kemal, Nazım Bey’in kendisiyle görüşme isteğini reddetmiştir. Meclisin sosyalist milletvekillerinden olan Nazım Bey, Mustafa Kemal’e göre devlet için değil, Halk İştirakiyyun Fırkası gibi ulusal birliğe zararlı bazı fırka ve gizli örgütlerin çıkarları için çalışmaktadır. Bu yüzden, halk için uygun bir kişi değildir. Görevini bırakması için Nazım Bey’e baskı yapılmış ve yapılan baskılar neticesinde, Nazım Bey görevinden ayrılmıştır (Atatürk, 2015, s. 380). Mustafa Kemal’in meclis hükümeti sistemi ve kuvvetler birliği ısrarı, meclis içerisindeki milletvekilleri arasında görüş ayrılığına yol açmıştır. Yüzgeç’e göre, meclis hükümeti sistemi anti-demokratiktir; ancak, bu durumu hazırlayan dönemin koşulları ve savaş şartlarıdır (Yüzgeç, 2006, s. 56).

1.2.1. Meclisin ismi

Meclis açılmadan önce, meclise verilecek isimle ilgili üyeler arasında fikir alışverişinde bulunulmuştur. Selvi ve Cırık’a göre; meclise verilecek isim konusunda 6-23 Nisan 1920 tarihleri arasındaki toplantılarda, Hamdullah Suphi Bey “Kurultay”, Celalettin Arif Bey ise “Meclis-i Kebir-i Milli” isminin kullanılmasını önermiştir. Ancak, gönderilen telgrafların çoğu ve Mustafa Kemal’in tercihi, meclisin isminin ya “Türkiye Büyük Millet Meclisi”¹(*) ya da “Büyük Millet Meclisi” olması yönündedir (Selvi ve Cırık, 2020, s. 8). Mustafa Kemal, TBMM’yi “Kurucu Meclis” olarak nitelendirmiş ve “Türkiye Büyük Millet Meclisi” ismini önermiştir. Kazım Paşa (Karabekir) ise, “şûra” isminde ısrarcı olmuştur (Akşin, 1997, s. 6-7). Yardımcı da, meclis açılmadan önce çeşitli isimlerin gündeme geldiğini belirtmiştir. TBMM’nin uluslararası alanda kazandığı ilk askeri ve siyasi başarı 3 Aralık 1920’de imzaladığı Gümrü Antlaşması’dır. TBMM Hükümeti, Gümrü Antlaşması sırasında; önceden kullandığı “Büyük Millet Meclisi” sıfat tamlamasının başına “Türkiye” ismini ekleyerek; “Türkiye Büyük Millet Meclisi” isim

¹ (*) Bu bağlamda, tezde Birinci Meclis’ten “Birinci TBMM” olarak söz edilecektir.

taamlamasını elde etmiş ve imzayı bu şekilde atmıştır. Ayrıca, 23 Nisan 1920’de açılan TBMM, açıldığı gün, mecliste aldığı ilk kararda “Türkiye Büyük Millet Meclisi” ismini kullanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi ZC, c.1, Kararlar, s. 7’den akt. Yardımcı, 2020, s. 204). Ancak meclisin ismi, Mustafa Kemal’in 8 Şubat 1921’den başlayarak İcra Vekilleri Heyeti kararlarını “Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi” olarak imzalamasının ardından, “Türkiye Büyük Millet Meclisi” olarak kalıcılık kazanmıştır (TBMM GCZ, c.1, s. 70’den akt. Güneş, 2009, s. 73).

1.2.2. Meclisin yapısı

Birinci TBMM, çok farklı sosyal statüye ve çok farklı siyasal düşünceye sahip milletvekillerinden oluşmuş hetorejen yapıya sahip bir meclistir. Selvi ve Cırık’a göre Birinci Meclis, 43 yaş ortalamasına sahip, 378 milletvekilinden oluşmuştur. Bu milletvekillerinin; 133’ü devlet memuru, 102’si serbest meslek mensubu, 52’si asker, 32’si din görevlisi, 30’u ziraatçi, 16’sı sağlık çalışanı, 7’si aşiret reisi, 4’ü teknik personel, 2’si reji görevlisidir (Selvi ve Cırık, 2020, s. 8).

Birinci TBMM’yi oluşturan milletvekillerinin meclis açılırken, seçim bölgelerinden Ankara’ya gelmeleri çok zor ekonomik ve coğrafi şartlarda gerçekleşmiştir. Selvi ve Cırık’a göre, Artvin milletvekili A. Fevzi Erdem, halktan emanet olarak aldığı paralarla Şavşat’tan Samsun’a sekiz günde ulaşmıştır. Samsun’dan dört milletvekili at arabası ile tekrar yola çıkmış ve meclisin üçüncü günündeki oturumuna katılabilmştir. Milletvekilleri, meclis binası tamamlanmadığı için ısınma problemi ile karşılaşmışlar, mesai sonrası konaklayacakları yer olmadığı için barınma sorunu yaşamışlar, çoğu zaman maaşlarını dahi alamamışlardır. Ancak, kendi hayatlarını idame ettirmekte zorlanmalarına rağmen, Kurban Bayramı’nda kurbanlarını cephede kestirip askerlere dağıtacak kadar vicdanlı ve vatanseverdirler (Selvi ve Cırık, 2020, s. 9-10).

1.2.3. Meclisin özellikleri

Birinci TBMM, kurucu bir meclistir, milli hakimiyetin merkezidir, milli hakimiyeti yerleştirmek ve milli iradenin temsili açısından demokrasinin tüm olanaklarını kullanmıştır. Küçük’e göre Birinci TBMM, saltanatı ve tek adam yönetimini kabul etmemiş ve “hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.” anlayışını benimsemiştir. Türk ordusunu TBMM’nin ordusu olarak kabul etmiş, İttihat ve Terakkilik fikrini reddetmiş, milliyetçiliği kabul ettiği gibi milli benliğe ters düşmemek kaydıyla Batıcılığı da kabul etmiştir. Saltanat ve sosyalizm fikirlerini Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşmasında araç olarak kullanmıştır (Küçük, 2002, s. 21).

Birinci TBMM’nin büyük bir kısmı, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (A-RMHG) temsilcileri tarafından oluşturulmuştur. Birinci TBMM, kozmopolit yapıya sahip ve farklı siyasi partilerden oluşmuş bir meclistir. Bu partiler arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)

de vardır. Yüzgeç'e göre, TBMM'yi oluşturan milletvekillerinin bir kısmı daha önce Osmanlı Mebusan Meclisi'nde milletvekilliği yapmışken, diğer bir kısmı ilk kez milletvekili seçilmiştir. Birinci TBMM üyelerini, toplanmaya, padişah değil; Temsil Heyeti Kurulu Başkanı Mustafa Kemal davet etmiştir. Meclis'in toplanma yeri İstanbul değil, Ankara'dır. (Yüzgeç, 2006, s. 60-61).

1.3. Meclis Hükümeti Sistemi

Kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı temel alınarak yapılan ayırıda hükümet sistemleri, ikiye ayrılır. Kuvvetler birliği, egemenliğin kullanımının, yasama, yürütme veya yargı organlarında toplanışına göre; meclis hükümeti sistemi, monarşi-diktatörlük ve juristokrasi olarak üçe ayrılır. Kuvvetler ayrılığı sistemi ise, organların yumuşak, orta ve sert şekilde ayrılışına göre parlamenter, yarı-başkanlık ve başkanlık sistemi olarak üçe ayrılır. Bu bağlamda; kuvvetler birliğine dayanan meclis hükümeti sisteminde egemenlik yasama organında toplanmıştır.

Meclis hükümeti sisteminde, yasama ve yürütme organları meclis çatısı altında birleşmiştir. Ancak bu, zorunlu bir birleşme veya bir bütün haline gelme şeklinde değildir. Sistemin temelini belirleyen, yasama ve yürütme organları arasındaki iş bölümüdür. Birinci TBMM normal bir meclis değildir. Olağan dışı bir ortamda oluşmuş ve her türlü olağan dışı yetkiye sahip kurucu bir meclistir. Meclis'in yürütme organı olan İcra Vekilleri Heyeti, gücünü ve yetkisini meclisten alır. Devlet başkanı yoktur, İcra Vekilleri Heyeti'ni meclis seçer. Heyet üyelerini seçmek de görevden almak da meclisin tasarrufundadır. Yürütme organının parlamenter sistemde olduğu gibi meclisi feshetme, örneğin bu yolla seçimleri yenileme gibi, bir yetkisi yoktur (Özbudun, 1985, s. 475-485). Meclis hükümeti sisteminde, yürütmenin yasamadan ayrı bir kimliği yoktur. Yürütme organı, yasamanın direktifleri doğrultusunda çalışmaktadır. Devlet başkanı olmadığı gibi; yürütmenin, yasama üzerinde söz sahibi olabileceği herhangi bir hukuki aracı da yoktur. Yürütme organını yasama organı seçer ve istediği zaman görevden alır. Yasama ve yürütmenin sahibi yasamadır (Bayraktar, 2004, s. 12-13).

Başkanlık Sistemi'nin başarıyla uygulandığı, model ülke, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. ABD'de uygulanan başkanlık sisteminde; yasama, yürütme ve yargı erkleri sert bir şekilde birbirinden ayrılmıştır ve erkler birbirlerinin kararını etkileyemezler. Örneğin, ABD'de bir ceza mahkemesi, ABD Başkanı'na işlediği suçlardan dolayı ceza verebilmektedir. Mahkemelerin bağımsızlığı, ABD'de, ülke içi demokrasinin, hukukun ve başkanlık sisteminin işlediğinin en önemli kanıtlarından birisidir. ABD Başkanlık Sisteminde, yargı erki vereceği kararlarda, yasama ve yürütme erklerinden etkilenmemekte ve özgür bir şekilde hareket edebilmektedir. Türkiye'de, 2017 Referandumu (halkoyu) ile kabul edilen ve 9 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla uygulamaya konulan Başkanlık (Cumhurbaşkanlığı) Hükümet Sistemi'nde ise,

erkler arası sert ayrılık olmayıp, erklerin seçimi, atanması ve görevi, büyük oranda yürütme organının başı (cumhurbaşkanı) tarafından belirlenmektedir. Türkiye’de uygulanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde, hem cumhurbaşkanına hem de TBMM’ye, 1982 Anayasası’nın 116. Maddesine göre seçimleri yenileme yetkisi tanınmıştır.

1.3.1. Yasama

23 Nisan 1920’de açılan meclis, görev süresi boyunca çeşitli kanunlar yapmıştır. Kanunlar yapılmadan önce ilgili komisyonlarda hazırlanmış ve meclis genel kuruluna sunulmuştur. Birinci TBMM’de görev yapan komisyonlara “encümen komisyonu” denilmiştir. Geçer’e göre, her encümen komisyonu, konusuna göre ayrı ayrı oluşturulmuştur. Bu encümenlerden bazıları; Maarif Encümeni, İrşad Encümeni, Layiha Encümeni, Hariciye Encümeni, Adliye Encümeni, İktisat Encümeni, Maliye Encümeni, Ziraat Encümeni, Şer’iye ve Evkaf Encümeni’dir (Geçer, 1993, s. 24). Vekiller Heyetinin verdiği kanun tasarıları konu ile ilgili encümene gönderilir. Encümende son halini aldıktan sonra, meclise gönderilir. Mecliste teker teker görüşülür. Ancak, kanun bir bütün halinde oylanır (Yüzgeç, 2006, s. 58). Günümüzde kanun, yapılmadan önce, kanun tasarısı veya teklifi olarak TBMM’nin ilgili komisyonlarında (adalet, anayasa, dışişleri gibi) görüşülür. Görüşmeden sonra tasarı veya teklif, Meclis Genel Kuruluna gelir ve orada kabul edilir. Sonra, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanır ve Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girer.

1.3.2. Yürütme

Ulusal varlığımız için yararlı cemiyetler, 4 Eylül 1919 tarihindeki Sivas Kongresi’nde ülkenin tümünü kapsayacak şekilde birleşerek, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adını almış ve Birinci TBMM açılıncaya kadar meclis işlevi görmüştür. Temsil Heyeti ise ilk kez Erzurum Kongresi’nde oluşturulmuş, Sivas Kongresi’nde tüm ülkeyi temsil etme yetkisi kazanmış ve Mustafa Kemal’in başkanlığında bir yürütme organı olarak görev yapmıştır.

Birinci Meclis açıldıktan iki gün sonra 25 Nisan 1920’de Muvakkat İcra Encümeni yürütme organı olarak göreve başlamıştır. Ancak İcra Vekilleri Hakkındaki Kanun’un kabul edilmesinin ardından, meclis içerisinde meclisin salt çoğunluğu ile seçilecek 11 üyeden oluşacak bir İcra Vekilleri Heyeti oluşturulacak ve heyet kendi içerisinde bir başkan seçecektir. Bu kapsamda 3-4 Mayıs 1920’de yapılan seçimlerde, Birinci TBMM’nin ilk hükümeti göreve başlamıştır (Çeçen, 1981, s. 210). Meclis hükümeti sisteminin yürütme üzerindeki denetimi, yürütmeyi zayıflatsa da, yürütmenin doğru karar vermesini sağlamıştır (Yüzgeç, 2006, s. 59).

İcra Vekilleri Heyetinin görev süresi, 29 Ekim 1923’te, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte sona ermiştir. Çünkü, Cumhuriyetin ilanı ile, kabine sistemine geçilmiştir. Kabine sisteminde

bakanlar, Meclis Hükümeti sistemindeki gibi, tek tek meclis tarafından seçilmemektedir. Onun yerine Cumhurbaşkanı tarafından, genel seçimlerde en çok oyu alan parti başkanına hükümeti kurması için başbakanlık görevi verilir. Başbakan tarafından meclis içerisinden (milletvekili olan) veya dışarıdan (milletvekili olmayan) atanan bakanların kurul olarak Meclisten güvenoyu alması (seçilmesi) ve bunu cumhurbaşkanının onaylaması ile bakanlık görevi tescillenir ve Bakanlar Kurulu oluşur.

1.3.3. Yargı

Birinci TBMM, 20 Ocak 1921'de kabul ettiği Teşkilat-ı Esasiye Kanununa (1921 Anayasası) göre, yasama ve yürütme yetkilerini Meclis'te toplamıştır. Teşkilat-ı Esasiye'de, yargı ile ilgili herhangi bir yetki ve hükümden söz edilmemesine rağmen, TBMM yargı yetkisini de kullanmıştır. Yüzgeç'e göre, TBMM Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında yargı gücünü kullanmıştır. Hıyanet-i Vataniye Kanununu uygulamak için ilk derece mahkemeleri olan Bidayet mahkemeleri ve üst mahkeme olan istinaf mahkemelerinden yararlanılmıştır. Ancak bunlar yeterli olmayınca İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur (Yüzgeç, 2006, s. 60).

Birinci TBMM, açıldığı 23 Nisan 1920'den itibaren mecliste, yasama ve yürütme yetkilerini kullanmıştır. Ancak, henüz yargı yetkisine sahip olmadığı için Meclis Hükümeti sistemine tam anlamıyla geçememiştir. Selvi ve Cırık'a göre, Birinci TBMM'nin Meclis Hükümeti sistemine geçişi, 11 Eylül 1920'de asker kaçaklarını yakalamak ve yargılamak için çıkarılan Firariler Hakkındaki Kanun doğrultusunda oluşturulan İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluşu ile birlikte gerçekleşmiştir. Bütün erklerin bir arada bulunması ile oluşan Meclis Hükümeti sistemi, Meclis'in tek elden ve hızlı karar almasını sağlamak için gerçekleştirilmiş güçler birliği ilkesine dayanır. Bu sistemde, Meclis Başkanı aynı zamanda hükümetin de (İcra Vekilleri Heyeti) başkanıdır (Selvi ve Cırık, 2020, s. 8-9).

1.4. 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu)

1921 Anayasası (Teşkilatı Esasiye Kanunu), Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılmasının ardından 20 Ocak 1921'de TBMM tarafından kabul edilmiştir. Can'a göre, 1921 Anayasa tasarısı, İcra Vekilleri Heyeti tarafından, beyanname dahil, 31 madde olarak hazırlanmış ve 13 Eylül 1920'de Meclis'e getirilmiştir. Bu süreçte Meclis Genel Kurulunda; saltanat, halifelik, Meclis-İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) ilişkisi, mecliste yapılan seçimlerin mesleki temsil paralelinde yapılması ve yerel yönetimler ile ilgili tartışmalar yaşanmıştır. 1921 Anayasası toplumun tüm kesimlerinin üzerinde uzlaştığı bir metindir. Ancak, belli bir müddet anayasa olarak görülmemiş veya ayrıntılı bir anayasa yapıncaya kadar kabul edilebileceği düşünülmüştür. 1921 Anayasası, değiştirilmesi kolay olan bir anayasadır. Bu yüzden, diğer

anayasalarımızdan farklı olarak 1921 Anayasası yumuşak bir anayasadır (Can, 2021, s. 137-141).

1921 Anayasasının kabul edilmesinde nitelikli çoğunluk veya özgün bir yöntem benimsenmemiştir. Bu anayasa ile, yeni Türk devletinin alt yapısı oluşturulmuş, milli egemenlik, güçler birliği, meclis üstünlüğü ilkeleri kabul edilmiştir. 1921 Anayasası, Kanuni Esasi'nin temel ilkelerini değiştirmiş, saltanatın kaldırılmasını sağlamış, Meclis Başkanına olağanüstü yetkiler vermiştir (Yamaç, 2020, s. 215).

1921 Anayasası, yerel yönetimlerin ön planda olduğu, etnik kimliğe ve dine yer vermeyen bir idari yapı öngörmüştür. Can'a göre bu durum, 1921 Anayasasının; ırkçılığa karşı, laik bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. 1921 Anayasası, temel haklar ve özgürlükler ile yargı konularında herhangi bir hükme yer vermemiştir. Asgari konularda ve temel ihtiyaçlar bağlamında düzenlemeler yapılmıştır. Düzenleme yapılan konularda, ayrıntıya gidilmemiştir. Çünkü, heterojen yapıli toplumlarda, detaylı olarak düzenlenen ve içeriğinde siyasallık bulunan anayasalar, toplumun ayrışmasına neden olabilmektedir (Can, 2021, s. 143-144).

1921 Anayasası, egemenliğin kaynağını millete bağlamakta ve ilk maddesinde ulusal egemenliği temel almaktadır. Çelebi'ye göre, 1921 Anayasasının en önemli özelliği, bu anayasanın hukuki ve siyasi temelini milli egemenlik ilkesine dayanmasıdır (Çelebi, 2021, s. 86). Anayasanın ilk dokuz maddesi devrim niteliğindedir. Bu maddeler Osmanlı Devleti'nin anayasal yapısının terk edildiğini ifade eder. Anayasanın 1. Maddesi, monarşinin ve oligarşinin yok olduğunu göstermektedir (Akin, 2023, s. 141).

Türkiye'de, 1920-1924 Yılları arasındaki dönemde; İstanbul Hükümeti ve Ankara Hükümeti olmak üzere iki hükümet; 1876 Kanunu Esasi ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye olmak üzere de iki anayasa vardır. Eraslan'a göre, 1921 Anayasası'nın ilk maddesi olan hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu söylemi, Osmanlı Devleti'nin monarşik düzeninden, meclis hakimiyetine dayalı yeni bir devlet anlayışına geçişi ifade eder (Eraslan, 2022, s. 207-208).

1921 Anayasası'nda, hükümet biçimi olarak Meclis Hükümeti Sistemi benimsenmiştir. Bu sistem, güçler birliği esasına dayanır. Can'a göre 1921 Anayasasının 2. Maddesi yasama ve yürütme yetkilerinin Meclis'e ait olduğu ile ilgilidir (Can, 2021, s. 148). Anayasa, kanun yapma ve icra yetkilerini, yasama ve yürütme, TBMM bünyesinde toplamıştır (Akin, 2023, s. 141). Anayasanın 3. Maddesinde ise, devletin Meclis tarafından yönetileceği belirtilmiştir. Meclis Hükümeti sistemi şeklindeki hükümet biçimine işaret edilerek, yetkilerin Meclis tarafından kullanılacağı hükmü vurgulanmıştır (Can, 2021, s. 148). 4. Madde, milletvekillerinin vilayetlerde bulunan vatandaşlarca seçileceğini; 5. Madde, seçimlerin 2 yılda bir yapılacağını ve birden çok dönem milletvekili seçilebilmemin mümkün olduğunu; 6. Madde, TBMM'nin her yıl Kasım ayında kendiliğinden toplanacağını; (1982 Anayasası'nda ise, TBMM, Ekim ayının ilk günü kendiliğinden toplanmaktadır). 7. Madde, meclisin görevlerini; 8. Madde, hükümetin oluşum şeklini belirtmiştir (Çelebi, 2021, s. 82). Anayasanın

8. Maddesi, “Türkiye Halk Hükümeti” kavramını anlatmakla birlikte, yasa müzakereleri sırasında bu ifade “Türkiye Devleti” kavramına dönüşmüştür. Halk Hükümeti kavramının kullanılma nedeni RFSSC ve Bolşevizmin dönemin belirleyici gücü olmasıdır. Yasanın ayırıcı özelliği, hükümetten değil, yeni bir Türkiye Devletinden söz etmesidir (Akın, 2023, s. 141).

1921 Anayasasının kabulü sırasında olduğu gibi, uygulanmasında da çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Çelebi’ye göre Meclis’in anayasanın uygulanmasındaki etkisi, Meclis içerisinde yer alan irili ufaklı grupların kanun çıkarmada güçlük oluşturması, Anayasanın kabul edildiği dönemin savaş dönemi olması nedeniyle yaşanan olaylar, anayasanın en devrimci konularından birisi olan ulusal egemenlikle ilgili sorunlar, 1921 Anayasası’nın en geniş kısmını oluşturan yerel yönetimlerle ilgili konuların savaş dönemine gelmesi nedeniyle uygulanmasındaki güçlüklerdir. Çelebi’ye göre 9. Madde, TBMM Başkanı’nın Meclis adına imza atma yetkisini ve İcra Vekilleri Heyetince kabul edilen kararları tasdik etme gücü olduğunu belirtmiştir. Ancak, bu dönemde yerel yönetimlerle ilgili maddeler uygulamaya geçirilememiştir. 22. Madde, vilayetlerin birleşmesiyle genel müfettişlerin oluşturulduğundan; 23. Madde ise, oluşturulan bu müfettişliklerin denetim işinden Umum Müfettişlerin sorumlu olduğundan söz etmiştir (Çelebi, 2021, s. 82-87). 1921 Anayasası’nın 10. ve 21. Maddelerinde yerel yönetimlerle ilgili çeşitli bilgiler ve tanımlamalar yapılmıştır.

1921 Anayasası, yerel yönetimlerle ilgili devrim niteliğinde hükümler içermektedir. Akın’a göre, 1921 Anayasası, idari yapıda büyük bir kırılma gerçekleştirmiştir. On dört maddesi yerel yönetimlerle ilgilidir. Yüz yıl önce, yerel yönetimler ve âdem-i merkeziyetçilik konusunda, Türk anayasacılığının ulaştığı başat noktadır (Akın, 2023, s. 143).

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile meclis hükümeti sistemi anayasal güvenceye kavuşmuştur (Demirel, 2003, s. 184). 1921 Anayasası’nın en belirgin özelliği, “egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait” olduğunun benimsenmesidir. Çelebi’ye göre, anayasada egemenliğin kaynağı olarak millet gösterilmesine rağmen, saltanatın ve halifeliğin devam etmesi, ortada bir paradoks olduğunu göstermektedir. Mustafa Kemal, bu paradoksu görmesine rağmen saltanat ve halifeliği hemen kaldırmamıştır (Çelebi, 2021, s. 86-87). Yenigün gazetesi 8 Eylül 1920 tarihinde Halk Zümresi (HZ)’nin siyasi programı olarak bilinen “Halkçılık Programı”nı yayımlamıştır (Arıkan, t. y., s. 2). İsmi geçen geçen “Halkçılık Programı” Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun dayanağını oluşturmuştur (Tuncer, 2010, s. 46).

TBMM’nin temelini oluşturan ilkeler Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile somutlaşmıştır. Özbudun’a göre, Teşkilat-ı Esasiye, Kanun-i Esasi yürürlükte olduğu için yalnızca 24 Madde olarak hazırlanmıştır. 1921 Anayasası’nın en önemli özelliği ve ilk maddesi egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu söylenen egemenlik ilkesidir İkinci maddesi, yasama ve yürütme kuvvetlerinin mecliste toplanmasıdır. Sekizinci maddeye göre, Meclis bakanları belirler ve uygun gördüğünde onları görevden alır. 1921 Anayasası saltanatın kaldırılacağından söz etmemekle birlikte milli egemenlik ilkesini kabul etmekle, monarşiye de karşı olduğunu göstermektedir. Yerel yönetim ilkesine ağırlık vermiştir. 1921 Anayasası, meclis hükümeti

sistemine zemin hazırlamıştır. Yasama ve yürütme organları tek bir organda toplanıyorsa bu hükümet sistemine “kuvvetler birliği sistemi” denir. Yasama ve yürütme organları, yürütme organında toplanıyorsa bu sistem “diktatörlük” iken; yasama ve yürütme organları yasama organında toplanıyorsa bu sisteme de “meclis hükümeti sistemi” denir. (Özbudun, 2018, s. 15-16).

1921 Anayasası; gerek kabul edilişi, gerekse uygulanışı sırasında çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Çelebi’ye göre 1921 Anayasası, Ulusal Egemenlik ilkesini benimsemesine rağmen, bu ilke Kurtuluş Savaşı döneminde uygulanamamıştır. Birinci TBMM, reformcu bir meclis değildir. Meclis’in öncelikli amacı, Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasını sağlayarak, olağanüstü dönemden kurtulmak ve normal döneme geçiş yapmaktır. 20 Ocak 1921’de kabul edilen 1921 Anayasası, savaşlar dönemine denk gelmiştir. Meclis üye sayısının çokluğu ve Meclis’deki gruplaşmalar Anayasa’yı besleyecek çeşitli kanunların çıkarılmasını engellemiştir. 1921 Anayasası adem-i merkezîyetçi bir anayasadır. Savaş döneminde Sovyet Rusya’nın desteğini sağlamak için yerel yönetimlerle ilgili anlayış RFSSC’nin şuralar modeline benzetilmiştir. Ancak, 1924 Anayasası’nın kabulü ile 1921 Anayasası’nın adem-i merkezîyetçi ve şuralar modelini andıran anlayışı terkedilmiş; yerine, merkezîyetçi, üniter bir devlet anlayışı benimsenmiştir (Çelebi, 2021, s. 89-90).

1.5. Ayaklanmalar

Mustafa Kemal ve TBMM’ye yönelik saldırılar, 1920 Yılından günümüze kadar planlı bir şekilde süregelmiştir. Kurtuluş Savaşı; yalnızca emperyalist devletler ve onların Türkiye’yi ele geçirmek için kullandıkları kukla devletlerle olan mücadeleyle sınırlı değildir. TBMM ve Mustafa Kemal, vatani kurtarmak için, bir taraftan İtilaf Devletleri’ne karşı savaşırken; diğer taraftan, ulusal mücadeleye karşı olan iç düşmanlarla savaşmıştır.

5 Nisan 1920’de yeniden göreve başlayan Damat Ferit Paşa, Birinci TBMM’ye karşı ilk iş olarak Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi’ye fetva hazırlatarak halka dağıtmıştır. Akşin’e göre Ankara Müftüsü Rifat Börekçi, Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa’nın hamlelerine karşı, TBMM Hükümeti adına bir karşı fetva yayımlayarak; asıl hainin TBMM Hükümeti’ne ve UKS’ye karşı duranlar olduğunu belirtmiştir. Fetvadan önce kabul edilen Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile UKS’ye karşı çıkanlara karşı, idam cezası uygulanacağı hükme bağlanmıştır (Akşin, 1997, s. 7-8).

Başta İngiltere olmak üzere, diğer İtilaf Devletleri’nin yer aldığı dış güçler dışında, Mustafa Kemal’e ve TBMM’ye karşı olan iç güçler; yalnızca padişah, saray yandaşları ile dini, siyasi çıkarları için kullanan simsarlar ve eşkiyalar değildir. Bu süreçte, Enver Paşa da çok güçlü ve çok önemli bir paydaştır. Çünkü, Sovyet Yönetimi’nin desteğini arkasına alan Enver Paşa, Almanya’ya kaçtığı 1918’den, Sakarya Meydan Muharebesi’nin kazanıldığı 13 Eylül 1921’e kadar, UKS’nin lideri olarak, Mustafa Kemal’in yerine geçmeye ve TBMM’yi ele geçirmeye

çalışmıştır. Ancak, TBMM'nin Sakarya Meydan Muharebesi'ni kazanmasının ardından, Sovyet Rusya'nın desteğini kaybeden Enver Paşa, bundan sonraki süreçte etkisini ve gücünü yitirmiştir. Burada genel olarak değinilen "Enver Paşa, İttihatçılar ve Sosyalizm" konusu, ikinci ve üçüncü bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.5.1. Ayaklanmaların nedenleri

UKS'ye çok büyük zarar veren iç ayaklanmalar, 1919 Yılından itibaren görülmeye başlanmış ve gittikçe şiddetini arttırmıştır. İç ayaklanmaları çeşitli kategoriler göz önüne alınarak incelemek mümkündür. Eylemleri düzenleyenlerin siyasi ve toplumsal özellikleri açısından yapılan sınıflandırmada iç ayaklanmaların nedenleri üçe ayrılır. Bunlar; dini kökenli ayaklanmalar, etnik kökenli ayaklanmalar ve düzenli ordunun otoritesini kabul etmeyenlerin eylemlerine dayalı ayaklanmalar şeklinde ifade edilmiştir (Tunç, 1992, s. 21-23).

1.5.2. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı girişilen ayaklanmalar

Başta İngilizler olmak üzere İtilaf devletleri, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı kazandıkları zaferin ardından gizli anlaşmalarla başladıkları Anadolu'nun paylaşımını hızlandırmışlardır. Ancak, TBMM'nin kendilerine direnmesini kabullenememişler; bu nedenle, TBMM'ye karşı girişilen her eylemi ve her ayaklanmayı desteklemişlerdir. Akşin'e göre, Devletin ve Hükümetin desteğiyle TBMM'ye karşı girişilen ve yaklaşık bir yıl süren ayaklanmaların en önemlileri; Anzavur Ayaklanması, Delibaş Mehmet Ayaklanması, Yozgat Çapanoğulları Ayaklanması ve Bolu, Düzce, Adapazarı Ayaklanmasıdır. Ayaklanmaların ortak özelliği, hepsinin Ankara etrafında TBMM'yi kuşatacak ve TBMM'nin çevreyle iletişimini engelleyecek biçimde tasarlanmasıdır. Anzavur Ayaklanması dışındaki ayaklanmalar, Çerkez Ethem ve Kuva-yi Seyyare birliklerince püskürtülmüştür (Akşin, 1997, s. 9).

1.5.2.1. 1919 Yılında Meydana Gelen Ayaklanmalar

1.5.2.1.1. Ali Galip olayı

İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi'nden önce Ali Galip Bey'e telgraf çekerek, kongreye engel olmak için Sivas'a gönderildiğini bildirmiştir. Mustafa Kemal, kongrenin dağıtılacağı bilgisinin ardından kürsüye çıkmış, Ali Galip ve İngiliz ajanlarından bilgileri olduğunu, İngiliz ajanlarının devlet kurdurmak için Kürtleri örgütlediğini anlatmıştır. Mustafa Kemal, Malatya'da bulunan 12. Alay Komutanından; Ali Galip, İngiliz ajanı Noel ve diğer provokatörlerin tutuklanması talebinde bulunmuştur. Ancak, bu kişiler yurt dışına kaçmıştır.

Siirt, Şırnak ve Mardin kentlerinde TBMM'ye karşı olumsuz tutum içerisinde bulunan Ali Batı isimli bir başka isyancı ortaya çıkmıştır. Ali Batı'nın öldürülmesi ile ayaklanma sona ermiştir (Tunç, 1992, s. 24-26).

1.5.2.1.2. Bozkır ayaklanmaları

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkmadan önce bütün komutanlara kendisini destekleme çağrısında bulunmuştur. Konya'da görev yapan Cemal Paşa, başlangıçta ulusal mücadeleden yana tavır sergilese de onun Damat Ferit ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti yanlısı olduğu ortaya çıkmıştır. Cemal Paşa, Damat Ferit Paşa ile sürekli iletişim halinde olmuş ve Konya'yı işgal eden İtalyanlarla uyum içerisinde çalışmıştır. Konya Valisinin şehirden kaçmasının ardından halkın ileri gelenleri, vali vekili seçince, İstanbul Hükümeti'nin desteklediği Zeynel Abidin adındaki isyancı, Bozkır ilçesindeki askeri birliklere saldırmıştır. Fakat, isyancı ikna edilerek, isyan diyalog yoluyla sonlandırılmıştır. İkinci Bozkır ayaklanması da birincisine benzer çerçevede gelişmiştir. Yarbay Arif ve emrindeki birlikler ayaklanmayı etkisiz hale getirmiştir (Tunç, 1992, s. 27-28).

1.5.2.1.3. Şeyh Eşref ayaklanması

Şeyh Eşref, Bayburt civarında yaşayan ve kendisini dini yaymakla görevlendirilmiş bir elçi olarak nitelendiren sahte peygamberdir. İsyanı bastırmak için görevlendirilen Binbaşı Nuri, Şeyh Eşref'in birlikleri tarafından şehit edilmiştir. Bunun üzerine Yarbay Halit kuvvetlerince yapılan ikinci operasyonda, Şeyh Eşref ve ekibi etkisiz hale getirilmiştir (Tunç, 1992, s. 29).

1.5.2.1.4. Düzce ayaklanması

İstanbul Hükümeti, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Anadolu'nun işgaline kayıtsız kalmıştır. Tunç'a göre, Mustafa Kemal, bu kayıtsızlık karşısında TBMM'yi açmış ve düzenli orduyu kurarak İstanbul Hükümeti'nin boşluğunu doldurmuştur. Ancak bu girişim gerek İtilaf Devletleri'nin gerekse İstanbul Hükümeti'nin çıkarlarına ters düşmüş, Mustafa Kemal ve arkadaşları dinsiz olarak nitelendirilip, UKS sekteye uğratılmıştır. Bu olay üzerine Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'i, Binbaşı Nazım'ı, Yarbay Arif ve Binbaşı İbrahim Bey'i görevlendirmiştir. Bu kişilerin gayretleri sonucu isyancılar etkisiz hale getirilerek TBMM'ye olan güven tazelenmiştir (Tunç, 1992, s. 30-31).

1.5.2.1.5. Anzavur ayaklanması

1919 Ekim ayı ile 1920 Mayıs ayı arasındaki dönemi kapsar. Bu ayaklanmanın en önemli özelliği, İstanbul Hükümeti'nin, kendi varlığını sürdürebilmek adına İtilaf Devletleri ile iş birliğine girerek, TBMM Hükümeti'ne son vermek için giriştiği en önemli girişimlerden birisi olmasıdır (Selek, 1987, s. 361). Tunç'a göre Anzavur, İngiltere'nin etkisi altındaki Çanakkale ve Edremit ile hiç zaman kaybetmemiştir. Gücünü başka yerlere örneğin Bursa ve Bandırma hattına yönlendirmiştir. Marmara'da Anzavur ayaklanması, Ege'de Yunan işgalinin Balıkesir'de birleşebileceği olasılığı TBMM Hükümeti'ni çok korkutmuştur. Albay Kazım Özalp, Anzavur ayaklanmasını bitirmesi için Çerkez Ethem'den yardım istemiş ve Çerkez Ethem'in yardımıyla Anzavur ayaklanması sona ermiş, cephaneliği ele geçirilmiştir (Tunç, 1992, s. 38-40).

1.5.3. 1920 yılında meydana gelen ayaklanmalar

1.5.3.1. Zile Ayaklanması

Tunç'a göre, Tokat-Zile yöresinin belirgin özelliği, Rum ve Ermeni militanların yarattığı korku ikliminin halkı tedirgin etmesidir. Zile Ayaklanması, İstanbul Hükümetince desteklenen Avukat Ali Bey'in öncülüğünde girişilen bir ayaklanmadır. Ayaklanmaya, TBMM Hükümeti'ne bağlı birliklerce son verilmiştir (Tunç, 1992, s. 40-41).

1.5.3.2. Yozgat Ayaklanması

Yozgat'taki ayaklanma, sıkıyönetimin ilanının ardından Kılıç Ali'nin Yozgat'a gönderilmesiyle kontrol altına alınmıştır. Çapanoğulları, yargılanmak üzere Ankara'ya getirilmek istense de Ankara Vali Vekili Yahya Galip buna engel olmuş; Çapanoğulları hakkında verilen tutuklama hükmü uygulanamamıştır. Karar üzerine Çapanoğulları firar ederek bölgede büyük bir ayaklanma gerçekleştirmiş ve tüm Yozgat'ı ele geçirmiştir. İsyanın amacı, Mustafa Kemal'i yakalamak ve TBMM'yi dağıtmaktır. TBMM Hükümeti'ni zor duruma düşüren Çapanoğulları Ayaklanmasını bastırmak üzere, Çerkez Ethem birlikleri Eskişehir'den Yozgat'a gelmiş ve ayaklanmayı bastırmıştır (Goloğlu, 2010, s. 138-139).

1.5.3.3. Milli Aşireti Ayaklanması

Çanakkale Savaşı'nda istediğini alamayan devletlerden İngiltere, bağımsızlık vaadiyle Arapları, Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmıştır. 1916'daki Sykes-Picot Anlaşması ile İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma konusunda bir adım atmıştır. 1920'deki Londra Konferansı'nda bu kez Kürtlerin bağımsızlığı, Ermeni ve Laz devletlerinin kurulması

ile ilgili kararlar da alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda, İngiliz ve Fransız kışkırtmaları ile başta Urfa olmak üzere Güney Doğu Anadolu Bölgesinde bir Kürt Devleti kurma fikri belirlemiştir (Tunç, 1992, s. 49). Mustafa Kemal'e göre, Milli Aşireti liderleri, güneyde TBMM Hükümeti'nin düşmanlarıyla anlaşmış, Siirt'ten Dersim'e kadar olan bölgede ise, tüm aşiretlerin liderliğini üstlenmişlerdir (Atatürk, 2015, s. 345).

1.5.3.4. Konya Ayaklanması

Çumra'da başlayan ayaklanma kısa sürede Antalya bölgesine kadar yayılmıştır. TBMM Hükümeti, ayaklanmayı önlemek üzere Refet Bey'i (Bele) görevlendirmiştir. Refet Bey ve birlikleri, isyanın kontrol edilmesi ile işgal edilen ilçeleri isyancıların elinden geri almışlardır. Refet Bey'in görevine geri dönmesinin ardından, Demirci Mehmet Efe bölgeyi isyancıların elinden kurtarmıştır. Demirci Mehmet Efe'nin, en son 22 Kasım 1920'de Isparta'ya girmesiyle birlikte Konya Ayaklanması sona ermiştir (Goloğlu, 2010, s. 164-165).

1.5.3.5. Demirci Mehmet Efe İsyanı

Mustafa Kemal, ilk kez 8 Kasım 1920'de Paşalarına, artık askeri sistemde düzenli orduya geçilme sürecinin başlatılması gerektiğini söylemiştir (Tunç, 1992, s. 53). Mustafa Kemal, Nutuk'ta; düzensiz teşkilat fikrinin artık sona ermesi gerektiğini ve düzenli orduyu oluşturmak üzere İsmet ve Refet Paşaları görevlendirdiğini anlatmıştır. Refet Bey, 15-16 Aralık 1920'de Afyon'un Dinar ilçesi yakınlarındaki İğdecik köyünde çıkan çatışmada Demirci Mehmet Efe'nin birliklerini etkisiz hale getirmiştir. Efe, baskından sağ olarak kurtulmuş ve oradan uzaklaşmıştır. Ancak, daha sonra ikna edilerek teslim alınmış ve affedilmiştir (Atatürk, 2015, s. 403).

1.5.4. 1921 yılında meydana gelen ayaklanmalar

1.5.4.1. Çerkez Ethem Ayaklanması

Çerkez Ethem de tıpkı Demirci Mehmet Efe gibi, düzenli ordu kurulduktan sonra birliklerinin dağıtılmasına karar verilen ve bu karara karşı geldikten sonra düzenli orduya karşı ayaklanan isyancılarıdır. Çerkez Ethem, Salihli Cephesi'ni kurduktan sonra, oluşturduğu Kuvayi Seyyare birliğiyle, Kuvayi Milliye'nin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Batı Cephesi'nde Yunanlılarla savaşırken, içeride Anzavur, Bolu, Düzce, Sakarya, Yozgat gibi ayaklanmaların bastırılmasını sağlamıştır (Tunç, 1992, s. 56-60).

1.5.4.2. Koçgiri Ayaklanması

Koçgiri Ayaklanmasının meydana geldiği bölge; Sivas, Erzincan ve Tunceli illerini kapsar. Mumcu'ya göre, Koçgiri Ayaklanmasını hazırlayan asıl etken 1920 Paris Konferansı'nda ortaya atılan Ermenistan ve Kürdistan kurma fikridir. Bu konferansa katılan Ermeni ve Kürt temsilcileri bir bildiri yayımlamıştır. Temsilciler, yayımladıkları bildiride ulusların kendi kaderini tayin hakkı düşüncesini temel alarak, konferanstan, büyük bir devletin garantörlüğünde Ermeni ve Kürt Devleti kurulmasını talep etmişlerdir (Mumcu, 1991 s. 1-14).

1.5.5. Azınlık ayaklanmaları

Azınlık ayaklanmaları içerisinde en tehlikeli olanları Pontus Rum ve Ermeni ayaklanmalarıdır. Bunlardan Pontus Ayaklanması'na karşı TBMM Hükümeti, Nurettin Paşa önderliğinde Amasya merkezli bir ordu kurarak, Karadeniz Bölgesindeki Rum halkını iç bölgelere yerleştirmiştir. Tunç'a göre, Pontusçu militanlara operasyonlar düzenlenmiş, bir kısmı İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmış, Merzifon Amerikan Kolejindeki öğretmenler görevden uzaklaştırılmıştır. İtilaf Devletleri'nin bu tedbirlere karşı gösterdikleri tepkilere karşı cevap verilmiş ve Rumların katledilmedikleri, tedbir amaçlı yer değiştirildikleri bildirilmiştir. Merkez Ordusu birlikleri, 1922 Yılı itibariyle isyancı Rum köylerindeki çeteleri dağıtmış, geri kalan Rumlar da 1923 Yılı itibariyle Yunanistan'a gönderilerek sorun çözülmüştür (Tunç, 1992, s. 83-85).

Ermeni sorunu, ilk kez Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları ile uluslararası boyut kazanmıştır. Özkan'a göre, Ermeni isyanları Mondros Ateşkes Antlaşması ile güç kazanmış ve Birinci TBMM döneminde İtilaf Devletleri'nin kıskırtmaları ile 13 Temmuz-15 Ekim 1920 tarihleri arasında görülmüştür. İsyancıların çıkmasındaki belirleyici unsur, kilise ve din görevlileridir. Kıskırtmaların etkisiyle Türk köylerine yapılan saldırılarda bölgede yaşayan çok sayıda Türk öldürülmüştür. Kazım Paşa (Karabekir) komutasındaki ordunun girişimiyle Türk köylerine yapılan saldırılar önlenmiş ve isyan bastırılmıştır. 2-3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması ile Ermeni isyanı durdurulmuştur (Özkan, 2019, s. 58).

1.6. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Gruplar

Mustafa Kemal, Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919'dan itibaren; gerek kongrelerde, gerekse TBMM'de gücünü ve saygınlığını artırarak, TKS'nin başat aktörü konumuna yükselmiştir. Bu süreçte; istediği etkili ve hızlı kararları alabilmek için Meclis içerisinde grup oluşturmak istemiştir. Tunçay'a göre Mustafa Kemal, A-RMHC'nin TBMM içerisinde belli bir düzen içerisinde çalışmasını istemiştir. Grup, bu amaçla 10 Mayıs 1921'de "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ismiyle kurulmuştur. Ancak, A-RMHC Meclis'teki ilk grup değildir.

Mustafa Kemal'in Nutuk'ta isimlerini belirttiği gruplardan başka 1920 Yılında, iki de parti kurulmuştur. Diğer gruplar gibi varlıkları çok kısa süren ve 1921 Yılında dağılan bu partiler; Türkiye Komünist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'dır (Tunçay, 1999, s. 34-35). Mustafa Kemal, Meclis içerisindeki milletvekillerinin büyük çoğunluğunun desteğini almasına rağmen, daha yakın olduğu milletvekillerini bir araya getirerek 10 Mayıs 1921'de A-RMHG'yi kurmuştur (Demirel, 2003, s. 212).

Meclis içerisindeki ayrılığın en belirgin sebebi, 1921 Anayasasıdır. Anayasada hakimiyetin, herhangi bir gerekçeye ihtiyaç duyulmaksızın millete ait olduğundan söz edilirken, saltanat ve halifelik ile ilgili hiçbir hüküm yer almamıştır. Bu durum, milletvekilleri arasında fikir ayrılıklarının oluşmasına neden olmuştur. Meclis'te beliren ayrılıklar, zamanla meclis dışına da taşmıştır. Halk, anayasanın saltanatı ve halifeliği kaldırarak yerine komünizmi getireceğine inanmaya başlamıştır. Tepkiler, Rusya'ya yakın illerden Erzurum ve Trabzon'da belirgin olarak görülmüştür (Karabekir, 2008, s. 1088).

Mustafa Kemal, TBMM'de istediği kararları aldırırken çok zorlanmış, hızlı ve etkin karar alabilmek için, Misak-ı Milli'ye ve Anayasaya bağlı bir grup kurma gereği duymuştur. Bu bağlamda Mustafa Kemal, temel amacı düşmanı ülke topraklarından çıkarmak olan A-RMHG'yi 10 Mayıs 1921'de kurdu (Arıkoğlu, 1961, s. 223).

Mustafa Kemal Nutuk'ta; Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (1921 Anayasası) kabul edilmesinden sonra, Erzurum milletvekili Hoca Raif Efendi ve arkadaşlarının Erzurum A-RMHC'nin ismini ve içeriğini değiştirerek, "Muhafaza-i Mukaddesat" isimli bir cemiyet kurduğundan ve cemiyeti, Doğudaki çevre illerde yaymaya çalıştığından söz etmiştir. Mustafa Kemal, bu bilgiyi Kazım Paşa (Karabekir) ile paylaşarak; ondan, Hoca Raif Efendi'ye müdahale etmesini istemiştir. Ancak, ilerleyen günlerde Hoca Raif Efendi gibi, Kazım Paşa'nın (Karabekir) da, Teşkilat-ı Esasiye'den ve cumhuriyet düşüncesinden rahatsız olduğunu anlamıştır (Atatürk, 2015, s. 445-447). "Müdafa-i Hukuk Grubu" ile, Erzurum'da Müdafa-i Hukuk Grubu'ndan ayrılanların kurduğu "Muhafaza-i Mukaddesat Grubu" arasındaki tek fark, Müdafa-i Hukuk Grubu ile ilgili son fıkradan kaynaklanmaktadır. Bu fıkrada, devlete ve millete ait kurum ve kuruluşların anayasa hükümlerine göre belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Fıkrada adı geçen "anayasa"da, (1921 Anayasası) halifelik ve saltanat ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmadığından, yeni bir devlet oluşumuna gidileceği düşünülmüş ve bu düşünce Mustafa Kemal'e muhalif olan milletvekillerini korkutmuştur. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal, grubun (A-RMHG) başına geçerek, kendisine yakın milletvekillerini bir araya getirmiştir. A-RMHG, TBMM'de oluşan ilk grup olması nedeniyle, grubun ismine "Birinci Grup" denilmiştir (Goloğlu, 2006, s. 115).

1.6.1. Birinci Grup (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu)

Birinci Grup 10 Mayıs 1921'deki ilk oturumunu gerçekleştirmiş ve bu tarihte kurulmuştur. Tunçay'a göre A-RMHG, her ne kadar bu tarihte kurulsada, grubun temelleri daha önce atılmıştır. Mustafa Kemal, ilk oturumda, grubun kuruluş amacını açıklamış ve üyelerce grup içtüzüğü kabul edilmiştir. Kabul edilen içtüzükte saltanat ve halifelik terimleri yoktur. Onun yerine; millet, Misak-ı Milli çerçevesinde ülkenin ve milletin istiklalini gerçekleştirme amaçları vardır (Tunçay, 1999, s. 35).

Ahmet Demirel, "Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup" isimli eserinde TBMM'nin ve TBMM'nin içerisindeki grupların sayısını belirtirken, daha çok Veysel Genya'nın "TBMM'nin 25. Yıldönümünü Anış", Damar Arıkoğlu'nun "Hatıralarım", Tarık Zafer Tunaya'nın "Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952) isimli eserlerinden yararlanmıştır. Ancak Demirel, yararlandığı kişilerin verdiği rakamların da net olmadığını belirterek, en son Hüseyin Avni Ulaş'ın 30 Nisan 1923'de "Tevhid-i Efkar" gazetesinde yayımlanan ikinci gruba ait milletvekili sayıları doğrultusunda Meclis aritmetiğinin ve grup sayılarının netleştğini belirtmiştir (Zeki, 2018, s. 55).

Birinci Grup ilk genel kurul toplantısını 133 milletvekili ile yapmıştır (Demirel, 2003, s. 223). Genya, 15 Mayıs 1921 tarihinde Birinci Grubun esas defterindeki milletvekilleri imza listesine dayanarak verdiği bilgide, Birinci Grubun 261 milletvekilinden oluştuğunu belirtmiştir (Genya, 1945, s. 239-250). 15 Mayıs 1921'de toplam 351 milletvekili vardır; bunların 261'i Birinci Grup üyesi olduğuna göre, diğer 90 milletvekili Birinci Grubun dışında kalmaktadır. Birinci Grup ile diğer milletvekilleri arasında farklılık yerine çok büyük benzerlikler vardır. Bunlardan ilki seçimdir. Birinci Meclis, Mustafa Kemal'in 19 Mart 1920 tarihindeki genelgesi üzerine yeni seçilen ve 1919 Yılında Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilen milletvekilleri oluşmaktadır. Demirel'e göre, 15 Mayıs 1921'de 351 kayıtlı milletvekilinin % 77,2'si yeni seçilen milletvekilleri, % 22,8'i ise Osmanlı Mebusan Meclisi milletvekilleri oluşmaktadır. Birinci Grup üyelerinin ise % 75'i yeni milletvekilleri, % 24,9'u Osmanlı Mebusan Meclisi milletvekilleri oluşmaktadır. Birinci Gruba dahil olmayan üyelerin de % 83,3'ü yeni milletvekilleri, % 16,7'si ise Osmanlı Mebusan Meclisi milletvekilleri oluşmaktadır. Doğum yerlerinden seçilme durumlarının temel alındığı bir karşılaştırmada, Birinci Grup milletvekilleri % 64,8'i, Birinci Grup dışındakilerin de benzer bir şekilde % 64,4'ü kendi doğum yerinden veya bölgesinden seçilmiştir. Meclis'te 351 milletvekili olduğu varsayılarak yapılan karşılaştırmada, Birinci Grupla, grup dışındaki milletvekilleri yaş ortalamaları da sırasıyla 42,9 ve 42,8 olup birbirine oldukça yakındır. Yine Birinci Grup içerisinde sivil ve askeri yükseköğrenim görenlerin oranı % 36,4 iken, grup dışındakilerin oranı % 27,8'dir. Medrese eğitimi görenler arasında yapılan karşılaştırmada ise, Birinci Grup'taki milletvekilleri medrese eğitimi almış olanların oranı % 20,3 iken, grup dışındakilerin oranı % 24,4'tür. Meslekler temel alınarak yapılan sınıflandırmada ise 351 milletvekilinin toplam % 47,3'ü devlet memuru statüsündedir. Bunların kendi arasında Birinci Grup içi ve grup dışı olarak dağılımında da %46,7 ve % 48,9 oranlı bir yakınlık göze

çarpar. Avukat, doktor, mühendis gibi serbest meslek erbabının oranı Birinci Grup'ta % 17,2 iken, grup dışında % 13,3'tür. Çiftçi, tüccar, köy ağası şeklinde yapılan ayırmada da oranlar yine birbirine yakındır. Birinci Grup içinde % 20,7 iken, grup dışında % 22,2'dir. Din adamları ayırımında ise Birinci Grup milletvekillerinin % 12,3'ü, grup dışındakilerin ise % 10,0'u milletvekili seçilmeden önce yapılan meslekleri oluşturmaktadır (Demirel, 2003, s. 223-28).

Meclis içerisinde, Mustafa Kemal'in öngördüğü ve isimlerini belirttiği; Tesanüd, İstiklal, Islahat grupları ile Müdafaa-i Hukuk ve Halk Zümresi gibi gruplardan daha fazla grup oluşmuştur. Bu parçalı ve çoklu gruplar, çalışmaları zorlaştırmıştır. Mustafa Kemal, Teşkilat-ı Esasiye'nin kabulünden sonra mecliste birliktelik sağlamanın gittikçe güçleştiğini ve hizipleşmenin görüldüğünü belirtmiştir. Mustafa Kemal, bu güçlüğü aşabilmek, farklılaşmanın etkilerini azaltabilmek ve desteklediği İstiklal grubunun etkinliğini artırabilmek için çok çalışmış; ancak, kalıcı bir başarı elde edememiştir (Atatürk, 2015, s. 444).

Birinci TBMM'de çeşitli grupların oluşması ve İstiklal Grubu'nun bekleneni verememesi üzerine Mustafa Kemal olaylara müdahil olmuştur (Demirel, 2003, s. 215). Birinci Grup, istenmeyen milletvekillerini bertaraf etmek, istenenlerle yol yürümek için oluşturulmuştur (Goloğlu, 2006, s. 116). Meclis içerisinde kurulan ilk grup Müdafaa-i Hukuk Grubu olduğu için, bu gruba Birinci Grup ismi verilmiştir. Birinci Grup'a, Mustafa Kemal'in inandığı ve onun işaret ettiği kişiler katılabilmiştir. Birinci Grup dışındaki milletvekilleri, gruba alınmayınca, milli mücadeleye karşıymış gibi, tepkiyle karşılaşmışlardır. İkinci Grup'un simge ismi Hüseyin Avni Bey, Birinci Grup'un amaçlarını bütün milletvekillerinin benimsediğini ve bu amaçların Türkiye'nin genelini ilgilendirdiğini belirterek, kendilerinin dışarıda bırakılmasının doğru olmadığını söylemiştir (Çavdar, 1999, s. 220). Çavdar'ın aksine Tunçay, Birinci TBMM'de kurulan ilk grubun Müdafaa-i Hukuk Grubu olmadığını belirtmiştir (Tunçay, 1999, s. 34). 1920 Yılı içerisinde Meclis'te A-RMGH' den önce Tesanüt, İstiklal, Halk Zümresi, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Islahat Grubu gibi çeşitli gruplarla birlikte, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) ve Türkiye Komünist Fırkası (TKF) gibi partiler de kurulmuştur. Ancak, bu parti ve grupların ömürleri çok kısa sürmüştür.

A-RMHC, kurulduğu günden itibaren, 133 olan Meclis içerisindeki çoğunluğa ulaşmıştır. Tunçay'a göre Grubun kurulmasının temel amacı, meclis içerisinde düzeni sağlamak ve alınacak kararlarda çoğunluğu sağlamak için oyların bölünmesini engellemektir. Grubun sekreteryası işlerini, ilk iki oturumda Ziya Hürşit yapmıştır. İlk oturumda Mustafa Kemal'in grubun amacını açıkladığı yukarıda belirtilmiştir. İkinci ve üçüncü oturumlar yönetim kurulu üyelerinin seçimi ile ilgilidir. Dördüncü oturumda ise, seçilen Bakanlar Kurulu üyelerinin doğru kişiler olup olmadığı incelenmiştir (Tunçay, 1999, s. 35).

Goloğlu'na göre meclisin ilk oturumunda kaç milletvekili olduğu ve bunların kimlerden oluştuğu sorusunun cevabı bilinmemektedir. Çünkü, bu oturumda yoklama alınmamış ve meclis toplanma yeter sayısı da dikkate alınmamıştır. Çünkü, ülke genelinde seçime katılabilecek 66 liva (sancak) vardır. Gönderilen yazıda her livanın beş milletvekili çıkarması

istendiğinden seçilebilecek milletvekili sayısı 330'dur. Bazı livalarda yaşanan sorunlar nedeniyle bu sayı 294' düşmüştür. Elviye-i Selase olarak bilinen üç sancak, Kars, Ardahan ve Batum'dan seçilen 12 milletvekili ile bu sayı 306'ya çıkmıştır. İstanbul Mebusan Meclisi'nden gelen 70 ve tutuklu bulunan 14 milletvekiliyle birlikte TBMM'deki toplam milletvekili sayısı 390 olmuştur. Böylece milletvekili salt çoğunluğu da 146 olmuştur (Doğrusu 196 olmalıdır). (Goloğlu, 2010, s. 113-114).

10 Mayıs 1921'de, TBMM içerisinde oluşturulan Birinci Grup; A-RMHG'nin veya A-RMHC'nin, 4-11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nde alınan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin tek çatı altında birleştirilerek yönetilmesini ve tek elden karar almasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu grup veya cemiyet, meclisin çalışmalarını hızlandırmasına, icrai kararlar almasına, Mustafa Kemal'in ilke ve devrimlerini yaymasına ve yerleştirmesine öncülük etmiştir. En son, A-RMHC, 9 Eylül 1923 tarihinde partileşerek Halk Fırkası'na (HF) dönüşmüştür. Mustafa Kemal, Cumhuriyetin ilanı sonrası Cumhurbaşkanı seçilmiş, ancak HF'nin Genel Başkanlığına devam etmiştir. Gülcan'a göre Mustafa Kemal, muhalefetin Cumhurbaşkanlığı ve parti başkanlığının bir arada sürdürülmesi eleştirilerine, 16 Eylül 1924 tarihinde Trabzon'dan cevap vermiş ve parti başkanlığını bırakmayacağını açıklamıştır. Çünkü, Mustafa Kemal için HF; hızlı, etkin karar almada ve inisiyatif kullanmada çok önemlidir. Bu yüzden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanlığı görevinden vazgeçmemiştir. HF, Cumhuriyet'in ilanı sonrası Recep Peker'in önerisiyle 10 Kasım 1924'te "Cumhuriyet" ön adını ekleyerek Cumhuriyet Halk Fırkası'na (CHF) dönüşmüştür (Gülcan, 1999, s. 82-84). Kemalizmin ilk kez parti programına girdiği CHF'nin dördüncü kurultayında (29 Mayıs 1935) CHF, günümüzdeki ismini alarak CHP olmuştur.

1.6.2. İkinci Grup

Demirel, İkinci Grubun, Birinci Gruba karşı oluşturulma nedenlerini ve aralarındaki farkları çeşitli açılardan ele alarak tahlil etmiştir. Bunlar; temel hak ve hürriyetlerin kullanımı, İstiklal Mahkemeleri'nin adaletsiz tutumları, meclis başkanlığının tarafsız olmaması; milletvekili seçimlerinde adil olmayan aday belirleme usulü; Heyet-i Vekile'nin (Bakanlar Kurulu) yetki ve görev alanlarındaki tutum ve davranışları; meclise ait yetkilerin tek bir kişi tarafından kullanılması ve bunun en somut örneği olan "Başkomutanlık Yasası"dır (Demirel, 2003, s. 233).

İkinci Grup veya İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu, Mustafa Kemal'e aşırı yetki verilmesi ve Birinci Gruba tepki olarak doğmuştur. Demirel'e göre, TBMM'de toplanması gereken yetkiler Mustafa Kemal'de toplanmış; bu durum, Meclis'i işlevsiz kılmıştır. İkinci Grup, Meclis'te toplanması gereken yetkilerin bir kişide toplanmasına tepki olarak oluşan muhalefet hareketidir. Önceleri, örgütlü olmak yerine kişisel tepkiler göstermişlerdir. Ancak, kişisel tepkilerin sonuç vermediğini görünce grup kurmaya karar vermişlerdir. Bir muhalefet

hareketi olan İkinci Grup, 1922 Yılı'nın Temmuz ayında işlevsellik kazanmıştır. Grubun başkanı Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Ulaş'tır. Grubun kurucuları kimi kaynaklarda sayı, kimi kaynaklarda da isim olarak farklılık gösterse de Demirel'e göre grup yedi kişiden oluşmuştur. Hüseyin Avni Ulaş dışındaki diğer kurucular; Emin Gevelioğlu, Mehmet Besim Fazlıoğlu, Rifat Çalika, Vasıf Karakol ve Selahattin Köseoğlu'dur. İkinci Grubun kurulmasındaki en temel etken, Birinci Gruba duyulan tepkidir. İkinci Grup'a göre, Birinci Grup tarafından alınan kararlar gizlice, önceden alınmakta ve kendilerine hiçbir zaman bilgi verilmemektedir. Birinci Grup, bazı önemli kararları almadan ve teklif meclise gelmeden önce "Selamet-i Umumiye Komitesi" isimli gizli bir örgüt aracılığıyla milletvekillerini etkilemekte, baskı altına almakta ve istediği kararların alınmasını sağlamaktadır. Bu gizli yapılanmaya karşı duyulan korku ve tepkinin etkisiyle muhalefet, bireysellikten sıyrılarak, örgütlülüğe yönelmiştir (Demirel, 2003, s. 379-381).

Çavdar'a göre, İkinci Grup'un programı veya hedefleri temel olarak şu şekilde ifade edilebilir; genel hukuk ilkeleri dışında milletin egemenliğine karşı kullanılacak şekilde kimseye yetki verilemez. Başkomutanlık Yasası'nın ve İstiklal Mahkemeleri'nin görev süresi fazla uzatılmamalı, bu kurumlar görevini yerine getirdikten sonra kaldırılmalıdır. Kimseye gereğinden fazla yetki verilmemeli ve anayasal çerçevede kalınmak suretiyle yetki verilmelidir. İkinci Grup'un temel yayın organı "Tan" gazetesidir. Çavdar, İkinci Grubun milletvekili sayısı ile ilgili en sağlıklı bilginin Arıkoğlu'na ait olduğunu düşünmektedir. Arıkoğlu'na göre İkinci Grubun milletvekili sayısı 66'dır. Her iki grup da kendi aralarında heterojendir (Çavdar, 1999, 221-223).

1923 Yılı, şiddetli muhalefetin yaşandığı bir yıl olmuştur. Çünkü, Başkomutanlık Yasası ile Mustafa Kemal Paşa'ya olağanüstü yetkiler verilmesi, İstiklal Mahkemeleri'nin verdiği tartışmalı kararlar, TBMM'nin onayı alınmadan yetki kullanılması gibi uygulamalar muhalefeti rahatsız etmiştir (Demirel, 2003, s. 383). Örneğin, 1922 Yılında Mustafa Kemal'in, Meclis'ten talepleri karşısında Salahattin Bey, Meclis'in, tartışma ve uzlaşma makamı olduğunu, tasdik makamı olmadığını Meclis'e saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir (TBMM, GCZ, 2023, D.1, C.3, İ.3, s. 20).

Muhalefetin sert tepkiler göstermesi, iktidarı da önlem almaya zorlamıştır. Bu önlemler arasında, sert muhalefet yapanların milletvekilliğinin düşürülmesinden, TBMM'nin yenilenmesine kadar çeşitli alternatifler bulunmaktadır (Demirel, 2003, s. 383). Selek'in, Kazım Özalp Paşa'yı referans göstererek aktardığına göre, Birinci Grup üyelerinden bazıları Mustafa Kemal'in yanına giderek, İkinci Grup üyelerinden bazılarının üyeliklerinin sonlandırılmasını istemiştir. Ancak, Mustafa Kemal bunu kabul etmemiş ve böyle bir tasarrufta bulunulursa, TBMM'nin saygınlığının kalmayacağını ve işlevini kaybedeceğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Birinci TBMM'nin görev süresi bitene kadar İkinci Grup'tan hiç kimse ile ilgili olumsuz bir tasarrufta bulunmamış; ancak, İkinci TBMM'ye, İkinci Grup üyelerinin seçilmesini engellemiştir (Selek, 1987, s. 629).

Selek, Mustafa Kemal'in, İkinci Grup ile ilgili herhangi olumsuz bir tavır içinde olmadığını söylemesine rağmen; İsmet Paşa (İnönü) anılarında konuya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. İsmet Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi sonrası ile Büyük Taarruz öncesindeki altı aylık sürede, TBMM'nin yetki vermemesi nedeniyle, düşmana taarruz edemediklerini, İtilaf Devletleri'nin Sevr'in yumuşatılmış halini kendilerini dayattıklarını ve TBMM'deki çatlak seslerin askeri de etkilediğini belirtmiştir. Bu süreçte, 1922 Yılı Mart Ayında, Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya bir telgraf çekmiş ve artık bu meclis ile çalışmasının mümkün olamayacağını, kendisinin bu konudaki görüşlerini merak ettiğini bildirmiştir. İsmet Paşa, bu telgrafa karşılık, Mustafa Kemal'e, İstanbul Hükümeti ve Padişahın düşman işgali altında olduğunu, TBMM kapatılırsa davalarının haklılığını dünya kamuoyuna anlatamayacaklarını, TBMM'ye dayanarak savaşmanın yararlı olacağını, ama yine de vereceği karara saygı duyacağını iletmiştir. Mustafa Kemal de, İsmet Paşa'ya verdiği cevapta, sorunun çözüldüğünü bildirmiştir (İnönü, 1998, s. 83-84). Mustafa Kemal'in sorunun çözümü ile kastettiği, "Selamet-i Umumiye Komitesi"nin kurulmasıdır. Komiteyi kurduran Mustafa Kemal'dir ve Emin Erkul, Selamet-i Umumiye Komitesi'nin kurucularındandır. Komitenin 14'ü kurucu olmak üzere toplamda 35 üyesi vardır. Mustafa Kemal, bu komitenin başkanı kabul edilmiştir. Erkul'a göre, Selamet-i Umumiye Komitesi, çeşitli kararların istenilen şekillerde alınması için, meclisten önce farklı ortamlarda görüşülerek karara bağlandığı ve meclisteki diğer milletvekillerinin de bu doğrultuda karar vermelerini sağlamak için oluşturulmuş bir komitedir (Erkul'dan akt., Demirel, 2003, s. 385-386). Özalp da, Erkul ile benzer görüşler paylaşmıştır. Birinci Grup, muhalefetin yaptığı propagandalara karşı koyabilmek ve çok önemli kararların alınmasını sağlamak için elli kişiden oluşan gizli bir komite kurmuştur. Ancak, bir müddet sonra muhalefetten bazı kişiler komiteye sızmış ve bu sızma kararların manipüle edilmesine neden olmuştur (Özalp, 1988, s. 226).

Mustafa Kemal, 16-17 Ocak 1923'te basın mensuplarına verdiği röportajında Birinci Grup ile İkinci Grup arasında Misak-ı Milli'ye bakışın ortak olduğunu, ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na bakışta iki grup arasında fark olduğunu belirtmiştir. İnan'a göre, isim konusunda İkinci Grup üyeleri kendilerine, A-RMHC ismini vermiş, aralarında hiçbir ayrılık olmadığını belirtmişlerdir. Sadece daha sonra kuruldukları için "İkinci Grup" olarak nitelendirilmişlerdir (İnan, 1982, s. 58-59).

Selamet-i Umumiye Komitesi ile Meclis'te alınması düşünülen kararlar, Meclis Genel Kurulu'na gelmeden önce tartışılıp karara bağlanmış, Birinci Grup içerisinde disiplin ve ciddiyet sağlanmıştır. Çavdar'a göre, var olan meclisin lağvedilerek seçimlerinin yenileneceği, istenmeyen milletvekillerinin meclisten uzaklaştırılacağı şeklindeki haberler, muhalif milletvekillerinin farklı bir grup kurmasına ortam hazırlamıştır (Çavdar, 1999, s. 221).

İkinci Grup, Birinci Gruba muhalif bir harekettir. İkinci Grubun iktidarı ele geçirmek, iktidarda bulunmak gibi bir amacı yoktur. İkinci grup, her konuda değil, hassasiyeti olduğu konularda muhalefet yapmıştır. Demirel'e göre İkinci Grup, UKS süresince; mücadeleli

sekteye uğratmamak, meclis birlikteliğini sağlamak için ortak bir akıl çerçevesinde, birlik ve beraberlik anlayışı ile hareket etmiştir. Meclis egemenliğine dayanan bir sistemi benimsemiştir. Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek temel hedeftir. Kişiyeye yönelik saltanata karşı çıkmıştır. Onlara göre Başkomutanlık yetkisi Meclis'e aittir. Kişiyeye devredilemez. Meclis Başkanı'nın aynı zamanda Hükümet Başkanı olması kabul edilemez. Çünkü, bütün yetkiler bir kişiyede toplanmamalıdır. Kanuni idare ilkesi gereğince, idarenin kanuna dayalı bir yönetim anlayışı benimsenmelidir. Ayrıca, onlar temel hak ve hürriyetlerin korunması gerektiğini savunmuşlar ve bu bağlamda İstiklal Mahkemeleri'ne muhalefet etmişlerdir. Meclis Başkanı'nın, aynı zamanda Heyet-i Vekile Başkanlığı da yapmasına karşıdırlar. Tüm kararların Meclis tarafından alınmasını istemektedirler. İkinci grup 27 Kasım 1922 tarihinden önce ayrıntılı bir program hazırlamıştır. Bu programda kişiy hak ve hürriyetleri, devlet yönetimi, meclis, ekonomi, sağlık, maliye, eğitim, hukuk ve adliye gibi konular vardır. Programın ilk üç maddesi; devlet yönetiminden, idareden ve vatandan söz edilmiştir. On maddesi kişiy hak ve hürriyeti ile ilgilidir. Kişiy hak ve hürriyetine özel bir ilgi gösterilmiştir. Eğitim altı madde ile anlatılmıştır. Program, bu altı maddede zorunlu ilköğretimden ve Türkçenin öneminden söz etmiştir. Adliye için iki madde belirlenmiştir. Bu maddeler, bağımsız mahkemelerden, yargı sisteminin insanların ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi gerektiğinden hareketle düzenlenmiştir. Programda Maliye, sağlık ve ekonomi ile ilgili birer madde vardır. Maliye ile ilgili olan maddede tasarruf öngörölmekte, ekonomide özellikle tarıma öncelik verilmesi gerektiğinden söz edilmekte, sağlık alanında ise bilimsellik çerçevesinde bir sağlık politikası oluşturulması gerektiğinden, çocuk ölümleri ve bulaşıcı hastalıkların önlenmesi gerektiğinden söz edilmektedir (Demirel, 2003, s. 391-401).

1.6.3. Sosyalistler

1.Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleriyle aynı grupta yer alan Çarlık Rusya, Çanakkale Savaşı'nda Türk ordusunun gösterdiği direniş nedeniyle, İtilaf Devletleri'nden beklediği yardımı alamamış ve dağılma sürecine girmiştir. Bu süreçte, Sovyet Yönetimi ile Osmanlı Devleti (daha sonra Birinci TBMM Hükümeti) kader birliği içerisinde olmuştur. Çanakkale Savaşı'nın etkisiyle (dolaylı) yalnızlaşan Rusya'da, 17 Ekim 1917 tarihinde Bolşevik Devrimi gerçekleşmiştir. Ancak, Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesi Rusya'ya sosyalizmin gelmesi için yeterli olmamış, 1918-1922 (Bazı kaynaklarda 1921) Yılları arasında Bolşevik Ruslarla-Çarlık Ruslar arasında iç savaş yaşanmıştır. Sovyet Kızıl Ordu'sunun, Çarlık Beyaz Ordu'sunu yenmesinin ardından Rus İç Savaşı sona ermiş ve 25 Ocak 1918'den itibaren "Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" (RFSSC) olarak kullanılan devletin ismi, 30 Aralık 1922'de Lenin'in liderliğinde "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği" (SSCB) olarak değiştirilmiştir. Rusya; SSCB'nin kurulması ile birlikte monarşiden sosyalizme geçmiştir. Çarlık Rusya'sının savaşıyla uğraşması ve sonra dağılması ile Osmanlı Devleti Doğu Cephesindeki gücünü başka cephelere kaydırmıştır. Bolşevik Devrimi ve merkez ülke olan Rusya'nın inisiyatifiyle, çevre

ülkelerde sosyalizm yayılmaya başlamıştır. Bolşevik Devrimi'nden çevre ülke olarak, Türkiye de etkilenmiş; gerek TBMM içinde, gerekse TBMM dışında sosyalizme karşı büyük bir ilgi oluşmuştur. Atasever'e göre, Birinci TBMM dışında İstanbul'daki işçi direnişleri, Osmanlı Devleti içerisindeki azınlıkların sosyalizme sempati ile bakmaları sosyalizme olan ilginin yeni olmadığını göstermektedir. İslamcı aydınlar, sosyalizmin materyalist dünya görüşüne ve dine olan bakışına eleştirel yaklaşırken; diğer aydınlar, sosyalizme ılımlı ve sempati ile yaklaşmışlardır. RFSSC, kendi ulusu dışındaki uluslara inisiyatif tanınması gerektiğini ve onların da kendi kaderlerini belirleyebileceklerini savunmuştur (Atasever, 2010, s. 56-57). Konuyla ilgili RFSSC'nin kurucu lideri -Marks ve Engels'ten sonra Marksizmin en önemli teorisyeni- Lenin "Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı" isimli bir kitap yayımlamıştır. Akal'a göre, bu dönemde Türkiye'de, sosyalizme sempati ve pozitif bakış açısı ile yaklaşmıştır. Ziya Gökalp, Mehmet Akif gibi sosyolog, şair ve yazarların üslupları, ülkenin sosyo-politik literatüründe kullanılan terimler, sosyalizme adapte olmaya başlamıştır (Akal, 2006, s. 89-91). Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Hükümeti'nin başında bulunan İTC yöneticileri, savaşın kaybedilmesinin ardından vatanın kurtarılması için, Kırım-Berlin hattında yer alan, Avrupa'nın çeşitli ülkelerine seyahat etmişlerdir. Bu seyahatler sırasında edindikleri bilgilere dayalı olarak mücadeleye yeni bir boyut kazandırmışlardır. Akal'a göre, bu bölgelere giden ve Alman hayranı olan İTC yöneticileri, Rusların sosyalist devrimi gerçekleştirmek için Alman felsefesinden yararlandığını fark edince sosyalizme yönelmişlerdir. İTC liderlerinden Talat Paşa, Avrupa'nın Türkiye'ye karşı tarafsız olmadığını, bu nedenle Rusya'ya yakın olmak gerektiğini gözlemlemiştir. Ayrıca, Lenin'in İstanbul'un Türkiye'ye ait olduğunu deklere etmesi, Enver ve Talat Paşaların, Lenin'e ve sosyalizme olan ilgilerinin pekişmesini sağlamıştır. Ayrıca bu tür beyanlar, İTC'nin İngiliz ve Fransızlar'a karşı, Osmanlı Devleti-Almanya-Sovyet Rusya ittifakının kurulmasına yönelik düşünce geliştirmelerinde etkili olmuştur (Akal, 2006, s. 75-80). Talat Paşa RFSSC ile ilişkiler konusunda net değilken; Enver Paşa, ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini düşünmüştür (Tunçay, 1978, s. 118-120). Turancı veya Panislamist olan İTC'nin ileri gelenleri, Sovyet Devrimi sonrası, İslam ile Bolşevizm'i kaynaştıran bir ideoloji geliştirmişlerdir (Akal, 2006, s. 85).

1917 Ekim Devrimi sonrası Bolşevizm ve sosyalizmle olan yakınlaşma, yalnızca İTC ileri gelenlerinden Enver, Cemal ve Talat Paşalarla sınırlı değildir. Bu yakınlaşma, aynı zamanda Nazım Hikmet gibi aydınlar, Mustafa Suphi, Ethem Nejat gibi TKP'nin kurucusu, genel sekreteri entelektüeller ve İçişleri Bakanı Nazım Bey, Mehmet Sadık Eti Bey (Sadık Ahi) gibi Birinci TBMM içerisinde bakanlık ve milletvekilliği yapmış kişiler arasında da görülmüştür.

Bir sonraki bölümde Birinci TBMM döneminde etkin olan sosyalistlere değinilecek ve bu dönemdeki sosyalistler ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.7. Birinci Bölümün Özeti ve Genel Değerlendirmesi

İstanbul'un işgal edilmesi ile kapanan Meclis-i Mebusan'ın yerine Birinci TBMM açılmıştır. Birinci TBMM, 23 Nisan 1920'de başladığı görevini 15 Nisan 1923'e kadar sürdürmüştür. TBMM Başkanı olan Mustafa Kemal, hem Meclisin (yasama) hem de hükümetin (yürütme) başkanıdır. Birinci TBMM; 2 Mayıs 1920'de kabul ettiği yasa ile Meclis Hükümeti Sistemine geçmiştir. TBMM, Meclis Hükümeti sistemine dayalı olarak, yasama, yürütme ve yargı gücünü elinde bulunduran ve olağanüstü yetkilere sahip kurucu bir meclistir. Yasama, TBMM'ye yasa yapma yetkisi veren bir güçtür. Birinci TBMM döneminde kanunlar yapılmadan önce ilgili komisyonlarda hazırlanmış ve meclis genel kuruluna sunulmuştur. Birinci TBMM'de görev yapan komisyonlara encümen komisyonu denilmiştir. TBMM'nin yaptığı ilk yasa "Ağnam Resmi"dir. TBMM açıldıktan iki gün sonra "Muvakkat İcra Encümeni" isimli geçici yürütme organı kurulmuş, ancak 3-4 Mayıs 1920'de "Muvakkat İcra Encümeni" dağıtılarak, yerine "İcra Vekilleri Heyeti" oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte İcra Vekilleri Heyeti de dağıtılmış ve kabine sistemine geçilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'ndeki bakanları tek tek meclis seçerken; kabine sistemindeki bakanları başbakan seçer, meclisin güvenoyuna sunar, en son, kabine cumhurbaşkanının onayına sunulur. Bakanlar Kurulu oluşur. 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile (1921 Anayasası) yasama ve yürütme yetkileri TBMM'ye verilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye'de yargı ile ilgili hüküm bulunmamasına rağmen TBMM, yargı yetkisini de yerine getirmiştir.

TBMM, 23 Nisan 1920'de aldığı kararla "Türkiye Büyük Millet Meclisi" ismini kullanmıştır. Ayrıca, 3 Aralık 1920'de Gümrü Barış Antlaşması'na "Türkiye Büyük Millet Meclisi" olarak imza atmıştır. Genç bir nüfus oranına sahiptir. Kurucu bir meclistir. Kabul ettiği en önemli ilkeye göre: "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." Kozmopolit bir meclistir. Milletvekillerinin büyük bir oranı Anadolu ve Rumeli Hukuk Cemiyeti üyeleridir.

1921 Anayasası, Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılmasının ardından 20 Ocak 1921'de TBMM tarafından kabul edilmiştir. 1921 Anayasası'nı oluşturan 31 maddenin, 14'ü yerel yönetimlerle ilgilidir. Bu yüzden, yerel yönetimler ve âdem-i merkeziyet konularındaki en kapsamlı anayasadır. Teşkilat-ı Esasiye, kolay değiştirilebilen yumuşak bir anayasadır. Egemenliği kayıtsız şartsız millete dayandırmıştır. Etnisiteye ve dine yer vermeyen bir idari yapı tasarlamıştır. Bu yönüyle laik bir anayasadır. Meclis Hükümeti sistemini ve güçler birliği ilkesini benimsemiştir. Seçimlerin iki yılda bir yapıldığı 1921 Anayasa'sında, TBMM her yıl Kasım ayında kendiliğinden toplanır.

Mustafa Kemal, vatani kurtarmak için bir taraftan İtilaf Devletleri'ne karşı savaşırken, diğer taraftan mücadelenin başına geçmeye çalışan veya ulusal mücadeleye karşı olan; Enver Paşa, padişah yandaşları ve İngilizlerin güdümündeki çeşitli iç güçlere karşı savaşmıştır.

Birinci TBMM içerisinde yer alan milletvekilleri, Mustafa Kemal'in yanında olanlar, olmayanlar şeklinde farklı isimlerle nitelendirilmiştir. Bu gruptan; Mustafa Kemal ile birlikte hareket edenler, Müdafaa-i Hukuk Grubu veya Birinci Grup olarak nitelendirilirken; Müdafaa-i Hukuk Grubuna muhalif olanlar İkinci Grup olarak nitelendirilmiştir. Bu iki grubun

dışında yer alan üçüncü grup ise, sosyalist milletvekillerinden oluşmuştur. Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri, Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra, Batılı emperyalist işgale karşı Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kurulan sivil toplum örgütleridir. Bunlar çok sayıda ve parçalı oldukları için Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adı altında birleştirilmiştir. Kurtuluş Savaşı sürecinin en önemli siyasal güçlerinden olan ARMHC, Birinci Grup, Müdafa-i Hukuk Grubu gibi isimlerle, Birinci Meclis'te de varlığını devam ettirmiş ve Mustafa Kemal'i destekleyen en önemli güç olmuştur. Müdafa-i Hukuk, Kurtuluş Savaşı sürecinde, Osmanlı saltanatına karşı bir tavır sergilemiş; Kuva'yı Milliye'yi desteklemiştir. Kurtuluş Savaşı sonrasında ise, aynı şekilde Mustafa Kemal'i ve devrimlerini özümsemiştir. Mustafa Kemal, 9 Eylül 1923 tarihinde HF'yi kurunca, "Müdafa-i Hukuk Cemiyeti" de "Halk Fırkası" adını almıştır. Bu fırka cumhuriyetin ilanı ile birlikte, önce Cumhuriyet Halk Fırkası'na, daha sonra da Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüşmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasal partisidir.

Demokrat Parti dahil, Türkiye'deki birçok siyasal parti CHP'den ayrılarak kurulmuştur. Bülent Ecevit öncesi sol kimliği bulunmayan CHP, 14 Mayıs 1972'de Bülent Ecevit'in genel başkanlığa seçilmesinin ardından sosyal demokrat bir çizgiye yönelmiştir. Ecevit, "Toprak işleyenin, su kullananın" sloganıyla yola çıkmış; kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek için köy-kent projelerini tasarlamış, CHP'ye sol ve sosyal demokrat bir kimlik kazandırmıştır. Bu bağlamda, CHP'yi savunanlar veya eleştirenler, 1970'lerden önce CHP'nin sol bir parti olmadığını; milliyetçi, muhafazakar bütün partilerin aslında CHP'den ayrılarak kurulduğu gerçeğini bilmemekte veya görmezden gelmektedir.

2. BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ DÖNEMİNDE

TÜRK SOSYALİST HAREKETİ

2.1. Osmanlı Devleti'nden Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Türk Sosyalizmi

İkinci Meşrutiyet ile birlikte; İstanbul, İzmir, Selanik gibi, sanayi ve ticaretin geliştiği kentlerde görülen sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmeler, diğer kentlere oranla daha belirgin olarak hissedilmiştir. İkinci Meşrutiyet öncesi, daha çok azınlıklar arasında görülen sosyalist düşünce, İkinci Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı Devleti içerisindeki Müslümanlar tarafından da tartışılmaya başlanmıştır. Arslan'a göre, bu tartışmaların özünü, İslamiyet ile sosyalizmin uzlaştığını göstermeye çalışmak oluşturmuştur. 19. Yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nde yaşayan işçiler genel olarak, ücret artışı talebiyle grev yapmıştır. Örneğin, 1908 Yılında yapılan grevlerin de temel amacı, ücret artışı sağlamaktır. İşçiler arasında sınıf temeline dayalı bir sosyalizm bilinci henüz oluşmamıştır. Bu bağlamda grevler, İkinci Meşrutiyet sonrası hükümet zoruyla bastırılmıştır. Ancak, hükümet hukuki bir yaptırımla karşılaşmaktan çekinmiş ve yurt dışı sermayeye güvence vermek için 8 Ekim 1908'de "Tatil-i Eşgal Kanunu"nu çıkarmıştır. Bu kanun kapsamında yeni sendika kurulmasına izin verilmemiş, var olan sendikalar da kapatılmıştır. 1909-1936 Yılları arasında yürürlükte olan "Ta'til-i Eşgal Kanunu" ile Osmanlı Devleti'nde gelişmekte olan işçi hareketleri engellenmiştir. Ta'til-i Eşgal Kanunu, "Ta'til-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-i Muvakkat" ismiyle 13 maddeden oluşan geçici bir kanundur. Kanunun, sekizinci ve on birinci maddeleri işçi örgütlenmelerine yöneliktir. Örneğin, sekizinci madde, sendika kurma yasağına aykırı hareket edenlere uygulanacak yaptırımlarla (hapis ve para cezası) ilgili iken, on birinci madde, kamu hizmeti yürütülen alanlarda sendika kurulamayacağı hükmünü içermektedir. Böylece Osmanlı Devleti, Ta'til-i Eşgal Kanunu ile sendikalaşmayı önlemiştir (Arslan, 2016, s. 226-227).

Osmanlı Devleti'nde sosyalizm, terim olarak ilk kez İkinci Meşrutiyet döneminde, Meclis-i Mebusan'da "sendikalar kanunu ve grev" konularındaki kanun tasarıları görüşülürken ortaya çıkmıştır. Konuyu, Meclis'te ilk dillendiren kişi Dahiliye Nazırı Avlonyalı Ferit Paşa'dır. İTC, 1913 Yılına kadar; sosyalistlerle, mecliste ve meclis dışında bulunan milletvekilleriyle, OSF ve yurt dışı sosyalist örgütleri ile iletişim kurarak bilgi alışverişinde bulunmuştur. Tunaya'ya göre sosyalizm, 1917 Yılında İttihatçıların hakim olduğu Osmanlı Mebusan Meclisi'nde ciddi anlamda tartışılmıştır. İTP, iktidarda bulunduğu süre içerisinde, sosyalizmin ülke için uygun ve uygulanabilir bir rejim olmadığını belirtmiş (Tunaya, 1989, s. 323-324); OSF'ye tepki göstermiş ve OSF'ye karşı sert önlemler almıştır. Bu önlemler kapsamında; sosyalist gazete, dergi ve fikir kulüpleri kapatılmış, sendikalaşma yasaklanmıştır (Tunaya, 1988, s. 251).

İTP'nin Dahiliye Nazırı ve Sadrazam Talat Paşa, sendika kurulması ile ilgili kanunlaşma tartışmalarının yaşandığı bir ortamda, müdahaleci ekonomi politikası olan "Sosyalizm Deta" (devlet sosyalizmi) düşüncesinden yana olduğunu beyan etmiştir (Tunaya, 1989, s. 325). Talat Paşa gibi; İTP düşünürleri de, devlet sosyalizmi düşüncesinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Cerrahoğlu, 1975, s. 504).

İTP, ülkeyi yönetmekteki başarısızlığını, önce halkı baskı altına alarak gidermeye çalışmış; daha sonra baskının şiddetini arttırarak, gazetecileri öldürmüş veya gazetecilerin ölümüne göz yummuştur. OSF de, İTP'nin baskıları karşısında korkuya kapılmış ve bu korku iklimi, onların liberal görüşleri benimsemesinde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'ndeki tüm engellemelere rağmen; devlet, Müslüman halkın sosyalizme olan ilgisini engelleyememiştir. Arslan'a göre, Müslüman halkın ağırlıklı katılımının olduğu ilk sosyalist Parti OSF'dir (Arslan, 2016, s. 227). OSF, İştirakçi Hilmi tarafından 1910 Yılı Ağustos ayında kurulmuştur (Erdem, 2012, s. 46-47). OSF'nin Parti programında; anayasaya dayalı siyasal yönetim, sendika ve grev haklarıyla ilgili yasakların kaldırılması, parasız eğitim hakkı, güçlendirilmiş yerel yönetimler, liberal-kapitalist demokrasi, devletleştirme politikaları gibi konular yer almıştır (Toprak, 1996, s. 6-10). Tunaya'ya göre de, Türkler tarafından kurulan ilk sosyalist örgüt "OSF"dir. OSF, 2. Meşrutiyet sonrası İştirakçi Hilmi tarafından Eylül 1910'da kurulmuştur. En önemli özelliklerinden birisi İTC'ye muhalif olmasıdır. Yeterince taraftar bulamamıştır. Bir müddet sonra bütün sosyalist oluşumlar İTP Hükümeti tarafından kapatılmıştır (Tunaya, 1988, s. 249).

Türkiye Komünist Hareketi, 1916-1917 Yıllarında ülke dışında başlamış; Türkiye, bu hareketlere İkinci Enternasyonal ile birlikte dahil olmuştur. Sayılğan'a göre, yurt dışında başlayan ilk komünist hareketler, Almanya, Fransa, İsviçre ve Rusya'da başlamıştır. Türkiye dışında 1916-1917'de başlayan hareketler yaklaşık iki yıl sonra 1919'da Türkiye'de başlamış ve Türk Komünizminin temellerinin atılmasını sağlamıştır. Türk Komünist Hareketi içerisinde, bu hareketi yaklaşık elli yıl tek başına temsil eden Dr. Şefik Hüsnü'nün (Değmer) özel bir yeri vardır (Sayılğan, 2009, s. 57).

2.2. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde Sosyalizm

UKS, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı 1919 ile Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin (Büyük Taarruz) kazanıldığı ve İzmir'in düşman işgalinden kurtarıldığı 1922 Yılları arasındaki dönemi kapsar. Cumhuriyet'in, Meşrutiyet'in devamı olup-olmadığı ile ilgili farklı görüşler olsa da, UKS'nin tamamlanmasının ardından, Türk Devrim Tarihi'nin manifestosu olan Cumhuriyetin İlanı, Meşrutiyet ile başlayan burjuva demokratik reformu sürecinin, devrimle taçlanmış yeni ve farklı bir aşamasıdır. Çünkü, Meşrutiyet ile başlayan nicel birikim, Mustafa Kemal devrimi olan Cumhuriyet ile nitel bir dönüşüme uğramıştır. Bunun en önemli kanıtı, saltanatın ve hilafetin kaldırılmasıdır.

Osmanlı Devleti'nde, burjuva sınıfı zayıf, sanayi ise yok denecek kadar azdır. Ümitli'ye göre, İTP, kurtuluşu kapitalizmde görmüş, Osmanlı Devleti'ne devlet kapitalizmini getirmek için, Almanya'nın güdümüne girmiştir. Ancak, Almanya'nın 1. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmasıyla birlikte iktidarını kaybetmiştir. Bu bağlamda, Mustafa Kemal ve arkadaşları, İTP ve İkinci Meşrutiyet sürecinin başaramadığını başarmaya çalışmıştır. Önceki dönemlerle karşılaştırıldığında daha özgür olan Birinci TBMM döneminde, Bolşevik Devrimi'nin etkisiyle daha fazla sola yönelim ve kominternin etkisiyle sınıf temelli örgütlenmeler görülmüştür. Bu dönemde, topluma hakim olan temel paradigmlar; ulusalcı, saltanat yanlısı ve sol-sosyalist nitelikli paradigmalardır (Ümitli, 1988, s. 1866). Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasındaki dönemde, iki farklı sosyalist yapı görülmüştür. Bunlardan ilki, uluslararası komünist enternasyonal temelinde şekillenen TKP; ikincisi, İTC içerisindeki sosyalist unsurların oluşturduğu İttihatçı soldur. Ancak, bu süreçte, üçüncü bir sosyalist yapı görülmüştür. Bu yapı, faaliyetlerine 1921 Yılında başlayan, TBMM Hükümeti çizgisini İstanbul'da sürdüren ve TBMM Hükümeti tarafından desteklenen, İttihatçı soldan farklı, Resmi TKF'nin devamı şeklindeki Kemalist-Komünist nitelikli bazı gruplardan oluşmuştur. İTP'li ve Gizli TKP'li isimlerin de üye olduğu bu gruplar arasında; Laz Denizciler Grubu, Ali Bey Grubu, Kara Mehmed Grubu ve Hasan Bey Grubu bulunmaktadır (Ülker, 2020, s. 52; 55-57).

2.2.1. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi döneminde işçi sınıfı

İkinci Meşrutiyet'in sınıf temelli birikimi, Birinci TBMM dönemindeki proleter yapıyla bütünleşememiştir. Çünkü, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan süreçte, Osmanlı toplumunda oluşan sınıf bilincine dayalı yapısal birikim, azınlıklar (Ermeni, Rum, Yahudi ve diğer) tarafından oluşturulmuştur. Azınlıkların, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması arasındaki dönemde bağımsızlıklarını kazanarak Osmanlı Devleti topraklarından ayrılması, işçi sınıfı birikimini olumsuz etkilemiştir. Birinci TBMM döneminde oluşan işçi hareketleri, 2. Meşrutiyet döneminde oluşan işçi hareketlerinden çok farklıdır. Bu iki dönem arasındaki tek ortak örgütlenme Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF) örgütlenmesidir. Bunun nedeni Hüseyin Hilmi'nin, Fırka kurucusu olarak her iki dönemde de yaşamış olmasıdır. Birinci TBMM dönemindeki sınıf odaklı ekonomi-politik örgütlenme, Komintern'den aldığı güce dayanarak gelişmiştir. Ancak, işçi sınıfı örgütlenmeleri, birtakım engellemelerle karşılaşmıştır. Ümitli'ye göre, İşçi sınıfını engelleyen, ona karşı baskı oluşturan hegemonik güç, Kemalist kadrolardır. Bu dönemin işçi sınıfı hareketi üç temel alanda örgütlenmiştir. Bunlar, Sosyal Demokrat Fırka (SDF), Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF) ve TSF etrafında örgütlenen sendikal oluşumlar; ulusalcı yapı ve güçler tarafından işçi sınıfını kontrol etmek için oluşturulan Türkiye Komünist Fırkası (TKF), Amele Siyanet Cemiyeti (ASC) gibi parti ve sendikal oluşumlar ile Türkiye Komünist Partisi (TKP), Halk İştirakiyyun

Fırkası (HİF), gibi partilerle ortak hareket eden sendika ve oluşumlardan meydana gelmiştir (Ümitli, 1988, s. 1867-1868).

İşçi sınıfı, Birinci TBMM sonrası dönemde; burjuvazi ve Kemalist kadrolar tarafından kontrol altına alınmış, aydınların ve sosyalist işçilerin çabaları ile TKP çizgisinde varlığını sürdürmüştür. TSF, Hüseyin Hilmi'nin etkisiyle 1919-1921 Yılları arasında, işçiler üzerinde söz sahibi olmuştur. Hüseyin Hilmi, 1920 Yılındaki grevlerin başarı ile yürütülmesinde etkin rol oynamıştır. Ancak, TSF sonrası örgütlenmeler yeterli olmamış ve işçi sınıfı sosyalizm ile bütünleşememiştir.

2.2.2. Enternasyonal çizgisi ve Türkiye Komünist Partisi'nin doğuşu

Komintern'in girişimiyle, Doğu (Asya) ülkelerindeki ulusal kurtuluş mücadelelerinde Doğu'daki ülkelere destek olmak ve onları sınıf temeline dayalı olarak yönlendirmek amacıyla Bakü'de, Şark Milletleri veya Doğu Halkları Kurultayı toplanmıştır. Doğu Halkları Kurultayı'nın sona ermesinden iki gün sonra Komintern'in direktifleriyle Bakü'de, TKP kurulmuştur. Bora'ya göre, TKP üç temele dayanmıştır. Bunlar; Anadolu solu, aydın ve işçi potansiyeline sahip İstanbul solu ve Mustafa Suphi'nin katkılarıyla oluşan Bolşevikler ve Bakü Komünist Hareketidir (Bora, 2017 s. 631-632). Ümitli'ye göre TKP'nin oluşumunda belirleyici olan etkenler; Bolşevik Devrimi, 3. Enternasyonal ve TKS ekseninde doğmuş olmaktadır. TKP'nin doğuşunda; Bolşevik Devrimini savunan Mustafa Suphi gibi Türk aydınlar, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası yurda dönerek İstanbul'daki komünist çevrelerle iş birliği yapan diğer aydınlar; UKS ve Birinci TBMM bünyesindeki sosyalist milletvekilleri ile onları destekleyen TKP belirleyici olmuştur. Bu süreçte Mustafa Kemal, Bolşevik Devriminin, UKS üzerindeki etkinliğini azaltmak ve gelişen işçi hareketlerini engellemek için 1920 Yılı Ekim ayında resmi TKP'yi kurdurmuştur. Aynı yıl, İslami Sosyalizmi savunan ve Mecliste HZ grubuna dayanan Yeşil Ordu Cemiyeti (YOC) kurulmuştur. Bir müddet sonra Cemiyete, Çerkez Ethem katılmış ve Ethem'in katılımıyla, cemiyet güçlenmiştir (Ümitli, 1988, s. 1869-1870).

2.2.3. Birinci Doğu Halkları Kurultayı ve Bakü Kongresi

Marks ve Lenin'in, Avrupa için öngördüğü devrimler gerçekleşmeyince, sosyalistler gözünü Doğu'ya çevirmiştir. Ümitli'ye göre, Batı'da beklenen devrimlerin yaşanmaması üzerine, III. Enternasyonal'in ikinci kongresi sırasında, Şark Milletleri Kurultayı'nın toplanmasına karar verilmiştir. Kurultay; 1831 delegenin katıldığı ilk toplantısını, 1 Eylül 1920'de, son toplantısını da 7 Eylül 1920'de yapmıştır. Kurultayın ardından, Bakü Kongresi (Birinci ve Umumi Türk Komünistleri Kongresi) toplanmıştır (Ümitli, 1988, s. 1871). Birinci Doğu Halkları Kurultayı 1-8 Eylül 1920 tarihleri arasında Bakü'de toplanmış ve kurultayda toplam

yedi oturum düzenlenmiştir. Kurultaya 235'i Türk olmak üzere, toplam 1891 delege katılmıştır (Kaynak Yayınları, 1999, s. 9). Kurultaya 37 ülkeden, 235'i Türk, 1891 delege katılmıştır. Cumhuriyet'e göre, Bakü Doğu Milletler Kurultayı 1-9 Eylül 1920 tarihleri arasında toplanmıştır (Yenigün, 2000, s. 7-11). Mustafa Suphi, Azerbaycan'da Bolşevik yönetimin oluşmasının ardından, Mayıs 1920'den itibaren mücadelesini Bakü'de sürdürmüştür. Ümitli'ye göre Suphi, İttihatçılardan oluşan komünist oluşumu tasfiye ettikten sonra, Türkiye'ye yakın kentlerde örgütlenmiş; Mustafa Kemal'e ve UKS'ye destek olmak amacıyla onunla mektuplaşmıştır (Ümitli, 1988, s. 1871).

Galiyev, Bolşevik Devrimin ancak Asya'daki (Doğu) ezilen halkların yapacağı kitlesel bir devrim ile başarıya ulaşabileceğini düşünmüştür. Reyhan'a göre Rus Komünist Partisi, devrimin zarar görmemesi için, 1920 Yılı'nın 1-7 Eylül tarihleri arasında Üçüncü Enternasyonal nezdinde düzenlenecek bir Doğu Halkları Kurultayı'na itiraz etmemiştir (Reyhan, 2010, s. 53).

Kongrenin siyasal ve örgütsel tasarımını Galiyev ile birlikte Müslüman Sosyalistler yapmıştır. Ayrıca, kurultayda Galiyev'in yardımcısı Mustafa Suphi'nin girişimiyle TKP'nin Birinci Kongresi düzenlenmiştir. Reyhan'a göre, Doğu Halkları Kurultayı 1891 delege ile toplanmıştır. Delegelerin 1273'ü komünist, diğerleri ise herhangi bir parti ile ilişkisi olmayan üyelerden oluşmuştur (Reyhan, 2010, s. 56-59). Aslan, Kurultay öncesi delegelere bilgi formu dağıtıldığını ve bu formda Kurultay'a katılan 1891 delegenin 266'sının hangi milletten olduğunu belirtmediğini, 100'den çok delegenin de soru kağıdını cevaplamadığını belirtmiştir (Aslan, 1997, s. 141). Mustafa Kemal, millet adına aldığı kararları ve yaptığı işleri TBMM'nin onayına sunmuştur. Mustafa Kemal'e göre, TBMM'nin üzerinde bir güç yoktur. Reyhan'a göre Mustafa Kemal, Doğu Halkları Kurultayı'na katılım davetinin, TBMM tarafından değil de halk arasından belirlenen kişiler aracılığıyla yapılmasına çok sert tepki göstermiştir (Reyhan, 2010, s. 57).

TBMM'yi temsilen İbrahim Tali Bey'in belirlendiği Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Galiyevci Neriman Nerimanov'un yaptığı açılış konuşması ile başlamıştır. Reyhan'a göre, kurultay başkanlığına, seçime tek aday olarak giren Zinoviyeve seçilirken; Lenin, Zinoviyeve ve Troçki, kongrenin "şeref başkanları" olarak seçilmişlerdir. Kongrenin gündemi ise; kongrenin amaç ve hedefleri; uluslararası konjonktür, Doğu'daki işçi ve emekçilerin yükümlülükleri, uluslar ve sömürgecilik problemleri, Doğuda (Asya) toprak problemleri ve Doğuda (Asya) kurulacak bir Sovyet Devletinin geleceği konularından oluşmuştur. Kurultaya iki düşünce damga vurmuştur. Bunlardan ilki; başkan Zinoviyeve'a aittir. Zinoviyeve, yaptığı konuşmada, kurultayın amacının köylüyü bilinçlendirmek, işçi ile köylü arasındaki eşgüdümü sağlamak, bu bağlamda İngiliz ve Fransız emperyalistleri bertaraf etmek olduğunu belirtmiştir. Daha sonra, TBMM Hükümeti ve rejimine olumlu anlamda değinmiştir. Ancak, rejimin anti-komünist ve anti-laik yönünü vurgulayarak, Asya'daki ulusalcı ve şovenist, ırk temelli kurtuluş mücadelelerine dikkat çekmiştir. Kurultaya damga vuran ikinci görüş ise Rus

gazeteci ve siyasetçi Radek'e aittir. Radek'e göre, egemenlik ezilen halkın özgürleşmesi için olmalıdır. Aksi taktirde Türkiye'deki zengin, feodal veya burjuva kesimin tekelindeki bir egemenliğin Türkiye ve diğer Doğu toplumları için hiçbir yararı yoktur. Ayrıca, böyle bir egemenliğe de kurtuluş mücadelesine de gerek yoktur. TBMM'nin kurultay temsilcisi İbrahim Tali Bey, yaptığı konuşmada Kemalist mücadelenin emperyalist devletlere karşı verildiğini, Radek ve Zinoyev'in kaygılanmalarına gerek olmadığını belirtmiştir. (Reyhan, 2010, s. 63-66).

Bakü Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda; Rusça, Azerbaycan Türkçesi ve Farsça resmi dil olarak belirlenmiş, İngiliz sömürgeciliğine karşı ortak ses yükseltmiş ve buna karşı cihat sloganları atılmıştır (Avcıoğlu, 1978, s. 510). Kurultayın amacı, Doğu'daki sömürge veya yarı-sömürge devletlerin vatandaşlarını, emperyalist devletlere karşı ayaklandırmak ve ulusal kurtuluş mücadelelerini desteklemektir. Bu destek, dünyadaki devrim ve sosyalizm mücadelesini hızlandırmak ve Sovyet topraklarını korumak amacıyla verilmiştir. (Tunçay, 1978, s. 216-217). Türk Devrimi, Doğu Halklarının Rusya'ya ve sosyalizme yönelmelerinde belirleyici bir etkidir. Bolşevikler, kendi çıkarları için, Türk Devrimine metafiziksel bir anlam yüklemiş, Türk Devrimini hafıza-mekan boyutunda ifade ederek, Müslüman-Türk Doğu halkları bağlamında kullanmışlardır. Ayrıca, Müslüman-Türk Doğu Halkları üzerinde geçmişten gelen bir potansiyele sahip olan Enver Paşa'nın, statüsel gücünden yararlanmışlardır.

Türkiye, Bakü Doğu Halkları Kurultayına; komünistler, ittihatçılar ve TBMM Hükümeti olarak üç farklı grupla katılmıştır. TBMM Hükümeti için Bakü Kurultayı çok önemlidir. Bu nedenle, Hükümet, Kurultaya katılacak delegeleri belirlemek üzere Kazım Paşa'ya (Karabekir) tam yetki vermiştir. Enver Paşa da İttihatçıları temsilen Moskova'ya gitmiş ve Sovyet yetkililerden gerekli izinleri aldıktan sonra Kurultaya katılmıştır. Her grup, kendi çıkarları doğrultusunda kurultaydan kazançlı çıkmak istemiştir. Reyhan'a göre, Sovyet liderleri ile Enver Paşa'nın birbirlerinden farklı beklentileri vardır. Sovyet liderler öncelikle, Enver Paşa'nın Müslüman ve Türk dünyası üzerinde sahip olduğu, güçten yararlanmak, Azerbaycan'da bulunan Galiyevci komünistlere karşı üstünlük sağlamak ve Doğu Halklarını kontrol altında tutmak istemişlerdir. Bu beklenti, Sovyetlerin Sultan Galiyev'den, Müslüman Sosyalistlerden ve Mustafa Suphi'den vazgeçtiğini göstermektedir. RFSSC ile yakınlaşmak isteyen TBMM Hükümeti, Kurultay süresince Enver Paşa ve İttihatçıların, Sovyet yönetimi ile yakınlaşmasından rahatsız olmuştur (Reyhan, 2010, s. 59-67).

Bakü Doğu Halkları Kurultayını Sultan Galiyev organize etmiştir. Ancak, Galiyev'in, Doğu Halklarının birlikte hareket etmeleri gerektiği yönündeki telkinleri kabul görmemiştir. Yapılan telkinlerin dikkate alınmamasında, Rus Komünist Partisi Merkezi belirleyici olmuştur. Reyhan'a göre, Rus Komünist Partisi, Doğu Halklarının kendilerinden yana tavır takınmayacaklarını düşünmüştür. Ayrıca, Galiyev'in fikirlerine karşı olan Rus Komünist Partisi, kurultayın başarısız olması için her türlü çabayı göstermiştir. Kurultaya farklı gruplarla katılan Türk heyetleri arasında da soğukluk yaşanmıştır. Sovyet yetkilileri ile Enver

Paşa birlikte görüntü vererek; Mustafa Suphi, Sultan Galiyev ve TBMM Heyeti'ni dışlamışlardır (Reyhan, 2010, s. 69). 19 Temmuz 1920'den itibaren Rusya'da bulunan TBMM Heyeti, Moskova'ya geldiğinde Sovyet Hükümeti tarafından karşılanmamış, bekletilmiş, hatta aç bırakılmıştır. Tüm bu gelişmeler RFSSC'ye olan güveni sarsmıştır (Akal, 2013, s. 165-166). Fakat, Bakü Doğu Halkları Kurultayında; gerek kurultay, gerekse Bolşevikler, Enver Paşa'ya inanmamış; Cemal Paşa'nın daha kolay yönetilebileceğini düşünmüşlerdir. Çünkü, Cemal Paşa, Mustafa Kemal'i hedef almamıştır. Bu süreçte; İngiltere, Rusya ile savaşmaktadır. Afganistan, bağımsızlık için İngiltere'ye başkaldırmıştır ve Bolşevikler, Cemal Paşa'yı Afganistan'a göndermek için ikna etmiştir (Avcioğlu, 1978, s. 551).

Birinci Doğu Halkları Kurultayı'ndan iki gün sonra 10 Eylül 1920'de Türkiye ve Orta Asya Türk Devletleri'nden gelen 74 delegenin katılımı ile Birinci Türk Komünistleri Kongresi toplanmıştır. Kongre, toplantı süresince çok önemli kararlar almıştır. Tunçay'a göre, alınan kararların ilki, İstanbul, Anadolu ve Bakü'deki irili ufaklı birçok komünist örgütün, TKP çatısı altında birleştirilmesidir. Partinin Genel Başkanlığı'na Mustafa Suphi, Genel Sekreterliğine Ethem Nejat seçilmiştir. Alınan kararların ikincisi ise, TKP'nin TKS'yi destekleme kararı almasıdır (Tunçay, 1978, s. 217-224).

Bakü Kongresi, Mustafa Suphi'nin Rusya'da başlattığı komünist örgütlenmenin, Türkiye'de bulunan komünistleri bir araya getirme ve örgütlenme girişiminin başlangıç noktasıdır. Ümitli'ye göre, Bakü Kongresi'nin amacı, Türk komünist hareketini Anadolu'ya taşımak ve Anadolu'yu bu mücadelenin merkezi yapmaktır (Ümitli, 1988, s. 1871).

Birinci TBMM döneminde, işçi hareketlerinin artması ile birlikte Bakü'de, Türk komünistleri arasındaki birlikteliği sağlamak için ilk kez kongre düzenlenmiş ve kongre sonrası, 10 Eylül 1920'de, TKP kurulmuştur. Bu süreçte, başta Mustafa Suphi olmak üzere, farklı gerekçelerle Rusya'ya göç eden komünistler ile birlikte, Fransa'ya göç eden Şefik Hüsnü, Almanya'ya göç eden Ethem Nejat gibi komünist aydınların ve öğrencilerin yurda dönmesiyle, komünist örgütlenme hız kazanmıştır. Türkiye'deki ilk komünistlerin 1918 Yılı sonlarında Rusya'dan Türkiye'ye gönderilenlerle, Berlin'den Türkiye'ye dönenlerden oluştuğu düşünülmektedir. İstanbul'daki komünistler, Şefik Hüsnü'nün çabalarıyla 1919 Yılı ortalarından itibaren dağınıklığından kurtulmuş ve örgütlü bir güç olmaya başlamıştır. Ethem Nejat ve Şefik Hüsnü gibi aydınların kurucuları arasında bulunduğu Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) 22 Eylül 1919'da kurulmuştur. Ümitli'ye göre, Fırka'nın temel amacı, işçiler arasında birliktelik oluşturmak ve dayanışma sağlamaktır. TİÇSF'nin alternatifi ise Hüseyin Hilmi başkanlığındaki Türkiye Sosyalist Fırkası'dır (TSF). TİÇSF ve Ethem Nejat, İstanbul'da bulunan işçileri bir araya getirmeye yönelik toplantılar düzenlemiş ve onları örgütlemiştir. TİÇSF yönetimi, azınlıkların oluşturduğu işçi örgütlerinden Hınçak ve Beynelmille İşçi İttihadı ile ortak bir platform oluşturmuş ve birlikte hareket etmiştir. Ancak, 1919'da başlayan örgütlenme girişimleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle sekteye uğramıştır (Ümitli, 1988, s. 1869-1872).

2.3. Sosyalizm Tartışmalarında Belirleyici Olan Sosyalist Öncüler ve Sosyalist Siyasal Figürler

2.3.1. Mustafa Suphi

2.3.1.1. Öz Yaşamı

Mehmet Mustafa Suphi, 9 Temmuz 1882'de Giresun'da doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin üst düzey bürokratlarından olan babası Ali Rıza Efendi; Yanya, Kudüs, Şam, Kastamonu, Konya ve Edirne'de valilik yapmıştır (Feyizoğlu, 2007, s. 15). Annesi, Samsun'un ileri gelenlerinden Belediye Başkanı Halil Hilmi Efendi'nin kızı Memnune Hanım'dır. İlköğrenimini Kudüs ve Şam'da, ortaöğrenimini Erzurum'da ve İstanbul Galatasaray Lisesinde, yükseköğrenimini de İstanbul Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. Feyizoğlu'na göre, 1901 Yılında "Şura-i Devlet Mülkiye Dairesi"nde memurluk yapmaya başlamıştır. Toplam dokuz kardeşi dünyaya gelen Suphi'nin altı kardeşi daha sonra ölmüş ve kendisiyle birlikte, iki kız kardeşi sağ kalmıştır (Feyizoğlu, 2007, s. 15-16). Fransızca, Arapça ve Farsça bilen Suphi, 1906'da İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Paris'e gitmiş, Paris'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirmiş ve İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde Türkiye'ye dönmüştür. Sayılğan'a göre Suphi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olabilmek için, "Türkiye'de İtibari Zirai Teşkilatın Hal ve İstikbali" adıyla bir bitirme tezi hazırlamıştır. Hazırlanan tez, önce 1911'de Fransa'nın "Güney İtibari Zirai Kongresi"nde, sonra da Milletlerarası Ziraat Enstitüsü'nde okunarak yayımlanmıştır (Sayılğan, 2009, s. 70). İstanbul Yüksek Ticaret ve Tarım Enstitüsü, İstanbul Öğretmen Okulu ve Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapan Suphi, Sorbonne Üniversitesi öğretim üyesi Celestin Bougle'nin "Toplum Bilim Nedir?" kitabını Türkçeye çevirmiş, Trablusgarp Savaşı ile ilgili "Vazife-i Temdin-Uygarlaştırma Görevi" adlı kitabı yazmıştır (Feyizoğlu, 2007, s. 17-18).

Mustafa Suphi, İTP'den ayrıldığı 1912 Yılında Ahmet Ferit Tek ve Yusuf Akçura tarafından kurulan Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kurulmasına katkıda bulunmuş ve İfham gazetesini yayımlamıştır. 11 Haziran 1913 tarihinde Mahmut Şevket Paşa'ya karşı girişilen ve Paşa'nın ölümüyle sonuçlanan suikastle ilgili olarak 1914 Yılında tutuklanmış ve Sinop Cezaevi'ne gönderilmiştir. Cezaevine girmeden önce sosyalizm hakkında olumsuz düşüncelere sahip olan Mustafa Suphi, Sinop'tan Kırım'a kaçtığı 1914 Yılından sonra, sosyalizm hakkındaki düşüncelerini olumlu anlamda değiştirmiştir.

Sinop Cezaevinden kaçan Suphi, deniz yoluyla Rusya'nın Sivastopol limanına gelmiştir. Tunçay'a göre Suphi, Sinop Cezaevinden kaçtıktan sonra, 1914'te sığınmacı olarak Rusya'ya gitmiş, Birinci Dünya Savaşı çıkıncı Kaluga kentine gönderilmiştir. Kaluga'da, solcu-devrimci Türklerden oluşan grupla çeşitli temaslarda bulunan Suphi, savaş sırasında esir düşmüş ve

Rusya'nın iç kesimlerine gönderilmiştir. Daha sonra Almanların, Rusya'da ilerlemesiyle Ural'a giden, Ural'da Bolşeviklerle birlikte savaşan Mustafa Suphi, Ekim Devrimi sonrası Moskova'ya gitmiş, Tatarlar ve Başkurtlarla birlikte "Yeni Dünya" gazetesini çıkarmıştır (Tunçay, 1978, s. 197-198). Mustafa Suphi'nin, Nisan 1918'de Moskova'da, ilk Türk Sosyalist gazetesi olan "Yeni Dünya"yı yayımlamasının ardından Aziz, Marksist-Leninist çizgide olan gazetenin Türkçe olarak yayımlanmış ve ilk olarak Rusya'daki Türk savaş esirlerine dağıtılarak yayın hayatına başlamış olduğunu belirtmiştir (Aziz, 2009, s. 18). Mustafa Suphi, Mahmut Şevket Paşa suikastinden beş yıl sonra, 18 Temmuz 1918 tarihli "Yeni Dünya" gazetesinde yayımlanan yazısında, 1913 Yılında meydana gelen Mahmut Şevket Paşa suikasti ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Aslan'a göre Suphi, Yeni Dünya gazetesindeki yazıda İttihatçıların; Mahmut Şevket Paşa'yı muhaliflerine öldürttüğünü, aslında Şevket Paşayla birlikte Enver, Talat, Cemal ve Cavid Paşaları da öldürtmek istediklerini ancak, paşaların suikast sırasında makamlarında bulunmadıkları için kurtulduklarını belirtmiştir (Aslan, 1997, s. 11-12).

Mustafa Suphi, ülkeye döndükten sonra Servet-i Fünun, Tanin ve Hak gazetelerinde makaleler yazmıştır. Aslan'a göre bazı yazarlar, Mustafa Suphi'nin Paris'te bulunduğu yıllarda, sosyalist olduğunu savunsa da, Mete Tunçay bu görüşe karşı çıkmıştır (Aslan, 1997, s. 6-9). Mustafa Suphi, Sinop'tan ayrıldıktan sonra, 1914-1917 Yılları arasında, Rusya'daki yaşamını savaş esiri olarak sürdürmüş ve sosyalizmi bu yıllarda benimsemiştir (Ümitli, 1988, s. 1871).

TKP, 10 Eylül 1920' de yapılan Birinci Türk Komünistleri Kongresi'nin ardından, Komintern ile yapılan anlaşma gereğince Mustafa Suphi ile birlikte on altı TKP'li, Bakü üzerinden Anadolu'ya gelmek için yola çıkmıştır. İlk olarak Kars'a gelen TKP'liler, burada bir müddet kaldıktan sonra Erzurum'a geçmişlerdir. Suphi, öğrencilik yıllarından tanıdığı Erzurum'da halkla buluşmuş ve onlara sosyalizm propagandası yapmıştır. Ancak, Suphi'nin yaptığı propaganda, provokatörlerin kışkırtmasıyla, halkın tepkisine ve kendilerine saldırmasına neden olmuştur. Erzurum'da, Kazım Paşa'nın (Karabekir) müdahalesi ile kurtulan TKP'lilere yönelik tepki, Trabzon'a geldiklerinde de devam etmiştir. Sayılğan'a göre TKP'liler, Trabzon limanına geldiğinde, İttihatçı Kahya Yahya da, Trabzon limanında Enver Paşa'yı beklemektedir. Kahya Yahya, limana Enver Paşa yerine, İttihatçı düşmanı Mustafa Suphi'nin gelmesi üzerine, halkı kışkırtmış ve halkın TKP'lilere saldırmasına neden olmuştur. TKP'liler denize açıldıktan sonra, Kahya Yahya ve arkadaşları, başka bir tekne ile TKP'lileri takip etmiş ve 28-29 Ocak 1921'de onları öldürmüştür. Bazı yazarlar, düşünürler; Kazım Paşa (Karabekir) ve Mustafa Kemal'i, Mustafa Suphi cinayeti ile ilişkilendirmiş; ancak, iddia bugüne kadar ispat edilememiştir. Mustafa Suphi ve yoldaşlarının ölümü RFSSC tarafından sorgulanmamış, araştırılmamış; buna gerek bile duyulmamıştır. Çünkü, Sovyet Yönetimi için önemli olan Mustafa Kemal ile dostluk ilişkilerini sürdürmektir. Sovyet Yönetimi, katliamı kendi konsolosluğu aracılığıyla öğrenmiştir. Ancak, Lenin, Troçki, Çiçerin gibi Sovyet liderler,

Türkiye ile yapılacak olan Moskova Anlaşması'nı zora sokmamak için olayın üzerine gitmemişlerdir (Sayılğan, 2009, s. 111-113).

Mustafa Suphi, Türkiye'ye gelmeden önce Mustafa Kemal ile mektuplaşmıştır. Tunçay'a göre Mustafa Kemal, mektuplarında, Suphi'ye amaçlarının ulusun kurtuluşunu ve bağımsızlığını sağlamak olduğunu, TKP'nin de bu amaç doğrultusunda çalışmasından haz duyduğunu; ancak, Türkiye nüfusunun çoğunluğunun köylülerden oluştuğunu belirtmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal, ülkedeki önemli kararların TBMM tarafından alındığını ve UKS'yi sekteye uğratacak girişimlerden uzak durulması gerektiğini belirterek; TKP'nin, TBMM ile görüşmesinin uygun olacağını tavsiye etmiştir. Mustafa Suphi, Mustafa Kemal'in tavsiyesi üzerine TBMM üyeleri ile görüşmüş ve TBMM'den Ankara'ya gelebilmek için izin almıştır. Suphi, Mustafa Kemal'in yazdığı mektuba cevaben, TKP'nin amacının halkı yoksulluktan kurtarmak ve halkın bağımsızlığına katkıda bulunmak olduğunu ve Mustafa Kemal ile temel konularda anlaşmaya vardığını belirtmiştir (Tunçay, 1978, s. 226-229).

Mustafa Suphi ve yoldaşları, TKP'yi Anadolu'yla bütünleştirmek için Kars'a, ardından Erzurum'a gelmişlerdir. Fakat tepkiler üzerine Erzurum'a girememişler ve Batum'a geri dönmek üzere Trabzon'a gönderilmişlerdir. Ümitli'ye göre, Trabzon'da Kahya Yahya ve arkadaşlarının saldırısına uğrayan Suphi ve yoldaşları, geldikleri takayla Batum'a yönlendirilmiş; ancak, kendilerine yetişen Kahya Yahya ve ekibi tarafından öldürülerek denize atılmışlardır. Katliamla ilgili somut bir veri olmasa da, katliamın siyasi sorumluluğu Mustafa Kemal ve ekibinin üzerinde atılı olarak durmaktadır. Çünkü, Mustafa Kemal, Kazım Paşa'yı (Karabekir) "Mustafa Suphi tehlikesini" ilk sezinleyen adam olarak nitelemiş, Kazım Paşa'nın, kendi direktifiyle harekete geçtiğini belirtmiş ve kendisine övgüler yağdırmıştır. Ayrıca, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi süreci; YOC'un kapatılmaya çalışıldığı, komünistlere yönelik baskıların arttığı, halkçı programların benimsendiği, emperyalizmle uzlaşma girişimlerinin hız kazandığı, Kemalistlerin iktidara getirilmeye çalışıldığı ve UKS'nin burjuva temele oturtulduğu bir ortamda gerçekleşmiştir (Ümitli, 1988, s. 1871). Bardakçı'nın, Enver Paşa'nın 9 Eylül 1921 tarihli mektubuna dayanarak aktardığına göre; Enver Paşa, Mustafa Suphi'yi, kendi adamı Kahya Yahya'nın öldürdüğünü iddia etmiştir. Çünkü Mustafa Suphi, İTP düşmanıdır ve Enver Paşa'ya muhaliftir. Bu yüzden Suphi, Enver Paşa'nın İttihatçı adamları tarafından öldürülmüştür (Bardakçı, 2015, s. 241).

2.3.1.2. Siyasi Yaşamı

Mustafa Suphi, 1908-1913 ve 1916-1921 Yılları arasında iki farklı dönemde incelenebilir. Tanin, Servet-i Fünun ve Hak gazetelerinde yazılar yazan Suphi'nin "İlm-i İctima Nedir?" isimli çevirisi ile "Vazife-i Temdin" isimli eseri vardır. Erdem'e göre Suphi; İTC karşıtı olarak kabul edildiği ve Sinop cezaevinden Kırım'a kaçtığı 1914 Yılına kadar olanki dönem ile, Birinci Dünya Savaşı ve tekrar sürgün olarak yaşamını sürdürdüğü dönem ve sonrası olmak

üzere iki başlıkta incelenebilir (Erdem, 2010, s. 30). Mustafa Suphi, Ahmet Ferit Bey ve birkaç arkadaşıyla birlikte 1914 Yılında "Milli Meşrutiyetperver Partisi"ni kurmuş ve parti yayın organı olan "İfham" gazetesini yönetmiştir (Erdem, 2010, s. 18). Erdem, Suphi'nin "Milli Meşrutiyetperver Partisi"ni kurduğunu; Feyizoğlu ise, Suphi'nin bu partide çalıştığını belirtmiştir (Feyizoğlu, 2007, s. 22). Mustafa Suphi, 1910 Yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası'na (OSF) üye olmuştur (Sadi, 1994, s. 549).

Mustafa Suphi, TKP'nin kurucusu ve Türkiye'deki komünizmin önemli isimlerinden birisidir. İkinci Meşrutiyet Döneminde kurulan ve ülkenin ilk milliyetçi sol partisi olan Milli Meşrutiyet Fırkası'nda ve Fırka'nın yayın organı "İfham" gazetesinde İttihatçıların aleyhine yazılar yazmış, bu yazılar nedeniyle hedef haline gelmiştir. İttihatçılar tarafından Sinop'a sürgün edilmiş; ancak, bir müddet sonra Sinop'tan Rusya'ya kaçmış ve Rusya'da, Çarlık tarafından tutuklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince tutuklu kalan Suphi, savaşın sona ermesiyle birlikte serbest bırakılmıştır. Rusya'daki esir hayatı süresince Şubat ve Ekim Devrimlerini yaşayan Mustafa Suphi, devrimlerden ve komünizmden etkilenerek, komünizmi ayrıntılı olarak araştırmıştır. Reyhan'a göre, 1918'de Moskova'ya giden Suphi, burada Vahidov ile tanışmış ve onunla birlikte hareket etmeye başlamıştır. Vahidov tarafından Dış Propaganda Bürosu Başkanı olarak görevlendirilen Suphi, Osmanlıca ile kaleme alınan "Yeni Dünya" isimli gazeteyi yayımlamaya başlamıştır. Müslüman Sosyalistleri Komitesi (MSK)'nin yayın organı olan "Yeni Dünya" gazetesi, devrimci, komünist ve milliyetçi yazılarla birlikte, Vahidov'un yazılarını da yayımlamaya başlamıştır. Mustafa Suphi, 1918 Yılı'nın Temmuz Ayında, TKP'nin de oluşmasını sağlayan Moskova "Türk Komünistleri Konferansı"nı toplayarak "Türk Kızıl Alayı"nı kurmuştur. Suphi, Galiyevci-Vahidovcu çizgiden asla taviz vermemiştir. 1918 Yılına kadar Vahidov'un yardımcılığını yapmış; Vahidov 1918 Yılında ölünce, Sultan Galiyev'in yardımcısı olmuştur (Reyhan, 2010, s. 222-224).

Mustafa Suphi'nin dünya görüşü; ittihatchılıktan başlayarak, muhalif ittihatchılığa, Türkçülüğe, 17 Ekim Bolşevik Devrimi sonrası ise, Bolşevizme ve sosyalizme uzanır. Bora'ya göre, Mustafa Suphi, sömüren, ezen sınıflara karşı sivri bir dil kullanmıştır (Bora, 2017, s. 632). Ural'a gitmeden önce, milliyetçi, Türkçü çizgide olan Mustafa Suphi, Ural'dan sonra tamamen değişmiş ve sosyalizme yönelmiştir. Ural'da, diğer Türk esirlerle birlikte fabrikalarda çalışan Suphi, sosyalist ideolojinin temel unsurlarını burada öğrenmiştir. Aslan'a göre, Sovyet Devrimi'nin ardından Moskova'ya giden Suphi, Stalin'in yardımcısı Sultan Galiyev'in sekreterliğini yapmıştır. Galiyev, onu Sovyet Hükümetini destekleyen ilk Türk yurttaşı olarak tanımlamıştır (Aslan, 1997, s. 24). 1920'de Bakü'ye geçen Mustafa Suphi, RFSSC kurulduktan sonra, Sovyet devletine desteğini sunmak için, Bakü'de bir şube açmıştır (Okyar, 2017, s. 115). Suphi, Rusya'daki diğer Türk, devrimci ve komünistlerle birlikte, Türkiye'deki UKS'ye destek olmak için TKP'yi canlandırmaya çalışmıştır.

Mustafa Suphi, TKP'yi kurmuş, Orta Asya ve Kafkaslardaki Türkleri sosyalist düşünceyle buluşturmuştur. Ayrıca, Rusya'daki savaş esirlerini biraya getirerek Kızıl Ordu Birliği

kurulmasına öncülük etmiş, “Yeni Dünya” isimli sosyalist içerikli gazeteyi başta Bakü olmak üzere Rusya’nın çeşitli kentlerinde ve Türkiye’de çıkarmıştır. Suphi, Rusya’daki diğer Türk, devrimci ve komünistlerle birlikte, Türkiye’deki UKS’ye destek olmak için TKP’yi, aktif olarak örgütlemiş ve partinin ileri gelenlerini Türkiye’de görevlendirmiştir. Gelenek’e göre Mustafa Suphi, Ekim Devrimi ile birlikte Türkiye’nin kurtuluşunu sosyalist literatüre dayandırarak açıklamıştır. Türkiye’nin kurtuluşu, ancak işçi ve köylülerce gerçekleştirilecek sosyalist bir devrimle mümkündür. Ülkenin emperyalist işgalden kurtarılması, temel amaç değil, işçi sınıfına dayalı bir yönetim kurulması için zorunluluktur (Gelenek, 2016).

Moskova’da 25 Temmuz 1918’de, Türk Sol Sosyalistleri’nin birinci kongresinin toplanabilmesi için, Moskova ve Kazan başta olmak üzere birçok kentte komünistlerin örgütlenmesine katkı sunmuştur. Tunçay’a göre Suphi, 1918 Yılı Kasım ayında Müslüman Komünistlerin birinci kongresine katılmış ve kongrede “Doğu Halkları Merkez Bürosu Türk Seksiyonu Başkanı” ünvanını kazanmıştır. Üçüncü Enternasyonal’e de Türk delegesi sıfatıyla katılan Suphi, Ocak 1919’da Kırım’a gelerek burada “Müslüman Komünisler Ülke Bürosu”nu kurmuştur (Tunçay, 1978, s. 199).

Akal’a göre Suphi, Kırım’a gittikten sonra, ilk olarak, Yusuf Akçura’nın eniştesi İsmail Gaspıralı ile iletişime geçmiş ve Gaspıralı’nın desteğiyle basında daha çok yer bulmaya başlamıştır (Akal, 2007, s. 140). Kırım’da “Yeni Dünya” ve “Kırım Haberleri” gazetelerini yayımlayan Suphi, Kırım’dan Anadolu’ya gelen kişilerle Anadolu’ya kitap, dergi, broşür gibi propaganda malzemeleri göndermiştir. Tunçay’a göre, Türkistan’da “Beynelmilel Şark Tebligat Şurası”nı kuran Suphi, daha sonra Özbekistan’ın başkenti Taşkent’e gelmiş ve burada komünist örgütlenmeyi yeniden düzenleyerek, Türk Kızıl Ordusu’nu kurmuştur. Bolşevik Devrimin Azerbaycan’a ulaşmasının ardından, 27 Mayıs 1920’de Bakü’ye yerleşmiştir. Bakü’de yeni bir teşkilat oluşturan Suphi, İttihatçılardan oluşan eski TKF yapılanmasını dağıtmıştır. Türkiye işleriyle ilgilenen TKF’nin çalışmalarını; teşkilat, tebligat, istihbarat ve harbiye olmak üzere dört bölüme ayırmıştır. Suphi, Bakü’de teşkilatlanmaya başladığında öncelikli olarak TKF’yi, İttihatçı kadrolardan arındırmıştır. Bakü’ye yerleştiğinde öncelikle TBMM Hükümetiyle ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Fırka üyesi Süleyman Sami’yi, Mustafa Kemal’e yazdığı mektubu iletmek üzere Türkiye’ye göndermiştir. Süleyman Sami, Türkiye’deki yetkililere Bakü’de bulunan Türkiye Komünist örgütlenmesinin, Rusya’dan Türkiye’ye yapılacak yardıma aracılık edeceğini, yardım için yolun açık olması gerektiğini bildirmiştir. TBMM’ye, Anadolu’da Bolşevik bir örgütlenmeye izin verilip verilemeyeceğini soran Suphi, Türkiye’deki çeşitli resmi ve sivil toplum kuruluşlarıyla görüşmeler yapmıştır. Suphi, yoldaşı Salih Zeki’yi, TKP temsilcisi olarak, TBMM ve Kazım Paşa (Karabekir) ile görüşmek üzere görevlendirmiş ve ikili ilişkilerin artırılması için yetkilendirmiştir. Salih Zeki, Karabekir Paşa ile görüştüğünden sonra, TKP’nin niyetini, amacını ve Türkiye’deki projelerini belirten mektubu TBMM’ye göndermiştir (Tunçay, 1978, s. 199-207).

Mustafa Suphili TKP, Galiyevci bir ortamda kurulmuş ve kurulduğu günden itibaren çizgisini korumuştur. Mustafa Suphi, Galiyev ile ortak hareket etmiş ve Galiyevci düşüncenin Türkiye temsilciliğini üstlenmiştir. Reyhan'a göre Sultan Galiyev, Anadolu'yu ve TKS'yi takip etmiş ve onlarla ilişki kurmuştur. Galiyev, Türkiye'deki sosyalist mücadeleyi ve Kemalist Devrimi yakından takip ettiği gibi, bölgede demokratik devrim mücadelesi veren tüm ülke ve halkların liderleri ile de iletişim halinde olmuştur. Bu yüzden Stalin tarafından göz hapsinde tutulmuş ve daha sonra partiden uzaklaştırılmıştır (Reyhan, 2010, s. 22)

Sayılğan, eğer öldürülmeseydi, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Trabzon limanından açıldıktan sonra gidecekleri yer ile ilgili bilgi vermezken (Sayılğan, 2009, s. 111-113); Bora, Suphi ve arkadaşlarının Trabzon limanından açıldıktan sonra Bakü'ye geri döneceklerini belirtmiştir. Bora'ya göre Mustafa Suphi, emperyalizm ve sömürü karşısında TBMM Hükümeti'ne koşulsuz destek verilmesi gerektiğini söylemiş ve bu amaç doğrultusunda hareket etmiştir. Suphi ve arkadaşları, 1921 Yılı Ocak ayında UKS'ye destek olmak için Anadolu'ya geldiklerinde, milliyetçi halkın protestolarıyla karşılaşmışlar ve protestolar üzerine Bakü'ye dönmeye karar vermişlerdir. Ancak, geri dönmelerine izin verilmemiş ve öldürülmüşlerdir. TKP Heyeti, Türkiye ve RFSSC'nin bilgisi dahilinde Türkiye'ye gelmesine rağmen; TKP'lilerin öldürülmesine, iki devletten de tepki gelmemiştir (Bora, 2017, s. 633).

2.3.2. Asya'daki Büyük Türk Devrimcileri: Sultan Galiyev ve Mollanur Vahidov

2.3.2.1. Sultan Galiyev

2.3.2.1.1. Öz yaşamı

Mirsaid Sultan Galiyev, Sovyet Devrimi'nin gerçekleştirilmesinde görev almış Müslüman-Milliyetçi ve Sosyalist-Devrimci bir Tatar Türk'üdür. Galiyev'in doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Reyhan'a göre, 1880'li yıllarda Başkurdistan'ın Ufa bölgesindeki Kırimsakalı köyünde doğmuştur. Kendisiyle birlikte sekiz kardeşi dünyaya gelmiştir. Ancak, bu sekiz kardeşin beş tanesi çeşitli hastalıklar nedeniyle ölmüştür. Ev hanımı olan annesi, zengin, soylu bir aileden; öğretmen olan babası ise tam tersine fakir bir aileden gelmektedir (Reyhan, 2010, s. 27). Erdem'e göre Galiyev, 13 Temmuz 1882 tarihinde Başkurdistan Cumhuriyeti'nin Kırmiskalı kasabası sınırları içerisindeki Elimbetova köyünde doğmuştur (Erdem, 2006, s. 19).

Galiyev, yaşamı boyunca, annesi ve babası arasındaki sınıf farkından kaynaklanan çelişkiler yaşamış, bu çelişkiler onun sosyalist olmasını sağlamıştır. Yaşadığı ekonomik zorluklara rağmen iyi bir eğitim almıştır. Reyhan'a göre Galiyev, iki evlilik yapmıştır. İlk evliliğini yaptığı

Ravza Hanım, devrimci aileden gelen ve feminist görüşleri olan aktif bir kadındır. Ravza Hanım'dan bir kız çocuğu olmuştur. İkinci evliliğini; sakin, sanat ruhlu bir insan olan Fatma Hanım ile yapmıştır. Fatma Hanım'dan da bir erkek ve bir kız olmak üzere iki çocuğu olmuştur. Galiyev'in ölümünün ardından, çocukları Bolşevik yönetimin baskıları yüzünden çok zor günler geçirmiştir (Reyhan, 2010, s. 27-29).

Galiyev, ilkokulu köyde okumuştur ve ilk öğretmeni babasıdır. İlkokulun ardından, dini derslerin ağırlıkta olduğu ortaokula gitmiştir. İlköğrenimini, 8-15 yaşları arasında babasının öğretmen olarak görev yaptığı köy okulunda tamamlamıştır. Öğrenimine, daha sonra Tatar Öğretmen Okulu'nda devam etmiştir. Hayatının dönüm noktasını oluşturan Tatar Öğretmen Okulu'nda, Çarlık Rusya'sına muhalif birçok devrimci lider ile birlikte öğrenim görmüştür. Erdem'e göre Galiyev, 1895-1900 Yıllarını kapsayan dönemde öğrenim gördüğü Tatar Öğretmen Okulu'nda Marksizm ile tanışmıştır. Bu dönemde, yaşamında dini görüşlerin etkisi azalırken, milliyetçi görüşlerin etkisi artmıştır (Erdem, 2006, s. 19-20). Galiyev, Tatar Öğretmen Okulu'nu, okul birincisi olarak tamamlamış, sosyalizm ile ilk kez burada tanışmıştır. 1911 Yılında, öğretmenlik yapmaya başlayan Galiyev, halkın aydınlanmasını sağlamak için, "Savaşçı Tatar Sosyalist Örgütü"nü kurmuştur. Galiyev, öğretmenliğe ek olarak, kitap çevirileri ve kütüphanecilik yapmanın yanı sıra, çeşitli gazetelerde yazı da yazmıştır (Reyhan, 2010, s. 31-33). 1905 Devrimi sonrası ağırlıklı olarak gazetecilikle ilgilenmiş; "Ufa Postası", "Hayat" gibi gazetelerde makaleler yazmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası, Bakü Tatar Okulunda öğretmen olarak görev yapmıştır (Erdem, 2006, s. 20).

Galiyev, Vahidov'un ölümünün ardından daha fazla sorumluluk almış; Ekim Devrimi sonrası yaşanan iç savaş (1918-1922) sürecinde komünizm içerisindeki popülaritesini artırmıştır. Ancak, bu dönemde Müslüman Sosyalistlerin kazanımları geri plana itilmiştir. Reyhan'a göre Galiyev, 1918 Yılı Kasım ayında, başkanlığını kendisinin yaptığı, "Birinci Müslüman Komünistleri Kongresi"ni düzenlemiştir. Türkler, kongreye Mustafa Suphi aracılığıyla katılmıştır. Kongrede, Rus Komünist Partisi ile Müslüman Komünistler arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Rus Komünist Partisi'nin 1919 Yılında yapılan sekizinci kongresinde, ülkedeki tüm ulusal komünist örgütlerin kapatılmasına ve yönetimin yalnızca Rus Komünist Partisi tarafından oluşturulmasına karar verilmiştir. Ulusal komünist örgütlerin kapatılması, Galiyev'in sosyalizmi Doğu'daki ülkeler aracılığıyla dünyaya taşıma projesini engellemiştir. Galiyev, ulusal komünist örgütlerin kapatılması kararının ardından, çalışmalarında gizliliği ön plana çıkarmıştır. Bir süre sonra, "Ulusların Hayatı" isimli dergide, "Toplumsal Devrim ve Doğu" başlıklı yazısını yayımlayarak, sosyalizmin Asya'daki devrimler yoluyla gerçekleşeceğini belirtmiştir (Reyhan, 2010, s. 38-40). 1917 Yılında toplanan 2. Müslümanlar Kongresi'ne sosyalist düşüncüyü benimsemiş olarak katılan Galiyev ve Vahidov, Müslüman Sosyalist Komitesi'nin milliyetçi-sağcı kişilerin eline geçmesi üzerine Bolşeviklerin yanında yer almışlardır (Erdem, 2006, s. 22).

Özbekler, 1917-1934 Yılları arasında Sovyet Rusya'ya karşı "Basmacı İsyanı"na kalkışmıştır. Bu bağlamda Sovyet Yönetimi, Sultan Galiyev'in de Basmacı İsyanı'na karıştığını ve Rusya'daki Türk Büyükelçisi ile iletişim kurduğunu gerekçe göstererek, Galiyev'i sorgulamış; ancak, 19 Temmuz 1923'te serbest bırakmıştır. Galiyev, partiye geri dönmek için, Stalin'e defalarca başvurmasına rağmen olumlu bir sonuç elde edememiştir. En son, 2 Ocak 1925'te Parti örgütlenme Komitesi toplantısında alınan karar gereğince partiye dönme talebi tamamen reddedilmiştir. Galiyev, karardan sonra umudunu kaybetmiş ve partiye girmek için herhangi bir talepte bulunmamıştır. Ancak, düşmanları rahat durmamış ve 1928 Yılında yeniden aleyhine başlatılan bir kampanya gereğince tekrar tutuklanmıştır. Reyhan'a göre, bu kampanyanın amacı, Galiyev'i bahane ederek Müslüman Sosyalistleri tasfiye etmektir. Galiyev'in 1928 Yılındaki tutukluluk hali, 1923'tekinden çok daha acımasızdır. Tutukluluk hali bittikten sonra, 28 Temmuz 1930 tarihinde verilen karar gereğince idam cezasına çarptırılmış, ancak cezası on yıl çalışma hapsine çevrilmiştir. Mart 1934'e kadar Solovki adasındaki cezaevinde kalmış, bu tarihten itibaren aynı adada yaşamak şartıyla serbest bırakılmıştır. 1937'de yeniden tutuklanan Galiyev, Kazan'a gönderilmiş ve 28 Ocak 1940'da kurşuna dizilerek öldürülmüştür (Reyhan, 2010, s. 84-89). Galiyev, 1928 Yılında tutuklanmış, 1930 Yılında idama mahkum edilmiş, daha sonra cezası 10 yıla dönüştürülerek sürgün cezası almıştır. Bu bağlamda, Galiyev'in 1930 Yılından sonraki yaşamı tam olarak bilinmemektedir. Bir olasılığa göre 1928 Yılında öldürülmüş, bir başka olasılığa göre ise, 1940 Yılında kurşuna dizilerek öldürülmüştür (Erdem, 2006. s. 24).

2.3.2.1.2. Siyasi yaşamı

Sovyet Devrimi'nin başarılı olmasında Lenin, Stalin ve Troçki kadar Galiyev'in de önemli katkıları vardır. Lenin'in erken ölümü ve Troçki'nin ülke dışına gönderilerek tasfiye edilmesi ile Stalin, devrimin tek yürütme gücü haline gelmiş ve bu gücün etkisiyle demokratik olmayan kararlar almıştır. Stalin'in almış olduğu anti-demokratik kararları parti içerisinde ilk eleştiren ve Stalin'e karşı ilk ciddi muhalefeti yapan Sultan Galiyev ile Müslüman Sosyalistler'dir. Galiyev, Vahidov öldükten sonra, Müslüman Sosyalistleri, Bolşevik Devrime katılmaları yönünde ikna etmiştir. Reyhan'a göre Galiyev'in amacı, Doğu'da bulunan Asyalı Müslümanları sosyalizm temelinde birleştirmek, Müslüman Kızıl Ordu'yu bir araya getirmek ve böylece hem Doğu'daki Müslümanların ulusal bağımsızlıklarını kazanmasını, hem de Bolşevik Devrimin başarılı olmasını sağlamaktır. Müslüman Kızıl Ordu'nun diğer bölümü, Mustafa Suphi tarafından Rusya'daki Türklerden oluşturulmuştur. Müslüman Kızıl Ordu, olağanüstü düzeyde askeri başarı elde etmiştir. Galiyev, devrimin temel gücünün Batı değil, Doğu olduğunu düşünmüştür. Bu bağlamda, Doğuya emek verilmesi ve Doğu için zaman harcanması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü, Galiyev'e göre sosyalist devrimi gerçekleştirecek potansiyel güç, Doğu'dadır. Sosyalist devrim, ancak ulusal devrim ile birlikte yürütülürse başarılı olabilir. (Reyhan, 2010, s. 18-21).

Ceditçilik, Rusya İmparatorluğu'nun son dönemi ile Bolşevik Devrimi'nin ilk yıllarında Müslüman Türkler arasında görülen siyasal ve sosyo-kültürel bir aydınlanma hareketidir. Reyhan'a göre, Galiyev, 1. Dünya Savaşı başladığında Bakü'ye gelmiş ve Azeri halkının aydınlanmasına destek olmak için, Azeri aydınları ile ortak hareket etmiştir. Bu dönemde, Galiyev de ceditçidir (Reyhan, 2010, s. 33). Ceditçiliğin en önemli tarafı, Rusya toprakları üzerinde bulunan Türk ve Müslüman halk üzerindeki değişimi göstermesi ve farklı siyasi görüşteki insanları bir araya getirmesidir. Sultan Galiyev de, cedit okullarında eğitim almış ve Galiyev'in düşüncelerinin gelişiminde bu okullar etkili olmuştur (Günel ve Çelen, 2022, s. 91).

Şubat Devrimi ile birlikte, Müslümanlarda ve Türklerde değişim görülmeye başlamıştır. Görülen değişim ile birlikte Galiyev, Bakü'den ayrılarak, Rusya Müslümanları Birinci Kongresi'ne katılmak için Moskova'ya hareket etmiştir. Kongre'den sonra, Kazan'a yerleşmiş ve Kazan'da, MSK'ye üye olmuştur. MSK, zamanla Rusya'da yaşayan Müslümanların bir araya geldiği Müslüman Komünist Partisi'ne dönüşmüştür. Reyhan'a göre, Galiyev de Vahidov gibi, Bolşeviklere Ekim Devrimi sırasında katılmıştır. Galiyev'in amacı, Müslüman Komünist Partisi aracılığıyla bir Tatar-Başkurt Devleti kurmak ve kuracağı devleti RFSSC'ye bağlamaktır (Reyhan, 2010, s. 37).

Vahidov ve Galiyev; bağımsız, güçlü bir Başkurt-Tatar Cumhuriyeti kurarak RFSSC'ye bağlanmak istemişlerdir. Tasarladıkları devleti kurmak için, ciddi bir örgütlenme içerisine girmişler, ancak başarılı olamamışlardır. Reyhan'a göre, bu başarısızlıkta, Doğu Halkları üzerindeki hegemonyasını kaybedeceğinden kaygılanan Rus Komünist Partisi, çok önemli bir etkidir. Galiyev ve Vahidov'un bütün çabalarına rağmen, çok istedikleri, hayal ettikleri Başkurt-Tatar Cumhuriyeti kurulamamıştır. Vahidov ve Galiyev'in istediği Başkurt-Tatar Cumhuriyeti'nin yerine, 27 Mayıs 1920'de muhtar statüsünde bir Tataristan Cumhuriyeti kurulmuştur. Galiyev, Tataristan Cumhuriyeti'nin muhtarlık statüsünü çok yetersiz görmüştür. Galiyev, son resmi görevi olan, 1922 Yılı Rusya Komünist Partisi Kongresi'nde, Türkistan'a verilen muhtarlık statüsünün, bağımsız federe cumhuriyet olarak değiştirilmesini talep etmiş; ancak, Galiyev'in talebi kabul edilmemiştir. Türkistan ve Tataristan federe bir Sovyet Cumhuriyeti değil, RFSSC'ye bağlı özerk statülü bir cumhuriyet olarak kalmıştır. Alınan karar, Müslüman Sosyalistler arasında tepkilere neden olsa da, olumlu bir sonuç elde edilememiştir (Reyhan, 2010, s. 49-53).

Galiyev ve Müslüman Sosyalistler; sosyalizme, milliyetçilik temelinde ulaşmaya çalışmışlardır. Galiyev'den etkilenen diğer ülkelerin Müslüman Sosyalistleri de kendi kültürleri temelinde sosyalizme ulaşabileceklerini öngörmüşler ve sosyalizm ile kültürel İslam'ın uzlaştığını düşünmüşlerdir. Marksizmin; ilkel komünal toplumdaki başlayarak, köleci, feodal, kapitalist ve komünist topluma kadar uzanan beş toplum modeli gibi, Galiyev ve Vahidov'un da alternatif toplum modelleri vardır. Reyhan'a göre, Galiyev'in komünizme ulaşmadan önceki amacı, Tatar- Başkurt Sosyalist Sovyet'ini kurmak; daha sonra, sırasıyla Sosyalist Türk Birliği'ni, İslam Birliği'ni ve Doğu Birliği'ni gerçekleştirmektir. Galiyev'in

düşüncesindeki temel amaç ise, devrimler aracılığıyla Doğu birliğini sağladıktan sonra sosyalizme/komünizme ulaşmaktır. Ancak, Stalin'in yönetime gelmesiyle birlikte, Galiyev'e ve Müslüman Sosyalistlere uygulanan baskı ve şiddet, halkın sosyalizme olan güvenini sarsmış ve sosyalizmden uzaklaşmasına neden olmuştur (Reyhan, 2010, s. 90-91).

Galiyev'e göre, Asya (Doğu), Batı kapitalizmi tarafından sömürülmektedir. Sömürülen Asya halkları, proleter sınıfa mensuptur ve içeride feodal beyler veya yerel burjuvazi tarafından; dışarıda ise, küresel burjuvazi veya emperyalistler tarafından sömürülmektedirler. Sömürünün kaynağı emperyalizmdir. Temel hedef, emperyalizmi ortadan kaldırmaktır. Galiyev'e göre, Bolşevik Devrim, yalnızca Rusya'yı değil bütün ezilen Doğu halklarını ilgilendirmektedir. Asyalı Halklar, devrime bu yüzden destek olmuştur. Galiyev'e göre Asya'daki ülkelerde, halkların sömürülmesine yol açan yalnızca emperyalizm değildir. Bu ülkelerdeki ağalık, beylik gibi feodal yönetim de sömürü nedenidir. Sömürüye karşı mücadele eden ulusal kurtuluş hareketleri, sosyalist nitelikli hareketlerdir. Reyhan'a göre Galiyev, Müslüman ülke halklarının proleter olduğunu ve bu halkların, sömürüye karşı verdikleri mücadelenin sosyalizm mücadelesi olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Galiyev, Komintern'e alternatif olarak "Sömürgeler Enternasyonalı"ni önermiştir. Böyle bir çabanın ürünü "Sosyalist Turan Birliği"dir. Ona göre Rusya'daki bütün Türkler, RFSSC'ye tek bir Sovyet olarak katılmalıdır. Sömürülen Türk halkları, Sovyet çatısı altında, emperyalizme karşı mücadele etmelidir. Galiyev'in, "Turancılık" ile kastettiği budur. Turan birlikteliği sağlanarak enternasyonalizm (Sömürgeler Enternasyonalı) hedefine ulaşılmalı ve sömürüye karşı mücadelede edilmelidir. Galiyev'e göre turan birlikteliği bir araçtır, amaç değildir (Reyhan, 2010, s. 93-95). Galiyev'in ezilen milletlerin kurtuluşu için önerdiği "sömürgeler enternasyonalı" kavramı, tüm ezilen dünya halklarının birlikteliğini hedeflemektedir. Galiyev'e göre, sömürge veya yarı sömürge konumundaki dünya halkları, Batı emperyalizminden yalnızca metropol kentlerde kuracakları diktatörlükle kurtulabilir ve ancak bu şekilde özgürlüklerine kavuşabilir (Erdem, 2006, s. 37). Galiyev; Marksizmi, somut olarak bir Doğu toplumuna uygulama girişiminde bulunan, Avrupa temelli düşünce tarzını ve devrimi gerçekleştirmeye çalışan politikalara eleştiriler yönelten, ilk az gelişmiş ülke devrimcisidir. Bu bağlamda Galiyev "üçüncü dünyacı devrimin babası"dır (Galiyev ve Gürses, 1998, s. 12).

Sultan Galiyev, Sosyalist Devrimin, İslam coğrafyasının tümüne yansımaları gerektiğini düşünmüştür. Aksi takdirde, Müslümanlar, Ruslar üzerinde egemenlik sağlayamaz. Benningsen ve Quelquejay'a göre, Galiyev için önemli olan, tüm komünistler içerisinde Müslümanların, Ruslardan daha fazla olmasıdır. Bu bağlamda, Türkler dışındaki doğulu Müslümanlar da sosyalist olmalıdır. Sömürgeler Enternasyonal'inin ilk evresi Rusya'da bir Türk Devleti'nin, Turan Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır (Benningsen ve Quelquejay, 2005, s. 206).

Galiyev'in, sosyalist devrimin ancak Doğu Ülkeleri tarafından gerçekleştirilebileceği öngörüsü yukarıda belirtilmiştir. Galiyev, Batılı kapitalist devletler gibi Batılı işçilerin de güvenilmez olduğunu düşünmüştür. Erdem'e göre Batı işçi sınıfı, kendi ülkelerindeki emperyalistler ile ortak emperyalist çıkarlara sahiptir. Doğu ülkelerinin sömürülmesinden yalnızca Batılı kapitalistler faydalanmaz, Batılı işçiler de faydalanır. Çünkü, Batı işçi sınıfı da aristokrat bir kimlik kazanmıştır (Erdem, 2006, s. 35). Galiyev, emperyalizmin, varlığını sürdürebilmek için gerekli kaynakları, kendi sömürgeleri olan Doğu ülkelerinden karşıladığını ve emperyalist devletler arasında gizli bir rekabet olduğunu düşünmektedir. Galiyev'e göre Batılı işçiler, Doğulu işçilerin hakkını korumak bir yana kendi haklarını dahi koruyamamıştır. Galiyev, emperyalist-sömürgeci devletlere karşı girilen ulusal kurtuluş mücadelelerini irdeleyerek tahlil etmiştir. Galiyev'in yaptığı bu tahlil, ezilen diğer halklara örnek olmuş ve kendisine ait "üçüncü dünyacı sosyalizm" düşüncesinin altyapısını oluşturmuştur (Reyhan, 2010, s. 95-100). Galiyev, "Üçüncü Dünyacı" teoriyi hazırlarken öncelikle dünyayı gerçekçi olarak gözlemlemiş ve gözlemlerinden ulaştığı sonuca göre hareket etmiştir. Galiyev'de, bir Batı karşıtlığı, oksidentalizm, vardır. Galiyev, Batı ile Doğu'nun birbirine zıt kutuplar olduğunu düşünür. Galiyev'e göre, Doğu sömürülendir, ezilendir; Batı ezendir, sömürdür. Ona göre, emperyalizm ile birlikte Dünya, Doğu ve Batı olmak üzere iki kutba ayrılmıştır. Erdem'e göre Batı, Doğu'yu sömürerek büyümekte ve emperyalizmin temelini oluşturmaktadır. Doğu ise, sömürülmekte ve yoksulluğun merkezini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Doğu ve Batı, emperyalizmin sömüren ve sömürülen dünya olarak iki kutba ayırdığı somut gerçektir. Galiyev, ezilen dünya gerçeğini politik bir zemine taşımıştır. Böylece ezilen dünyaya; ezen dünyanın ekonomik ve kültürel sömürsünden kurtulabilmesi için, sistemli bir bakış açısı getirmiştir (Erdem, 2006, s. 26).

Galiyev'e göre sosyalizmin ilk amacı, Asya'nın ezilen halklarının özgürleşmesini sağlamak olmalıdır. Galiyev İslam dinini, en güçlü din olarak düşünmüştür. İslam dini, başta Tatarlar olmak üzere bütün Türklerle bütünleşmiştir. Mollanur Vahidov ise, sosyalizmin İslami ahlaka sahip kültürel ortamda, daha fazla ilerleyeceğini belirtmiştir. Reyhan'a göre Galiyev, İslam dinini, inanç boyutuyla değil; kültürel boyutuyla ele almıştır. Türklük ile İslamiyet'i bütünleştirerek değerlendiren Galiyev, bilimsel olmayan, dogmatik İslami düşünceyi, dışlamıştır. Galiyev'e göre, ezilen Müslümanları, sosyalizm aracılığıyla eğitmek, bilinçlendirmek ve emperyalizmden kurtarmak gerekir. Sosyalist Enternasyonal, ancak emperyalist sömürden kurtulan Müslüman halklar aracılığıyla gerçekleşebilir (Reyhan, 2010, s. 100-102).

Mustafa Kemal ile Galiyev'in görüştüğü yönünde çeşitli söylentiler olsa da, bugüne kadar, bu görüşmeyle ilgili herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Muhammedi, konuyla ilgili benzer bir görüş ileri sürmüştür. Muhammedi'ye göre, Mustafa Kemal ile Galiyev'in karşılaştıklarına dair herhangi bir kanıt olmasa da, Galiyev ölene kadar Türkiye ile iletişim halinde olmuştur. Galiyev, Moskova'daki Türk büyükelçiliğinin açılışından başlayarak, Türkiye ile RFSSC

arasındaki tüm ikili ilişkilerde yer almıştır (Muhammedi, 1993, s. 220-221). Reyhan da, Muhammedi'yi destekleyerek, Mustafa Kemal ile Galiyev'in dünyaya bakış açıları arasında benzerlikler olduğunu belirtmiştir. Reyhan'a göre, Mustafa Kemal'in halkçılık programı, Türk halkının ezilen ulus olarak nitelendirilmesi, Galiyev'in görüşleri ile benzerlik taşımaktadır. Mustafa Kemal, Bolşeviklik ile kendi ulusunun benzerliklerine de değinmiştir. Mustafa Kemal, Bolzevizmi, ezilen bir sınıfın yüceltilmesi ve uğradığı haksızlık karşısında savaşması olarak nitelendirirken; kendi ulusunun da tıpkı Bolşevikler gibi haksızlığa uğradığını belirtmiştir (Reyhan, 2010, s. 105). Galiyev, işçi-burjuva sınıfları arasındaki çelişki ve çatışmayı temel alan Marksist teoriyi kabul etmeyerek, ezen-ezilen çatışmasına dayalı olarak şekillenen ve dünyadaki bütün ezilen proleter halkların yürütmesi gereken ulusal mücadeleleri olduğunu söylemiştir. Galiyev'e göre, bütün Müslüman halklar proleterdir (Erdem, 2006, s. 39-40).

Galiyev, ezilen Doğu halklarının sosyalizme ulaşmak için, Türk-İslam kültürü temelinde ulusal kurtuluş mücadelesi vermesi gerektiğini ifade etmiş ve bu uğurda hayatını kaybetmiş bir aydındır. Onun görüşleri, üçüncü dünya ülkelerinin mücadelesine temel oluşturmuştur. Reyhan'a göre, Kemalizm ile birlikte TKP'ye de esin kaynağı olan Galiyev, Kemalistlere destek olduğu için Stalin tarafından baskı altında tutulmuş, mobbinge maruz kalmıştır. Türkiye ve TBMM Hükümeti ile, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Cebesoy aracılığıyla bağlantı kurmuştur. Galiyev; Türkiye Solu'nun, 1930'lardaki oluşumuna, öğrencisi Şevket Süreyya Aydemir'in Kadro dergisi aracılığıyla ve 1960'lardaki oluşumuna da Doğan Avcıoğlu'nun Yön dergisi aracılığıyla katkı sunmuştur. TKP'nin kurucusu olan Mustafa Suphi, Galiyev'in yakın dostudur. Türkiye'deki sosyalist yapıyla Mustafa Suphi aracılığıyla iletişim kurmuştur. Ancak, Mustafa Suphi'nin ölümünün ardından, Türk Sosyalizmi ile bağlantısı kopmuştur. Galiyev, sosyalizmin tüm dünyaya Doğu'dan geleceğine inanan; Türk, Müslüman, devrimci ve sosyalist bir aydındır (Reyhan, 2010, s. 107).

2.3.2.2. Mollanur Vahidov

2.3.2.2.1. Öz yaşamı

Vahidov, 1885 Yılında Tataristan'ın Perm vilayetine bağlı Kungur kentinde doğmuştur. Babası tüccar, annesi ev hanımıdır. Kungur'da iki yıl okuduktan sonra, ailesiyle birlikte Kazan'a yerleşmiş ve 1907'de Kazan'daki öğrenimini tamamlamıştır. Kazan'daki öğrenimini tamamladıktan sonra Petersburg'taki Teknik Enstitü'ye başlamıştır. Reyhan'a göre, Enstitü'de okuduğu yıllarda "Musul'manın" gazetesinde Doğu Halkları ile ilgili yazılar yazmıştır. Okulun dördüncü yılında yazdığı yazılar ve Marksist örgüt üyeliği nedeniyle okuldan atılmıştır. Teknik Enstitü'den sonra Psiko-Nöroloji Enstitüsü İktisadi Bilimler Bölümü'ne girmiş, ancak siyasi nedenlerle ve başka okullara girememesi cezası olarak buradan da atılmıştır. Böylece,

eğitim-öğretim hayatı genç yaşta sona ermiştir. Kazan'a dönen Vahidov, ilk önce öğretmenlik yapmış, daha sonra Yol İdaresi'nde çalışmıştır. Aktif bir siyasi hayatı vardır. Yazdığı yazılarda, Doğu sorununa ve İslamiyet'e önem vermiştir (Reyhan, 2010, s. 211-213). Türk-İslam dünyası ve komünizm açısından önemli bir yeri olan Vahidov, siyasi öngöröleri yanında askeri başarıları ile de öncü bir liderdir.

"Birinci Müslüman Alayı" Komutanı Yusuf İbrahimov'un Türkistan Cumhuriyeti'ni kurmakla görevlendirilmesi üzerine askeri şubenin başına Vahidov getirilmiştir. Vahidov, şubenin ismini önce "Merkezi Müslüman Askeri Heyeti" olarak belirlemiş, daha sonra "İkinci Müslüman Sosyalist Alayı" olarak değiştirmiştir. Reyhan'a göre Müslüman Sosyalist Alay, İç Savaş sırasında karşı devrimci Çek güçlerine karşı başarılı olmuştur. Vahidov ve Galiyev liderliğindeki Komünist Tatarlar sayesinde, karşı-devrimcilerle mücadelede olağanüstü başarılar elde edilmiş ve Ekim Devrimi kazanımlarının yok edilmesine izin verilmemiştir (Reyhan, 2010, s. 234). Ayrıca, Vahidov vatan savunmasında yadsınamaz işlere imza atmıştır. Onun vatanseverliği kendisinden sonra gelenlere model oluşturacak kadar önemlidir.

Vahidov, iç savaş sırasında ülkesini kahramanca savunmuş, düşmanlarına zor anlar yaşatmış, ancak maruz kaldığı çapraz ateşten kurtulamamıştır. Reyhan'a göre Vahidov, devam eden iç savaşta ordusuyla birlikte savaşmış, Çeklerin Kazan'ı işgal etmesi üzerine geri çekilmemiş ve 9 Ağustos 1918'de düşmana esir düşerek tutuklanmıştır. On gün tutuklu kalan Vahidov, 19 Ağustos 1918'de kurşuna dizilerek katledilmiştir. Ölümünün ardından, düşmanın gireceğine kesin gözüyle bakılan Kazan'a, Vahidov'un kasten gönderildiği, düşmanın elinden kurtarılabilirdiği halde yardıma gidilmediği gibi iddialar ortaya atılmıştır. Vahidov'un ölümünü fırsat bilen Sovyet Yönetimi, Vahidov öldükten sonra Müslüman-Türk komünistlerle ilişkilerini zayıflatmış, ihtiyaç duyulmadığı sürece onları yok saymıştır (Reyhan, 2010, s. 235-236). Vahidov'un komünizm adına elde ettiği kazanımların, Bolşevizm tarafından yok edilmeye çalışılması oldukça manidardır.

Devrimci-Sosyalist Vahidov, aynı zamanda iyi bir örgütçüdür. Reyhan'a göre, MSK'yi örgütlemiş, Müslüman Komiserliği Başkanlığını, Müslüman sosyalistlerin askeri örgütlenmesi ve Tatar-Başkurt Devlet projesini Sovyet yönetimine kabul ettirmiştir. Vahidov'un ölümü ile yerine Galiyev geçmiştir. Vahidov gibi Galiyev'in yardımcısı da Mustafa Suphi'dir. Suphi Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasında yürüttüğü Türk milliyetçi-komünist hareketi ile, Sultan Galiyev'e teorik ve pratik anlamda katkı sunmuştur (Reyhan, 2010, s. 237). Yaşadığı konjonktürel ortamda; etkin, dominant bir karakter olan Vahidov'un, ölümünden sonraki boşluk, Galiyev ve Mustafa Suphi ile doldurulmaya çalışılmıştır.

Mollanur Vahidov'un ve Mustafa Suphi'nin öldürölmeleri, Müslüman-Milliyetçi-Türk Komünist Hareketini zor durumda bırakmıştır. Reyhan'a göre, Vahidov ve Suphi'nin erken kaybı ile "Mazlumlar Enternasyonalı" oluşumunun üç bileşeninden yalnızca Galiyev sağ kalmıştır. Mazlumlar Enternasyonal'inin, Türk-Tatar temelli teorik-stratejik lideri Galiyev, Doğu (Asya)-İslam temelli teorik-stratejik lideri Vahidov ve Türkiye temelli teorik-stratejik

lideri Mustafa Suphi'dir. "Mazlumlar Enternasyonal"inde Galiyev, Sosyalist Türk birliğinden; Vahidov, Sosyalist İslam birliğinden ve Suphi de Sosyalist Anadolu birliğinden yanadır (Reyhan, 2010, s. 238).

2.3.2.2.2. Siyasi yaşamı

Vahidov, Şubat Devrimi'ne karşı olan, Çarlık Rusya'sına ve ezenlere hizmet eden "Müslüman Komitesi"ne karşı, "Müslüman Sosyalistler Komitesi"ni kurmuştur. MSK'nin amacı, ezilen Müslüman-Türk proleteryasını ve Asya'nın diğer ezilen halklarını, Batı emperyalizmine karşı korumak ve karşı blok oluşturmak, Müslümanlara sosyalizmi benimsetmek, feodalizme ve bağınazlığa karşı ulusal devrimci eylemleri güçlendirmektir. Reyhan'a göre Vahidov, komitede aydın-devrimci Tatarların yer almasını istemiş, sosyalizm temelinde bir örgütlenme sağlamaya çalışmıştır. "Müslüman Komitesi"ne karşı mücadele eden MSK, Vahidov'un öncülüğünde her bir işçiye münferit olarak yapılan propaganda çalışmaları neticesinde, işçileri kendi saflarında toplamıştır. Böylece MSK, kısa süre içerisinde, ezilen köylülerden ve işçilerden oluşan sınıf temelli güçlü bir topluluk haline gelmiştir. "Müslüman Komitesi" ise, gittikçe yalnızlaşmış ve sadece zenginlerin toplandığı bir örgüte dönüşmüştür (Reyhan, 2010, s. 215-219).

MSK, işçileri bilinçlendirmek için "Kızıl Bayrak" isimli bir gazete çıkarmıştır. Vahidov gazetenin amacını, "Timurleng" takma adıyla açıklamıştır. Reyhan'a göre Bolşevikler, Tatar işçilerin sorunlarının basında yer almasını sağlayacak herhangi bir girişimde bulunmamıştır. "Kızıl Bayrak" gazetesi, Müslüman işçilerin sorunlarını anlatmak ve onları örgütlemek için Rusça bir gazete çıkarma gereğinden doğmuştur. Gazetenin asıl amacı, Müslüman işçileri Doğu'da gerçekleşecek bir devrime hazırlamaktır (Reyhan, 2010, s. 220-221). Siyasi rolünün artmasıyla birlikte "Kızıl Bayrak", müslümanların sözcüsü haline gelmiş ve örgütlü bir yapının oluşumunda işçilerin sesi olmuştur.

MSK, ezilen halk tabakaları nezdinde istenilen başarıya ulaşamamıştır. Reyhan'a göre Tatar aydınlar; MSK'ye yeterince destek olmamışlar ve komitenin toplantılarına katılmamışlardır. Ayrıca, burjuvaziden yana olmuşlar ve sosyalistleri; dinsiz, milli duygulardan yoksun insanlar olarak nitelendirmişlerdir. Vahidov, geniş kapsamlı ve bağımsız bir sosyalist teşkilat oluşturmak istemiştir. "MSK"ye katılımı artırmak için, farklı partilere mensup kişileri komiteye davet etmiş; komitenin herhangi bir partinin güdümünde olmasına izin vermemiştir (Reyhan, 2010, s. 224-225).

MSK üyeleri ve Vahidov, sosyalist birikim ve bakış açısına sahiplerdir. Temel hedefleri, ezilen Müslüman ulusların sosyalizm temelinde birlikteliğini sağlamaktır. Reyhan'a göre Sovyet tarihçileri, Galiyev'i karşı devrimci bir unsur olarak nitelendirirken, MSK'yi; Tatar ulusunun devrimci, sosyalist yapısı olarak ifade etmişlerdir. Komite'ye, Sovyet yazarları da ılımlı bakmışlardır. Bu ılımlı bakışta, Komite Başkanı Vahidov'a duyulan güven, Vahidov'un iç savaş

sirasındaki vakitsiz ölümü ve (Stalin karşıtı) Galiyev döneminde bulunmamış olması etkili olmuştur (Reyhan, 2010, s. 225-226). Benningsen-Quelquejay, Komite'nin, sosyalist değil nasyonalist olduğunu düşünmüş, (Benningsen-Quelquejay, 2005, s. 66) Reyhan ise bu görüşe karşı çıkmıştır. Reyhan'a göre, Komite yöneticilerinin sosyalist bir altyapısı vardır ve sömürülen ulusların sosyalizme bakışını, milliyetçilik belirler. Benningsen-Quelquejay, bu temel noktayı gözden kaçırmıştır. Doğu'da Müslüman ve Türk kitle tarafından gerçekleştirilecek bir devrim, ancak milliyetçilik paralelinde gerçekleşebilir. Komite, bazı farklı görüşlerine rağmen, Kazan Bolşevikleriyle ortak hareket etmiştir. Öyle ki, Kızıl Bayrak gazetesinin ilk sayısında yayımlanan MSK'nin siyasi programı, Bolşeviklerinkine çok benzemektedir (Reyhan, 2010, s. 226-227). Vahidov tarafından hazırlanan bu siyasi programa göre; iktidar işçi-köylü ve askerlerden oluşan Sovyetlere bırakılmalı, toprakların hepsi köylülere verilmeli, Duma ve hükümet konseyi dağıtılmalı, savaş acilen bitirilmeli ve eski hükümetin imzaladığı bütün anlaşmalar iptal edilmelidir (Benningsen-Quelquejay, 2005, s. 66-67).

MSK, milliyetçi, reformist, sol bir yapıdır. Komite, şeriat karşısında İslam'da reformu, Rus hegemonyasına karşı bağımsızlığı ve toprak reformunu savunmuştur. Toprak ağalarına, burjuvaziye, kendini dünyadan soyutlamış Müslüman din adamlarına karşı düşmanca bir tavır sergilemiştir. Reyhan'a göre Vahidov, yapılacak Bolşevik bir devrim ile, Rusya'da yaşayan Müslümanlar kendi ulusal devrimlerini daha rahat oluşturacak ve bu devrim ile İslam'da çağdaşlaşma daha hızlı gerçekleşecektir. Bolşevikler, Şubat ve Ekim Devrimlerini yaptıktan sonra yaşanan iç savaş nedeniyle, azınlıkların özellikle de Müslümanların taraf değiştirmesinden korkmuştur. Reyhan'a göre Müslümanların Çarlık Rusya saflarına geçmesinden korkan Bolşevikler, 1918 Yılı'nın başında aldığı kararla "İslam Komiserliği" örgütü kurmuş, Komiserliğin başına da Vahidov'u getirmiştir. Komiserliğin görevi, Rusya'daki Müslümanların Bolşevik devrimden yana tavır almasını, Bolşeviklerle bütünleşmesini sağlamak ve Sovyetler'den habersiz ulusal bağımsızlık hareketlerinin yapılmasını önlemektir (Reyhan, 2010, s. 228-229). Bu siyasi yapının oluşumuyla beraber Vahidov'un kurulan örgütün faaliyetleri üzerinde yadsınamaz etkileri olmuştur.

Vahidov, dil, kültür ve sanat başta olmak üzere her alanda ulusalcıdır. Panislamizm ve Turan düşüncesine sahip bir komünisttir. Sosyalist devrim potansiyelinin, Batı'dan çok Doğu'da (Asya) olduğunu düşünür. Ondaki ulusalcılık; emperyalizme ve sömürüye karşıdır. Etnik köken yerine, coğrafi, kültürel ve ekonomik temele dayanan Doğululuk düşüncesini esas alır. Reyhan'a göre Vahidov, Sosyalizmin kurumsallaşmasında, İslam düşüncesi ve kültürü ile birlikte, kapitalizmden önce var olan tüm medeniyetlerden faydalanılması gerektiğini düşünür. Bu şekilde diğer medeniyetler ile sosyalizm arasındaki entegrasyon sağlanmış olur. Sosyalizm ile diğer kültürler arasında entegrasyon sağlanamazsa sosyalizmi sürdürmek zorlaşmaktadır. Çünkü, sosyalist devrimi yapmak kadar sürdürmek de önemlidir (Reyhan, 2010, s. 240-242).

Vahidov, Doğulu-Müslüman halkların mağduriyetlerinin giderilmesi, sömürüden, zulümden ve esaretten kurtulmaları için çalışmıştır. Vahidov'a göre, bu sömürü düzeninde, kurtuluşu sağlayacak tek olgu sosyalizmdir. Vahidov'un sosyalist devrimcilik tezi, devrimci Panislamizm unsurlarıyla birlikte geleneksel İslam kültürünü de yansıtmıştır. Reyhan'a göre Vahidov, başta dogmatik İslami temele dayanan şeriat olmak üzere, bilimden uzak olan her düşünceye karşıdır. Vahidov, sömürülen, esir Müslüman toplumların sosyalizm çatısı altında modernleştirilmesini amaçlamıştır. Sosyalizmin, İslami kültürün hakim olduğu toplumlarda daha başarılı olacağını düşünmüştür. Batı'nın sömürgeleştirdiği Müslüman ülkeler, ancak sosyalizm çatısı altında birleşirlerse sosyalist enternasyonal gerçekleştirebileceğini belirtmiştir (Reyhan, 2010, s. 244). Vahidov'un sömürü altındaki milletlere karşı birleştirici ve kurtarıcı tutumlarıyla sosyalist değerlerinin savunuculuğunu yaparak onları belli bir ideoloji altında toplamaya çalışmıştır.

Sonuç olarak, Bolşevik Devrimi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı arasındaki dönemde, Orta Asya, Kafkaslar ve Anadolu coğrafyasındaki devrimci mücadeleler ve devrimci liderler karşılaştırıldığında aralarındaki benzerlikler ve ortaklıklar görülmektedir. Reyhan'a göre Galiyev, Vahidov, Mustafa Suphi ve Mustafa Kemal arasında da, bir benzerlik veya stratejik ortaklık vardır (Reyhan, 2010, s. 245-246).

2.3.3. İttihatçı Sosyalist Enver Paşa ve Rusya macerası

2.3.3.1. Öz Yaşamı

(İsmail) Enver Paşa, 23 Kasım 1881 Çarşamba günü İstanbul'da (Hicri: 1 Muharrem 1299, Rumi: 12 Kasım 1297) doğmuştur. Babası Ahmet Bey, Manastır Bayındırlık Teşkilatında fen memuru olarak görev yapmıştır. Annesi Ayşe Hanım ise ev hanımıdır. İki erkek, iki kız olmak üzere toplam dört kardeştir. Babasının kökeni Gagavuz Türklerine dayanmaktadır (Aydemir, 1995, s. 177-180).

İstanbul'da başladığı ve çeşitli okullarda devam ettiği ilkokulu (ibtidai) Manastır'da, ortaokulu da Manastır Askeri Rüstiyesi'nde tamamlamıştır. (1889-1893). Ailesi ortaokul süresi boyunca Manastır'da ikamet etmiştir. Liseyi Mustafa Kemal'in de okuduğu Manastır Askeri İdadisi'nde bitirmiş, daha sonra İstanbul'da Harp Okulu'na gitmiştir (Aydemir, 1995, s. 186-188). Harp Okulu'nda okurken, 2. Abdülhamid aleyhtarlığı yaptığı gerekçesiyle, üvey amcası Halil Paşa (Kut) ile birlikte Yıldız Sarayı'nda sorgulanmış, ifadesi alındıktan sonra serbest bırakılmıştır. Enver Paşa, daha sonra Kurmay Mektebine girmiştir (Bardakçı, 2015, s. 78). Sınıf ikincisi olduğu bu mektepten 23 Kasım 1902 tarihinde kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur (Aydemir, 1995, s. 195). İlk görev yeri olan Makedonya'daki Üçüncü Ordu'ya, Gayrimüslim ve milliyetçi azınlıkların oluşturduğu çetelerle mücadele etmek için atanmıştır

1903 Yılı Ocak ayında atandığı ve beş yıl süren görevinde çetelerle savaşmış ve Makedonya Dahili Merkez Komitesi'nin üst düzey yöneticileri ile birlikte, birçok çete üyesini etkisiz hale getirmiştir (Bardakçı, 2015, s. 79-83). Ayrıca, Enver Paşa, görev aldığı yerleri başarıyla savunmasının yanında askeri kabiliyetiyle de son derece etkili olmuştur.

Enver Paşa, 1906 Yılında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne üye olmuş ve ileride Osmanlı Devleti'nin kaderini değiştirecek olan Talat Paşa ile ilk kez bu cemiyette karşılaşmıştır. Bir müddet sonra Hükümet, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin faaliyetlerini, Enver Paşa'nın eniştesi Nazım Bey aracılığıyla öğrenmiş ve cemiyete baskın düzenlemiştir. Bardakçı'ya göre Cemiyet, kendilerine yapılanlara karşı Nazım Beyi ortadan kaldırmaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Nazım Paşa'ya karşı düzenlenen suikast girişimi üzerine, cemiyet üyelerine karşı yeni bir operasyon düzenlenmiştir. Enver Paşa, cemiyete düzenlenen operasyonlar nedeniyle dağa çıkmış ve 1908 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi için halkı bilinçlendirmeye başlamıştır. Anayasa'nın yürürlüğe girmesi için düzenlenen gösterilerin artmasıyla birlikte, 2. Abdülhamid, Anayasayı tekrar ilan etmiştir. Enver Paşa; İTP'ye yönelik soruşturma kapsamında Selanik Bölge Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın görüşme talebini, tutuklanma kaygısıyla kabul etmeyerek, 1909'da Selanik'i terk etmiştir (Bardakçı, 2015, s. 87-95).

Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerinde meşrutiyet ve anayasa talebiyle, uzun süreli isyanlar görülmüş ve devlet bu durumdan rahatsız olmuştur. Ancak, Bardakçı'ya göre devletin rahatsız olduğu asıl durum; isyanlardan daha çok "İstanbul'un 3. Ordu tarafından ele geçirilebileceğidir." Bu düşünceyi bertaraf etmek için 2. Abdülhamid, 24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i tekrar ilan etmiştir. Enver Paşa'nın, 2. Meşrutiyet'in ilanında çok önemli payı vardır. Paşa, haberi duyar duymaz Selanik'e dönmeye karar vermiştir. Onu, Selanik'te Talat Paşa karşılamış ve Enver Paşa'ya 1908 Anayasa kitabını hediye etmiştir. Enver Paşa, Selanik'e gelene kadar bütün istasyonlarda sevinç ve coşkuyla karşılanmış, böylece İTP'nin yeni kahramanını halk bağrına basmıştır. Talat Paşa, Selanik'te karşıladığı Enver Paşa'yı "Hürriyet Kahramanı" ilan etmiştir (Bardakçı, 2015, s. 98-99).

Enver Paşa, 23 Ağustos 1908'de Rumeli Vilayetler Müfettişliği'nde görevlendirilmiş; 12 Ocak 1909'da Berlin askeri ateşeliğine (ateşemiliter) atanmıştır. 31 Mart (1909) ayaklanmasından sonra Hareket Ordusu'nun Kurmay Başkanı olarak Berlin'den İstanbul'a gelmiş, ayaklanmanın kontrol altına alınmasının ardından tekrar Berlin'e dönmüştür. 1914 Yılında Sultan Abdülmecid'in torunu, şehzade Süleyman Efendi'nin kızı, Naciye Sultan ile evlenmiş, bu evlilikten iki kızı ve bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Enver Paşa'nın ölümünün ardından Naciye Sultan, kayını Mehmet Kamil Killigil ile (bazı kaynaklarda Enver Paşa'nın vasiyeti üzerine) evlenmiş ve ondan da bir çocuğu dünyaya gelmiştir (Bardakçı, 2015, s. 103).

Enver Paşa, İtalya'nın 1911 Yılında Libya'ya saldırması üzerine Trablusgarp'a gitmiş, Balkan Devletleri'nin 1912 Yılında Rumeli'deki Türk topraklarına saldırması üzerine tekrar İstanbul'a gelmiş, ancak o gelmeden önce Balkan toprakları kaybedilmiştir. Yarbay Enver, Onuncu Kolordu kurmay başkanlığına getirilse de, Bulgar ordusunun İstanbul'u ele geçirme

tehdidi, devleti ateşkese yöneltmiştir. 16 Aralık 1912'de yapılan barış anlaşması sırasında, Edirne'nin Bulgarlara verilecek olduğunu duyan Enver Paşa ve diğer İttihatçılar, Babiali baskını ile 23 Ocak 1913'de yönetimi ele geçirmiştir. Sadrazam Kamil Paşa zorla istifa ettirilmiş ve yerine Mahmut Şevket Paşa getirilmiştir. Ancak, Mahmut Şevket Paşa 11 Haziran 1913'de suikaste uğrayarak öldürülmüştür. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesini fırsat bilen İTC, ülkenin idaresini tamamen kontrol altına almıştır. Enver Paşa, Balkan Devletlerinin Osmanlı topraklarını paylaşma konusundaki anlaşmazlıklarını fırsat bilerek, Temmuz 1913'te Edirne'yi geri almış ve 15 Aralık 1913'te Albay olmuştur. İTP'nin yönetimi ele geçirmesi ile, 1914 Yılı'nın başında, sırasıyla 3 ve 8 Ocak'ta, Tuğgeneral ve Genelkurmay Başkanı olmuş, ardından Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili olarak atanmıştır. 1915 Yılında da korgeneralliğe yükselmiştir (Bardakçı, 2015, s. 104-105).

Osmanlı Devleti Yönetimi, 1913 Yılından itibaren İTP'nin eline geçerken; askeri yönetim de, özellikle 1914'ten itibaren, Genelkurmay Başkanı olan Enver Paşa'nın inisiyatifine bırakılmıştır. Bardakçı'ya göre, 2 Ağustos 1914'te Almanya ile yapılan ikili anlaşma gereğince Goben ve Breslav isimli Alman gemileri, Enver Paşa'nın izniyle Türk Boğazlarından Karadeniz'e ulaşarak Rus limanlarını bombalamıştır. Osmanlı Devleti, Rus limanları bombalanmadan önce, bu iki gemiyi satın aldığını, isimlerinin de Yavuz ve Midilli olduğunu açıklamıştır. Rus limanlarının bombalanmasının ardından, Osmanlı Devleti, 1.Dünya Savaşı'na fiilen katılmıştır (Bardakçı, 2015, s. 105). Talat Paşa Hükümeti, 1. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, 14 Ekim 1918'de istifa etmiş ve Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamıştır. Hükümetin istifasıyla Harbiye Nazırlığı görevi sona eren Enver Paşa, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından yurtdışına kaçmıştır. RFSSC tarafından, Mustafa Kemal'e alternatif olarak düşünülen Enver Paşa, RFSSC'nin desteğini kaybedince tekrar Türk dünyasına yönelmiş; halkı örgütlemek üzere Kafkaslar ve Orta Asya Türk Devletlerine gitmiştir. Bu amaçla gittiği Türkistan'da 4 Ağustos 1922'de, henüz 41 yaşında iken, RFSSC askerleri tarafından öldürülmüştür.

2.3.3.2. Siyasi Yaşamı

Enver Paşa ve Niyazi Bey, 2. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve 2. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi için çok çalışmışlar, bu yüzden "Hürriyet Kahramanı" ünvanı ile ödüllendirilmişlerdir. Bardakçı'ya göre, Enver Paşa, 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1909 Yılı başında, askeri ateşe olarak Berlin'e gitmiştir. Enver Paşa'nın Berlin'e gitmesi, Alman askeri ve siyasi yönetiminin dikkatini çekmiştir. Enver Paşa, Almanya'da bulunduğu süre içerisinde Alman askeri yönetimini ve disiplinini incelemiş ve yakından tanıma fırsatı bulmuştur (Bardakçı, 2015, s. 106).

Enver Paşa, Balkan Devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak, 22 Temmuz 1913'te, Edirne'yi Osmanlı Devleti'ne geri kazandırmıştır. "Hürriyet Kahramanı" ve "İslam

Mücahidi” ünvanlarına sahip olan Enver Paşa, Edirne’yi geri aldıktan sonra “Edirne Fatih” ünvanını da kazanmıştır. Enver Paşa, üst rütbelerde görev yaparken olduğu gibi, alt rütbelerde görev yaparken de önemli işler başarmıştır. Bardakçı’ya göre, askeriye içerisinde üst düzey kadrolarda bulunan komutanları emekliye sevk etmiş, birçoğunun rütbesini indirmiş, orduyu gençleştirmiş ve orduya Alman ekolünü getirmiştir. Ancak, Damat Ferit Paşa Hükümetleri döneminde, Enver Paşa’nın kazanımlarına son verilmiştir. Balkan Savaşları’nın kaybedilmesinin en önemli nedenlerinden birisi de askerin siyasetle uğraşmasıdır. Bunu fark eden Enver Paşa, askerin siyasetten uzaklaşmasını sağlayarak orduya rahat bir nefes aldırıştır. İTC, 1910’lu yıllardaki Osmanlı Devleti’nde, dönemin en büyük siyasal gücü haline gelmiştir. Şüphesiz ki, bu siyasal gücün en önemli mimarı, Enver Paşa’dır. 1913 Yılından sonra Enver Paşa’nın rütbesi hızla yükselmiştir. 1917 Yılında; henüz 36 yaşında iken, Genelkurmay Başkanlığı görevinin ardından, orgenerallik rütbesine yükselmiş ve dönemin en önemli kişilerinden birisi haline gelmiştir. Enver Paşa, saraya bağlılık esasına göre belirlenen rütbelendirme yöntemini değiştirerek, askeri rütbelerin liyakata göre verilmesini sağlamıştır (Bardakçı, 2015, s. 120-124).

1918 Yılında Almanya’da devrim olmuş ve Weimar Cumhuriyeti kurularak parlamenter demokrasiye geçilmiştir. Bunun üzerine RFSSC, Alman Devrimi’ni gözlemlemek üzere kongre delegesi ve gazeteci Radek’i, Almanya’ya göndermiş; fakat, Radek, Almanya’ya gider gitmez orada tutuklanmıştır. Enver Paşa, Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasının ardından, önce Kırım’a gitmiş, sonra da Kırım’dan Berlin’e geçerek oraya yerleşmiştir. Avcıoğlu’na göre, Almanya’da bulunan Enver ve Talat Paşalar, 1919 Yılı Eylül ayında, Berlin Cezaevi’nde Radek ile görüşmüşlerdir. Görüşme sırasında Radek, Enver Paşa’ya Moskova’ya gitmesi için telkinde bulunmuş; ondan, Bolşevizm-İslam birlikteliğini kontrol etmesini istemiştir. Böylece, İngiliz emperyalizmine karşı, Türk Milliyetçiliği ve Rus Bolşevizm’i arasında ittifak sağlanmıştır. Ancak bu süreçte, çeşitli olumsuzluklar yaşanmış ve Enver Paşa, 14 Ağustos 1920’den önce Moskova’ya ulaşamamıştır. Oysa Cemal Paşa, Enver Paşa’dan önce Moskova’ya gitmiş ve bir TBMM Hükümeti temsilcisi gibi, Bolşeviklerle görüşmüştür. Ruslardan, “TBMM Hükümeti Görevlisi” olarak yetki belgesi alan Cemal Paşa’nın asıl hedefi, Hindistan’da ayaklanma çıkarmaktır. Cemal Paşa, 11 Haziran 1920’de Mustafa Kemal’e yazdığı mektupta, Sovyet yönetimi ile anlaşacağını bildirmiştir. Afgan ordusunun kontrolünü eline alarak, Afganistan’ın İngiltere’den uzaklaşmasını ve Rusya’ya yaklaşmasını sağlamıştır (Avcıoğlu, 1978, s. 493-495).

Enver Paşa, Cemal Paşa’ya yazdığı 1919 tarihli mektuplarda, Karl Radek’ten söz etmiştir. Enver Paşa; Radek’in, cezaevinden kurtarıldığını, Cemal Paşa ile olan randevusuna bu yüzden gelemediğini ve Radek ile Moskova’ya ayrı ayrı gideceklerini yazmıştır. Radek, İttihatçılar için çok önemlidir. Çünkü Radek; İttihatçıların, Sovyet Yönetimi ile bağlantısını sağlayan en önemli kişidir. Enver Paşa; Turancılık ve Panislamizm politikası ile ilgili, Karakol Cemiyeti

lideri Kara Vasıf Bey'den aldığı bilgileri, Cemal Paşa'ya, 8 Mart 1920 tarihli mektupta anlatmıştır (Aydemir, 1972, s. 520-522; 551-553).

Mustafa Kemal, 20 Haziran 1920 tarihli yazısında, İTP'lilerin, Rusya'da TBMM Hükümeti'ni temsil etmesinden rahatsızlık duyduğunu belirtmiş; RFSSC'ye, TBMM adına yetkilendirilen kişilerin Bekir Sami Bey ve Yusuf Kemal (Tengirşek) olduğunu bildirmiştir. Enver Paşa, İTP ile birlikte TBMM Hükümeti'ni temsil etme hayalinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Avciöglü'na göre, Enver Paşa'ya karşı olan Mustafa Suphi, Enver Paşa'nın TKP içerisindeki etkisinin azaltılması için Komintern'in ikinci kongresinde Enver Paşa'ya ve Panislamizm'e karşı karar aldırılmıştır. İlerleyen süreçte Sovyet Hükümeti; Enver Paşa ve Mustafa Kemal arasında seçim yapmış ve Enver Paşa'yı tercih etmiştir. Daha sonra, iki devlet arasında Moskova ve Kars Antlaşmaları sırasında, Türk topraklarının bir kısmının Ermenistan'a verilmek istenmesi nedeniyle, sorun ortaya çıkmış ve TMMM Hükümeti ile RFSSC karşı karşıya gelmiştir. 24 Ağustos 1920'de iki hükümetin, Dostluk Anlaşması imzalamasıyla birlikte sorun çözülmüştür. Bu anlaşma uyarınca RFSSC, TBMM Hükümeti'ne, başta altın olmak üzere silah ve mühimmat yardımı yapmayı taahhüt etmiştir. Ancak, RFSSC, 1921 Mart'ına kadar bir miktar yardım yapsa da, TBMM Hükümeti ile herhangi bir antlaşma imzalamamıştır. Halil Paşa, Sovyet Rusya'dan beş yüz bin mark alarak Enver Paşa'nın hesabına yatırmıştır. Enver Paşa, gelen bu parayla İttihatçıların yaşamını idame ettirmelerini sağlamış, İslam İhtilal Örgülerinin harcamalarını finanse etmiş ve örgütün Türkiye'deki adamlarına yardım etmiştir. Enver Paşa'nın Türkiye'deki adamlarının ve istihbarat ağının en önemli unsuru, Kara Vasıf'ın başında bulunduğu Karakol Örgütü'dür (Avciöglü, 1978, s. 496-499).

RFSSC, kendi çıkarları doğrultusunda TBMM Hükümeti'ne karşı Enver Paşa'yı desteklemiştir. "İttihatçılar, Enver Paşa ve Sosyalizm" konusunda da değinileceği gibi, RFSSC, TBMM Hükümeti'ne karşı Enver Paşa'yı desteklemiştir. Çünkü RFSSC'nin amacı, Enver Paşa'nın Türk-İslam coğrafyasındaki gücünden yararlanmak, Enver Paşa'ya yapılacak asker takviyesi ile TKP militanlarını Anadolu'ya taşımak ve TBMM Hükümeti ve Enver Paşa arasındaki ikilikten yararlanarak, Moskova'ya yakın bir "Türk Şuralar Hükümeti" kurmaktır. RFSSC, bu düşünce doğrultusunda, mücadeleyi aktif olarak yönetmek ve Anadolu'daki UKS'yi İngilizlere karşı kullanmak istemiştir. Enver Paşa'nın amacı ise, Türk-Doğu Halkları ve İslam Dünyası'nda sahip olduğu nüfuzdan yararlanarak; Alman üst düzey askeri bürokratlarından bazılarıyla olan ikili ilişkilerine, Bolşevikleri de ekleyerek İngiliz emperyalizmine karşı savaşıdır. Carr'a göre Enver Paşa, Berlin'de General Köstring ile birlikte, Seeckt ve Radek arasındaki görüşmeye aracılık etmiştir. Enver Paşa, Almanya ve Sovyet Rusya yönetimleri arasındaki iş birliği fikrini dillendiren ilk kişidir. Radek'e göre; Enver Paşa, Almanya'nın Sovyet Rusya'yı dikkate alması gerektiğini Alman askeri heyetine ilk söyleyen kişidir (E. H. Carr, The Bolshevik Revolution, Cilt III, s. 313'ten akt. Avciöglü, 1978, s. 500-501).

Enver Paşa, 26 Ağustos 1920'de Alman ordusunun üst düzey bürokratlarından Seeckt'e yazdığı mektupta, Rusya için yardım talebinde bulunmuş ve RFSSC'nin iş birliğine hazır olduğunu anlatmıştır. İngiliz emperyalizmine karşı bir dünya savaşı yürüten Bolşevikler, Türk ve İslam dünyasının Almanya ile oluşturduğu cepheye katılmak istemiştir. Bu bağlamda Enver Paşa, Almanya ile Rusya arasında aracılık yapmıştır. Çünkü, Enver Paşa, Türk ve İslam dünyasında tanınan bir kişidir ve sarayın damadıdır. Sovyet Yönetimi, bu niteliklerinden yararlanmak için Enver Paşa'yı ön plana çıkarmıştır. Enver Paşa, I. Dünya Savaşı'nda İslam Dünyası nezdinde İngilizlere cihat ilan etmiş; Teşkilat-ı Mahsusa gözetiminde, Almanya ile birlikte İslam ülkelerinde örgütlenmeye gitmiştir (Avcioğlu, 1978, s. 501-503).

Enver Paşa'nın 1. Doğu Halkları Kurultayı'ndaki konuşmasını, Mustafa Suphi ile birlikte Anadolu'ya gelen ekipte yer alan, ancak, Erzurum'da Kazım Paşa (Karabekir) tarafından ekipten alınarak Bakü'ye geri gönderilen ve katledilmekten kurtulan, Mehmet Emin Bey yapmıştır (Avcioğlu, 1978, s. 511). Enver Paşa, Bakü Kurultayı'ndaki konuşma metninde; Birinci Dünya Savaşı ile başlayan süreçte İttifak Devletleri'ni seçme nedenlerini şu şekilde ifade etmiştir. Enver Paşa, konuşmasında; Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda kendi çıkarları için Osmanlı Devleti'ni kullandığını, Alman emperyalizmi ile aynı tarafta yer almaktan üzüntü duyduğunu; Rusya, 1. Dünya Savaşı'na Bolşevik amaçlar doğrultusunda katılmış olsaydı, onlarla aynı cephede savaşaacağını, emperyalizmle mücadelenin gerekliliğini, Türk ordusunun büyüklüğünü, Türk köylülerinin önemini ve barışı sağlamak için verilen savaşta Üçüncü Enternasyonal ile ortak hareket etmekten mutluluk duyduğunu ifade etmiştir (Cebesoy, 2002, s. 21-23).

Enver Paşa, 1918'de ülkeden ayrılırken, İstanbul'da bulunan İslami İhtilalcileri koruma görevini Teşkilat-ı Mahsusa içerisindeki Hüsamettin Bey'e vermiştir. Teşkilat-ı Mahsusa; Enver Paşa'nın yönlendirmesiyle İhtilalcileri, Avrupa'ya göndermiştir. İhtilalciler, Avrupa'da Enver Paşa ile buluşarak onun emrine girmiştir. Avcioğlu'na göre Enver Paşa, Moskova'da "İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı"nı kurarak, Cemiyet Başkanı sıfatıyla Bolşeviklerle iletişime geçmiş ve cemiyetin merkezini Moskova'ya taşımıştır. Enver Paşa, 1921'de Moskova'da düzenlenen "İslam İhtilali Cemiyetleri Kongresi"nde, cemiyete, başkan olarak seçilmiştir. Komintern'in 2. Kongresi, Panturanizm'e ve Panislamizm'e karşı çıkmış, Enver Paşa'nın Panislamizm düşüncesine ise mesafeli yaklaşmıştır. İngiliz emperyalizmine karşı dik duruşu nedeniyle Enver Paşa'yı destekleyen Sovyet Yönetimi, Mustafa Kemal'in İngilizlerle ve Fransızlarla anlaştığı, onların emrine girdiği yönünde duyum almıştır. Aynı şekilde Sovyet Yönetimi, Bekir Sami Bey'in 1921'de İngiltere'de Lloyd George ile yaptığı görüşmede İngilizlerle birlikte hareket ederek, Bolşeviklere karşı mücadele edeceği bilgisini almıştır. Ayrıca, 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması, Moskova'da, Türklerin Bolşeviklere saldıracağı şeklinde yorumlanmıştır (Avcioğlu, 1978, s. 504-505).

Enver Paşa, 4 Kasım 1920'de amcası Halil Paşa'ya yazdığı mektupta Sovyet Yönetimi'nin hazırlayacağı askeri kuvvetle Türkiye'ye girmeyi planladığını anlatmıştır. Ancak, TBMM

Hükümeti bu durumu öğrenmiş ve Enver Paşa güçlerine karşı tedbir almıştır. Ayrıca Enver Paşa; Mustafa Kemal'e 4 Mart 1921'de yazdığı mektupta, Türkiye'nin gereksinimini karşılayacak ve Türkiye şartlarına uygun, sol bir parti kuracağını belirtmiştir. Enver Paşa'ya göre, sol parti kurma nedeni, Sovyet Yönetimi'ne olan minnet borcunu ödemektir (Yılmaz, 2019, s. 2).

Bolşeviklerle anlaşan Enver Paşa, Bolşevik teşkilat yapısına uygun olarak hazırlanan Halk Şuraları (Sovyet) Partisi'ni (HŞP) kurmuştur. Partinin Programı, yönetimden ekonomiye, sosyal yaşamdan ordudaki eğitime kadar birçok alanı kapsamakta, İslamiyet ve halifelik, Bolşevizm ile uzlaştırılmaya çalışılmaktadır. HŞP, Sultanı ve halifesi olan bir Bolşevizm öngörmektedir. Enver Paşa, HŞP'yi başta Türkiye olmak üzere tüm İslam ülkelerinde kurmak istemiştir. Ancak, Enver Paşa'nın asıl amacı, Mustafa Kemal'in yerine UKS'nin başına geçmektir. Enver Paşa; Mustafa Kemal'e 26 Ağustos 1920'de ve 1921'de yazdığı mektuplarda, kurduğu İslam tümeniyle Anadolu'ya geleceğini belirtmiştir (Avcıoğlu, 1978, s. 514-518). Halil Paşa (Enver Paşa'nın amcası), 1920 Yılı Ağustos ayında, Kazım Paşa'yla (Orbay) (Enver Paşa'nın eniştesi) yaptıkları konuşmada, İttihatçıların, Anadolu Hareketinin başına Enver Paşa'yı getirmek istediğini; yalnız, öncelikle Kazım Paşa'yı (Karabekir) bertaraf etmeleri gerektiğini söylemiştir (Karabekir, 2008, s. 959).

Enver Paşa, Mustafa Kemal'e, kendi ordu birlikleri ve komünist HŞP üyeleriyle birlikte Türkiye'ye gireceği yönünde, kışkırtıcı içerikli mektuplar yazmıştır. Bu mektuplar üzerine Mustafa Kemal, çeşitli tedbirler almıştır. Aldığı tedbirlerin en radikali, komünist partilerin yasaklanması ile ilgilidir. Yılmaz'a göre Mustafa Kemal, komünizmi Mustafa Suphi ve TKP'nin Türkiye'ye gelmesi üzerine yasaklamamıştır. Mustafa Kemal'in komünizmi yasaklamasının asıl nedeni, Enver Paşa'nın "Halk Şuraları Fırkası" isimli komünist bir parti kurması ve oluşturduğu silahlı birlikle Türkiye'ye girme girişiminde bulunmasıdır (Yılmaz, 2019, s. 3).

Bolşevikler, Enver Paşa'ya önemli görevler vererek, Enver Paşa'dan onları yerine getirmesini istemiştir. Fakat Bolşevikler, Enver Paşa'ya inisiyatif tanımamış, Enver Paşa'nın kararlarını sorgulamış ve taleplerini yerine getirmemiştir. Tursun ve Moldabaeva'ya göre, Bolşevikler, Enver Paşa'ya Rusya'nın doğusunda görev vererek ondan büyük işler başarmasını beklemiştir. Bu beklentinin oluşmasındaki en önemli etken, Enver Paşa'nın siyasi konumu ve Orta Asya Türk Devletleri üzerindeki nüfuzudur. Ancak, yine de Enver Paşa, üst düzey Rus bürokratları tarafından göz hapsinde tutulmuş, talepleri sorgulanmıştır. Örneğin, Enver Paşa, Rusya topraklarında yaşayan Türklerin bağımsızlık mücadelesi propagandası yapabilmeleri için gazete çıkarmak istemiştir. Enver Paşa'nın talebi, 23 Nisan 1921 tarihli Bolşevik Parti toplantısında ele alınmış; ancak, Stalin tarafından uygun bulunmamıştır (Tursun ve Moldabaeva, 2014, s. 232).

Sovyet Yönetimi; Fransızlarla Ankara Antlaşması'nı imzalaması üzerine, TBMM Hükümeti'ne olan güvenini yitirmiş ve Enver Paşa'yı Anadolu İhtilali'nin yeni lideri olarak sunmuştur. Avcıoğlu'na göre İngilizler, Enver Paşa'yı ilk fırsatta tutuklayacak veya idam edecektir. Bu

yüzden, Sovyet Yönetimi, Enver Paşa'nın İngilizlerle iş birliği yapmasının olanaksız olduğunu düşünmüştür. Ayrıca, Sovyet Yönetimi, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın imzalanması sürecinde, Batum sınırı ile ilgili sorunu çözmesi için, Enver Paşa'dan yardım istemiş, Enver Paşa da yardım çağrısını kabul etmiştir. Sovyet Yönetimi, Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasında herhangi bir tercihte bulunmamış, ancak İngiliz emperyalizmiyle mücadelede, Enver Paşa'yı kaybetmek istememiştir. Enver Paşa, Sovyet ve TBMM Hükümetleri arasında 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'ndan sonra, Mustafa Kemal'in yerine geçmek için Sovyet Yönetimi'nin desteğinin sağlanamayacağını anlamıştır (Avcıoğlu, 1978, s. 505-506; 553). Sovyet Yönetimi'ne olan güvenini kaybeden Enver Paşa, Ruslara karşı Türk devletlerinin yanında savaşmak için Türkistan'a gitmiş ve 1922'de çıkan çatışmada Buhara'da öldürülmüştür.

2.3.4. Hüseyin (İştirakçi) Hilmi

2.3.4.1. Öz Yaşamı

İzmir'de doğan Hüseyin (İştirakçi) Hilmi'nin 1885 yılında doğduğu kabul edilmektedir. Hüseyin Hilmi, 2. Abdülhamid döneminde İzmir Emniyet Müdürlüğü askeri polis teşkilatının, askeri muhabere ile ilgili bölümünde görev yapmıştır. İzmir'in tanınmış materyalist ve sosyalistlerinden Baha Tevfik ile yakın arkadaştır. Sayılğan'a göre Hüseyin Hilmi, hiçbir siyasi partiye üye olmayan Baha Tevfik ile birlikte 1907 yılında İzmir gazetesini çıkararak gazeteciliğe başlamıştır (Sayılğan, 1968, s. 52). Aktif bir insan olduğu için, İzmir'deki esnaf, gazeteci, iş adamı ve bürokratların birçoğu ile ilişkisi olmuştur. Hilmi, haftalık çıktıktan sonra kapanan "İzmir" gazetesini "Serbest İzmir" ismiyle yeniden çıkararak etkin hale getirmiştir. Hiç İttihatçı olmayan ender aydınlardandır. Erdem'e göre, önce liberal ekonomik görüşü benimsemiş ve Ahrar Fırkası'na sempati ile yaklaşmış, sonra sosyalist olmuştur (Erdem, 2012, s. 61).

İştirakçi Hilmi'nin sosyalizmle tanışması, iki varsayıma dayanır. Bunlardan ilki; babasından miras kalan evi satarak Romanya'ya giden Hilmi, Bükreş'te sosyalizm ile işçi bütünleşmesine tanık olmuş, miting ve yürüyüşleri gözlemlemiş ve gördüklerinden etkilenerek sosyalizme yönelmiştir. İkinci varsayım ise, sosyalizm ile ilgili fikirleri arkadaşı Baha Tevfik'ten öğrenmiş ve Baha Tevfik'in yönlendirmesiyle sosyalist olmuştur.

İştirakçi Hilmi, Osmanlı Sosyalist Partisi'nin (OSP) kurulmasında Yahudi Vitali ile Kürt Şerif'ten etkilenmiştir. Kürt Şerif, İTC'ye karşı durmuş ve Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için, devletin İngilizler ile iş birliği yapması gerektiğini düşünmüştür. Çünkü, Kürt Şerif ve Yahudi Vitali'nin İngilizler ile yakın ilişkileri vardır. İştirakçi Hilmi ise, gerek partisi OSF, gerekse basın yayın organları aracılığıyla Kürt Şerif'in stratejisine benzer bir strateji izlemiştir. Bu

bağlamda Hilmi, OSF'yi İngiliz politikaları doğrultusunda belirlemiş ve Selanik Sosyalistleri ile olan bağlantılarını canlı tutmuştur. Nesimi'ye göre Selanik Sosyalistleri, Osmanlı Devleti'nin İngilizler ile; İTC sempatzanı sosyalistler ise, Almanlar ile yakın ilişkiler kurmasını istemiştir. Bu nedenle İTC sempatzanları, İngiliz yanlısı olarak düşündükleri OSF'ye karşı tavır almışlardır. İTC'nin aksine İngiliz yanlısı Hürriyet ve İtilaf Partisi ise, OSF'den yana tavır almıştır. OSF'nin kurulma sürecinde, İştirakçi Hilmi'nin yararlandığı ikinci kişi Vitali'dir. Vitali; Hilmi OSF'yi kurarken etkin rol almıştır. Gümölcineli Hakkı ise, İştirakçi Hilmi'nin çıkardığı günlük "İdrak" gazetesini mali yönden desteklemiş, Birinci TBMM döneminde Mustafa Kemal ile çalışmıştır. Gümölcineli Hakkı, önce İTC taraftarı iken, sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne katılmış, daha sonra da Ahali Fırkası'nı kurmuştur. Damat Ferit, sadrazam olur olmaz "İdrak" gazetesini kapatmış ve yöneticileri hakkında yakalama kararı çıkarmıştır. Hilmi, işçilerin hak alma mücadelesinde, İngilizler ile ortak hareket etmiştir. Fakat; yürüyüş, miting, işgal, grev gibi sosyalist eylemler nedeniyle İngilizler ve diğer kapitalist devletlerle ters düşmüştür. Hilmi, İstanbul otomotiv sektöründeki işçilerle kurduğu empati sonrası, İstanbul genelindeki işçilere grev yaptırma potansiyeline sahip olağanüstü bir güce ulaşmıştır. İngilizler ve Müdafaa-i Hukukçular, Hilmi'nin ulaştığı bu olağanüstü güçten rahatsız olmuştur (Nesimi, 1979, s. 39-42).

Hilmi'den rahatsız olan karanlık güçler, Hilmi'nin cinsel tercihi üzerinden, ona tuzak kurmuşlar, sonra da onu öldürmüşlerdir. Nesimi'ye göre Hilmi'nin homoseksüel olduğunu bildikleri için, genç bir erkeği (halk arasında oğlan) Hilmi'nin gittiği meyhaneye göndermişler, sonra da ikilinin cinsel birliktelik için anlaştıkları yerde Hilmi'yi, genç erkeğe kurşunlatmışlardır. Cinsel içerikli bir cinayet süsü verildiği için, olay aydınlatılamamıştır. Hilmi'nin katili genç (oğlan), kısa bir süre cezaevinde kaldıktan sonra Cumhuriyet'in İlanı nedeniyle çıkarılan genel aftan yararlanarak serbest kalmıştır (Nesimi, 1979, s. 43-44). Hilmi cinayeti ile ilgili, Erdem, Nesimi'den farklı düşünmektedir. Erdem'e göre, Hilmi'yi 16 Kasım 1922 gecesi, Kalkandereli Ali Haydar isimli bir polis öldürmüştür. Cinayet sonrası tutuklanan Ali Haydar'ın ifadeleri çelişkilerle doludur. Ali Haydar, verdiği ilk ifadesinde, Hilmi ile barda birlikte eğlendiklerini, tramvayla olayın gerçekleştiği yere geldiklerini ve burada, Hilmi'nin kendisine cinsel tacizde bulunduğunu, bu yüzden Hilmi'yi öldürdüğünü belirtmiştir. Başka ifadesinde, Hilmi'nin kendisine tecavüz ettiğini, bir başka ifadesinde ise, Hilmi'yi kendisinin öldürmediğini başkalarının öldürdüğünü söylemiştir. Ancak, olay yeri incelemesindeki bulgular, Ali Haydar'ın, cinayeti cinsel taciz nedeniyle değil, Eski Polis Müdürü Tahsin Bey'in azmettirmesiyle işlediğini göstermiştir. Tahsin Bey ile Hilmi, OSF üyesi oldukları dönemde anlaşamamışlar ve Tahsin Bey Fırka'dan ayrılmıştır. Ayrıca, İstanbul'daki tramvay şirketi Fransızlara aittir ve Hüseyin Hilmi tramvay işçilerini örgütlediği ve şirketi zarara uğrattığı için, söz konusu şirket, Hüseyin Hilmi'yi öldürmüş olabilir. Bulunan kanıtlara göre, Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığı ile eski İstanbul Polis Müdürü Tahsin Bey arasında çıkar ilişkisi vardır. Mahkemenin verdiği kararlar, Ali Haydar 15 Yıl ceza almıştır. Ancak, cezaevinde kaç yıl kaldığı bilinmemektedir (Erdem, 2012, s. 208-209). Ekonomik ve siyasi çıkarları tehlikeye

girdiği için İştirakçi Hilmi'yi ortadan kaldıran güçler, cinayete basit bir cinsel sapkınlık süsü vermişlerdir. Oysa eldeki bulgular, Hilmi cinayetinin, Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığı ile Tahsin Beyin bilgisi dahilinde; bilerek, isteyerek, tasarlayarak ve kasten işlenmiş bir cinayet olduğunu göstermektedir.

2.3.4.2. Siyasi Yaşamı

İştirakçi Hilmi, 2.Meşrutiyet'in ilanından sonra sosyalist düşünceyi yaymak için "İştirak" dergisini çıkarmıştır. Tekin'e göre 26 Şubat 1910'da (Tekin, 2002, s. 173) çıkmaya başlayan dergi bir yıldan fazla yayımlandıktan sonra kapatılmış; ancak, iki yıl sonra 1912'de tekrar yayın hayatına başlamıştır. Hüseyin Hilmi, "İştirak" dergisinden ötürü "İştirakçi Hilmi" adını almış, ilk kez, içinde sosyalist terimi olan bir parti kurmuş ve sosyalizm fikrini Osmanlı toplumunda yaymaya çalışmıştır.

İkinci Meşrutiyet öncesi Osmanlı toplumunda, sosyalist düşünceyle genellikle azınlıklar ilgilenmiştir. Ancak, İkinci Meşrutiyet ile birlikte Türkler de sosyalizmle ilgilenmeye başlamıştır. Erdem'e göre, Sosyalizm ile ilgilenen Türklerden İştirakçi Hilmi, 1910 Yılı Ağustos ayı sonlarında OSF'yi kurmuştur (Erdem, 2012, s. 47).

Nesimi'ye göre, Ali Baha ve Branko Mercani takma isimleriyle yazılar yazan ve aslen Hristiyan bir Arnavut olan Branko Mercanapulos, İştirak dergisinin yayın hayatına başladığı dönemde İstanbul'da ortaöğrenimini yeni tamamlamıştır. İştirak'teki yazılardan etkilenen Mercanapulos, İştirakçi Hilmi ile irtibata geçmiş ve İştirak'te yazı yazmaya başlamıştır. Fransızca bilmesinin etkisiyle, yabancı dergilerden yaptığı Türkçe çevirileri İştirak'te yayımlamıştır. Mercanapulos, Hilmi'nin isteği üzerine, Fransız sosyalist siyasetçi Jean Jaures'e, Osmanlı Devleti'nde sosyalist parti kurma niyetlerini belirten bir mektup yazmıştır. Mektuba olumlu cevap gelince, Mercanapulos bir sosyalist parti programı hazırlamış ve OSF kurulmuştur. Fırka üyelerinin propagandaya dönük yazıları Fransızca çevirilerden oluşmuştur. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine, Fırka kapatılmış, Fırka'nın kilit isimleri tutuklanmıştır. Mercanapulos ise, Arnavutluk'a gitmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye'ye gelmemiştir (Nesimi, 1979, s. 36-37).

OSF, 1908 Devrimi ile Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yer alan sınıflardan, en çok ezilen Türk ve Müslüman işçilerin haklarını savunmak ve onları örgütlemek için kurulmuş; yetersiz kadrosuna rağmen, kapandığı tarihe kadar sosyalizmi savunmuştur. Parti kuruluşu ile ilgili program İştirak dergisinde yayımlanmıştır. Tekin, yayımlanan programa göre, fırkanın sosyalist olmaktan daha çok liberal özellikler taşıdığını düşünmüştür. Hilmi, OSF'nin yayın organı olarak, İştirak, İnsaniyet, Medeniyet ve Sosyalist dergilerini yayımlamıştır (Tekin, 2002, s. 174). Kuruluş beyannamesinde OSF'nin amacının sosyalizmi yerleştirmek olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı toplumunda sosyalizmin yeterince anlaşılmadığı, oysa sosyalizmin görevinin, ezilen insanların haklarını almak, ülke ekonomisini düzeltmek,

insanlar arasında eşitlik ve adaleti sağlamak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca beyannamede, sosyalizm ile İslam'ın birçok ortak paydası olduğu belirtilmiştir.

OSF, programında din ile uyum içinde olduğunu ve sosyalizmin din ile çelişmediğini belirtmiştir. Erdem'e göre Fırka programı, liberal-sosyalist bir programdır. 2. Enternasyonal ve Fransız Sosyalist Partisi ile ortak hareket etmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki meşruti yönetimin sürmesini, basın hürriyetini, serbest ve genel seçimlerin devamını, ezilenlerin sosyal ve ekonomik haklarının korunmasını, parasız eğitimi ve parasız adaleti savunmuştur (Erdem, 2012, s. 53). Kurulduğu konjonktürde Arnavutluk isyanı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı, İTC baskısı, gibi isyanlar, işgaller ve savaşlar yaşanmıştır. OSF, bu süreçte hiçbir baskıya boyun eğmemiştir. Ancak, İTC diktası ve konjonktürel nedenlerle varlığı çok kısa sürmüştür.

OSF, ülke genelinde faaliyet gösterememiştir. Kurucu ve yöneticileri küçük burjuva aydınlardan oluşmuştur ve hiçbirisi işçi değildir. İTC'ye karşı muhalefetiyle ön plana çıkmıştır. OSF, yapısal olarak gelişmemiştir; bu yüzden, tam anlamıyla sosyalist bir parti değildir (Tunaya, 1988, s. 253). OSF, masa başında oluşturulmuş; deneyimi, yeterli kadrosu ve teşkilatı olmayan, parti propagandasının yalnızca düşük tirajlı gazetelerde yapıldığı bir firkadır. İştirakçi Hilmi ise, sosyalizmden anlamayan, şan-şöhret peşinde koşan, kültürsüz cahil bir kişidir (Tevetoğlu, 1967, s. 20).

2. Sosyalist Enternasyonal'in üyesi olan OSF, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın suikaste uğrayarak öldürülmesi olayıyla ilişkilendirilmiştir. Fırkanın kurucusu İştirakçi Hilmi, tıpkı Mustafa Suphi gibi, İTC tarafından Sinop cezaevine gönderilmiştir. OSF'nin faaliyetleri de, durdurularak, Fırka 1913 Yılında kapatılmıştır.

İştirakçi Hilmi, İTC baskısı nedeniyle altı yıl parti kuramamıştır. Hilmi, Mondros'un imzalanması ve kendisinin Sinop Cezaevinden çıkmasının ardından 1919 Yılında İstanbul'a dönmüş ve Şubat 1919'da Türkiye Sosyalist Partisi'ni (TSP) kurmuştur. Torun'a göre Hilmi, sürgün sonrası tekrar İstanbul'a gelmiş ve 28 Nisan 1919'da TSF'nin yayın organı olarak "İdrak" dergisini çıkarmaya başlamıştır. Ancak, İdrak de Temmuz 1919'da süresiz olarak kapatılmıştır (Torun, 2014, s. 47).

TSF, 1920 Yılında hızlı bir örgütlenme sürecine girmiştir. 1920 Yılındaki Tersane ve Tramvay grevleri ile adını duyurmuş ve 1921 Yılı 1 Mayıs törenlerini işçilerle birlikte gerçekleştirmiştir. TSF ve Mustafa Suphi'nin, tramvay işçilerinin on sekiz saat olan günlük çalışma sürelerinin dokuz saate düşürülmesinde ve işçilerin zam almasında büyük katkıları olmuştur.

Kendisini sosyalist bir gazete olarak tanımlayan İştirak, 1912 Yılı ortalarından itibaren tekrar yayın hayatına başlamıştır. İmtiyaz sahibi Hüseyin Hilmi olan İştirak'in, ilk üç sayısı, on beş günde bir yayımlanan dergi niteliğindedir. Ancak, bu sayılardan sonra, yaklaşık yirmi gün, günlük gazete olarak yayımlanmıştır. İştirak ve TSF'ye göre, sosyalizm, işçi sınıfının

burjuvaziye karşı galip geleceği bir sınıf savaşıdır. Bu süreçte işçi sınıfına sınıf bilinci aşılacak zorunludur. İştirak'in bakış açısına göre sosyalizmde bütün insanlar eşittir. Tekin'e göre İştirak; komünizm, Marksizm, sosyalizm ve sosyal demokrasiyi birbirinin aynısı olarak görmektedir. Sosyalizmin en büyük sorunu ve fakirliğin tek sorumlusu milliyetçiliktir. Milliyetçilik, sosyalizmi geliştirmez. Sosyalizm ortak mülkiyeti savunur (Tekin, 2002, s. 178-182). Hüseyin Hilmi ve İştirakçilerin öngördüğü sosyalizm; proleter sınıfın birleşerek sosyalist temelli bir rejim oluşturmasıdır. Proleter ve burjuva sınıfları arasında var olan çelişkilerin tetikleyeceği savaştan sosyalizm doğacaktır.

İştirak, 26 Şubat 1910'da, OSF kurulmadan önce, yayınlanmıştır. 16 sayısı çıktıktan sonra, 13 Haziran 1910'da çıkan 17. Sayısını, İTC'nin öldürdüğü, gazeteci Ahmet Samim'e ithaf edince gazete sansüre uğramış ve kapatılmıştır. İştirak'in kapatılmasından iki ay sonra, 25 Ağustos 1910'da, "İnsaniyet" gazetesi yayımlanmış, ancak bu gazete de iki sayı çıktıktan sonra kapatılmıştır. Sıkıyönetimin izniyle İştirak 1 Eylül 1910'da 18. Sayısını, sonra 19. ve 20. Sayılarını çıkarmıştır. Ancak, 20. Sayısında OSF parti programına yer verdiği için örfi idare (sıkıyönetim) tarafından tekrar kapatılmıştır. OSF, bunun üzerine 24 Kasım 1910'da haftada iki kez "Sosyalist" gazetesini çıkarmıştır. Ancak, "Sosyalist" in ömrü de iki sayı ile sınırlı kalmıştır. Ardından "İnsaniyet" 1 Kasım 1910'da 3. Sayısını çıkarmış ve süresiz olarak kapatılmıştır. Daha sonra 1 Aralık 1910'da "Medeniyet" çıkmaya başlamış, o da iki sayıda kalmıştır. Tüm bunlar olurken, "İştirak" gazetesinde Sosyalizm ile İslamiyet'i bütünleştirmek amacıyla "Şura-yı Ümmete Cevap" isimli tek bir yazı yayımlayan Hüseyin Hilmi ve OSF, hiçbir zaman İslam'a ve İslami değerlere saygısızlık yapmamıştır. OSF, hiçbir zaman Meclis-i Mebusan'a temsilci sokamamıştır. "İştirak", 20 Haziran 1912 tarihinde yeniden yayın hayatına başlamıştır. 27 Temmuz 1912'den itibaren OSF'nin resmi yayın organı olmuş ve haftada iki kez yayımlanmaya başlamıştır (Sayılğan, 1968, s. 55-56)

OSF ve İştirakçi Hilmi, sol ile halkı bütünleştirmek adına İslami düşünceyle yakınlaşma sağlamıştır. İştirak dergisinde yakınlaşma ile ilgili yazılara yer verilmiştir. Tunçay'a göre Karesi milletvekili Abdülaziz Mecdi İslami düşünceden yana tavır takınan ama İslam ile Sosyalizm birlikteliğini savunan yazılar yazmıştır. İştirak dergisinde yayımlanan "Düşün" isimli yazıda Mecdi, sosyalist olmanın, Müslümanlığın bir ön şartı olduğunu ifade etmiştir. İştirakçi Hilmi ise, aynı dergide yayımlanan "Şura-yı Ümmete Cevap" isimli yazısında, sosyalizmin İsa peygamber ile başladığını ve zekat konusunda olduğu gibi, İslam ile sosyalizmin uyduğunu belirtmiştir (Tunçay, 1978, s. 45-46). Sadi de, Tunçay ile benzer açıklamalarda bulunmuş, İştirakçi Hilmi'nin, zekatı sosyalizmin pratik bir ifadesi olarak gördüğünü belirtmiştir (Sadi, 1994, s. 134).

OSF ve İştirak dergisi üyeleri, İslamiyet ile birlikte azınlıkların da haklarını savunmuştur. Tunçay'a göre, azınlıkların sola yönelmelerindeki en önemli neden, solun Batı ile daha kolay entegre olabilmesidir. Örneğin İştirakçi Hilmi'nin fikirlerinin gelişiminde Fransız solu çok etkili olmuştur (Tunçay, 1978, s. 48).

İkinci Meşrutiyet Döneminde başlayan grevlerle birlikte, Hüseyin Hilmi ve arkadaşları, dönemin ve Osmanlı Devleti'nin ilk sosyalist fırkası olan "Osmanlı Sosyalist Fırkası"nı kurmuştur. Fırka'nın kurulmasına, dönemin işçi eylemlerinin ve grevlerin herhangi bir etkisi olmamıştır. Fırka, Mondros Mütarekesi'nin ardından "Türkiye Sosyalist Fırkası" ismiyle yeniden kurulmuştur (Sayılğan, 1968, s. 51-52). "İştirak" dergisinin 1 Eylül 1910 tarihli on sekizinci sayısında Fırka'nın kuruluş tarihinin 15 Eylül 1910 olduğu belirtilmiştir (İştirak Derg., Nr. 20, 15 Eylül 1910'dan akt. Sayılğan, 1968, s. 52).

OSF, örgütlü bir fırka değildir. Sayılğan'a göre OSF, Hüseyin Hilmi'ye endekslidir ve onun Başkanlığında yürütülmüş bir organizasyondur. Fırka; Hüseyin Hilmi, Namık Hasan, Pertev Tevfik, İbn Tahir, İsmail Faik ve Hamid Suphi tarafından kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk işçi sendikaları Selanik'te kurulmuş ve ilk sendika üyeleri azınlıklardan oluşmuştur. Ayrıca, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında sosyalist kimliğe sahip milletvekilleri de; Ermeni, Yahudi, Rum ve Bulgar azınlıklardan oluşmuştur. Sayılğan'a göre, Bulgar ve Ermeniler, bağımsızlık için sosyalizmi kullanırken, Yahudilerin amacı, Filistin'i ele geçirip yerleşmektir. Kısaca, hepsinin ortak amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıdır. OSF, İTP'ye sürekli muhalefet etmiş, 10 Temmuz 1908'de gerçekleşen Hürriyet Devrimi'ni kabul etmediğini belirtmiş ve İTC tarafından baskıya uğramıştır. Hüseyin Hilmi, İsmail Faik ve Hamit Suphi sürgüne gönderilmiş, "Galata Sosyalist Kulübü" ve "Selanik İşçi Kulübü" kapatılmış ve böylece OSF yalnızlaşmıştır. Sayılğan'a göre Hüseyin Hilmi, cezasının bitiminin ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır. Tıpkı Hüseyin Hilmi gibi TKP'nin lideri Mustafa Suphi de Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne girmiştir (Sayılğan, 1968, s. 52-54).

Osmanlı Devleti döneminde sosyalist eylemler, 2. Meşrutiyet'in ilanı ile ortaya çıkmış ve beş yıl sürmüştür (1908-1913). Ancak, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinin ardından (1913) hürriyet ortamı tekrar sona ermiş ve başında İTC olan yeni bir baskıcı rejim ortaya çıkmıştır. Sayılğan'a göre bu baskıcı yönetim, Mondros Mütarekesi'ne kadar sürmüştür. Bu işgal döneminde, işçi eylemleri ve sosyalist hareketler İtilaf Devletleri gözetiminde gerçekleşmiştir. Ekim Devrimi etkisiyle, Türk UKS'si döneminde de sosyalist oluşumlar görülmüştür. Ancak, bu oluşumlar da Mustafa Kemal'in müdahaleleri sonucu kısa sürmüştür (Sayılğan, 1968, s. 60).

1922 Yılında İştirakçi Hilmi'nin öldürülmesiyle birlikte TSF, önemini kaybetmiştir. Sayılğan'a göre, TSF lideri Hüseyin Hilmi öldürülünce, 2. Enternasyonal'in İstanbul'daki etkinliği de kaybolmuştur. TSF ile 2.Enternasyonal'in önemini kaybetmesinin ardından Almanya ve Fransa'dan dönen sosyalistler tarafından kurulan TİÇSF önem kazanmıştır. 2.Enternasyonalin kaybettiği etkinliği; 3.Enternasyonal, Dr. Şefik Hüsnü'nün partisi olan TİÇSF ile yeniden elde etmiştir (Sayılğan, 1968, s. 67).

2.3.5. Ethem Nejat

2.3.5.1. Öz Yaşamı

Osmanlı-Türk eğitim tarihinin önemli kişilerinden olan Ethem Nejat, 1882 Yılında (Bazı kaynaklarda 1887) İstanbul'da doğmuş, 28-29 Ocak 1921'de Mustafa Suphi ve "On beşlerle" birlikte Trabzon'da öldürülmüştür. Otuz dört yıllık yaşamında; Türkçülük başta olmak üzere, eğitim, ziraat, ekonomi ve kalkınma konularında makaleler yazmıştır. Ulu'ya göre Nejat'ın, Çiftlik Müdürü ve Yiğit Türkler isimli iki uzun öyküsü kitap olarak yayınlanmış; Kahraman Nuri, Bal Bahçesi, Zengin Böcekçi ve O Zengin ve Mesut Oldu isimli dört öyküsü ise muhtelif dergilerde yayınlanmıştır. Bütün öykülerini Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı başlangıcı arasındaki 1912-1914 Yılları arasında yazmıştır (Ulu, 2019, s. 151-152).

İlköğrenimini nerede tamamladığı bilinmeyen Nejat'a, okuma yazmayı annesi öğretmiştir. Ortaöğrenimini, Üsküdar İdadisi'nde ve Ticaret Mekteb-i Ali'sinde tamamlayan Nejat, bir ara gazetecilik yaptıktan sonra İTC saflarına katılmıştır (Erkek, 2009, s. 286). Türkçü-Milliyetçi bir çizgiden gelen Nejat, İTC'ye katıldığı için Abdülhamid yönetimince baskı altında tutulmuş ve bu nedenle yurt dışına kaçmıştır.

Bir yıl sonra 1909'da yurda geri dönen Nejat, Alasonya İdadisi ile Manastır Darülmuallemi'nde müdür olarak görev yapmıştır. Alasonya İdadisi müdürü iken rasathane kurmuş, Manastır Darülmuallemi müdürü iken de "Yeni Fikir" dergisini çıkarmıştır. Balkan Savaşları'nda Sırp, Manastır'ı işgal edince, bir müddet Manastır'da esir olarak kalan Nejat, özgürlüğüne kavuştuktan sonra İstanbul'a geri gitmiştir. 1913 Yılında Bursa Darülmuallemi'ne müdür olarak atanmış, burada Türk Gücü Derneği'ni kurarak gençlere okçuluk, binicilik gibi ata sporlarını öğretmeye başlamıştır. 1914 Yılında, Bursa Darülmuallemi Müdürlüğü'nden İzmir Darülmuallemi Müdürlüğü'ne atanan Nejat, İzmir'de görev yaptığı sırada öğrencileriyle birlikte Çanakkale Savaşları'na katılmıştır. Erkek'e göre, 1914 Yılındaki Muğla Milli Eğitim Müdürlüğü'nün ardından 1915'te yeni görev yeri olan Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğüne atanmıştır. Burada "Karacahisar" isimli Eskişehir'in ilk yerel gazetesinin çıkarılmasını sağlamıştır. Erkek (Darülmuallemin) ve kız (Darülmualleminat) öğretmen okulları başta olmak üzere eğitim sisteminde ve eğitim kurumlarında reformlar yapmıştır (Erkek, 2009, s. 296). Eskişehir'den sonra Adana ve İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü'ne atanan Nejat, görev süresinin dolmasının ardından İstanbul'a dönmüştür. Türk Ocakları ve Maarif Müdürlüklerinin girişimleriyle, 1918 Yılında Almanya'ya giderek eğitim konusunda incelemelerde bulunmuştur. 1 Mayıs 1919'da Berlin'deki Türk Sosyalistleriyle birlikte "Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası" nı (TİÇF) kurmuştur.

1918'de Türk Ocakları'nın girişimiyle Almanya'ya giden Nejat, Almanya'daki işçi eylemlerinden ve grevlerden etkilenmiştir. Bora'ya göre Nejat, Birinci Dünya Savaşından sonra, "eğitim ve eğitimcilik" konularında hizmet içi eğitim görmek için gittiği Almanya'da Spartakist hareketten etkilenerek sosyalist olmuştur. 1 Mayıs 1919'da, Berlin'deki on yedi öğrenci arkadaşı ile birlikte, TİÇF'i kurmuştur. Türkiye'ye taşınan partinin adı "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" olarak değişmiştir. Fırka ile birlikte "Kurtuluş" dergisi de Türkiye'de

çıkıma başlamıştır. TİÇSF ve derginin amacı, ülkedeki işçi sınıfına sınıf bilinci aşılacaktır (Bora, 2017, s. 632).

Ethem Nejat, Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla birlikte 1-7 Eylül 1920 tarihinde toplanan Bakü Doğu Halkları Kurultayı'nın hazırlanmasına ve ardından TKP'nin kurulmasına aktif olarak katılmıştır (Güngör, 2023, s. 24-25).

Öğretmen yetiştirme konusunda uzman olan Nejat, Türk eğitim sistemine, Fransız modelinin dayatılmasına karşı çıkmıştır.

2.3.5.2. Siyasi Yaşamı

Öğretmen yetiştirme konusunda uzman olan Nejat, Türk Eğitim Sistemine, Fransız Eğitim modelinin dayatılmasına karşı çıkmıştır. Görev yaptığı yerlerde yaptığı reformlarla Türk eğitim sisteminin temellerini atmıştır. Erkek'e göre, Eskişehir'deki ilk yerel gazete olan Karacahisar'ı yayımlamış, İzmir, Bursa, Konya ve Eskişehir'de Milli Kütüphaneler kurdurarak okumayı özendirmiştir. Eskişehir'de görev yaptığı süre içerisinde, yılsonu okul bayramı etkinliğini başlatmıştır. Bu uygulamayla eğitim-öğretimde öğrenci-öğretmen ve veli arasındaki dayanışma duygularını pekiştirmeyi amaçlamıştır (Erkek, 2009, s. 297-298). Yapararak-yaşayarak öğrenme modeline uygun olarak, okullara tarım makineleri, resim ve müzik aletleri, harita gibi eğitim ve iş malzemelerinin getirilmesini sağlamıştır. Tarım, ormancılık ve madencilikle ilgili müze açmıştır. Ağaçlandırma yapmak amacıyla fidan yetiştiriciliğini teşvik etmiş ve fidanlık kurdurmuştur. Tarım ile eğitim-öğretimi bütünleştirmeye çalışarak, 17 Nisan 1940'da kurulan, Köy Enstitülerinin altyapısını Eskişehir'de oluşturmuştur.

Ethem Nejat, Mustafa Suphi'nin yakın arkadaşıdır. Avcıoğlu'na göre Nejat, Türkçü ideolojiyi benimsemiştir. Bunun kanıtlarından bir tanesi Bursa Öğretmen Okulu müdürü iken yazdığı "Yiğit Türkler" isimli inceleme kitabıdır (Avcıoğlu, 1978, s. 462-463).

TİÇF, Almanya'da kurulmuş ve Fırka'nın yayın organı olan "Kurtuluş" dergisinin ilk sayısı Almanya'da çıkarılmıştır. Almanya'dan Türkiye'ye dönen Nejat, 22 Eylül 1919'de TİÇF'i, "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" ismiyle yeniden kurmuş, "Kurtuluş" dergisini de Türkiye'de yayımlamaya başlamıştır. İstanbul'a döndükten sonra, son görev yeri, Samsun Milli Eğitim Müdürlüğü'ne atanmış, sonra Rusya'ya gitmiş ve 1-7 Eylül 1920 tarihinde düzenlenen Bakü Doğu Halkları Kurultayı'na katılmıştır. 10 Eylül 1920'de toplanan Kongrede kurulan TKF'nin, Merkez Komitesi üyeliğine seçilmiştir. Erkek'e göre Nejat, Mustafa Suphi ile birlikte TKF'nin Anadolu'ya açılma planları kapsamında Kars'a gelmiş, ancak uygun olmayan konjonktürel şartlara provakasyonların da eklenmesiyle Trabzon'a geri dönmüş ve burada öldürülmüştür. Ethem Nejat'ın; Mektepçilik, Çiftlik Müdürü, Yiğit Türkler, Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz, Türklük Nedir ve Terbiye Yolları, Terbiye-i İptidaiye Islahatı isimli kitapları

vardır. Ayrıca, sorumlu müdür olarak görev yaptığı; Terbiyevi Yeni Fikir, Toprak, Karacahisar ve Kurtuluş gibi dergilerle birlikte, diğer bazı gazete ve dergilerde makaleleri yayımlanmıştır (Erkek, 2009, s. 300-312).

Ethem Nejat, aktif, çalışkan bir aydındır. Erkek'e göre Nejat, İkinci Meşrutiyet öncesi İttihatçılar ile aynı tarafta yer aldığı için yurt dışına gönderilmiş, Osmanlılık fikrini kabul etmiştir. İslamcılık fikrini de benimsemekle birlikte Balkan Savaşlarındaki toprak kayıpları sonrası yine İttihatçıların benimsediği Türkçü-Turancı düşünceye yönelmiştir. Sırasıyla, Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük düşüncelerinin hepsini savunmuştur. Türkçülüğü ön plana çıkarsa da, "Türklük Nedir ve Terbiye Yolları" kitabında bu düşüncelerin birbirinin alternatifi ve zıttı olmadığını, aksine bu fikirlerin birbirinin tamamlayıcısı ve bütünleyicisi olduğunu belirtmiştir. 1918 Yılına kadar Türkçü fikirleri savunan Nejat, Almanya'ya gittiğinde sosyalist olmuştur (Erkek, 2009, s. 312-313).

Almanya'ya gitmeden önceki eserlerinde Türkçülüğü ön plana çıkarmıştır. "Yiğit Türkler" kitabında yer alan "Altın Oba" kenti, okuyucuya Türk tarzı yapı ve motiflerle sunulmuştur. Nejat, eserlerindeki kahramanlara tarihe mal olmuş Türklerin isimlerini vermiştir. Öyküleri Türkçülük değerleriyle süslenmiştir. Erkek'e göre, Örneğin Türk Gücü Derneği, Türklük motiflerini taşıdığı gibi, halkın sağlığı konusunda da kendisinin görevli olduğunu düşünen bir dernektir (Erkek, 2009, s. 350).

Ethem Nejat, Türkçülük ile ilgili düşüncelerini Türk Gücü Derneği'yle ve izcilikteki faaliyetleriyle göstermiştir. Erkek'e göre, Balkan Savaşlarında neden yenildiğimizi araştıran Osmanlı aydınları, yenilginin en önemli nedenlerini; Türklüğümüzü kaybetmiş olmamız, askerlerimizin fiziksel olarak çok güçsüz ve hastalıklı olması şeklinde belirtmişlerdir. Çünkü, ruhen olduğu gibi bedenen de güçsüz olan askerlerle savaş kazanılamaz. Ölüm oranlarının yükselmesi ve Türk nüfusunun azalmasının en önemli nedeni hastalıktır. Nejat'a göre, Türk halkı sürekli boş oturmakta, hareket etmemekte, tarlada-bağda üretime katkıda bulunmamaktadır. Bu yüzden, halkın hasta olması normal karşılanmalıdır. Benzer hastalıklar Avrupa ülkelerinde de görülmekte, ancak ölüm oranı Türk halkında daha fazla yaşanmaktadır. Bunun nedeni, Türklerin hastalıklara karşı direncinin daha düşük olmasıdır. Türkçü Dernek Aydınlarının, bu gibi sorunlara karşı kurulmasını önerdiği dernek "Türk Gücü" derneğidir. Ethem Nejat'ın da üye olduğu "Türk Gücü" Derneği, 1913 Yılında İstanbul'da kurulmuştur. Ayrıca, İttihatçılar Türk Gücü Derneği'nin varlığını desteklemiştir (Erkek, 2009, s. 340-341). Derneğin parolası; "Türk Gibi Güçlü" olmaktır (Şahin, 2005, s. 113). Dernek, Türklerin beden eğitimi ve spora olan ilgisini arttırmak, gençlere yol göstermek, sporcu ve lider kişi yetiştirmek amacıyla kurulmuştur (Toprak, 1979, s. 1).

İttihatçılar da "Türk Gücü" Derneği'nin varlığını desteklemiştir. Erkek'e göre, derneğin diğer bir amacı, Türk insanının sağlıklı bir şekilde yaşaması ve ayakta kalabilmesi için tedbir alınmasını sağlamaktır (Erkek, 2009, s. 345). Dernek, Türklerin eskisi gibi güçlü olmasını sağlamak için; cirit, at biniciliği, okçuluk gibi sporlara yönelmesi, kadınların da fiziksel olarak

gelişmesi için çalışmıştır. Erkek'e göre, Türk Gücü Derneği'ni güçlendirmek amacıyla İttihatçılar tarafından "İzciler Ocağı Cemiyeti" kurulmuştur. Dernek, kısa zamanda teşkilatlanma sürecine girmiş ve tüm ülkeye yayılmıştır (Erkek, 2009, s. 355-356).

Ethem Nejat'ın Türkçülük düşüncesiyle ilgili ikinci girişimi izciliktir. Nejat, izciliği, öğrencilerin öğretmenlerinin eşliğinde gezip görmek amacıyla bir arada yaptıkları sosyal bir etkinlik olarak tanımlamıştır. Buradaki amaç, gençleri hastalıktan korumak, kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmak, onların spor yapmalarını sağlamak ve nüfusun artmasına, en azından azalmamasına, katkı sunmaktır. Erkek'e göre Ethem Nejat, izcilikle ilgili girişimlerine ilk kez Manastır erkek öğretmen okulunda başlamış ve Bursa'da sürdürmüştür. Bursa'ya geldiğinde "Türk Gücü" derneğinin il teşkilatını oluşturmuş ve sportif faaliyetleri başlatmıştır. Nejat, Bursa'dan sonra İzmir'de ve Eskişehir'de izcilik faaliyetlerine devam etmiştir (Erkek, 2009, s. 362). Nejat, yalnızca erkek çocuklarının değil, kız çocuklarının da fiziksel ve bedensel olarak güçlü olması gerektiğini belirtmiştir (Erkek, 2009, s. 377).

Erkek'e göre Nejat, Türkiye'deki ailelerin tek amacının çocuklarını memur yapabilmek olduğunu, ticarete ve çiftçiliğe karşı duyarsız davrandıklarını belirtmiştir. Gençlerin, ticaret, çiftçilik, hayvancılık gibi mesleklere karşı olumlu bakabilmelerinin tek çaresinin öğretmenler olduğunu söylemiştir (Erkek, 2009, s. 418).

Nejat, köye ve köylüye önem vermiştir. Erkek'e göre Nejat, kalkınmanın ziraat ile zirai kalkınmanın da eğitim almış köylü ile gerçekleşebileceğini düşünmüş; ayrıca, ekonomik kalkınmanın ziraat-ticaret entegrasyonundan geçtiğini belirtmiştir (Erkek, 2009, s. 425).

Aslen eğitimci olan Nejat, eğitim konusuna da büyük önem vermiştir. Eğitimin çok amaçlı olduğunu, tek bir amacının olamayacağını düşünmüş; eğitimin, en önemli amacının kendini idame ettirebilen nitelikli insan yetiştirmek olduğunu, belirtmiştir. Erkek'e göre Nejat, eğitim kurumlarının doğayla bütünleşmesini ve çocukların her şeyi yaparak-yaşayarak öğrenmesi gerektiğini anlatmıştır. Ülkenin aydınlanmasını gerçekleştirecek tek gücün öğretmenler olduğunu ifade eden Nejat, "köye göre öğretmen" ve "köylüye ziraati öğreten güç olarak öğretmen" tasarılarıyla Köy Enstitüleri'nin temellerini atmıştır (Erkek, 2009, s. 464).

2.3.6. Doktor Şefik Hüsnü (Değmer)

2.3.6.1. Öz Yaşamı

(Mehmet) Şefik Hüsnü, 1887 Yılında Selanik'te doğmuştur. Babası Hüsnü Bey, hukukçu ve müteahhittir. Annesi Rukiye Hanım ise ev hanımıdır. Üç kız üç erkek olmak üzere altı kardeşi vardır. Ortaöğrenimini Selanik'te M.Graud Kolejinde, yükseköğrenimini ise Paris'teki Fen ve Tıp Fakülteleri'nde tamamlamış, sinir hastalıkları üzerinde uzmanlaşmıştır. Fransızca

kültürel olaylara, M.Graud Koleji'nde öğrendiği Fransızca sayesinde ulaşmıştır. Gürel ve Nacar'a göre, Paris'te yaşadığı ilk yıllarda Jön Türklere ve onların düşüncelerine ilgi duysa da, bir müddet sonra sosyalist düşünceyi benimsemiştir. 1912 Yılında Türkiye'ye dönmüş ve Çanakkale Savaşlarında doktor olarak görev yapmıştır (Gürel ve Nacar, 2007, s. 118).

Hüsnü, Tıp Fakültesi'nde okumayı çok istemiştir. Babası, Hüsnü Bey onu mülkiyede okuması için İstanbul'a gönderdiyse de, o tıp okumak için Paris'e kaçmıştır. 1906 Yılında Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kayıt yaptıran Hüsnü, altı yıllık tıp öğrenimini 1912 Yılında başarı ile tamamlamıştır. Akbulut'a göre Hüsnü, Balkan Savaşları'nın çıkması üzerine askere çağrılmış ve Tıp pratiğini Balkan Savaşlarında kazanmıştır. Balkan Savaşları sonrası İstanbul'a gelmiş, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyeliği kadrosuna atanmak için başvurmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine askere gitmiş ve savaş bitene kadar cephede kalmıştır. Savaş bittikten sonra tekrar İstanbul'a gelmiş ve özel bir muayenehane açmıştır (Akbulut, 2010, s. 10-13).

2.3.6.2. Siyasi Yaşamı

Şefik Hüsnü, Fransa'da yaşadığı 1905-1910 Yılları arasındaki dönemde, Jön Türk Hareketi içerisinde yer almıştır. Sayılğan'a göre, Fransa'da kaldığı yıllarda sosyalizm ile tanışan Hüsnü, Fransız Sosyalist Jean Jaures'den etkilenmiş ve Jaures'in sosyalizm anlayışını Türkiye'de gerçekleştirmeye çalışmıştır. Hüsnü, eşi Leokadya Stermiak ile Varşova'da evlenmiştir. Kızı Meryem, İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen Varşova ayaklanması sırasında Nazilerce öldürülmüştür (Sayılğan, 2009, s. 57-58).

Öğrenim için Fransa'ya (Paris) giden Hüsnü, Paris Üniversitesi öğrencilerinin çoğu gibi Jean Jaures ve Clemenceau'dan etkilenmiştir. Hüsnü, 1907'de Abdülhamid'i tahttan indirmek için düzenlenen bir etkinlikteki kongrede öğrenci temsilciliği yapmıştır. Kongreye Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin ile birlikte Osmanlı azınlıkları (Ermeni ve Bulgar komiteler) da katılmış; fakat, aralarında anlaşma sağlayamamışlardır. Sayılğan'a göre Hüsnü, 1912 Yılında Türkiye'ye dönmüş, doktor olarak Balkan ve 1. Dünya Savaşları'na katılmıştır. Çanakkale Savaşları sırasında rahatsızlanan Hüsnü, buradan Ankara'ya gelerek mide operasyonu geçirmiştir. Savaş sonrası imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından ülkede çeşitli siyasi karışıklıklar görülmüştür. Bu siyasi karışıklıklar arasında halktan kopuk olan Sosyal Demokrat Parti ile OSF de vardır. Sol partilerin yetersizliğinden ve halktan kopuk oluşundan rahatsız olan Hüsnü, ortak dostları Abdülhak Şinasi Hisar aracılığıyla, Namık İsmail isimli ressamdan, sosyalist bir parti kurmak amacıyla mektup almıştır. Mektup üzerine Namık İsmail'in bürosuna gitmiş, bürodaki fiziksel eksikliklerini gidermiştir. Eksiklikleri giderdikten sonra, TİÇSF'nin esaslarını ve programını hazırlayarak kuruluş için bakanlığa sunmuştur. TİÇSF üyeleri arasında, milletvekili Mehmet Vehbi (Sarıdal), Ethem Nejat, ressam Namık İsmail ile ağabeyi Hüsnü İsmail, kütüphaneci Ahmet Akif gibi birçok akademisyen ve gazeteci

vardır. Parti kongresinin ardından başkanlığa Mehmet Vehbi Sarıdal, genel sekreterliğe de Şefik Hüsnü seçilmiştir. Hüsnü, 1921 Yılından itibaren “Aydınlık” gazetesini yayımına da başlamıştır (Sayılğan, 1968, s. 78-80).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’den Berlin’e giden işçi ve öğrenciler, TİÇSF’yi kurmuşlar ve “Kurtuluş” dergisini yayımlamışlardır. Baskıların artmasıyla Almanya’dan Türkiye’ye dönmüşler, dönüşlerinde gruba, Şefik Hüsnü’yü de katmışlardır. Gürel ve Nacar’a göre üyeler, “Kurtuluş” grubu olarak, “Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası” adıyla partileşmek için beyannamelerini Damat Ferit Hükümeti’ne sunmuşlardır. Ancak, “Kurtuluş” grubunun talebi hükümet tarafından veto edilmiş ve 22 Eylül 1919 tarihine kadar TİÇSF’nin kurulmasına izin verilmemiştir. 22 Eylül 1919’da kurulan partinin sekreterliğine Şefik Hüsnü getirilmiştir. Parti çizgisindeki “Kurtuluş” dergisi İstanbul’da aylık olarak yayımlanmaya başlamış ve Şefik Hüsnü burada yazılar yazmıştır. Ancak, 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgal edilmesi ile birlikte “Kurtuluş” gazetesi kapatılmış, grubun üyelerinden bazıları UKS’ye katılmak için Anadolu’ya gitmiştir. Şefik Hüsnü ile birlikte grubun üyelerinden bazıları İstanbul’da kalarak Aydınlık dergisini çıkarmış; Şefik Hüsnü, İstanbul’daki işçilerin toparlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur (Gürel ve Nacar, 2007, s. 119-120).

Almanya’da öğrenim gören; Vedat Nedim Tör, Ali Nizami, Ethem Nejat, Mustafa Nermi, İsmail Hakkı gibi genç öğrenciler, Alman sosyalistlerinin etkisiyle Berlin’de Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi’ni (TİÇP) kurmuşlar ve 1 Mayıs 1919’da “Kurtuluş” dergisini yayımlamışlardır. Daha sonra İstanbul’a gelen Türk Sosyalistler, Berlin’de kurdukları partinin isminin başına “sosyalist” sözcüğünü eklemişler ve İstanbul’da TİÇSP’yi kurmuşlardır. Sayılğan’a göre, parti kurucuları arasında Dr. Şefik Hüsnü, Ethem Nejat, Ahmet Akif, Sadrettin Celal, ressam Namık İsmail gibi isimler bulunmaktadır. Partiyeye resmîyet kazandırmak için 21 Eylül 1919’da Dr. Şefik Hüsnü ve partililer, Bakanlığa başvuru yapmıştır. Başvuruya verilen cevapta, partinin kuruluşunun şer’î hükümlere uymadığı belirtilmiş; ancak, tam anlamıyla reddedilmemiştir. Partililer, olumsuz bir cevap verilmediği için, partiyi kurulmuş olarak kabul etmiş ve TİÇSP, 22 Eylül 1919’da kurulmuştur (Sayılğan, 1968, s. 81).

Dr. Şefik Hüsnü, şartların değişmesiyle birlikte partiyi ılımlı sosyalizmden devrimci-marksist sosyalizme yönlendirmiştir. Sayılğan’a göre, Hüsnü’nün komünizme yönelmesiyle birlikte TİÇSP’de kendisi ve Sadrettin Celal dışında kimse kalmamıştır. İstanbul’un 16 Mart 1920’de İtilaf Devletleri’nce işgal edilmesinin ardından 20 Eylül 1920’e yayımlanmaya başlayan “Kurtuluş” dergisi yayın hayatına ara vermiştir. Komünizm mücadelesi; bir müddet sonra Türkiye Komünist Partisi adı altında; Rum Amele Grubu ve Hınçak Cemiyetinin sol grubu ile, 12 Temmuz 1921’de yayın hayatına başlayan “Aydınlık” dergisi etrafında devam etmiştir. Çeşitli cemiyet ve federasyonların kurulmasına öncülük eden Şefik Hüsnü, 1921 Yılından itibaren, TİÇSF etrafında “Türkiye İşçi Derneği”, “Gençlik Cemiyeti”, “Beynelmilel Deniz İşçileri İttihadi”, “Beynelmilel Marangoz Cemiyeti”, “Beynelmilel Bina İşçileri Cemiyeti” ve “Beynelmilel İşçiler Federasyonu” nu kurmuştur. Bunlardan “Gençlik Cemiyeti” İstanbul’daki

Hristiyan vatandaşları komünist yapmaya yönelik olarak kurulmuştur. Komintern'in inisiyatifi doğrultusunda TKP, 1923'ten itibaren tamamen yasa dışı faaliyetlerde bulunan illegal bir örgüt haline gelmiştir. En önemli iki lideri Şefik Hüsnü ve Sadrettin Celal'dir. Üç delege, Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal ve Süleyman Nuri, 22 Haziran-12 Temmuz 1922 tarihleri arasında toplanan Komintern'in üçüncü kongresine katılmışlardır (Sayılğan, 1968, s. 83-84).

Hüsnü, UKS'yi yöneten kişilerin zengin, üst tabakadan insanlar olduğunu düşünerek, halktan kişilerin de aktif olarak bu savaşta yer almasını istemiştir. Gürel ve Nacar'a göre, Şefik Hüsnü, UKS'yi yöneten lider kadronun zengin bir sınıf tabakasına dayandığını düşünmektedir. Hüsnü, 1923 seçimleri öncesi, verilecek oyların doğru kişilere, işçi ve köylüden yana kişilere yönelik olması gerektiğini söylemiştir. Hüsnü'ye göre, Türkiye'deki sınıf mücadelesi, İngiliz ve Alman sermayesi ile beslenen muhalefet ile Kemalistler arasında yaşanmıştır. Bu bağlamda komünistler, feodalizme karşı Kemalistleri desteklemelidir (Gürel ve Nacar, 2007, s. 122).

Hüsnü'nün Kemalizm'e olan ılımlı bakışı, 1 Mayıs 1923'den itibaren değişmiş ve yerini nefrete bırakmıştır. Bu tarihte, TİÇSF Genel Sekreteri Şefik Hüsnü ve arkadaşları, işçileri kışkırttıkları iddiasıyla tutuklanmış; ancak, kanundaki boşluktan yararlanarak serbest kalmışlardır. Şeyh Sait ayaklanması sonrası bir taraftan TİÇSF'nin Kemalizme olan desteği devam ederken, diğer taraftan başta Şefik Hüsnü ve ekibi olmak üzere hükümetin, Türk soluna karşı sert tutumu sürmüştür. Birçok yayın kuruluşu kapatılmış, birçok parti üyesi tutuklanmıştır. Ocak 1925'te oy birliği ile parti sekreteri seçilen Şefik Hüsnü, kendisine ve grubuna yönelik baskılar karşısında Nisan 1925'te arkadaşlarıyla birlikte ülkeyi terk etmiş ve çalışmalarına yurt dışında devam etmiştir. Partinin ve Hüsnü'nün, Kemalizme olan olumlu bakışı burada da değişmemiştir. 1927 Yılı ortalarında yasa dışı yollarla ülkeye tekrar dönmüştür. Tunçay'a göre, yurt dışında iken partinin İcra Komitesi Başkanı olan Vedat Nedim Tör, Hüsnü'nün yurda döndükten sonra yeniden İcra Komitesi oluşturma girişimine karşı parti ile ilgili gizli evrakları emniyete vermiş; Hüsnü ve arkadaşlarının tutuklanmasını ve ceza almasını sağlamıştır. Hüsnü, cezasını çektikten sonra ülkeyi terk etmiş ve on yıl boyunca Avrupa'da bulunmuştur. Avrupa'da kaldığı 1928-1935 Yılları arasında Komünist Enternasyonal'in Yürütme Kurulu üyeliğini yapmıştır. 1929'da bu kez Berlin'de tutuklanmış, sonra serbest bırakılmıştır (Tunçay, 1978, s. 202); (Gürel ve Nacar, 2007, s. 124).

28-29 Ocak 1921'deki katliamda lider kadrosunu kaybeden ve büyük bir yıkım yaşayan TKP, 1925 Yılında yapılan kongrenin ardından toparlanma sürecine girmiştir. Bora'ya göre partinin genel sekreterliğine seçilen Şefik Hüsnü Komintern'in de üst yöneticiliğine getirilmiştir. Aydınlik dergisi, TKP'nin yayın organı olarak yayımlanmaya devam etmiştir. Şefik Hüsnü de Mustafa Suphi gibi, emperyalistlerin güdümüne girmediği müddetçe Kemalizme destek verilmesi gerektiğini belirtmiş, 1927 Yılında, Kemalizmi gericilikle itham eden Komintern'i eleştirmiştir. Bora'ya göre Hüsnü, 1934'teki Komintern toplantısında, artan baskılar nedeniyle Türkiye'deki rejimden, "terör ve baskı yönetimi" ve "maskeli diktatörlük"

olarak söz etmiş; ancak, 1936 Yılında bu eleştirilerinden vazgeçmiştir (Bora, 2017, s. 633-634).

Hüsnü'nün Avrupa'da bulunduğu yıllarda, komünistler spesifik hatalar yapmış ve Nazi iktidarının önünü açmıştır. Hüsnü'nün de Avrupa'da bulunduğu yıllarda Naziler iktidara gelmiştir. Komünistler, hatalarını düzeltebilmek adına Komintern'in yedinci kongresini yapmış ve burada çok önemli kararlar almıştır. Gürel ve Nacar'a göre Komintern, altıncı kongresinde aldığı kararlar, sosyal demokratları dışlamıştır. Ancak, bunun faturası ağır olmuş ve Naziler iktidara gelmiştir. Bunun üzerine Komintern, 1935 Yılında yedinci kongresini toplayarak dışladığı sosyal demokratlarla birlikte liberallere de kapılarını açmış ve Nazi faşizmine karşı ortak hareket etme kararı almıştır (Gürel ve Nacar, 2007, s. 127).

Türkiye'de, 1921 Yılında başlayan süreçle, komünistlere yapılan baskılar artarak devam etmiştir. Gürel ve Nacar'a göre Şefik Hüsnü, yazılarında Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmaları göz önünde bulundurarak, hükümeti komünistlere yönelik baskılar nedeniyle tek adam yönetimi veya diktatörlük olarak nitelmiştir. Hüsnü'ye göre Kemalizm, emperyalizm ile iş birliği halindedir ve ilerici özelliğini yitirmiştir (Adıgüzel, 1985, s. 132, 139); (Gürel ve Nacar, 2007, s. 128).

Şefik Hüsnü, 1939 Yılında Türkiye'ye tekrar dönmüş ve tabip yüzbaşı olarak orduya katılmıştır. Ancak, bir yıl sonra hastalanmış ve ordudan ayrılmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan sosyo-ekonomik zorluklar, isyanlara neden olmuştur. İsyancıları önlemek amacıyla, 1940 Yılı sonlarında İstanbul'da ve Trakya'daki birçok ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu yıllarda, sosyalistlere yönelik sistematik bir baskı ve sindirme politikası izlenmiş; aydın ve yazarlar ülkenin farklı kentlerine gönderilmiştir. Gürel ve Nacar'a göre, 1944 Yılında TKP'ye yönelik tutuklamaların ardından Hüsnü, partinin propaganda çalışmaları için üniversite öğrencilerine yönelmiş; bu yönelim, beraberinde yeni tutuklamalar getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve bazı yasakların kalkmasıyla birlikte, 1946 Yılında, sosyalist siyasi parti ve sendikalar kurulmuş, fakat aynı yıl Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kapatılmıştır. Bunlardan bazıları, Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'dir. Şefik Hüsnü parti kapatmalarının ve 1947 TKP yargılamalarının ardından beş yıl hapis, beş yıl da emniyet kontrolü altında bulunma cezasına çarptırılrsa da, 1950 Yılında çıkarılan genel aftan yararlanarak serbest kalmıştır. 1952 Yılında tekrar tutuklanan Hüsnü, 1953 Yılında dört yıl iki ay hapis ve iki yıla yakın Manisa'da emniyet kontrolü altında bulunma cezasına çarptırılarak, 7 Nisan 1959'da Manisa'da ölmüştür (Gürel ve Nacar, 2007, s. 129-132).

2.4. İkinci Bölümün Özeti ve Genel Değerlendirmesi

İkinci Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı ülkesinde de, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi evrensel talepler belirlemiştir. İkinci Meşrutiyet öncesi, yalnızca azınlıklar arasında görülen sosyalist

düşünce, İkinci Meşrutiyet sonrası, Osmanlı Devleti vatandaşları tarafından da ilgi görmeye başlamıştır.

Bakü Doğu Halkları Kurultayı, Komintern'in bilgisi dahilinde, Sultan Galiyev'in organize ettiği bir toplantıyla Bakü'de düzenlenmiştir. Kurultaydan iki gün sonra da "Birinci Türk Komünistleri Kongresi" düzenlenmiştir. Kongrede alınan en önemli kararlar TKP'yi kurmak ve UKS'yi destekleme kararı almaktır. TKP, ilk toplantısında, Genel Başkanlığa Mustafa Suphi'yi, Genel Sekreterliğe de Ethem Nejat'ı seçmiştir.

Mustafa Suphi, TKP'nin kurucusu ve komünizmin Türkiye'deki önemli temsilcilerinden birisidir. 1912 Yılında üyesi olduğu İTP'den ayrılmış ve Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kurulmasına katkıda bulunmuştur. Mahmut Şevket Paşa suikasti nedeniyle Sinop Cezaevi'ne gönderilmiş, 1914'te Sinop Cezaevi'nden Rusya'ya kaçmıştır. Bolşevik Devrimi'nden sonra, 1918 Yılında, Moskova'ya giden Mustafa Suphi, orada Vahidov ile tanışmış ve Vahidov tarafından Dış Propaganda Bürosu Başkanı olarak görevlendirilmiştir. Orta Asya ve Kafkaslardaki Türkleri sosyalizmle bütünleştiren Mustafa Suphi, Galiyev ile birlikte hareket etmiş, Galiyevci düşüncenin Türkiye temsilciliğini üstlenmiştir. Mustafa Suphi, emperyalizm ve sömürü karşısında TBMM Hükümeti'ne koşulsuz destek verilmesi gerektiğini düşünmüş; bu düşünce kapsamında, TKS'ye destek olmak amacıyla 1921 Yılı Ocak ayında arkadaşlarıyla birlikte Türkiye'ye gelmiştir. Fakat, Türkiye'de protestolarla karşılaşınca Bakü'ye geri dönmeye karar vermiş ve bu amaçla gittiği Trabzon'da öldürülmüştür.

Vahidov ve Galiyev, Türk milliyetçiliği ile komünizm birlikteliğini savunmuş ve ezilen Doğu halklarını sosyalizm aracılığıyla bir araya getirmeye çalışmışlardır. Galiyev'e göre, sosyalist devrim yalnızca Doğu ülkeleri tarafından gerçekleştirilebilir. Galiyev'in, Batılı ülkeler ve Batılı işçiler güvenilmezdir tezi, "Üçüncü Dünyacı Sosyalizm" düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Sosyalizmin amacı, Doğulu halkların özgürleşmesini sağlamaktır. Galiyev, Komünist Enternasyonal'a (Komintern) alternatif olarak Mazlumlar Enternasyonalı düşüncesini ortaya atmış, Türkiye'deki sosyalist hareketle Mustafa Suphi aracılığıyla iletişim kurmuştur. İslam dininin, Türklerle bütünleştiğini ve Orta Asya Türk Devletleri'ndeki en güçlü din olduğunu düşünen Galiyev, sosyalist devrimi gerçekleştirecek potansiyelin Doğu'da bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre, Doğu Halkları, Türk-İslam kültürü temelinde ulusal kurtuluş mücadelesi vermelidir. Sosyalist Devrim, her ülkenin ulusal devrimi ile birlikte yürütülmelidir. Vahidov ise, sosyalizmin İslami ahlak ve kültürel değerlere sahip bir ortamda daha hızlı ilerleyeceğini düşünmüştür. Vahidov ve Galiyev; bağımsız, güçlü bir Başkurt-Tatar Cumhuriyeti kurmak ve daha sonra, RFSSC'ye bağlanmak istemişlerdir. Fakat, Rus Komünist Partisi buna engel olmuştur.

Enver Paşa, 1902 Yılında kurmay okulundan "kurmay yüzbaşı" ünvanıyla mezun olmuştur. İlk görev yeri Makedonya'dır. Burada, gayrimüslim ve azınlık çeteleriyle mücadele etmiştir. 1906'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne üye olmuş, Talat Paşa ile bu cemiyet aracılığıyla tanışmıştır. Temmuz 1913'te Edirne'nin geri alınmasını sağlamıştır. 15 Aralık 1913'te albay,

1914 Yılı başında tuğgeneral ve genelkurmay başkanı olmuştur. 1915 Yılında korgeneral, 1917 Yılında ise, 36 yaşında, orgeneral olmuştur. Almanya ile yapılan anlaşma gereğince 1914 Yılında Goben (Yavuz) ve Breslav (Midilli) isimli Alman gemilerinin Rus limanlarını bombalamasına izin vermiş ve Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve ardından Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ile yurtdışına kaçmış; önce Almanya'ya sonra da Rusya'ya yerleşmiştir. Amacı, 1918'de kaybettiği iktidar gücünü yeniden kazanmak ve Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin başına geçmektir. Bu amaç doğrultusunda, Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuna kadar TBMM Hükümeti'nin başarısız olmasını beklemiştir. Ancak, Türk ordusunun savaşı kazanması ve RFSSC'nin kendisine olan desteğini geri çekmesiyle birlikte Türkistan'a gitmiş ve Ruslar ile çıkan çatışmada hayatını kaybetmiştir.

Sosyalist düşünce, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nden sonra, Osmanlı Devleti vatandaşları arasında da ilgi görmeye başlamıştır. Hüseyin (İştirakçi) Hilmi, 1910 Yılında, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ezilen Türk ve Müslüman işçilerin haklarını savunmak için, Osmanlı Devleti'nin ilk sosyalist partisi olan OSF'yi kurmuştur. OSF, sosyalizm ile dini ortak bir paydada buluşturmaya çalışmış; basın özgürlüğünü, meşruti yönetimi, serbest genel seçimleri, parasız adalet ve parasız eğitimi, ezilen halkların sosyo-ekonomik haklarını savunmuştur. İslamiyet'e hiçbir zaman saygısızlık yapmayan OSF ve İştirakçi Hilmi, sol ile halkı bütünleştirmek için İslam ve sosyalizmin ortak yönleri olduğunu belirtmiş ve konuyla ilgili düşüncelerini "İştirak" gazetesinde yayımlamıştır.

10 Eylül 1920'de toplanan Bakü Kongresi'nde TKP genel sekreterliğine seçilen Ethem Nejat, Osmanlı-Türk eğitim sisteminin önemli isimlerindedir. Çeşitli öğretmen okullarında ve Milli Eğitim Müdürlüklerinde müdür olarak görev yapmıştır. Görev yaptığı yerlerde eğitimde reformlar gerçekleştirmiş, okumayı özendirmiş, öğrenci-öğretmen-veli arasındaki etkileşimi sağlamıştır. Tarım, ormancılık ve madencilikle ilgili müze açmış, ağaçlandırma çalışmaları yapmak amacıyla fidancılığı özendirmiş, Köy Enstitülerinin altyapısını oluşturmuştur. Arkadaşlarıyla birlikte; 1 Mayıs 1919'da Berlin'de TİÇF'yi, 22 Eylül 1919'da İstanbul'da TİÇSF'yi kurmuştur. Parti, yayın organı olarak "Kurtuluş" dergisini çıkarmıştır. Partinin ve derginin amacı, Türkiye işçi sınıfına, sınıf bilinci kazandırmaktır. Öğretmen yetiştirme konusunda uzman olan Ethem Nejat, Türk Eğitim Sistemi'ne Fransız Eğitim modelinin dayatılmasına karşı çıkmıştır. Mustafa Suphi'nin yakın arkadaşı ve Türkçü ideolojinin sıkı savunucularındandır. Balkan Savaşları'na kadar Osmanlılık ve İslamcılık düşüncelerini, Balkan Savaşları sonrasında da Türkçü-Turancı politikaları savunmuştur. Almanya'ya gittikten sonra sosyalist olmuş ve sosyalist fikirleri savunmaya başlamıştır. Türkçülük ile ilgili düşüncelerini Türk Gücü Derneği ve izcilik faaliyetleri ile yaymaya çalışmıştır. Ethem Nejat, köye ve köylüye önem vermiş, kalkınmanın eğitimli köylü sayesinde başarılacağını anlatmış ve ekonomik olarak kalkınmanın yolunun ticaret-ziraat eşgüdümü ile gerçekleşeceğini belirtmiştir. Ethem Nejat'a göre, eğitimin en önemli amacı, başkalarına muhtaç olmadan

yaşamını idame ettirecek nitelikli insan yetiştirmektir. Türkiye'nin aydınlanmasını ve nitelikli insan yetiştirmesini sağlayacak tek güç öğretmenlerdir.

Dr. Şefik Hüsnü, Türkiye'de başladığı öğrenimini, Paris'te sinir hastalıkları üzerine tamamlayarak doktor olmuş ve Çanakkale Savaşları'nda doktor olarak görev yapmıştır. Fransa'da bulunduğu 1905-1910 Yılları arasında Jön Türk Hareketi'ne katılmış, 1907 Yılında Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmek için düzenlenen etkinlikte öğrenci temsilciliği yapmıştır. 22 Eylül 1919'du kurulan TİÇSF'nin esaslarını ve programını hazırlamış ve Bakanlığa sunmuştur. Türkiye'deki sınıf mücadelesinin İngiliz ve Alman sermayesi ile beslenen muhalefet ile Kemalistler arasında yaşandığını belirterek; komünistlerin, feodalizme karşı Kemalistleri desteklemesi gerektiğini anlatmıştır. Türk soluna yönelik baskılar ve tutuklamalar nedeniyle, Nisan 1925'te ülkeyi terk etmiş ve mücadeleyi yurt dışında sürdürmüştür. Emperyalistlerin güdümüne girmediği müddetçe Kemalizm'e olan desteğinin süreceğini söyleyen Şefik Hüsnü, artan baskılar karşısında, TBMM Hükümetini tek adam tarafından yönetilen bir diktatörlük olarak nitelendirmiş, Kemalizm'in, emperyalizmin güdümüne girdiğini ve ilerici özelliğini yitirdiğini belirtmiştir.

3. BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE SOSYALİSTLER VE MECLİSTE SOSYALİZM TARTIŞMALARI

3.1. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde Meclis İçi Sosyalist Partiler

Birinci TBMM içerisinde HZ ile birlikte beş komünist parti görülmüştür. HZ'yi dışarıda bırakan Aydemir'e göre, bu partiler; YOC (Gizli ve açık), TKP (Açık ve resmi), TKP (Gizli) ve THİF (Açık)'dir (Aydemir, 1975, s. 369).

3.1.1. Yeşil Ordu Cemiyeti

UKS sürecinin ilk sosyalist örgütlenmesi olan YOC, ülke yönetimine gelmek için en çok mücadele eden ilk sosyalist örgüttür. Hablemitoğlu'na göre YOC, Türkiye'nin yönetimini ele geçirmeye en çok yaklaşan tek sosyalist yapıdır. Basında, orduda ve halk tabakaları arasında örgütlenen YOC, RFSSC'den maddi destek gördükten sonra, TBMM Hükümetini çok uğraştırmıştır (Hablemitoğlu, 2006, s. 19).

Yeşil, İslam dini açısından kutsal bir renktir. Bu yüzden, halkı da etkilemiştir. Yeşil Ordu ile ilgili çok fazla efsane üretilmiş, bu efsaneler halk tarafından kabullenilmiş ve Yeşil Ordu'ya kurtarıcı gözüyle bakılmıştır (Hablemitoğlu, 2006, s. 26-27). Yeşil Ordu ismi, İslamiyet ile özdeşleşen yeşil renkle, yeşil bayrakla, yeşil sarıkle, yeşil türbeyle ilintilidir. Ancak, Aydemir'e göre, UKS sürecindeki "Yeşil Ordu" ismi, İslamiyet ve Müslümanlık ile ilgili olmayıp, Rusya ve Rusya dışındaki Bolşevik uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Rusya'da bulunan Yeşil Ordu, Kafkas bölgesine kadar uzanmış; bu hareket TKS komutanları arasında bağımsızlık savaşının kazanılması ve emperyalizmin yok edilmesi bağlamında büyük bir heyecan yaratmıştır (Aydemir, 1975, s. 369-370). Yeşil Ordu, Ruslar tarafından Türk ve Müslüman halkın çoğunlukta yaşadığı yerlerde kurdukları silahlı komünist birliklerdir (Hablemitoğlu, 2006, s. 38-39).

TBMM açıldıktan sonra oluşturulan YOC, devlet tarafından kontrol edilen ve devletin açıktan yapmak istemediği eylemleri gerçekleştirmek için kurulmuş bir örgüttür. Yılmaz'a göre YOC'un amacı, emperyalizm karşısında mücadele gücü oluşturmaktır. YOC, 1920 Yılı'nın Mayıs ayı içerisinde kurulmuştur. Gizli oluşturulmuş bir cemiyet olmasına rağmen cemiyetin kuruluşu, Mustafa Kemal'in bilgisi dahilinde olmuştur. Kurucuları, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarıdır (Yılmaz, 1987, s. 77-79). YOC'un kuruluşu ile ilgili farklı iddialar vardır. Bu iddialardan birisinde Nazım Bey, cemiyeti kendi çabalarıyla kurduğunu, tüzüğünü kendisinin hazırladığını ve genel sekreterlik hizmetlerini kendisinin yürüttüğünü söylemiştir. Ancak,

Mustafa Kemal "Nutuk"ta (2015, s. 359) ve Ali Fuat Paşa (Cebesoy) "Milli Mücadele Hatıraları"nda (1953, s. 465); YOC'un Genel Sekreteri'nin Hakkı Behiç olduğunu belirtmişlerdir. Tunçay'a göre YOC'un, Genel Merkez dışında Ankara ve Eskişehir'de birer şubesi daha bulunmaktadır. YOC'un Genel Sekreteri, genel kanının aksine Hakkı Behiç değil, Tokat milletvekili Nazım (Resmor) Bey'dir. Genel Sekreter olarak Hakkı Behiç isminin kabul edilmesi, tamamen bilgi kirliliğinden ibarettir. Bilgi kirliliğinin nedeni, Mustafa Kemal'in Nutuk'ta, YOC'un Genel Sekreteri olarak Hakkı Behiç ismini belirtmesidir (Tunçay, 1978, s. 137-138).

Hablemitoğlu'na göre, Anadolu'daki YOC, Mustafa Kemal'in inisiyatifiyle kurulmuş, fakat kurulurken hükümete haber verilmemiştir. Gizli olmayıp, gayri resmi ve kozmopolit bir parti olan YOC'un kurucuları arasında; Bolşevikler, İttihatçılar, milliyetçiler gibi farklı gruplar vardır (Hablemitoğlu, 2006, s. 53-54). Cemiyetin kurucuları arasında İttihatçılar olduğu gibi, komünistler ve Kemalistler de vardır. Akal'a göre, YOC'un kurucularının hepsi TBMM üyesidir. Cemiyet, İttihatçılarla Anadolu solunun gizli birlikteliği olarak nitelendirilebilir. Cemiyetin ortak özelliği; cemiyeti oluşturan unsurların, Bolşeviklerle, ortak hareket edilmesi konusundaki uzlaşısıdır. Kurulduktan bir müddet sonra, Mustafa Kemal'e karşı olan odakların toplandığı gizli birlikteliğe dönüşen YOC, meclis içerisinde Mustafa Kemal'e yönetimi teslim etmemek için oluşturulmuş bir yapı haline gelmiştir. Mustafa Kemal, bulunduğu konjonktürel ortamda YOC'un varlığına katlanmak zorunda kalmıştır. Nazım Bey'e göre YOC, on beş üyeden oluşmuştur ve cemiyetin başkanı Mustafa Kemal'dir. Nazım Bey ve Yunus Nadi, Mustafa Kemal ile iki defa görüşmüştür. Konuyla ilgili iddialar, YOC'un; İttihatçılar, Mustafa Kemal taraftarları ve komünistler arasındaki birliktelikten doğduğunu göstermiştir. YOC Genel Merkezi'nin üçü bakan, on ikisi milletvekili olmak üzere, ittihatchı, kemalist ve komünist, on beş üyesi vardır (Akal, 2013, s. 59-62). Yılmaz'a göre, Birinci TBMM'de de üyeleri bulunan YOC'un, on dört milletvekili üyesinden üçü bakan olarak görev yapmıştır (Yılmaz, 1987, s. 80) YOC'un İttihatçı üyelerinden bazıları; Maliye ve İçişleri Bakanı Hakkı Behiç, İktisat Bakanı Celal Bayar ile milletvekilleri Yunus Nadi ve Çerkez Reşit'tir. Komünist ve solcu üyelerden bazıları; İktisat Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek, İçişleri Bakanı Nazım Bey ve milletvekili Şeyh Servet'tir. Mustafa Kemal taraftarı üyelerden bazıları ise, Dr. Mustafa Cantekin ve Hüsrev Sami'dir. Sağlık Bakanı Dr. Adnan Adıvar da YOC'un üyeleri arasındadır. Ayrıca, cemiyetin Vakkas Ferit, Feridun Kantemir gibi milletvekili olmayan üyeleri de vardır (Akal, 2013, s. 62-63). TBMM ve TBMM Hükümeti gibi, YOC da, Ankara'da kurulmuştur. YOC'u kuranlar, Mustafa Kemal'in yakınındaki kişilerdir. Mustafa Kemal'e göre YOC, gizli olarak kurulmuş, daha sonra genişlemiştir. Cemiyet'in Genel Sekreteri Hakkı Behiç'tir. Çerkez kardeşler; Reşit, Ethem ve Tefvik, cemiyetin kurucuları arasında yer almıştır. Ayrıca, Ethem ve Tefvik Bey'in adamları, YOC'un temelini oluşturmuştur. Anzavur ve Düzce isyanlarını bastıran Çerkez Ethem, Yozgat Ayaklanmasını bastırmak için görevlendirilmiştir. Tefvik Bey, ayaklanmayı bastırmak için Yozgat'a gittiğinde, Türk askeri birliklerini küçük düşürücü eylemlerde bulunmuştur. Askeri yetkililer ise, vatanın kurtuluşunu her şeyin üzerinde gördüklerinden,

Çerkez kardeşlerle çatışmaktan kaçınmışlardır. Ancak, Çerkez Ethem suskunluğunu kendi çıkarları doğrultusunda bozmuş; komutanları küçük düşürmüş, üst düzey bürokratlara emir vermiş ve Mustafa Kemal'i tehdit etmiştir. Mustafa Kemal ise, bir taraftan Çerkez Ethem'in yaptıklarını takip etmiş, diğer taraftan kendisinin kurduğu ve kendi adına çalışan YOC'u dağıtmaya karar vermiştir. Ancak, Hakkı Behiç'in telkinleriyle YOC'u dağıtmaktan vazgeçmiştir (Atatürk, 2015, 358-360).

YOC'un kurulmasındaki ilk amaç, İstanbul Hükümeti ve Damat Ferit Paşa'nın İngilizlerin yönlendirmesiyle UKS'yi baltalamak için oluşturduğu Cemiyet-i Ahmediye'nin zararlarını bertaraf etmek için oluşturulmuştur. Bu bağlamda Mustafa Kemal, YOC'un kuruluşunu desteklemiş ve Hakkı Behiç'in arkasında durmuştur. Ancak YOC, bir müddet sonra kuruluş ilke ve amaçlarının dışına çıkmış ve komünist bir kimlik kazanmıştır (Sayılğan, 2009, s. 120). Altıntaş'a göre ise, YOC'un açık ve gizli iki amacı vardır. Açık amacı; iç isyanları bertaraf etmek ve yapılacak devrimlere katkı sunmaktır. Gizli amacı ise, Türkiye'ye sosyalizmi getirmektir (Altıntaş, 1995, s. 68).

Çerkez Ethem, Yozgat isyanını bastırdıktan sonra, 1920 Yılı Temmuz ayında, Ankara'ya gelmiş ve Nazım Bey tarafından yemin ettirilerek YOC'a katılmıştır. Ancak, Çerkez Ethem, Kuva-yi Seyyare isimli silahlı bir güce sahip olduğu için, onun YOC'a katılması, kamuoyunda kaygı yaratmıştır. YOC, Çerkez Ethem'in askeri gücünü arkasına aldıktan sonra, Nazım Bey'in de katkılarıyla, Tokat, Sivas, Amasya, Samsun gibi illerde hızla örgütlenmiş ve halkı Bolşevizm'e yönlendirmiştir. Batı Anadolu'daki direniş, ilgalden bir gün sonra, 16 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgaline tepki olarak doğmuştur. İzmir ve çevre illerde Redd-i İlhak Cemiyetleri kurulmuş, YOC etrafında oluşturulan silahlı birlikler, bir müddet sonra "Kuva-yı Milliye" ismini almıştır. Kuva-yı Milliye'nin en önemli silahlı gücü, YOC'a üye olmakla birlikte Bolşeviklerle herhangi bir örgütsel bağlantısı olmayan, Çerkez Ethem ve ona bağlı birliklerdir. (Akal, 2013, 63-65). 1920 sonlarında eski gücünü yitiren YOC, Çerkez Ethem ayaklanmasının ardından bir daha toparlanamamış ve yok olma sürecine girmiştir (Çavdar, 1999, s. 226).

3.1.2. Halk Zümresi

HZ; Birinci TBMM içerisindeki İTP'liler tarafından desteklenmiş ve YOC'un uzantısı gibi görev yapmıştır. Yunus Nadi'nin "Yeni Gün" gazetesi tarafından yayımlanan. HZ Programı, genel olarak TBMM Hükümeti tarafından da kabul edilmiş ve desteklenmiştir. HZ, 1921 Anayasası'nın TBMM'de tartışılması sürecinde "mesleki temsil" düşüncesini savunmuştur. HZ'nin mesleki temsil düşüncesi; Mustafa Kemal "genel oy" ilkesini ortaya atıncaya kadar, bir süre, TBMM'de kabul görmüştür (Çavdar, 1999, s. 226-227).

8 Eylül 1920 tarihinde "Anadolu'da Yeni Gün" gazetesinde yayımlanan beyannameye göre HZ, ülkede halkın iradesini hakim kılmak için kurulmuştur. HZ'nin amacı, çağın gerekleri ve

halkın beklentileri doğrultusunda hareket etmektir. Türkiye'nin idaresi için temel alınan yöntem, ülkenin coğrafi ve ekonomik şartlara göre oluşturulması ve gelecekte de bu yönde hareket edilmesidir. Türkiye'nin yönetimi; nahiye, kaza ve liva şuraları tarafından gerçekleştirilecektir. Büyük şura ise, livalardan seçilen temsilcilerden oluşacaktır. Türkiye'nin yönetimini sağlayan esas organ Büyük Şura'dır. 18 yaşını dolduran herkese seçme ve 25 yaşını dolduran herkese seçilme hakkı tanınacaktır. Araziler, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Devlet, ihtiyaç sahiplerine yeteri kadar toprak vererek üretimi attıracaktır. Devlet, işçi ve emekçilerin çalışma ortamlarınının temiz olmasından ve her türlü tehlikeden arındırılmasından sorumlu olacaktır. Hastane ve eczaneler, devletin kontrolündedir. Hastalık halinde tedavi her vatandaşın hakkıdır. 16 Yaşından küçük yoksul çocuklar, devletin koruması altında olacaktır. Üyeleri halk tarafından seçilen "Halk Mahkemeleri" kurulacak ve hapisaneler, mesleki eğitim merkezlerine ve atölyelere dönüştürülecektir. Hariçte ticaret, devletin tasarrufunda kurulan kooperatifler aracılığıyla gerçekleştirilecektir (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 28-30).

Mustafa Kemal ile birlikte, İTP taraftarları, Birinci TBMM'deki İTP'li ve sosyalist milletvekilleri; Bolşeviklerle ittifak yapılması gerektiğini düşünmüşlerdir. 3 Mayıs 1920'de kurulan ilk TBMM hükümetinde İçişleri Bakanı olan Cami Bey, hakkındaki eleştiriler karşısında görevinden istifa etmiştir. Cami Bey'in istifasının ardından, İçişleri Bakanlığı'na Hakkı Behiç seçilmiş; ancak, bir müddet sonra Hakkı Behiç'in de istifa etmesiyle, bakanlığa geçici olarak Adnan Adıvar getirilmiştir. Vekaleten yürütülen İçişleri Bakanlığı için, 4 Eylül 1920'de yeni bir seçim yapılmıştır. Mustafa Kemal'in desteklediği Refet Bele ile YOC'un desteklediği Nazım Bey'in yarıştığı seçimi, Nazım Bey kazanmıştır. Akal'a göre Mustafa Kemal, bu yenilgiyi hazmedememiş ve iki gün sonra, 6 Eylül 1920'de, Çerkez Ethem aracılığı ile Nazım Bey, bakanlıktan istifa ettirilmiştir. İstifa sonrası yapılan seçimde Refet Bey (Bele) İçişleri Bakanı olmuştur. Nazım Bey'in bakanlıktan alınması; Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle ilgili politikalarını destekleyen Yeşil Orducuları dışladığını; anti-komünist, saltanatçı ve İngiliz yanlısı olan Refet Bele'yi desteklediğini, Doğu yerine Batı'ya yöneldiğini göstermektedir. YOC, 8 Eylül 1920'de, "Yenigün" gazetesinde yayımlanan yazıyla HZ'nin kurulduğunu kamuoyuna duyurmuştur. HZ üyeleri, kendilerine sormadan "İçişleri Bakanlığı" görevinden istifa eden Nazım Bey'i, bir daha partinin "İdare Kurulu"na seçmemişlerdir. 28 Maddeden oluşan parti programı, ilk kez Yunus Nadi tarafından "Yenigün" gazetesinde yayımlanmıştır. Programdaki maddelerden bazıları; yasama ve yürütme yetkisi "Büyük Şura" (Danışma Meclisi)'nındır. Toprak üzerindeki özel mülkiyet kaldırılmıştır. Eğitim ve sağlık karşılıksız olacak, harcamalar devlet tarafından yapılacaktır. Üyelerini halkın seçtiği Halk Mahkemeleri kurulacak, üretim ve tüketim kooperatifleri oluşturulacaktır. Program, "Yenigün" dışında "Açıksöz", "İstikbal" v.b. gazetelerde de yayımlanmıştır. HZ programını Yunus Nadi veya Ahmet Ferit Tek'in hazırladığı düşünülmektedir. Ancak, Ahmet Ferit Tek'in hazırladığına yönelik olasılık daha güçlüdür. Çünkü, Tek'in partisi olan "Milli Türk Fırkası" devlet sosyalizmini savunmaktadır ve firkanın programı, HZ ile benzer özellikler taşımaktadır. YOC'un kurucusu olarak kabul edilen

Nazım Bey'e göre, HZ; illegal bir parti olan YOC'a, legal statü kazandırmış ve YOC'un TBMM'de yer almasını sağlamıştır. TBMM'de 85 milletvekili ile temsil edilen HZ; sol düşünceye sahip, Mustafa Kemal'e karşı, muhafazakar ve Enver Paşa'yla iletişim halindeki İttihatçı milletvekillerinden oluşan karma bir partidir. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan bir yazı, HZ'yi; pratikte var olmayan teorik bir oluşum ve fikir hareketi olarak nitelendirmiştir. YOC üyelerinden Hacı Şükrü Bey de, HZ ile Bolşevizm arasında bağlantı kurarak, Bolşevikliğin kendileri için tek kurtuluş yolu olduğunu belirtmiştir. (Akal, 2013, s. 219-224).

Birinci TBMM Hükümeti'nin ilk eylemi, UKS'nin yürütülmesi kapsamında Moskova'ya bir heyet göndermek ve bu heyet aracılığıyla RFSSC'nin desteğini sağlamaya çalışmak olmuştur. Akal'a göre RFSSC, Türk heyetini Moskova'da beklettiği gibi, ikili iş birliğinden vazgeçmiş, üstelik Türkiye'den toprak talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine hükümetin RFSSC'ye ve sosyalizme (komünizm) karşı bakışı değişmiş, Türkiye'deki sosyalist (komünist) örgütlenmeler durdurulmuştur. Sosyalist kişi ve kurumlara (örgütlere) yönelik operasyon düzenlenmiştir. Bu kapsamda, İçişleri Bakanı seçilen Nazım Bey'in görevinden istifa etmesi sağlanmış, HZ zayıflatılmış ve Mustafa Kemal'in emriyle YOC'un kapanma süreci başlatılmıştır. Diğer bir gelişme, Çerkez Ethem'in YOC'a katılmasıdır. Mustafa Kemal, Nazım Bey ile görüşerek, Çerkez Ethem'in YOC'a katılmasından rahatsız olduğunu bildirmiş; Nazım Bey'den, YOC'un çalışmalarını durdurmasını istemiş ve konuyla ilgili taahhüt almıştır. Nazım Bey, Şerif Manatov'un tutuklandığı 20 Eylül 1920 tarihine kadar her şeyin yolunda gittiğini, ancak, bu tarihten sonra YOC'a yönelik operasyon başlatıldığını belirtmiştir. Çünkü, Çerkez Ethem'in üye olmasıyla birlikte YOC, silahlı bir güç haline gelmiştir. Bu silahlı güçten kaygılanan Mustafa Kemal, YOC'u kapattırmıştır. YOC'un kapatılmasının ardından, Mustafa Kemal'in emriyle; Resmi TKF ve RFSSC güdümlü THİF olmak üzere, iki parti kurulmuştur. Nazım Bey'e göre, YOC'un oluşturduğu komünist potansiyel, YOC kapatıldıktan sonra, Resmi TKF'nin eline geçmiştir. Komünist etkinliklerin devlet kontrolüne alınmasının ardından, İçişleri Bakanı Adnan Adıvar, 16 Ekim 1920 tarih ve 1640 sayılı genelge ile komünist örgütlenme ve eylemleri devlet iznine bağlamıştır. Genelgede, Resmi TKF mührü taşımayan, tastik belgesi bulunmayan kişilerin, komünist eylemlerde bulunamayacağı ve YOC'un resmi TKF'ye dönüştüğü duyurulmuştur. 1640 Sayılı Genelge ile YOC, resmi olarak kapatılmıştır (Akal, 2013, s. 279-281).

3.1.3. Resmi Türkiye Komünist Fırkası (Partisi)

Resmi TKF, 18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal'in emriyle kurulmuştur. Akal'a göre Hakkı Behiç'in genel sekreter olarak görevlendirildiği TKF'de, İttihatçıların ileri gelenleri, TKF Genel Merkezi'nde yer almıştır. Mustafa Kemal dışında partinin üyeleri; Kör Ali İhsan, Celal Bayar, Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Mahmut Esat Bozkurt, Kılıç Ali'dir. Ayrıca, Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Kazım Paşa (Karabekir), Fevzi Paşa (Çakmak), İsmet Paşa (İnönü) ve Refet Paşa (Bele) da TKF'nin üyeleri arasındadır. YOC'un kapatılmasının ardından resmi TKF'nin

kurulması, Nazım Bey ve arkadaşlarını rahatsız etmiştir. Rusya'nın Türkiye temsilcisi Upmal, resmi TKF'nin İttihatçılar tarafından kurulduğunu belirterek, RFSSC olarak, TKF ile değil; THİF ile birlikte hareket etmek istediklerini belirtmiştir. Baytar Salih (Hacıoğlu) resmi TKF'nin iki nedenle kurulduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki, TBMM Hükümeti'nin, RFSSC ile olan ikili ilişkilerini düzeltmek; ikincisi, Gizli TKF'nin darbe yapma olasılığını yok etmektir (Akal, 2013, s. 281-282;284).

Tunçay, Mustafa Kemal'in resmi TKF'yi; YOC'u ve HZ'yi yok etmek amacıyla oluşturduğunu belirtmiştir. Tunçay'a göre Resmi TKF, üç ay içerisinde kurulmuş ve kapatılmıştır. Fırkanın kapatılmasında, Çerkez Ethem ayaklanması çerçevesinde, solu sindirme ve yok etme girişimi önemli rol oynamıştır (Tunçay, 1978, s. 175;177).

YOC'un kapatılmasından sonra RFSSC ile olan ilişkilerin bozulmaması için Mustafa Kemal, bir araştırma yaptırmış ve bu araştırmanın sonucuna göre 18 Ekim 1920'de Eyüp Sabri ve Hakkı Behiç'in resmi TKF'yi kurmasını sağlamıştır. Fırkaya, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları üye olmuştur; üye olmayanlar ise THİF'e katılmıştır. Resmi TKF, gerçek anlamda komünist bir parti değildir. Böyle bir parti kurulması, Türkiye-Rusya ilişkilerini geliştirmeye yöneliktir. Ancak, TBMM Hükümeti'nin resmi yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye gazetesi, Türkiye'deki komünizmi ikiye ayırmış; bunlardan ilkinin samimi olduğunu (YOC'dan, resmi TKF'ye katılanlar), ikincisinin ise samimiyetsiz ve kötü niyetli olduğunu (YOC'dan ve Gizli TKP'den THİF'e katılanlar) belirtmiştir. TKF'nin yayın organı "Yeni Gün" ise okurlarına, komünist düşüncenin Türkiye için zararlı olmanın ötesinde; yok edici, yıkıcı bir güce sahip olduğunu, bu yıkıcı eylemlere karşı birlikte hareket edilmesi gerektiğini yazmıştır. Resmi TKF; Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazetelerinin görüşlerine ek olarak, sosyalizm için Türkiye'nin kanlı bir çatışma yaşaması gerekmediğini, çeşitli reformlarla bu sürecin geçirilebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda resmi TKF; YOC düşüncesi paralelinde, İslamiyet ile sosyalizm uyumundan ve sosyalizmin temelini İslam olduğundan söz etmiştir (Sayılğan, 2009, s. 132-133); (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 32-33; 36); (Nur, 2022, s. 64-65).

Resmi TKF; nizamnamesinde, yönetim ve üyelik işlemleriyle birlikte, adliye, eğitim, din ve ekonomi konularındaki görüşlere yer vermiş, daha sonra İslamiyet ile komünizmi bütünleştirmiştir. Cerrahoğlu'na göre TKF'nin, nizamnamesindeki birinci önceliği, ekonomik eşitliktir. TKF, üretim araçlarının ezilenlerin ortak mülkiyetinde olması gerektiğini belirtmiştir. TKF'ye göre, üretim merkezde toplanmalı, üretimin sahip olması gereken güç artırılmalı, endüstride, tarımda çağdaş teknikler kullanılmalı ve eşit bölüşüm sağlanmalıdır. Nizamname'ye göre ezilen halk; feodal ağaların, kapitalistlerin ve ticaretle uğraşanların yok edildiğini görmelidir. Adaletin sağlanması için "halk mahkemeleri" kurulmalıdır. Adalet; suçluyla değil, suçluyu suça yönelten nedenleri ortadan kaldırmakla sağlanabilir. Kişiyi hürriyetinden yoksun bırakmak yerine zorunlu çalışma uygulamasına gidilmeli, hapisane kurumu, eğitim kurumu ile ikame edilmelidir. TKF'nin eğitim-öğretimdeki amacı ise, toplumsal sınıfların kaldırılması, sınıfsız bir toplum, eğitim-öğretimin herkes için parasız

olması; sosyal devletin gereği olarak, öğrencilerin yiyecek, giyecek, kırtasiye giderlerinin devlet tarafından karşılanmasıdır. Nizamname’de öğretmenlerle ilgili görüşlere de yer verilmiştir. Öğretmenler; eğitim-öğretim emekçisidir. Mili Eğitim Şuraları; okuma-yazma bilenleri, hizmet içi eğitim yoluyla eğitecek ve ihtiyacı olanların hizmetine sunulmak üzere öğretmen olarak atayacaktır. Halkın ihtiyaçları doğrultusunda, dersler verilecek, yaşlılar için okul ve kitaplık hazırlanacak; Halk Üniversiteleri hizmete açılacaktır. On yedi yaş üstü gençlere teknik öğretim hizmeti sunulacaktır. Talep olması halinde yüksekokullar herkese hizmet verecek ve kişilerin sahip olduğu, öğretim binalarına ve materyallerine devlet, halk adına el koyacaktır (Cerrahoğlu, 1975, s. 417-420). Ayrıca TKF, İslamiyet ile komünizmin birbirini tamamladığını, iki düşünce arasında karşıtlık olmadığını, İslamiyet’te, komünizme temel oluşturacak potansiyelin var olduğunu belirtmiştir.

Aydemir, Resmi TKF Nizamnamesi’nin genel ilkelerini belirlemiştir. Aydemir’e göre, Türk Bolşevik-Komünistleri, Üçüncü Enternasyonale tabidir. Sosyalizmin veya komünizmin Türkiye’ye yerleşebilmesi için, bir komünist parti kurulmuştur. TKP, yalnızca Türkiye’nin değil, tüm dünyanın ezilen halklarının özgürleşmesi ve kapitalizmin boyunduruğundan kurtulabilmesi için ezilen halklarla bir arada savaşacaktır. Türk Komünistleri, Rus Şuralar Teşkilatı’nın temel ilkelerini benimsemiştir. Burjuva sınıfı, şura toplantılarında henüz seçim hakkına sahip değildir. Türk Bolşevik-Komünistleri, merkez ve taşradaki şuraları aracılığıyla, toplumda gerçek anlamda bir halk cumhuriyeti oluşturuluncaya kadar, el emeğiyle geçinenlerin oluşturduğu şuraların diktatörlüğünü kurması gerektiğini düşünmüştür. Türk Bolşevik-Komünistleri; özel mülkiyeti, eşitsizliği, haksızlığı, savaştan ve askerlikten kaynaklı adaletsizliği kabul etmemiştir. Resmi TKF, Mustafa Kemal’in çevresinde bulunan asker ve sivil kişilerin katılımı ile kurulmuştur. TKF üyeleri arasında İsmet Paşa (İnönü), Fevzi Paşa (Çakmak) gibi üst düzey komutanlar olduğu gibi, diğer ordu komutanları, milletvekilleri, sivil bürokratlar ve YOC üyelerinin bir kısmı bulunmaktadır. TKF Genel Merkezi, otuz kişiden oluşmuştur. 18 Ekim 1920’de kurulan partinin, 20 Haziran 1920’de hazırlanmış bir nizamnamesi bulunmaktadır. TKF, Üçüncü Enternasyonal’a katılabilmek için Tefrik Rüştü Aras’ı görevlendirmiş; ancak, başvuru Üçüncü Enternasyonal tarafından reddedilmiştir (Aydemir, 1975, s. 380-382).

TKF Genel Sekreteri Hakkı Behiç’in hazırladığı “TKF Beyannamesi”, 17 Kasım 1920’de “Anadolu’da Yeni Gün” gazetesinde yayımlanmıştır. TKF, Beyanname ile; kapitalizmin ülke ekonomisini yok ettiğini, kapitalizmden kurtulmanın tek yolunun komünizm olduğunu, komünizmin; bir ülkeye gelebilmesi için devrimin şart olmadığını, reformlar yoluyla da gelebileceğini, komünizmle İslam birlikteliğinde çelişki olmadığını, tam tersine İslamiyet ile komünizmin uyum içerisinde olduğunu bildirmiştir. Komünizmin taklitçilik olmadığını düşünen TKF, enternasyonalizm temelinde Rus Komünizm Programı’nı kabul etmiştir. TKF’ye göre; herkese eşit hizmet edilmeli, Türkiye, Batı emperyalizminden ve Batı’nın ekonomik

kölesi olmaktan kurtulmalı, Batı politikaları kabul edilmemeli, doğuya yönelinmeli ve emperyalizme karşı iş birliği yapılmalıdır (Cerrahoğlu, 1975, s. 421-428).

3.1.4. Gizli (Hafi) Türkiye Komünist Fırkası (Partisi)

Gizli TKP, 1920 Yılı'nın ikinci yarısından itibaren, RFSSC'den gelen sol-sosyalist unsurların girişimi ile İç Anadolu'da kurulmuştur. Tunçay'a göre, Ankara ve Eskişehir'de açılan TKP şubelerine, TBMM gözetiminde, RFSSC'nin ilk resmi temsilcisi olan Manatov aracılık etmiştir. Manatov dışında partinin üyelerinden bazıları; Salih Hacıoğlu (Baytar Salih), Muallim Mustafa Nuri ve Ziyetullah Nuşirevan'dır. Başta Tokat milletvekili Nazım Bey olmak üzere HZ üyesi bir grup milletvekili de partiye katılmıştır. Gizli TKP'nin en önemli belgeleri; yirmi beş maddeden oluşan "Genel Nizamname"si ile 14 Temmuz 1920 tarihli "TKP Beyannamesi"dir (Tunçay, 1978, s. 177-183).

Çavdar da Tunçay'la benzer görüşlere sahiptir. Çavdar'a göre gizli TKP, RFSSC'nin Ankara'ya gönderdiği ilk temsilci olan Şerif Manatov'un girişimleri ile kurulmuştur. Bu kapsamda; Ankara ve Eskişehir'de konferanslar düzenleyen Manatov, gizli TKP'nin kurulmasına ve komünizmin Türk halkının belleğine yerleşmesine öncülük etmiştir. Fakat, Manatov'un Türkiye'deki örgütlenme çalışmaları bir süre sonra fark edilmiş ve Manatov sınır dışı edilmiştir. Manatov'un sınır dışı edilmesinden sonra, gizli TKP dağılmıştır. Çeşitli isimler, gizli TKP'nin kuruluşunda ve yöneticiliğinde yer almıştır. Bunlar; Ziyetullah Nuşirevan, Salih (Baytar) Hacıoğlu, (Muallim) Mustafa (Nuri) ve Şeyh Kutbettin'dir. Ayrıca, Tokat milletvekili Nazım Bey ile birlikte HZ içerisindeki bazı yönetici ve milletvekilleri de gizli TKP içerisinde yer almışlardır. Çavdar, Gizli TKP Nizamnamesi'ni genel olarak özetlemiştir. Buna göre, Türkiye Komünistleri, Sovyet "Şura" yapısının tümünü kabul etmiştir. Türkiye Komünistlerinin amacı, şuralar yoluyla halk cumhuriyeti oluşturmak ve şuraların oluşturduğu diktatörlük aracılığıyla sosyalizmi gerçekleştirmektir. Türkiye Komünistleri için; köylü, çiftçi, amele, memur gibi ezilen sosyal gruplar, partinin en önemli unsurlarıdır. TKP; adalet, eğitim ve askerlik alanlarında reform talep etmiştir. TKP'lilere göre; mülkiyet kaldırılmalı, toprak, fabrika, ticarethane gibi servet arttırıcı kuruluşlar, sanayi kuruluşları ve dış ticaret alanındaki kuruluşlar, devletleştirilmelidir (Çavdar, 1999, s. 230).

Gizli TKP'nin ilk önemli belgesi olan Genel Nizamnameye göre; bütün insanlığa mutluluk ve huzur getirecek olan dünya devriminin, Türkiye'de de gerçekleşmesini sağlamak ve Türkiye'ye komünizmi yerleştirmek için, "Türkiye Komünist Partisi" ismiyle, komünist-bolşevik nitelikli bir parti kurulmuştur. Akbulut ve Tunçay'a göre TKP; bütün ezilen halkları emperyalist-sömürgeci devletlerin sömürü ve zulmünden kurtarmak için savaştıkları "Türkiye Bolşevikleri Rusya Şura Teşkilatı"nın esaslarını, sadece usûlden değil, aynı zamanda genel siyaset açısından da onaylamıştır. Bu kapsamda, bireysel mülkiyet kaldırıldıktan sonra, yer altı ve yerüstü arazi, arsa, fabrika, ticarethane, demiryolu, vapur gibi taşınır ve taşınmaz

mallara devlet adına el konularak millileştirme sağlanacaktır. Serbest ticaret terk edilerek, her alanda kooperatifleşmeye gidilecektir. Herkese, çalışma zorunluluğu getirilecek; para, tedavülden kalkana kadar, geçici ekonomik reformlar gerçekleştirilecektir. Ayrıca; askerlik, adalet, eğitim gibi konularda temel yenilikler yapılacaktır. TKP, laiktir ve laikliği savunmaktadır. Türk Bolşevik-Komünistlerine göre, sadece el emeği ile geçinen çiftçi, köylü, memur, işçi amele gibi gerçek ezilenler, partinin en güçlü destekçileridir. Doktorlar, eczacılar ve diğer sağlık çalışanları, herkese hizmet sağlamak zorundadır. Her türlü gizli oluşumu reddeden Türk Bolşevik-Komünistleri, dünyadaki bütün komünistlerle ortak hareket etmektedir ve TKP, üçüncü enternasyona üyedir (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 84-85).

TKP'nin ikinci önemli belgesi niteliğindeki 14 Temmuz 1920 tarihli beyanname; TKP Genel Nizamnamesi'ndeki fikirleri devam ettirmiştir. Beyannamede; İngiliz siyasetinin Türkiye'deki uygulayıcısı ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın desteklediği İstanbul Hükümeti ile; eski İTP'lilerin kurduğu Kuva-yı Milliye Hükümeti'nin, sözde komünizm yanlısı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Beyannamede, TKP'nin, İstanbul Hükümeti ve Kuva-yı Milliye Hükümeti ile herhangi bir ilgisinin bulunmadığı, her iki hükümetten de farklı, özde komünist, olduğu anlatılmıştır (Tunçay, 1978, s. 183).

3.1.5. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası

Türkiye Bolşevik Komünist Partisi, YOC'dan ayrıldıktan sonra TKF adı altında örgütlenmeye başlamıştır. Resmi TKF kurulduktan sonra, resmi TKF dışındaki tüm komünist örgütlenmeler yasaklanmıştır. Akbulut ve Tunçay'a göre THİF, 7 Aralık 1920'de kurulmuştur. Fırka, başta beyannameyi olmak üzere birçok yönden, Gizli TKF, YOC ve HZ birlikteliğine dayanmaktadır. Üyelerinin çoğu, önceden HZ'ye mensup olan THİF'e; Nazım Bey, Şeyh Servet ve Mehmet Şükrü ile birlikte; Mustafa Hulusi, Asım Vasfi, Hasan Basri gibi üyeler de katılmıştır (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 139). Akbulut ve Tunçay'la benzer görüşler ileri süren Akal'a göre, Nazım Bey'e resmi TKF'ye katılması için çağrıda bulunulmuş; ancak, Nazım Bey bu teklifi kabul etmemiştir. Bu bağlamda, resmi TKF'ye katılmayan HZ üyesi milletvekillerini bir arada tutabilmek için, yasal bir partiye ihtiyaç duyulmuştur. THİF'in kurulabilmesi için; TKP ve HZ bir araya gelmiş ve her iki partiden dörder üyenin katılımıyla bir komisyon kurulmuştur. Komisyona TKP'den Ziyetullah Nevsirvanov, Fatma Salih, Baytar Salih (Hacıoğlu) ve Ahmet Hilmi; HZ'den ise, Nazım Bey, Mehmet Şükrü Bey, Şeyh Servet Efendi ve Mustafa Hulusi seçilmiştir. Özellikle HZ milletvekillerinin ısrarları ile THİF parti programında İslami unsurlar yer almıştır. Parti ismi konusunda da çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. HZ üyeleri, "halk" ve "iştirakiyun" terimlerinde ısrarcı olmuşlar ve her iki parti üyeleri en son "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" isminde uzlaşma sağlamışlardır (Akal, 2013, s. 290-291).

TBMM Hükümeti, Eylül 1920'den itibaren Bolşevik örgütlere ve örgütlenmelere izin vermemiştir. Akal'a göre, aslen Tatar olan RFSSC temsilcisi Şerif Manatov'un sınır dışı edildiği

bu baskı ortamında, RFSSC'nin Türkiye temsilcisi Upmal, Türkiye ile ilgili eksik ve hatalı bilgiler toplamış; topladığı bu eksik ve hatalı bilgileri, RFSSC'ye sunmuştur. Upmal'ı Türkiye konusunda yanlıtan, onun yanlı çıkarmalarda bulunmasına yol açan temel nedenler; TBMM Hükümeti tarafından komünist bir parti kurulması, THİF'in kurulmasının önündeki engellerin kaldırılması ve halkçılık programı temelinde bir anayasa, 1921 Anayasası, tasarlanmasıdır. Komünist örgütlere ve örgütlenmelere karşı Eylül 1920 sonrasında artarak devam eden baskılar, resmi TKF ile THİF arasındaki rekabete de yansımıştır. HZ ile resmi TKF programını yayımlayan "Yeni Gün" gazetesi THİF'in beyannamesini yayımlamamıştır. Aynı şekilde, resmi TKF'nin yayın organı "Yeni Dünya" ve TBMM Hükümeti'nin resmi olmayan yayın organı "Hakimiyet-i Milliye" gazeteleri de THİF'in beyannamesini yayımlamamıştır. THİF beyannamesi, fırkanın kuruluşundan bir yıl sonra 16 Ocak 1921'de THİF'in yayın organı olan "Emek" gazetesinde yayımlanmıştır (Akal, 2013, s. 293-294).

THİF, parti çalışmalarıyla ilgili kararlarını, Merkez Komitesi aracılığı ile almıştır. Her türlü baskı ve yasağa rağmen çalışmalarına ve konferanslarına başlamıştır. Akal'a göre THİF, ilk konferansını "Komünizm ve Kadınlar" ile "İslam ve Komünizm" konularında 14 Aralık 1920'de; ikinci konferansını da "İştirakiyyun İnkılabı", "Rus Bolşevikliği ve Rus Cihangirliği" ile "Batılı Emperyalist Devletlerle Anlaşmak Türkiye'de Yaşayan Emekçilerin Çıkarlarıyla Örtüşür Mü?" konularında 22 Aralık 1920'de gerçekleştirmiştir. THİF, RFSSC temsilcisi Upmal ile görüş ayrılığına düştükten sonra, bazı kararlarını Upmal'a danışmadan almıştır. İçişleri Bakanlığı Genelgesi'yle, resmi TKF dışında, parti kurmak, komünist organizasyon düzenlemek yasaklanmıştır; ancak, THİF bu genelgeye uymamış ve kuruluş sürecini tamamlamıştır (Akal, 2013, s. 296-297).

Komünistlere karşı düzenlenen operasyonlarda yok edilmek istenen son hedef, TBMM'de bulunan THİF milletvekilleridir. 27 Ocak 1921'de Londra Konferansı'na davet edilen TBMM Hükümeti, 1 Şubat 1921'de Tokat milletvekili Nazım Bey'in milletvekilliğini düşürmek ve Ankara İstiklal Mahkemesi kararını uygulamak üzere TBMM'de gizli oturum yapmıştır. Nazım Bey'in hastalığı nedeniyle katılmadığı toplantıda Mustafa Kemal, Nazım Bey'i İngiltere ve Rusya'ya bilgi sızdırmakla suçlamıştır. Mustafa Kemal'in TBMM'de yaptığı konuşmadan cesaret alan diğer milletvekilleri de boş durmamış ve Nazım Bey aleyhinde suçlamalarda bulunmuşlardır. Sivas milletvekili Memduh Bey; Şeyh Servet Efendi ve Nazım Bey'in, HZ'ye üye oldukları için tutuklanacaklarını veya hüküm giyeceklerini düşünerek, onları ihbar etmiştir. Benzer şekilde Karesi milletvekili Basri Bey de THİF üyelerini ihbar etmiştir. Bu ortamda, hiçbir HZ'li veya resmi TKF'li milletvekili Nazım Bey'e sahip çıkmamıştır. Öyle ki, Nazım Bey'in yakın arkadaşı ve Afyon milletvekili Mehmet Şükrü Bey, Nazım Bey için ifade vermeye gitmemiş, Nazım Bey lehine tek kelime konuşmamıştır (Akal, 2013, s. 431-436). Komünistleri hedef alarak düzenlenen operasyonlar sonrası; herkes korkmuş, sinmiş ve içine kapanmıştır. Nazım Bey'in yakın çevresinde bulunan milletvekilleri de, Nazım Bey'e yüz çevirmişlerdir.

1 Şubat 1921'de TBMM'de yapılan gizli oturumda, Nazım Bey ile ilgili dosya, Nazım Bey'in dokunulmazlığının kaldırılması yönünde inceleme yapmak üzere Üçüncü Şube'ye gönderilmiştir. Akal'a göre Mustafa Kemal, komünizmin tamamen bitirilmesi için, muhafazakar milletvekilleri ile birlikte hareket etmiştir. Nazım Bey'in dokunulmazlığının kaldırılması için 1 Şubat 1921'te başlatılan dayatmanın ardından, 2 Şubat'ta Nazım Bey'den THİF'i kapatması istenmiştir. Hatta Mustafa Kemal yanlıları, Nazım Bey'den partiyi kapattığına dair duyuru yayımlamasını ve yayımladığı duyuruya ait telgraf belgesini acilen kendilerine teslim etmesini isteyecek kadar ileri gitmişlerdir. Nazım Bey, Mehmet Şükrü Bey ile konuyu istişare ettikten sonra partiyi kapattıklarını gösteren telgraf belgesini gazetede yayımlatmıştır. Bu süreçte parti genel merkezinde yalnızca kadın üyeler bulunmaktadır. Çünkü, THİF Genel Merkez üyelerinden Ziyetullah Nuşirevan ve Salih Hacıoğlu (Baytar Salih) tutuklanmış, merkez komitesi yok olmuştur. THİF'in erkek üyeleri partinin kapatılmasına tepki göstermiş ve kararı protesto etmiştir. Onlara göre parti, hükümet kapatıncaya kadar faaliyetlerine devam etmelidir. Tüm bunlar; Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi, Upmal'ın sınır dışı edilmesi, TBMM Hükümeti'nin Londra Konferansı'na katılabilmesi için yapılmış girişimlerdir. Rusya'nın Türkiye temsilcisi Upmal, 5 Mart 1921'de 3. Enternasyonal'e Türkiye Komünist Hareketi ile ilgili geç kalınmış bir rapor ilemiştir. Bu rapora göre; Upmal, tutuklamalarının ardından THİF'in, baskı ile kendisini kapatmasını intihar girişimi olarak nitelendirmiştir. Upmal'a göre Komintern, Türkiye'deki gelişmeler karşısında sessiz kalmıştır. Komintern sessiz kaldıkça, TBMM Hükümeti komünistlere karşı daha fazla sertleşmiştir (Akal, 2013, s. 437).

1920 Yılı Eylül ayı sonrası Şerif Manatov sınır dışı edilmiş; ancak, Komintern'den herhangi bir tepki gelmemiştir. Bunun üzerine TBMM Hükümeti, 1921 Yılı'nın ilk aylarında başta Baytar Salih (Hacıoğlu) olmak üzere THİF'e yönelik yeni tutuklamalara başlamıştır. Bu bağlamda, Yeni Dünya gazetesinin matbaası kundaklanmış ve matbaaya zarar verilmiştir. 1921 Yılı Şubat ayında, THİF milletvekilleri gözaltına alınmış ve sorgulandıktan sonra tutuklanmıştır (Akal, 2013, s. 439-440) Komünistlerin tutuklanmasıyla birlikte, Enver Paşa'ya yakınlığıyla bilinen İttihatçılar, Mustafa Kemal'e alternatif olarak yurt dışından ses yükseltmişler ve İstanbul'da örgütlenme çalışmalarını başlatmışlardır. (Ülker, 2020, s. 55).

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesinin ardından komünistlerin hiçbir eylemine izin verilmemiş ve hiç kimse, komünist faaliyetlerde bulunmak istememiştir. Akal'a göre, Ankara'da 1921 Yılı Ocak ayından sonra komünist propaganda yapabilmek mümkün değildir. 1921 Yılı Ocak-Eylül döneminde, Ankara'da anti-komünizm dalgası esmiş, kimseye komünizm konusunda örgütlenme izni verilmemiştir. Yunus Nadi'nin Yenigün gazetesi, 2020'nin Eylül ayında, komünist propagandalar yaparken, 1921 Şubat'ında yazılarını daha dikkatli yayımlamaya başlamıştır (Akal, 2013, s. 440-441).

THİF, 1922 Mart'ından itibaren tekrar aktif duruma geçmiştir. 1922 Mart-Eylül arasında tekrar örgütlenmeye başlamıştır. Bu dönemde partinin en gözde, en aktif kişisi yine Nazım

Bey'dir. Fırka'nın yayın organı "Yeni Hayat" gazetesidir. "Yeni Hayat", 18 Mart 1922'de Nazım Bey'in yetki ve sorumluluğunda yayın hayatına başlamıştır. Akbulut ve Tunçay'a göre, THİF içerisinde Nazım Bey'i sevenler olduğu kadar, Komintern'in Ankara temsilcisi Golman gibi, onu partidan uzaklaştırmaya çalışanlar da olmuştur. Nazım Bey, iyi bir teorisyen olmasa da, samimiyeti şüphe götürmez bir komünisttir. Bütün ezilenlere, insan onuruna yakışır bir yaşam istediği ve öngördüğü için hapse gönderilmiş; ancak, görüşlerinden asla taviz vermemiştir. Nazım Bey, THİF'in yapması gerekenlerle ilgili ciddi önerilerde bulunmuştur. Nazım Bey'e göre köylüler, sahip oldukları mülklere Ermenilerin ve diğer azınlıkların el koyacağını düşündükleri için, Kuva-yı Milliye'ye destek olmuşlardır. Nazım Bey, TBMM Hükümetinin kendisinin milletvekili olmasını istemediğini ve bunu engellemek için her türlü önlemi aldığını düşünmüştür. Nazım Bey için üzücü olan, TBMM Hükümeti'nin baskılarına karşı, RFSSC elçiliğinden, hiçbir destek alamamış olmasıdır. RFSSC Elçiliği, Türkiye'deki komünistleri korumak yerine, TBMM Hükümeti ile ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmıştır (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 228-234).

3.2. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde Sosyalist Milletvekilleri

3.2.1. Tokat milletvekili Nazım Bey (Resmor, Öztelli)

Nazım Bey, 1867 Yılında Erzurum'da doğmuş, (TBMM kayıtlarına göre 1871'de Erzincan'da doğmuştur). Mülkiye'yi bitirdikten sonra, "Bab-ı Seraskeri Muhasebe Kalemî Mülazımlığı"na devlet memuru olarak atanmıştır. Adana, İşkodra ve Yanya'da mektupçuluk ve çeşitli sancaklarda mutasarrıflık yaptıktan sonra, 1911 Yılında Van Vali vekilliği ve 1912 Yılında Harput Valiliği yapmıştır. Yanya'da iken, İTC'ye katılan Nazım Bey, 2. Meşrutiyet'in ilan edilmesi için yapılan çalışmalara katılmış; Damat Ferit Hükümeti tarafından 1919 Yılında görevden alınmıştır. Eşi Lütfiye Hanım'dan iki erkek, bir kız olmak üzere üç çocuğu olmuştur. Akal'a göre, RFSSC ile iş birliğinin savunulduğu, Bolşevizm ile İslamiyet'in ortak yönlerinin anlatıldığı bir ortamda Nazım Bey, YOC'un Genel Sekreteri ve kurucusu ünvanıyla ön plana çıkmıştır. Nazım Bey, Erzurum Kongresi yapılırken, Amasya'dan Mustafa Kemal'e telgraf çekmiş, Bolşeviklerle ortak hareket etmesi yönünde telkinlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal, Nazım Bey'in telkinlerini dikkate almış ve onu Sivas Kongresi'ne davet etmiştir. Nazım Bey de, davete icabet ederek, ileride yakın dost olacağı Mehmet Şükrü Bey ile ilk kez Sivas Kongresi'nde karşılaşmıştır. Birinci TBMM seçimlerinde Tokat milletvekili seçilen Nazım Bey, kurulan ilk hükümette İçişleri Bakanı Cami Bey'in müsteşarı olarak görev yapmıştır. Bu görevi bir ay sürdüren Nazım Bey, YOC'un kuruluşunda da genel sekreter olarak bulunmuştur (Akal, 2013, s. 515-517). Mustafa Kemal, Nazım Bey'i Sivas Kongresi'ne bizzat kendisi davet etse de, Nutuk'ta; Nazım Bey'in gerek Sivas Kongresi sırasında, gerekse kendisine yazdığı mektuplarda, gereksiz, saçma beyanlarda bulunan bir kişi olduğunu, milletvekili olduktan

sonra farklı düşüncelere kapıldığını ve farklı siyasi eylemler gerçekleştirdiğini söylemiştir (Atatürk, 2015, s. 380). Ancak, Mustafa Kemal'in Nazım Bey hakkındaki iddiaları doğru değildir. Nazım Bey'in yaptığı eylemler, sarf ettiği sözler; asılsız, tutarsız ve anlamsız olsaydı, Nazım Bey milletvekili seçilemezdi. Mustafa Kemal, iddialarının aksine Nazım Bey ile birlikte çalışmıştır. Bunun en büyük kanıtı Mustafa Kemal'in Temmuz 1920'de İsmet Paşa'ya çektiği ve Nazım Bey'e yardımcı olunması gerektiğini belirten telgraftır (Akal, 2013, s. 518). Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya çektiği telgrafın içeriğini, daha sonra Nazım Bey'e de bildirmiştir.

Nazım Bey, Bolşeviklerle ilişkilerin canlı tutulması gerektiğini söyleyen İTP'lilerle ortak hareket ederek YOC'u kurmuş ve şark politikasından yana tavır sergilemiştir. Ancak, Şerif Manatov'la tanıştığı 1920 Yılı Haziran ayından sonra, siyasi görüşü tamamen değişmiş; 1919-1922 Yılları arasında Bolşeviklerle iş birliği yapılması gerektiğini belirtmiştir. 1920 Yılı Eylül ayına kadar Mustafa Kemal ile arası iyi olmuştur. Ancak, Nazım Bey'in İçişleri Bakanlığı'na aday olması ve Refet Bey (Bele) karşısında zafer kazanması, Mustafa Kemal'in Nazım Bey'e misilleme yapmasına ve YOC'u kapatmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal ve HZ tarafından hedef gösterilen Nazım Bey, bunun üzerine THİF'e katılmıştır. TBMM Hükümeti'nin Ocak 1921'den itibaren komünistlere karşı başlattığı tutuklama furyası, ülkede komünizmi bitirmenin yanında, Nazım Bey'i İçişleri Bakanlığı'ndan sonra, milletvekilliğinden de uzaklaştırmaya yönelik bir girişimdir (Akal, 2013, s. 518-519).

Mustafa Kemal, 1921 Yılı Mart ayında meclis kürsüsünden, Nazım Bey'in emperyalist devletlere hizmet eden bir ajan olduğunu iddia etmiş ve iddialarını Nutuk'ta kayıt altına almıştır. Mustafa Kemal, Nazım Bey'in, İçişleri Bakanı olarak inisiyatif alamadığını, iş birliği yaptığı kişi ve kurumların yönlendirmesiyle hareket ettiğini, kendisinin buna izin vermediğini ve Nazım Bey'i bakanlıktan azlettiğini anlatmıştır (Atatürk, 2015, s. 380). Mustafa Kemal, Nazım Bey'i istifa ettirerek HZ'nin, kendisine karşı siyasi bir tehdit olmasını önlemiştir. Nazım Bey'in yargılanmasında etkili olan nedenlerle, onu İçişleri Bakanlığı'ndan istifa ettiren nedenler aynıdır. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin Nazım Bey hakkında karar vermesinde Mustafa Kemal ile Yunus Nadi'nin ifadeleri belirleyici olmuştur (Yalçın, 1995, s. 416). Yeni Türk (Türkiye) devletinde milletvekilliği dokunulmazlığı kaldırılarak yargılanan ve yargılama sonrası ceza alan ilk milletvekili olan Nazım Bey, 3 Temmuz 1935'te (TBMM kayıtlarına göre 4 Temmuz 1935) 68 Yaşında İstanbul'da ölmüştür.

Nazım Bey, Birinci TBMM'de Tokat milletvekili olarak görev yapmış, Dahiliye Vekaleti Müsteşarlığı'na seçildikten sonra, bir ay da bu görevi ifa etmiştir. 1920 Yılında kurulan YOC'un kurucuları arasında yer alan Nazım Bey, YOC'a üye 14 milletvekili ile Birinci TBMM'de HZ grubunu kurmuştur. Mustafa Kemal'in adayı Refet Paşa'ya (Bele) karşı İçişleri Bakanı adayı olmuş, yapılan seçimin ikinci turunda, 65'e karşı 98 oy ile İçişleri Bakanı seçilmiştir. Ancak, Mustafa Kemal, üst üste üçüncü defa komünist eğilimli bir kişinin, Nazım Bey'in, İçişleri Bakanı olmasını hazmedememiş ve Bakan olduktan sonra Nazım Bey'i odasına kabul etmemiştir. Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'nın, Nazım Bey'i ölümle tehdit etmesi

üzerine Çerkez Ethem, Nazım Bey'in istifa etmesini sağlamıştır. İçişleri Bakanlığı görevi toplam iki gün süren Nazım Bey, görevinden ayrıldıktan sonra TKP ve THİF içerisinde etkin rol almıştır. 1920 Yılı sonlarında Çerkez Ethem Ayaklanmasıyla birlikte, tutuklamalar başlamıştır. Tutuklamalar, Çerkez Ethem ile birlikte THİF üyelerine de sıçramıştır. Tutuklamalar üzerine, partilerinin ve parti üyelerinin daha az zarar görmesini isteyen Nazım Bey ile Mehmet Şükrü Bey, THİF'i kapatmış; ancak, kendileri yargılanmaktan kurtulamamıştır. Nazım Bey'in dokunulmazlığı TBMM tarafından kaldırılmış ve 12 Mayıs 1921'de Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanmaya başlamıştır. Nazım Bey, TKF üyeliği doğrultusunda hükümeti yıkmaya çalıştığı gerekçesiyle on beş yıl kürek cezasına mahkûm edilmiştir (wikipedia, t. y.).

Mustafa Kemal, İngilizlerin ve Rusların işbirlikçisi olarak nitelediği Nazım Bey ile ilgili, TBMM Gizli Oturumunda net bir açıklama yapmak yerine, on beş kişilik bir komisyon kurdurmuş ve onlara açıklamalarda bulunacağını bildirmiştir (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 406-407). Nazım Bey, 21 Mart 1921 tarihinde kendisini savunmuştur (Akal'a göre 27 Mart 1921). Hakkındaki iddiaların görüşüldüğü ilk meclis oturumuna, hastalığı nedeniyle katılmadığını, Mustafa Kemal'in kendisini İngiliz casusluğu ile suçlamasının ve diğer iddiaların asılsız olduğunu, aslında "Şark Siyaseti"ni benimsediğini söylemiştir. İngiliz casusu olmadığına Tokat milletvekillerinin şahit olduğunu, casus olsaydı Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini milletvekili yapmayacağını, ayrıca; Bolşeviklik ile ilgili çalışmaları Mustafa Kemal'in bilgisi dahilinde yaptığını ve bu duruma Vakkas Ferit'in şahit olduğunu belirtmiştir.

NÂZİM BEY— Bendenizin burada bulunmadığım bir Cuma günü, hasta olduğum bir gün bir celse hafiye akdolunuyor. Orada aleyhimde bazı ittihamat dermeyan edilmiş, bir karar istihsal etmek isteyenler bu arzudan iki evvel bazı fırkacılık ihtirasatı maalesef buraya da girerek, aleyhimde birçok propagandalar yaparak, bilhassa hoca efendiler üzerinde mühim tesirat yapıldı ve bu tesirat ile benim idamıma karar istihsal olunmak isteniliyor.

Şimdi söyleyeceğim efendim, şube başka hiç kimsenin ifadesine müracaat etmemiş, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini dinlemiş, Mustafa Kemal Paşa da bizi İngiliz muhibbi olarak söylemiş. Bendeniz şubede söyledim, mütarekede Samsun'da idim. Ailem orada idi. Oğlum Almanya'da idi. Almanya'da olanların hayat ve memarı meçhul idi. Orada işsizdim. Mustafa Kemâl Paşa Edirne'den gelmiş, Anadolu'ya geçmiş. Paşa Edirne'den gelmiş, Samsun'a geçmiş. Bendenizin de oğlum Almanya'dan gelmişti. Samsun'a beraber geldik.

NÂZİM BEY (Devamla)—Tokad'da İngiliz propagandası yaptı dediniz. Tokad mebusları şahiddir. İngilizler bu milleti mahvedecektir. Ey ahali gözünüzü açınız dedim. Beyanname yazdım. Bayburt'a, Erzurum'a gönderdim. Bu fikirde bulunur bir aday olsa idim bu beyannameyi yazmazdım. İkiyüzlülüğü katiyen kabul etmem. Mandaterliği sordular. Dedim ki; İngiliz mandaterimi bu memleketi esareti iktisadiye altına almaktır. Amerika da öyle. Bunun ikisi de caiz değildir dedim, söylediğim söz budur. İngiliz Muhibleri Cemiyetinde bir Said Molla vardır ki bütün âlemin nefretini kazanmış bir adamdır. Benim katiyen münasebetim yoktur. Fahrettin Hayri de orada idi. Tedkikat için mi, niçin gelmiş bilmiyorum.

NÂZİM BEY (Devamla) —Ben bildiğimi söylüyorum, yalan değildir. Şimdi azizim, Yeşilordu, hepsi mebus olmak üzere 14 kişiden ibarettir, bir merkezi umumîye maliktir, ben de oraya dahilim.

NÂZİM BEY (Devamla) —Hakkı Behiç Bey; Muhittin Baha Bey; bendeniz. Sırrı Bey, Yunus Nadi Bey, Eyüp Sabri Bey, İbrahim Süreyya Bey, Reşit Bey. Şeyh Servet Efendi, Hacı Şükrü Bey. İzmit Mebusu Hamdi Bey bir aralık devam etti. Şimdi bu meselede hükümetin malumatı olmadığına hanginiz kanaat getirirsiniz? Vicdanınıza müracaat ederim. Bu on dört kişi bir araya gelir, bir meselei siyasiye takip ederler ve beni de çağırırlarsa, siz benim yerimde olsanız ne dersiniz? Şimdi bunlar talimatı yaptılar, beraber yaptık. Paşa'nın bundan malûmatı olmadığından Vallah malûmatım yoktur. Nizamnamei dahilî yapıldı. Paşa'nın malûmatı var mı, yok mu bilmem, bunu katiyen bilmiyorum. Paşa'nın malûmatı olmadığı nasıl mümkündür ki ikisi Hükümette bulunan zevatı muhtereme bu işin içindedir. Sonra Paşa'nın terki faaliyet et demesi Paşa'nın faaliyete vakıf olduğuna delildir.Şimdi bunlar gösteriyor ki; şimdi burada Yeşilordu teşkilâtı olsun da, İhtilâl Hükümeti Reisi olan Paşa'nın malûmatı olmasın? (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 24-29).

1 Şubat 1921 tarihli TBMM kapalı oturumuna sağlık sorunları nedeniyle katılamayan Nazım Bey, savunmasını 27 Mart 1921'de yapmıştır (TBMM GCZ'ye göre 21 Mart 1921). Akal'a göre Nazım Bey, esas olarak THİF nedeniyle suçlanmıştır. Nazım Bey'in gerek THİF, gerekse diğer konulardaki savunmalarıyla ilgili meclis tutanakları yetersizdir veya yok edilmiştir. Nazım Bey'in savunmasının ardından Üçüncü Şube üyesi Sinop milletvekili Şevket Bey, Nazım Bey ve arkadaşları hakkındaki iddialarını söylemiştir. Şevket Bey, iddialarında Nazım Bey'in dokunulmazlığının kaldırılması talebinde bulunmuş ve talebi hemen kabul edilmiştir (Akal, 2013, s. 469-470).

27 Mart 1921'de TBMM'deki üç komünist milletvekili; Nazım Bey, Mehmet Şükrü Bey ve Şeyh Servet Efendi'nin dokunulmazlıkları kaldırılmıştır. Dokunulmazlığının kaldırılması üzerine Nazım Bey, 12 Nisan 1921'de tutuklanmıştır. Akal'a göre tutukluluk sonrası, gerek TBMM'de, gerekse Anadolu'nun herhangi bir yerinde komünizme izin verilmeyeceği anlaşılmıştır. 11 Ocak 1921'de Baytar Salih, 27 Ocak 1921'de Matbuat Müdürlüğü memurlarından Zinetullah Nuşirevan tutuklanmıştır. Bundan sonra sıra THİF milletvekillerine gelmiştir. THİF milletvekilleri de sorgulanmış; ancak, yalnızca Nazım Bey tutuklanmıştır. Diğer milletvekilleri Şeyh Servet ve Mehmet Şükrü'nün tutuklanmasına gerek duyulmamıştır (Akal, 2013, s. 481-482).

Nazım Bey 12 Nisan 1921'de Ankara İstiklal Mahkemesince tutuklanmış, 9 Mayıs 1921'de Baytar Salih ve Zinetullah Nuşirevan ²(*) (Akal, 2013, s. 20) ile beraber 15 Yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Fakat Nazım Bey, cezasının dört buçuk ayını Kayseri Cezaevi'nde çektikten sonra, 29 Eylül 1921'de çıkarılan "Özel Af Kanunu" ile serbest bırakılmıştır (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 98). Akbulut ve Tunçay gibi Akal'a göre de Nazım Bey, hiçbir güce boyun

² (*) Akal'a göre Nevşirvanov ve Nuşirevan aynı kişidir. Ancak, ismin doğru kullanımı Zinetullah Nuşirevan'dır.

eğmemiş, kimseye taviz vermemiş, bildiği yoldan şaşmamış, yürekli bir insandır. 27 Mart 1921'de dokunulmazlığı kaldırılan Nazım Bey, 12 Nisan 1921'de tutuklanmış ve 10 Mayıs 1921'de 15 yıl kürek cezası alarak hüküm giymiştir. Ancak, kısa bir süre sonra TBMM tarafından "Af Yasası" ile serbest kalmıştır (Akal, 2013, s. 519-520).

Komünizme ve komünistlere yönelik örgütlü bir saldırı olmasına rağmen, RFSSC saldırılara herhangi bir tepki göstermemiş, olayları seyretmekle yetinmiştir. Akal'a göre, RFSSC, 19 Şubat 1921'de Ankara Büyükelçisi olarak Midivani'yi atamıştır. Ancak, Midivani, Türk Hükümeti'nin, komünizm hakkındaki görüşlerini ve komünizme bakış açısını değiştirememiştir (Akal, 2013, s. 482). Midivani, Türkiye'ye yaklaşık iki yüz kişilik ekibiyle gelen, gösterişe, şatafata meraklı bir büyükelçidir. Ankara'yı at sırtında dolaşarak asıl işlerini aksatmış ve bu haliyle TBMM'yi etkilemeye çalışmış hadsiz bir kişidir (Arıkoğlu, 1961, s. 205-206).

Nazım Bey'i yargılayan İstiklal Mahkemesi'nin üç hakimi de YOC üyesidir. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin Nazım Bey'e yönelik çeşitli iddiaları vardır. Bunlar; devleti yıkmak amacıyla kurulan YOC'a üye olmak, YOC'a son verilmesi ile ilgili emirleri dinlememek, RFSSC'den para almak, yasak olmasına rağmen THİF eylemlerine katılmak, Mustafa Suphi ve Çerkez Ethem ile birlikte hareket etmek ve Refet Paşa (Bele)'nin yaverine İngiliz Muhipleri Cemiyeti beyannamesi edinmektir (Akal, 2013, s. 483).

Nazım Bey, THİF davalarında Şeyh Servet ve Mehmet Şükrü gibi geri adım atmamış, dik durmuştur. Hakkındaki suçlamaları kabul etmemiş ve boşa çıkarmıştır. Akal'a göre Nazım Bey, suçlamalara verdiği ince ve alaylı cevaplarla, hükümete yönelik eleştirileri ile de dikkat çekmiştir. Nazım Bey'in, duruşma salonundaki sözlerinden ötürü herkes ona hayran olmuştur. Nazım Bey, YOC ve Komünist Parti'ye yönelik soruşturmaların tarihine dikkat çekmiştir. TBMM Hükümeti, Londra Konferansı öncesi İtilaf Devletleri'ne hoş görünmek için, komünistlere karşı cadı avına girişmiştir. Hükümet, Anadolu topraklarında komünist faaliyet olmadığını göstermek için komünist partileri kapatmış, parti üyelerini gözaltına almış ve bu kapsamda Nazım Bey'i, Nisan 1921'de tutuklamıştır. Nazım Bey'in ardından Ankara İstiklal Mahkemesi, 13 sanığa ceza, 20 sanığa da takipsizlik kararı vermiştir. Nazım Bey ile birlikte, Salih Hacıoğlu, Ziyetullah Nevşirvanov (Nuşirevan) ve Şerif Manatov 15 Yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Şeyh Servet, Mehmet Şükrü ve Vakkas Ferit ise affedilmiştir (Akal, 2013, s. 488-490).

Nazım Bey, Kayseri; Baytar Salih, Kırşehir; Ziyetullah Nevşirvanov, Niğde hapisanesine sevk edilmiştir (Hablemitoğlu, 2006, s. 354-355). THİF davasından aldıkları cezaları çekmek üzere farklı şehirlere gönderilen komünistler, çok zor şartlar altında yaşamışlar ve çok zor günler geçirmişlerdir. Aileleri, savaş ortamında, onları ziyaret edebilmek için günlerce araç bulamamıştır. Hikmet vd.'ye göre, Ziyetullah Nevşirvanov'un eşi Cemile Hanım, eşini görebilmek için Nazım Bey'in ailesiyle birlikte yaptığı uzun bir yolculuktan sonra Kayseri'ye ulaşmış ve orada doğum yapmıştır (Hikmet "vd.", 2006, s. 100-101).

3.2.2. Afyon milletvekili Koçzade Mehmet Şükrü Bey (Koç)

1887 Yılında Afyon'da (Afyonkarahisar), zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Koçzade Mehmet Şükrü Bey veya İkazcı Mehmet Şükrü Bey olarak da bilinen Mehmet Şükrü Bey (Koç), babası gibi iki evlilik gerçekleştirmiş ve bu evliliklerden iki çocuğu olmuştur. Ünsal'a göre Mehmet Şükrü Bey'in, ilk evliliğini yaptığı Gülsüm Hanım'dan kızı Fatma; ikinci evliliğini yaptığı Fatma Hanım'dan ise, oğlu Hacı Abdullah dünyaya gelmiştir (Ünsal, 2011, s. 28).

Mehmet Şükrü Bey, ilköğrenimini Afyon'da, ortaöğrenimini Bursa'da tamamlamıştır. Ünsal'a göre, Bursa'da orta öğrenimini sürdürürken, hocalarının girişimi ile İttihatçı olmuştur. Bursa İdadisi'nde Mehmet Şükrü Bey'in yaşamını etkileyen en önemli kişi, hocası Şükrü Bey'dir. (Hocası) Şükrü Bey, Meclis-i Mebusan'da milletvekilliği ve İttihat ve Terakki Hükümeti'nde Maarif ve Posta Telgraf Nazırı olarak görev yapmış, İzmir suikastine katıldığı için asılmıştır. 1904-1906 Yılları arasında Bursa İdadisi'nde öğrenim gören Mehmet Şükrü Bey, son sınıfa geldiğinde İstanbul Numune-i Terakki İdadisi'ne kaydolmuş ve 1908 Yılında ortaöğrenimini burada tamamlamıştır. Sol görüşlü ve milliyetçi olan Mehmet Şükrü Bey, İslamcı siyasal düşünceden uzak durmayı tercih etmiştir. İdadi'yi tamamladıktan sonra, Konya Hukuk Mektebi'nde yükseköğrenimine başlamış ve buradan İstanbul Hukuk Mektebi'ne dikey geçiş yapmıştır. Birinci TBMM'de, birlikte görev yaptığı milletvekillerinden birçoğuyla ilk kez İstanbul Hukuk Mektebi'nde karşılaşmıştır. Bu milletvekillerinden birisi, İstanbul Hukuk Mektebi'nde hocası olan Celalettin Arif Bey'dir. Celalettin Arif Bey, Osmanlı Mebusan Meclis'inde Meclis Başkanı, Birinci TBMM'de ise Meclis İkinci Başkanı (meclis-i sani) olarak görev yapmıştır. Diğer bir milletvekili, İkinci Grup'un ve muhalefetin en önemli, en çalışkan temsilcilerinden Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'dir. İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitiren Mehmet Şükrü Bey, savcılık stajını tamamladıktan sonra, 12 Kasım 1912'de Kilis Asliye Mahkemesi'ne Savcı Yardımcısı olarak atanmıştır (Ünsal, 2011, s. 29-30; 35-36).

Askerlik görevini yapmak üzere Halep'e Divan-ı Harp Savcısı olarak atanmış; Halep'teki görevi sırasında, ülkenin kaderini değiştirecek sivil ve asker birçok bürokratla tanışmıştır. Ünsal'a göre, bu bürokratlar arasında en önemlileri; 5 Temmuz 1937'de, 7. Ordu Komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal ve Suriye ve Halep'te ordu birliklerini yöneten İsmet Paşa (İnönü)'dür. Mehmet Şükrü Bey, Halep'in işgal edilmesi üzerine Kilis'e geri gönmüş, Afyon'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kuruluşuna katkıda bulunmuştur. UKS'nin örgütlenebilmesi için Ege Bölgesi'nde gazete yayımlamış ve Afyon'daki UKS liderlerinden birisi konumuna yükselmiştir (Ünsal, 2011, s. 38-40). Çok yönlü ve aktif bir insan olan Mehmet Şükrü Bey, milletvekili olmadan önce gazetecilik de yapmıştır. Ünsal'a göre Mehmet Şükrü Bey, gazeteciliğe, "İkaz" gazetesinde başlamıştır. "İkaz"ın, hükümete yönelik yaptığı sert eleştiriler nedeniyle kapatılması üzerine Mehmet Şükrü Bey, "Öğüt" isimli başka bir gazete çıkarmış; fakat, "Öğüt" de kapatılmıştır (Ünsal, 2011, s. 54; 61).

Mehmet Şükrü Bey, Sivas Kongresi'nde bulunmuş ve kongrede divan katipliği yapmıştır. Kongre sonrası bir müddet Sivas'ta kalarak, Mustafa Kemal ile dostluk kurmuştur. Üçüncü'ye göre, Mehmet Şükrü Bey, Sivas Kongresi'nin yerli ve yabancı tüm kamuoyuna duyurulabilmesi amacıyla, İrade-i Milliye gazetesinin çıkarılmasını sağlamıştır. Mehmet Şükrü Bey'in, Sivas Kongresi'nden sonra alacağı kararlarda, Mustafa Kemal'in çok büyük etkisi olmuştur. Mustafa Kemal, 7 Ekim 1919'da Mehmet Şükrü Bey'e bir telgraf çekerek, kendisine UKS için alınması gereken önlemleri anlatmış ve Afyon'da, Sivas Kongresi kararlarını uygulamasını söylemiştir. Mustafa Kemal, daha sonra çektiği telgraflarda, Mehmet Şükrü Bey'den Sivas Kongresi kararlarını bütün Ege Bölgesi'nde uygulamasını ve gelişmelerle ilgili kendisine bilgi vermesini istemiştir. Mehmet Şükrü Bey, bir müddet sonra, TBMM çalışmaları sırasında Mustafa Kemal ile görüş ayrılığı yaşamıştır. Meclis içerisinde yer alan komünist partilerle iletişim halinde olan Mehmet Şükrü Bey, Mustafa Kemal'i eleştirmeye başlamış ve bu muhalif duruşu nedeniyle İkinci TBMM'de yer almamıştır. Milletvekilliği sona erince Afyon'a geri dönmüş, avukatlığa ve gazeteciliğe tekrar başlamıştır. Bu süreçte hükümete olan muhalefetine devam etmiş, özellikle İsmet Paşa'ya (İnönü) olan kinini gün yüzüne çıkarmıştır. Kazım Paşa'ya (Karabekir) ve Ali Fuat Paşa'ya (Cebesoy) övgülerde bulunurken, HF üyelerini eleştirmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulduktan sonra, en önemli savunucularından birisi olmuş ve TCF'nin Afyon'da örgütlenmesine yardım etmiştir. Ancak, TCF ve "İkaz" gazetesi kapatıldıktan sonra siyasetten tasfiye edilen Mehmet Şükrü Bey, 10 Mart 1938'de zatürreye yakalanarak ölmüştür (Üçüncü, 2010, s. 204-208).

Mehmet Şükrü Bey, diğer İkinci Grup üyeleri gibi, Mustafa Kemal'in tek adamlığa doğru gittiğini söylemiştir. Mustafa Kemal'in Başkomutanlık yetkisine ve bu yetkinin gizli oturumda görüşülerek verilmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca, vatanın zengin-fakir herkes için kutsal olduğunu belirterek, yalnızca fakirlerin vatan savunmasına katılmasının adaletsizliğe yol açtığını ve bu durumun, fakirlerin askerlikten kaçmalarına neden olduğunu belirtmiştir (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 107).

Mehmet Şükrü Bey, komünizmi savunmuştur. Ancak, hiçbir ideolojiye körü körüne bağlanmamış, bütün diktatörlükleri eleştirdiği gibi Sovyet Yönetimini ve Lenin'i de eleştirmiştir. Ancak, komünist ideolojiyi savunmasına rağmen, komünizm yerine, liberalizmi benimsemiştir. Aynı zamanda, Batı'dan nefret etmiş ve Batı'ya şüphe ile yaklaşmıştır (Üçüncü, 2010, s. 213). Mehmet Şükrü Bey'e göre; Türkiye'ye yönelik, Ermeni, Rum ve Yunan saldırılarının, İngilizler tarafından organize edildiğini; bu yüzden asıl düşmanın Yunanlılar değil, İngilizler olduğunu söylemiştir (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.3, İ.3, s. 157-158). Mehmet Şükrü Bey, ulusal egemenliğe ve meclisin üstünlüğüne önem vermiş, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılmasına tepki göstermiştir. Bu bağlamda, ulusal egemenliğin temel göstergelerinden olan seçimlere de önem vermiştir. Yalnız, iki dereceli seçim sistemi yerine tek dereceli seçim sistemini benimsemiştir. Çünkü, tek dereceli seçim sisteminde halkın

iradesinin sandığa daha adil yansıtacağını düşünmüştür (TBMM ZC, t. y., D.1, C.28, İ.17, s. 340).

Mehmet Şükrü Bey, TBMM’de başta Adalet, Anayasa ve İrşat komisyonları olmak üzere çeşitli komisyonlarda aktif olarak çalışmıştır. Hüseyin Avni (Ulaş) Bey’den sonra TBMM’de en çok söz alan ikinci milletvekili olmuştur. Meclis’te Ali Fuat Paşa’yı, Mustafa Kemal Paşa’yı ve TBMM Hükümeti’ni eleştirebilecek kadar cesur bir kişidir. Mustafa Kemal Paşa’ya olan ilk muhalefetini 9 Mayıs 1920’de gizli celse sırasındaki “Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine Katılmamış Bulunan Milletvekillerinin Kabul Biçimlerine Dair Kanun Teklifi” görüşmeleri sırasında yapmıştır (Ünsal, 2011, s. 103; 119; 124).

HZ’de ve THİF’te kaydı bulunan, her iki partide de kurucu üye olarak görev yapan Mehmet Şükrü Bey, YOC’a hiç üye olmamıştır. Sahibi olduğu “İkaz” gazetesinin matbaasını, THİF’in yayın organı olan “Emek” gazetesine satmıştır. TBMM Hükümeti ile RFSSC Hükümeti ilişkilerinin zayıfladığı bir dönemde zaafiyet göstermiş ve tutuklanmamak için, sosyalist fikirlerinden vazgeçtiğini belirtmiştir. Mehmet Şükrü Bey, Mustafa Kemal’e çok yakın olduğu için, Mustafa Kemal’in istihbarat görevlisi olarak düşünülmüştür (Akal, 2013, s. 486). Mustafa Kemal, Mehmet Şükrü’nün devrimci olduğunu belirtmiş; ancak onu, ilkesiz, omurgasız ve tutarsız bir kişi olarak nitelendirmiştir (Perinçek, 2014, s. 271-272).

Mehmet Şükrü Bey, yargılandığı THİF davasından beraat etmiştir. Mart 1922 sonrası THİF’in yeniden aktif hale gelmesiyle birlikte, partiye tekrar katılmış; fakat, ajan olduğu gerekçesiyle partiden uzaklaştırılmıştır (Akal, 2013, s. 487). Golman, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi’ne gönderdiği 28 Mayıs 1922 tarihli mektupta, Mehmet Şükrü Bey’in ajan olduğunun kesin olarak anlaşıldığını, kendisini partiden uzaklaştırmak için talepte bulunduğunu, ancak TKP Merkez Komitesi’nin bu talebi onaylamadığını belirtmiştir (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 205; 207).

Mehmet Şükrü Bey, sosyal sorunlarla da ilgilenmiştir. Köylülerin temel sorunlarını; eğitim, sağlık ve ekonomi olarak üç başlıkta inceleyen Mehmet Şükrü Bey, toplumun eğitimine, öğretmenlerin sorunlarına ve okulların fiziksel şartlarına dikkat çekmiştir. İtilaf Devletleri’nin azınlık sorunlarını kullanarak, Türkiye’ye zarar vermesine, liyakatsiz personel alımına, çocuk yaşta işçi çalıştırılmasına, kumar ve fuhuş gibi toplum yararını bozan ilişki ve olaylara karşı çıkmıştır. İtilaf Devletleri’nin azınlık meselesini kullanarak Türkiye’ye zarar vermesini kabul etmemiştir. Mehmet Şükrü Bey’in düşünce yapısı, komünizm temelinde şekillense de, ekonomik olarak yaptığı yorumlarda çelişkiye düşerek liberalizme yönelmiştir. Mehmet Şükrü Bey, işçi ve köylünün toplumsal sorunlarına eğildiği gibi ekonomik sorunlarına da eğilmiştir. Üçüncü’ye göre, işçi ve köylünün emeğini komünist bakış açısıyla savunan Mehmet Şükrü Bey, tüm toplumun ekonomik yaşama müdahil olmasını istemekle liberalizme yaklaşmıştır. Yoksulluk onun için en önemli sorundur ve hemen ortadan kaldırılmalıdır. Vergide adalet olmadığını düşünen Mehmet Şükrü Bey, dar gelirli insanlara yüksek vergi yüklendiğini ve bu adaletsizliğin giderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mehmet

Şükrü Bey'e göre çok önemli olan köylüler, devletin temelini oluşturmaktadır. Çünkü köylüler, üretimde bulunmaktadır, vergi vermektedir ve gerektiğinde cepheye asker göndermektedir. Mehmet Şükrü Bey'e göre Türkiye'nin ekonomik potansiyelini belirleyen güç tarım ve hayvancılıktır. Savaştan zarar gören tarım ve hayvancılığı eski seviyesine çıkarmak için, üreticiler ve köylüler desteklenmelidir. Memlekette yüksek enflasyon ve hayat pahalılığı vardır. Bunun nedeni ticaretin, birkaç kişinin elinde bulunmasıdır. Mehmet Şükrü Bey'e göre, hükümet zengin-fakir tüm insanları kapsayan adil bir bütçe hazırlayamamıştır (Üçüncü, 2010, s. 214-217). Mal dağıtımında kartelleşme vardır, her el değişiminde malın fiyatı artmaktadır ve ticarete oligopolcü piyasa yapısı hakimdir. Mehmet Şükrü Bey'e göre, bu adaletsiz piyasa koşullarının değiştirilmesi gerekmektedir. Çünkü ekonomi, UKS'nin kazanılmasında ve tam bağımsızlığın sağlanmasında katkısı olan belirleyici unsurlardandır.

Aslen bir hukukçu olan Mehmet Şükrü Bey, kendi uzmanlık alanı ile ilgili öneri ve şikayetlerde de bulunmuştur. Üçüncü'ye göre Mehmet Şükrü Bey, Türkiye'de kanunlara uyulmadığını ve ülkede güvenliğin yeterince sağlanmadığını belirtmiştir. Mehmet Şükrü Bey'e göre toplumsal barış için kanunlara uyulması şarttır, vatana ihanet suçu hiçbir koşulda affedilemez. Türkiye'de güvenliğin sağlanması için iki başlı olan jandarma ve emniyet güçlerinin tek çatı altında birleştirilmesi gerekir. Mehmet Şükrü Bey, ülkedeki ulaşım, haberleşme ve imarla ilgili sorunlara da değinmiştir. Mehmet Şükrü Bey'e göre, ülkenin ulaşım ağı çok yetersizdir; karayolları ve demir yolları geliştirilmelidir. Mehmet Şükrü Bey, posta ve telgraf memurlarının UKS sürecinde çok önemli görevler yaptıklarını, kendilerine sosyal ve ekonomik haklarının verilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, savaşta yıkılan ve harabeye dönen evlerin onarılması veya yeniden yapılması gerektiğini belirtmiştir (Üçüncü, 2010, s. 217-219).

Birinci TBMM'nin en aktif milletvekillerinden olan Mehmet Şükrü Bey, düşündüğü her konuyu meclis kürsüsünden aktarmış ve sorunlara çözüm önerisi sunmuştur. Gazeteci kimliği ile, örgütlenme ve propaganda çalışmaları bağlamında UKS'nin kazanılmasına; çok önemli katkılar sunmuştur. Mustafa Kemal ile görüş ayrılığına düştükten sonra, İkinci Grup'a katılmış, komünizmi savunduğu için yargılanmış, daha sonra liberalizme yönelmiştir. Birinci TBMM'de, milletvekili olarak Birinci Grup'ta başladığı siyasi yolculuğunu; önce İkinci Grup'ta, sonra sosyalistler arasında sürdürmüştür. Daha sonra TCF'ye katılan Mehmet Şükrü Bey, TCF'nin Afyon'da örgütlenmesini sağlamıştır. Ancak, 17 Kasım 1924'te kurulan TCF'nin; yaklaşık üç ay sonra, 13 Şubat 1925'te yaşanan Şeyh Sait Ayaklanması ile ilintilenmesi üzerine, TCF'den istifa ederek siyasetten tamamen uzaklaşmış ve ömrünün sonuna kadar avukatlık yapmıştır.

3.2.3. Bursa milletvekili Şeyh Abdullah Servet Efendi (Akdağ)

Şeyh Servet Efendi'nin babası Ahmet Efendi, Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya göç ederek Tosya'ya yerleşmiştir. Akal'a göre, Şeyh Servet Efendi, Çerkez bir ailenin çocuğu olarak, 1880 (1296) Yılında Kastamonu ilinin, Tosya ilçesinde doğmuştur. Aslen, Reyhanlı nüfusuna kayıtlı olan Şeyh Servet, Nakşibendi Şeyhi'dir. Medrese eğitimi almamasına rağmen vaizlik ve müderrislik yapmıştır (Akal, 2013, s. 74).

İlkokulu Tosya İbtidai Mektebi'nde, Ortaokulu Tosya Rüşdiye'sinde, liseyi Kastamonu İdadi'sinde okumuştur. İdadi'den sonra İstanbul'da Aksaray Dar-üt-tedris Medrese'sinde eğitim almıştır. Medrese eğitimi sırasında Nakşibendi tarikatına girerek dergaha şeyh olmuştur. Bursa Medresesi müderrislerinden Hacı Mustafa Efendi'den müderrislik onayı almıştır. Eğitim hayatı sona erince 14 Kasım 1899 tarihinde Bursa ili Mektupçuluk kalemünde mümeyyiz olarak devlet memuru olarak çalışmaya başlamıştır. 1 Aralık 1913'te vaiz olmuş ve Bursa'da çalışmaya başlamıştır. UKS'de vaaz vererek vatandaşları bilgilendirmiştir. Ancak, Kuva-yi Milliye'yi destekleyici vaazlar verdiği için 30 Haziran 1919'da vaizlikten alınmıştır (Eski Eserler, t.y.).

Şeyh Servet, 23 Nisan 1920'de açılan Birinci TBMM'ye Bursa milletvekili olarak seçilmiş, meclis kürsüsünde; açık oturumda on üç, kapalı oturumda üç olmak üzere toplam on altı kez konuşma yapmıştır. Soyadı Kanunu kapsamında "Akdağ" soyadını alan Şeyh Servet, TBMM'nin; İrşat, şer'iyye, tapu kadastro, milli eğitim ve tasarı komisyonlarında çalışmıştır. TBMM'nin beşinci toplantısının ikinci oturumunda Servet Efendi'nin önerileri okunmuştur. Ulusal Mücadelede büyük hizmetleri bulunan İrşad Heyetleri, Servet Efendi'nin önerileri ile kurulmuştur. Yaşadığı döneme göre, çok farklı bir insan profili çizen Şeyh Servet Efendi, Anadolu'da İslamiyet'i ve komünizmi tek çizgide buluşturma amacındaki YOC'u kuranlar arasındadır. İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve ceza almıştır. Bu bağlamda, TBMM Hükümeti, Şeyh Servet Efendi'yi rahat bırakmamış ve sürekli takipte bulundurmıştır. Şeyh Servet Efendi, Kastamonu'daki camilerde vaaz vermek istemiş; fakat, Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda, ilin valisi tarafından engellenmiştir. Şeyh Servet Efendi, oldukça renkli kişiliğe sahip, çok yönlü bir insandır. Türk Sanat Müziği sanatçısı ve Mustafa Kemal'in severek dinlediği "Safiye Ayla"yı evlat edinmiş, onun eğitimini üstlenmiştir. 1880 Yılında doğan Şeyh Servet Efendi; hem şeyh olarak irşad faaliyetlerinde, hem YOC konusunda, hem de Türkiye Cumhuriyeti adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Afacan, 2021). Aralov; anılarında, Şeyh Servet Efendi'nin kendisini komünist olarak tanımladığını, Türkiye'de güçlü bir komünist parti kurulmasını söylediğini; hatta, Marks'ın resmini görünce "Büyük dünya lideri Marks'ı selamlıyorum", "Ona derin saygılarımı sunarım." diyerek başını saygıyla öne eğdiğini anlatmıştır (Aralov, 2007, s. 168).

Diyarbakır İstiklal Mahkemesi'nde görev alan Şeyh Servet Efendi'nin mahkemedeki görevi, 22 Ocak 1921'de sona ermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Servet Efendi'nin YOC'un kurucuları arasında olmasını istemiştir. Cemiyet, Çerkez Ethem ile ilişkiye geçince, YOC kapatılmıştır. Ancak, kapatılma kararına rağmen Servet Efendi; Nazım Bey ve Mehmet Şükrü Bey gibi

milletvekilleriyle YOC'u sürdürmeye çalışmışlardır. YOC'un yasa dışı faaliyetlerinin İstiklal Mahkemesi'ne iletilmesi ile Nazım Bey, Mehmet Şükrü Bey ve Şeyh Servet Efendi'nin yasama dokunulmazlıkları kaldırılmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde Şeyh Servet Efendi suçsuz bulunmuştur. Mecliste bulunduğu sürede, meclis kürsüsünden ikisi gizli oturumda olmak üzere toplam on dört konuşma yapmıştır. 1927-1937 Yılları arasında, eşi Emine Hanım ve kızı Necati Uçal'ın yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre Şeyh Servet Efendi, Mustafa Kemal'in özel emri ile Mısır, Yemen, Suudi Arabistan, Hindistan ve Pakistan'da iyi niyet elçisi olarak Türkiye'yi tanıtmıştır. 1937'de Hatay'ın bağımsızlığı ve Türkiye'ye katılımı ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Çalışmalar olumlu sonuç verince, Hatay 1939'da Türkiye'ye katılmış ve Şeyh Servet Efendi, 18 Ekim 1939'de Hatay'a müftü olarak atanmıştır. 12 Haziran 1942'de emekli olan Şeyh Servet Efendi, hayatının geri kalanını; Ankara, İstanbul ve İzmir'de geçirmiştir. Üç çocuğu olan Şeyh Servet Efendi, UKS'deki hizmetlerinden ötürü, yeşil şeritli istiklal madalyası almıştır. 10 Haziran 1962'de hayata gözlerini yuman Şeyh Servet Efendi'nin eserleri; Asrı Saadetten Bir Yaprak (1920) ve Hayatın Hayatı-Dinin Ruhu (1948)'dur (Eski Eserler, t. y.).

Akal'a göre, Şeyh Servet Efendi, Türkçe gibi; Arapça, Farsça ve Dağıstan bölgesi Avar dilini de bilmekte olup; YOC'un aktif üyelerinden birisidir. TBMM'de tartışılan ve 1920 Yılında ülke kamuoyunu etkileyen "Asrı Saadetten Bir Yaprak" isimli risale yayımlamıştır. Risalede, bugün komünizmin savunduğu tezlerin, İslamiyet tarafından asırlar öncesi insanların hizmetine sunulduğu anlatılmıştır. 8 Temmuz 1920'deki Meclis konuşmasında İslamiyet'in iki evresinin azimet ve ruhsat olduğunu, komünizmin de İslamiyet ile benzerliklerinin bulunduğunu anlatmıştır. Hz. Peygamberin mallarını fakirlere dağıtmasının azimet olduğunu, İslamiyet'teki bu uygulamanın benzerinin komünizmde de bulunduğunu söylemiştir. Ancak, TBMM'nin RFSSC ile iş birliği sürecinde olduğu 8 Temmuz 1920'de, Servet Efendi'nin konuşmasını alkışlayan milletvekilleri, TBMM'nin Batı ile yakınlaşmasının ardından, Servet Efendi'yi eleştirmeye başlamışlardır (Akal, 2013, s. 74-76).

Akal'a göre Şeyh Servet Efendi, Resmi TKF'ye katılmamış; Nazım Bey ile birlikte THİF'in kuruluşuna, THİF'e isim verilmesine ve THİF parti programının hazırlanmasına yardım etmiştir. Şeyh Servet, 1920 Yılı Eylül ve Ekim aylarında kurulan İstiklal Mahkemeleri'ne Diyarbakır İstiklal Mahkemesi üyesi olarak görevlendirilmiştir. Şeyh Servet, görev yerine giderken gidiş güzargahı üzerindeki şehirlerin camilerinde Kur'an eşliğinde komünizm ile ilgili konuşmalar yapmıştır. Ancak, bazı çevreler Şeyh Servet'in yaptığı konuşmaları, komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle Ankara'ya şikayet etmiştir. Şikayetler üzerine Şeyh Servet'in gittiği yerler gözetim altında tutulmuş, konuşmaları takip edilmiş; ilgili bakanlıklara ve kurumlara bilgi verilmiştir (Akal, 2013, s. 379).

Akbulut ve Tunçay'a göre Sivas Valisi; Ankara'ya, Şeyh Servet'in komünizm ile ilgili sözlerinin, halkta sempati uyandırdığını belirten bir faks göndermiştir. 17 Ocak 1921'de gönderilen faksta, Şeyh Servet'in Sivas'ta, Ruşen Zeki ile birlikte komünizm propagandası yaptığı

belirtilerek, görevlerinden (ve milletvekilliğinden) azilleri istenmiştir (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 158).

Şeyh Servet'in komünizm propagandası yaptığı iddialarını araştırmak üzere 22 Ocak 1921'de TBMM'de gizli oturum düzenlenmiştir. Aylar öncesinde övgüler dizilen komünizm ve taktir edilen Şeyh Servet Efendi, meclis huzurunda yargılanmış, yaftalanmıştır. Mecliste, sola ve sosyalizme karşı olan muhafazakâr milletvekilleri, komünizm ve Bolşevizm taraftarlarını İslam karşıtlığıyla suçlamışlardır (Akal, 2013, s. 381-382). TBMM Gizli Oturumu sonrası, Şeyh Servet Efendi, Diyarbakır İstiklal Mahkemesi üyeliğinden azledilmiştir (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 400). Komünistlere yönelik tutuklama girişimi sonrası, 11 Ocak 1921'de Baytar Salih, 27 Ocak'ta Zinetullah Nuşirevan tutuklandıktan sonra, sıra THİF üyelerine gelmiştir. THİF milletvekillerinden yalnızca Nazım Bey tutuklanarak cezaevine gönderilmiş, Mehmet Şükrü Bey ve Şeyh Servet Efendi serbest bırakılmıştır (Akal, 2013, s. 482).

Vakkas Ferit, THİF yargılamaları sırasında verdiği ifadesinde, YOC toplantılarını Şeyh Servet'in evinde yaptıklarını söylemiştir. Şeyh Servet ise, bu iddiaları kabul etmemiş ve toplantılara katılmadığını belirtmiştir. Ayrıca Şeyh Servet, THİF toplantılarına Basri Bey gibi muhafazakâr bir milletvekili ile giderek, komünist olmadığını göstermeye çalışmıştır. Şeyh Servet, yargı kararı sonrası ceza almamış ve milletvekilliğini sürdürmüştür (Tevetoğlu, 1967 s. 171-173).

3.2.4. Denizli (ve Kırşehir) milletvekili Hakkı Behiç Bey (Bayiç)

Anne tarafından Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın soyundan olan Hakkı Behiç, 1886 Yılında İstanbul'da doğmuştur (TBMM kayıtlarına göre 1882). Babası Hafız Emin Bey ve annesi Servet Vaye Hanım'dır. Ailesinin, üçü erkek biri kız olan dört çocuğunun en büyüğüdür. Annesi Servet Vaye Hanım, verem yüzünden ölünce babası ikinci evliliğini Zeliha Hanım ile Zeliha Hanım'ın da veremden ölmesi üzerine üçüncü evliliğini Fahriye Hanım ile yapmıştır (Baskett ve Baykan, 2015, s. 33).

Hakkı Behiç, İstanbul'da mahalle mektebinde okuduktan sonra Mercan İdadisi'ne gitmiş ve İdadi'den birincilikle mezun olmuştur. İdadi'den mezun olduktan sonra Mülkiye'ye gitmiş ve lisans eğitimini Mülkiye'de tamamlamıştır (Nur, 2022, s. 7). Mülkiye'yi bitirdikten sonra Maliye Bakanlığı Muhasebe Kalem'inde memur olarak görev yapmaya başlayan Hakkı Behiç'in, görev yaptığı kalemdeki arkadaşlarından birisi de Refik Halit Karay'dır (BOA, DH. MKT, 2896/75-1). Behiç, lise öğretmeni Hüseyin Cahit Yalçın'ın yönlendirmesiyle vilayet mektupçusu olarak Adana Valisi Cemal Paşa'nın yanına atanmıştır (BOA, DH. MKT, 2903/15-2).

Uzun bir süre İstanbul'da yaşayan Hakkı Behiç, buradan ayrılarak Bursa'ya yerleşmiş ve Bursa'da Mustafa Kemal ile görüşmeye devam etmiştir. Daha sonra, Mustafa Kemal ile

haberleşmenin tehlikeli olduğunu düşünerek Eskişehir'e yerleşmiştir. Bursa'dan Eskişehir'e gittikten sonra, bir ev kiralamış, kiraladığı evi silah deposu haline getirmiş ve vatanın kurtarılması ile ilgili görüşmeleri burada yapmıştır. Eskişehir'de tutuklanan ve tutukluluğu uzun sürmeyen Hakkı Behiç, UKS taraftarlarınca kaçırılmış ve bir müddet bu şekilde yaşamıştır (Baskett ve Baykan, 2015, s. 38; 70).

Behiç, teyzesi Bezmidil'in kızı ile evlenmiş ve eşinin Tefika olan ismini "Behice" olarak değiştirmiştir. Behice Hanımın ölümünden sonra ikinci evliliğini Mediha Hanım'la yapan Hakkı Behiç'in; ilk evliliğinden üç, ikinci evliliğinden bir olmak üzere toplam dört çocuğu olmuştur (Baskett ve Baykan, 2015, s. 49-51).

Yazıları çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan Behiç, bu yazılarda "Hakkı Behiç" ismini kullanmıştır. Diğer Jön Türkler gibi Hakkı Behiç de, Fransızca bilmektedir. Baskett ve Baykan'a göre, iyi derecede Fransızca bilen; felsefi kitaplara özel ilgisi bulunan, Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal hayranı olan Hakkı Behiç, gençliğinde Jön Türk hareketi içerisinde yer almıştır. Kardeşi Kerime Hanım'a göre kadın haklarıyla ilgilenmiş ve kız çocuklarının eğitimine özel bir önem vermiştir. Çeşitli kentlerde tahrirat memurluğu-müdürlüğü, vali yardımcılığı ve vali vekilliği yapan Hakkı Behiç, en son Akka mutasarrıfı olarak görev yapmıştır. Görevi tamamlandıktan sonra Akka'dan ayrılan Hakkı Behiç, İstanbul'a dönerken trende Mustafa Kemal ile karşılaşmış ve onunla birlikte yolculuk yapmıştır. Mustafa Kemal ile Hakkı Behiç'in arkadaşlıklarının Akka'da veya Manastır'da başladığı düşünülmektedir. Mustafa Kemal ve Hakkı Behiç, İstanbul'da kaldıkları yıllarda birçok gizli toplantıya birlikte katılmışlardır (Baskett ve Baykan, 2015, s. 56-59). UKS'nin en bilge, en aktif üyesi olarak kabul edilmesi gereken Hakkı Behiç, aslen İttihatçıdır. Sivas Kongresi'ne katılarak Temsil Heyeti üyeliğine seçilmiş, Maliye ve İçişleri Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur (Selek, 1987, s. 609)

Hakkı Behiç; Sivas Kongresi'nde Temsil Heyeti üyeleri arasında yer almış; ayrıca, Amasya Görüşmelerine ve 16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında Sivas'ta yapılan Komutanlar Toplantısı'na katılmış ve 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Temsil Heyeti üyeleri arasında bulunmuştur. Ankara'da, Osmanlı Mebusan Meclisi, milletvekili aday belirleme çalışmalarına katılmıştır. Nur'a göre, Denizli delegesi seçilen Hakkı Behiç de çalışmalarda yer almıştır. Ancak, Behiç Meclis-i Mebusan'a katılmak için İstanbul'a gitmemiştir. Meclis-i Mebusan'ın 11 Nisan 1920'de feshedilmesinin ardından, Birinci TBMM'ye Kırşehir milletvekili olarak seçilmiştir. Hakkı Behiç, TBMM'de oluşturulan "Muvakkat İcra Encümeni Riyaseti"nin altı üyesinden birisidir. 25 Nisan-3 Mayıs 1920 tarihleri arasında görev yapan Muvakkat İcra Encümeni Riyaseti'nin görevinin tamamlanmasının ardından, 3 Mayıs'ta İcra Vekilleri Heyeti alı altında on bir üyeden oluşan Bakanlar Kurulu şeklinde bir heyet oluşturulmuştur. Hakkı Behiç, bu heyette de Maliye Bakanı olarak görev yapmıştır. 17 Temmuz'a kadar bu görevde kalan Behiç, 2 Ağustos'a kadar da Birinci TBMM Hükümeti'nin ikinci İçişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür. Ancak, 2 Ağustos 1920'den sonra sağlık sebepleri nedeniyle

bakanlıktan ayrılmıştır. Maliye Bakanlığı döneminde YOC'un Genel Sekreterliği görevini de yapmıştır. Türkiye'nin, Batı yerine Doğu'ya yönelmesi gerektiğini düşünmüş; YOC, bu düşünce çerçevesinde oluşturulmuştur. Mustafa Kemal, RFSSC ile ilişkileri geliştirmek ve RFSSC'den ekonomik yardım sağlayabilmek için resmi TKF'yi kurmuştur. Hakkı Behiç, resmi TKF'nin Genel Sekreteri olmuştur. Resmi TKF'nin kapatılmasının ardından Hakkı Behiç bir daha siyasetle ilgilenmemiş, siyasetten elini çekmiştir (Nur, 2022, s. 1-3).

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nin ardından Sivas Kongresine katılmak için Heyet-i Temsiliye ile birlikte yola çıkmıştır. 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılan Sivas Kongresi'ne, Denizli delegesi olarak Hakkı Behiç de katılmıştır. 1919 Yılında yapılan seçimlerde, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Denizli milletvekili olarak seçilen Hakkı Behiç İstanbul'a gitmemiş ve Mustafa Kemal ile Ankara'da kalmıştır. İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesinin ardından Meclis-i Mebusan, 18 Mart 1920'de son toplantısını yapmış ve güvenlik sağlanıncaya kadar toplantılarına ara vermiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal, 19 Mart 1920'de Temsil Heyeti adına bir bildiri yayımlayarak, Meclis üyelerinin güvenli bir yer olan Ankara'ya gelmelerini ve yeni açılacak Meclis'e katılmalarını bildirmiştir (Atatürk, 2015, s. 322). Hakkı Behiç, 1920 Yılında TBMM için yapılan seçimlerde, Kırşehir milletvekili seçilmiş; ancak, TBMM zabıtlarına göre Denizli milletvekilliğini tercih etmiş ve kendisine Denizli milletvekilliği zaptı verilmiştir (TBMM ZC, t. y., D. 1, C. 1, İ.18, s. 342).

Mustafa Kemal, Birinci TBMM'nin oluşmasının ardından, Bakanlar Kurulu oluşuncaya kadar onun görevlerini yapacak geçici bakanlar kurulu, "Muvakkat İcra Encümeni Riyaseti", oluşturulmasını istemiştir. Akandere'ye göre Kurul, 25 Nisan-3 Mayıs 1920 tarihleri arasında hizmet vermiştir. Altı kişiden oluşan ve TBMM'de ilk Bakanlar Kurulu işlevi gören kurulda Hakkı Behiç de görev almıştır. Muvakkat İcra Encümeni Riyaseti'nden sonra "Birinci İcra Vekilleri Heyeti" oluşmuş ve bu durumun Osmanlı Devleti tarafından haber alınmasıyla Mustafa Kemal ve İcra Vekilleri Heyeti'ne idam cezası verilmiştir. İdam cezası verilen heyet üyeleri arasında Hakkı Behiç de yer almıştır. Hakkı Behiç, altı kişilik Muvakkat İcra Encümeni Riyaseti'nin ardından oluşturulan on beş kişilik Layiha Encümeni'ne de üye olarak seçilmiştir (Akandere, 2008, s. 203-206). Kurulların görevini tamamlamasının ardından İcra Vekilleri Heyeti'ni oluşturmak için TBMM'de yapılan seçimlerde Hakkı Behiç, Maliye Bakanı seçilmiş, 3 Mayıs-17 Temmuz 1920 tarihleri arasında Maliye Bakanlığı görevini yürütmüştür. Cami Bey'in istifa etmesiyle İçişleri Bakanı seçilen Hakkı Behiç, 17 Temmuz-4 Eylül 1920 tarihleri arasında yürüttüğü İçişleri Bakanlığı görevinden, 4 Eylül 1920'de istifa etmiştir.

TBMM içerisindeki gruplar amaçlarına göre ikiye ayrılır. Bu gruplar; ülkeyi, ya Doğu'ya yönelerek, ya da Batı'ya yönelerek kurtarmayı amaçlamaktadır. Batı'ya yönelmek gerektiğini söyleyenler, daha çok meclisi dizayn etmekle uğraşmış, Batı düşüncesini savunmakla birlikte dış politikada Doğu'yu örnek almışlardır. Doğu'ya yönelmek gerektiğini söyleyenler ise, Bolşevik Devrimi'nden etkilenen, komünizm yanlısı kişilerdir. Bu düşünceyi savunan en önemli kişilerden birisi Hakkı Behiç'tir. Adıvar'a göre Hakkı Behiç, İttihat ve Terakki

düşüncesiyle yetişmiştir, maliye alanında donanımlıdır ve cana yakın bir kişidir. Türkçülük düşüncesini benimsemekle birlikte, dinle ilgisi yoktur ve sınıfsız bir toplumu savunur (Adivar, 2007, s. 99). Akbulut ve Tunçay'a göre Halide Edip Adivar, Hakkı Behiç ve arkadaşlarının Batı uygarlığının düşüşte olduğunu gördüklerini, yeni uygarlığın Doğu'dan geleceğine inandıklarını ve bu düşüncenin, onları komünizme yönelttiğini belirtmiştir (Akbulut ve Tunçay, 2007, s. 24).

Mustafa Kemal, komünizmin etkilerini azaltmak için YOC'un kurulmasına izin vermiştir. Çünkü Enver Paşa, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Rusya'ya gitmiş ve YOC'u Türkiye'ye getirmeye çalışmıştır. Oysa Mustafa Kemal, YOC'un gözetim altında tutulmasından yanadır. Mustafa Kemal'e göre YOC, gözetim altında tutulamazsa, kontrol edilemez bir güç haline gelecektir. Bu bağlamda Mustafa Kemal, YOC'un kurulmasına, onu gözetim altında tutmak için izin vermiştir (Tevetoğlu, 2020, s. 197-198). YOC, TBMM'nin açıldığı günlerde, 1920 Mayıs'ında, kurulmuştur. Hablemitoğlu'na göre, YOC'un Genel Sekreteri Tokat milletvekili Nazım Bey iken (Hablemitoğlu, 2006, s. 56) Mustafa Kemal'e göre, Hakkı Behiç'tir (Atatürk, 2015, s. 359).

Türkiye ile özdeşleşen bir komünizm hayal eden Hakkı Behiç'e göre, Türkiye'nin uzun süredir devam eden sorunlarının çözümüne yönelik, sosyal bir devrime ihtiyacı vardır. Bunun için öncelikle, emperyalist saldırıları durdurmak gerekmektedir. Yapılacak devrimin temel unsurları belirlenirken, Türkiye'ye özgü koşullar ayrıntılarıyla irdelenmelidir. Türk Sosyalist Devrimi, elit bir tabaka tarafından değil, halkın büyük çoğunluğunun onayını almış yöneticiler tarafından yapılmalıdır. Ticaret ve alışverişle halkın temsilcileri ilgilenmelidir. Tüketim, halkın gereksinimleri doğrultusunda belirlenmeli ve süreç, halkın temsilcileri tarafından yönetilmelidir. Türkiye'nin konjonktürel şartları, komünizm için ayrı bir devrim yapmayı gerektirmez, reform yapmak yeterlidir. Komünizm, proleterya diktatörlüğü veya bir sınıfın diğer sınıfa karşı egemenliği demek değildir. Komünist toplumda, bireylerin hepsi eşittir. Türkiye, İslam ülkeleri ve az gelişmiş ülkeler dışında kalan ülkelerin vatandaşları için; proleterya diktatörlüğü ağır bir yükür. Bu yüzden proleterya diktatörlüğüne gerek kalmadan devrim yapılmalıdır. Türkiye'de komünizm, devlet idaresi altında bulunan güçlü üretim şirketleri ile ezilen halkın kuracağı tüketim kooperatifleri aracılığıyla uygulanabilir. Küçük üreticileri ve sanayicileri, kapitalist rekabete karşı korumak şarttır. Öncelikle, lüks tüketim mallarının tüketimini yasaklayarak büyüme hamlesine başlanmalıdır. Komünizme geçişi kolaylaştırmak için üretim ve tüketim, emek ve talep ölçüsünde düzenlenmelidir. Halkın üretim tarzı örgütlü bir şekilde yönetilmelidir. Bu yüzden, halkı destekleyecek bir örgüte veya partiye ihtiyaç vardır. Aksi taktirde, halk taklitlere yönelir ve komünizm yerine emperyalizmi benimser. Köylü egemen bir toplum olan Türk toplumunda, işçi ve çalışanların egemenliği demek, köylünün egemenliği demektir. Bu egemenlik; sınıf diktatörlüğü biçiminde bir sınıfa özgü olmayıp, tüm toplumun egemenliği şeklinde anlaşılmalıdır. Türkiye'de işçilerin, köylülerin ve diğer ezilenlerin egemenliği gerçekleşecektir. Devrimin arkasında halk

olmalıdır, halkın çoğunluğuna dayalı bir egemenlik olmalıdır ve devrim, zora dayanmamalıdır. Bir sınıfın egemenliğine dayanan diktatörlük kabul edilemez. Zora dayalı devrimler, bu tür devrim talebinde bulunanları da yok eder. Türkiye’de ihtilal yapmaya kalkmak akıl dışı bir eylemdir. Türkiye; devrimini kendi ihtiyaçları, kendi sosyo-ekonomik ve kültürel şartları doğrultusunda ve kendi devrimcileri aracılığıyla gerçekleştirmelidir. Türk Devrimcileri, “başarıya ulaşmak için her yol geçerlidir” şeklindeki Machiavellici düşünceyi kabul etmemiş; amaca ulaşmayı sağlayan araçların ülke koşullarına göre belirlenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Hakkı Behiç’e göre, TBMM Hükümeti; gelenekçi değil, devrimci ve reformcu bir hükümettir. Hükümet, halkın amacının belirlenmesinin ardından, kendi amacını belirleyecektir. TBMM Hükümeti de, Bolşevik Hükümeti gibi devrim yapmak ve onu sürdürmek için reformlar yapacaktır. İçerideki ve dışarıdaki düşmanlara karşı savaşan TBMM Hükümeti, Bolşeviklerden farklı olarak başta İngilizler ve Fransızlar olmak üzere tüm emperyalist devletlere karşı mücadele etmiştir. TBMM Hükümeti, Türk halkının amaçları belli olmadığı için, henüz bir geçiş hükümetidir. Türk Komünistleri, İtilaf Devletlerine ve emperyalizme karşı verdikleri onurlu mücadele ile her türlü övgüyü hak etmektedir. Türk ve Rus devrimcileri arasındaki temel fark, her iki ülkenin kendine özgü sosyo-ekonomik ve politik şartlarıdır. Türk ordusu, emperyalizme karşı dünya devrimi adına savaş vermektedir. TBMM Hükümeti ve Türk ordusu verdiği mücadele ile başta İngilizler olmak üzere tüm İtilaf Devletleri’nin Türkiye toprakları üzerindeki amaçlarını yok etmiştir. Komünist bir devrimi gerçekleştirebilmek için acele etmemek ve doğru zamanı beklemek gerekmektedir. Çünkü, aceleye kapılmak bir cinayettir ve ortamı emperyalistlere bırakmaktır (Cerrahoğlu, 1975, s. 175-179); (Sadi, 1994, s. 514-518).

Hakkı Behiç, kendisine yönelik eleştiriler nedeniyle siyaseti bıraksa da, Mustafa Kemal’in ısrarlarına dayanamayarak Ankara’ya geri dönmüştür. Fakat, tüm uğraşlara rağmen, siyasete tekrar dönmemiştir. Mustafa Kemal, Hakkı Behiç’in siyasete dönmemesine saygı göstermiş ve kendisine milletvekili maaşı bağlatmıştır. Baskett ve Baykan’a göre Hakkı Behiç, Ankara’ya geri gelse de bir müddet sonra, sağlık sorunlarını bahane etmiş ve bütün ısrarlara rağmen, bir daha siyasete geri dönmemiştir. Yaşamının geri kalanını Ankara’da sürdüren Hakkı Behiç, 14 Ekim 1943’te vefat etmiştir (Baskett ve Baykan, 2015, s. 70).

3.3. İttihatçılar, Enver Paşa ve Sosyalizm

İTC (İTP), Osmanlı Devleti’nin en ileri sanayi kentlerinden birisi olan Selanik’te doğmuş; Bulgar, Sırp, Yahudi ve Ermeni gibi isyancı Balkan topluluklarıyla, İkinci Meşrutiyet’in ilanına kadar iletişim halinde olmuştur. Akal’a göre İTC üyeleri, konjonktürel gelişmelere duyarsız kalamamıştır. Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm gibi düşüncelerden etkilenen İTC, sosyal demokrasi düşüncesini yakından takip etmiş ve İkinci Enternasyonal’in 1917 Yılında gerçekleştirdiği Stockholm Kongresi’ne üye göndermiştir (Akal, 2006, s. 46).

19. Yüzyıl Osmanlı aydın ve bürokratlarının bir kısmı, Karl Marks'ı; eşkiya, terörist, hain olarak nitelendirmiştir. Cerrahoğlu'na göre, bu nitelendirmede, İkinci Meşrutiyet sonrası, İttihatçıları yönlendiren siyasi aktör Mehmet Cavit Bey önemli rol oynamıştır. Mehmet Cavit Bey, Meclis-i Mebusan'da, gazete ve dergilerde sosyalizme muhalifliğiyle tanınan, Maliye Nazırı Cavit Bey'in bizzat kendisidir (Cerrahoğlu, 1975, s. 296).

1. Dünya Savaşı'na, İngiltere'yi yok etmek için Almanya'nın yanında katılan İTP, Osmanlı Devlet yönetiminden uzaklaştıktan sonra, Bolşeviklerle ortak hareket etmeye başlamıştır. Avcıoğlu'na göre İttihatçı Kara Vasıf, Sivas Kongresi sırasında Amerikan mandası fikrini savunurken, 1920'li yıllarda komünizmi savunmaya başlamıştır. Karakol Cemiyeti Merkez Yürütme Kurulu üyelerinden Baha Sait ve ekibi, kendilerini Bolşevik yönetiminin tek temsilcisi olarak görmüşlerdir. Hatta, TBMM Hükümeti'nin Bolşevik Yönetimi ile görüşmesine yalnızca kendilerinin aracılık edebileceğini söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir (Avcıoğlu, 1978, s. 487). Bu bağlamda İttihatçılar; TKP'yi, RFSSC ve TBMM Hükümeti arasında iş birliği sağlamak amacıyla kurmuşlardır. Avcıoğlu'na göre, TKP'nin kurucuları arasında, Dr. Fuad Sabit, Küçük Talat, Enver Paşa'nın dayısı Halil Paşa gibi İTP'liler yer almıştır. TKP, İttihatçı kanadı aracılığıyla Mustafa Kemal'e ultimatom vermiş ve isteklerini yerine getirmesi için telkinlerde bulunmuştur. İTP'liler; TKP Merkez Yönetim Kurulu'nun önerisiyle, Bolşeviklerle ortak hareket etme kararı almışlar, aynı öneriyi Mustafa Kemal'e de iletmışlerdir. Benzer şekilde Baha Sait, 8 Nisan 1920'de Mustafa Kemal'e yazdığı mektupta, Bolşeviklerle kurulacak ittifakta, inisiyatifin kendisinde olduğunu söylemiştir. Ancak, Mustafa Kemal, Baha Sait'in kibirli tavırlarını, ülkenin çıkarları için görmezden gelmiştir. TBMM; TKP'nin, RFSSC ile TBMM Hükümeti arasında kurulacak iş birliğine aracılık etme önerisini kabul etmiştir. TBMM Hükümeti, TKP'den, 27 Nisan 1920'de yardım olarak, beş milyon altın talep etmiştir. Hükümetin maddi sıkıntısı, Mustafa Kemal'in, Kazım Paşa'ya (Karabekir) gönderdiği 3 Mayıs 1920 tarihli şifreli yazısına da yansımıştır. Mustafa Kemal, bu yazıda TBMM Hükümeti'nde para olmadığını, tek çarenin Azerbaycan Hükümeti'nden yardım almak olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal'in yazısı üzerine Kazım Paşa (Karabekir), Bakü'de bulunan İttihatçı TKP'lilerden yardım istemiştir. Fakat, Mustafa Suphi, 27 Mayıs 1920'de TKP'yi revize ederek İTP'lileri, TKP'den uzaklaştırınca, TBMM Hükümeti'nin istediği yardım bulunamamıştır. İTP'lilerin, Bakü'de Bolşevik Parti kurma girişimlerinin Mustafa Suphi tarafından engellenmesi ve İtilaf Devletleri'nin Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İttihatçı devlet adamlarını suçlu bulması üzerine İTP'liler, baskıdan kurtulabilmek için Almanya'ya ve Rusya'ya kaçmışlardır. İtilaf Devletleri'nin tehdidinden kaçan İTP'lilerin bir kısmı, Enver Paşa'nın izinden Moskova'ya giderken, diğer bir kısmı da Türk UKS'sinde Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır. Enver Paşa ve diğer İttihatçı devlet adamlarının Bolşeviklerle ilk iletişimi, Berlin'de Bolşevik lider Radek aracılığıyla olmuştur. Enver Paşa ile Radek arasındaki görüşmede; Müslümanların kurtarılması ve Avrupa emperyalizminin bertaraf edilmesi için Bolşeviklerle iş birliği yapılması, emperyalizmden kurtulan ülkelerin dini inançlarına saygı gösterilmesi koşuluyla onlara sosyalizmi benimsetme ve İslamiyet'in bağımsızlığını

gerçekleştirmek için her türlü müdahaleyi meşru görme konularında anlaşmaya varılmıştır (Avcıoğlu, 1978, s. 487-490).

“İttihatçı Sosyalist Enver Paşa ve Rusya Macerası” konusunda da belirtildiği gibi, İTP ile Bolşeviklerin Berlin’de başlayan görüşmeleri, ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Cebesoy’a göre, İTP ve Enver Paşa, Türkiye’nin İngiliz emperyalizminden kurtulabilmesi için, RFSSC ile görüşmüşler, görüşmeler sırasında Rusların, kendileriyle ilgili gizli planları olduğunu anlamışlardır. Rus heyetinin düşüncesini çok iyi okuyan Enver Paşa’nın amacı; RFSSC’nin yardımını alarak, Alman subayları ile olan ikili ilişkilerine; İslam Dünyasında, Doğu’da ve Orta Asya Türk Devletlerinde sahip olduğu nüfuzunu eklemek ve İngiliz emperyalizmine karşı savaştır. Almanya’daki görevlisi Radek aracılığıyla, İTP’nin üç paşası; Enver, Talat ve Cemal ile görüşen RFSSC, Türk UKS ile ilgili planlarını Moskova’da bulunan TBMM Heyeti yerine, İTP’liler üzerinden uygulamaya koymuştur. RFSSC’nin ilk amacı, Enver Paşa’nın Türk-İslam coğrafyasındaki gücünden yararlanarak, İslam Dünyasını ve Doğu Halklarını ikna etmek ve onlarla güç birliği oluşturmaktır. RFSSC, oluşan bu sinerji ile Orta Asya ve Hindistan’da bulunan İngiliz emperyalizmini zayıflatmak ve Bolşevik rejimini destekleyen potansiyel bir güç yaratmak istemiştir. RFSSC’nin ikinci amacı, Enver Paşa ve arkadaşlarının Türk UKS’sinin başına geçmesi için, Bakü’den Anadolu’ya Bolşevizm yanlısı asker göndermek, TBMM Hükümeti ile Enver Paşa arasında çatışma çıkarmak ve Türkiye’de, Sovyet güdümlü bir “Türk Suralar Hükümeti” oluşturmaktır (Cebesoy, 2002, s. 163-164).

Bolşevikler; emperyalizme karşı zor şartlarda mücadele etmelerine rağmen, Avrupa’nın kurtuluşunu, başta Almanya olmak üzere, Avrupa’daki diğer ezilen uluslarda ve işçilerde görmüşlerdir. Avcıoğlu’na göre Bolşevikler, Doğu ülkelerinin İngiliz emperyalizminden kurtuluşunu, Doğu ülkelerindeki ezilen halklardan beklemiştir. Bu kapsamda Lenin, 27 Kasım 1919’da Afgan Kralı Emanullah’a bir mektup yazarak, Afganlara övgü dolu söylemlerde bulunmuştur. Benzer şekilde Çiçerin, 13 Eylül 1919’da Türkiye’deki işçi ve köylülere yönelik bir bildiri yayımlayarak, onları İngiliz emperyalizmine karşı birlik olmaya ve savaşıma davet etmiştir. (Avcıoğlu, 1978, s. 490-491).

İtilaf Devletleri’nin 1920 Yılında, Türkiye’ye ve Rusya’ya yönelik bakışı tamamen değişmiştir. Fransa, Anadolu Hareketi’ne daha ılımlı bakarken, Bolşevik rejimin yok edilmesi gerektiğini düşünmüştür. İngiltere ise, Bolşevik rejime daha ılımlı bakarken, Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin yok edilmesi gerektiği görüşündedir (Avcıoğlu, 1978, s. 519).

RFSSC, yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle İngiltere ve İngiliz şirketleri ile ekonomik anlaşmalar imzalamıştır. Ancak, bu anlaşmaların ekonomik olduğu kadar siyasi boyutu da olduğu için RFSSC, İngiltere’yi zora sokacak herhangi bir girişimde bulunamamıştır. İngiltere tarafından ablukaya alınan Bolşevikler; Enver Paşa’nın, Doğu’daki İngiliz sömürgelerini ayaklandırma politikasına karşı verdiği desteği geri çekmiştir. Avcıoğlu’na göre, RFSSC’nin Polonya’ya yenilmesi; Bolşeviklerin, İngiliz emperyalizmine karşı mücadele veren Enver Paşa’ya olan desteğini geri çekmesine neden olmuştur. Enver Paşa, kendisine verilen desteğin

azalmasından sonra Türkiye'ye yönelmiştir. Bu yüzden, Enver Paşa Türkiye'ye gidebilmek için, Sovyet Yönetimi'nden silah, mühimmat ve asker talep etmiştir. Fakat, bu talep, Sovyet Yönetimi tarafından kabul edilmemiştir. Sovyet Yönetimi, Enver Paşa'nın yardım talebini reddetmiş gibi görünse de, Enver Paşa'yı kaybetmek istememiş ve kendisine beş yüz bin mark yardımında bulunmuştur (Avcioğlu, 1978, s. 524).

İTP'nin, Türkiye'de tekrar canlandığını gören Mustafa Kemal; Enver Paşa'nın, Türkiye'ye geleceğini ve darbe ile TBMM Hükümetini ele geçireceğini düşünmüştür. Bu yüzden, Enver Paşa'nın yurt dışı bağlantılarını ve ilişkilerini gözlemlemiş, bazı girişimlerini önlemiştir. Ancak, Enver Paşa ve İTP örgütü, engellemelere rağmen, Trabzon'a yığınak yapmış ve burada kendi merkezini oluşturmuştur. Başta, Kayıkçılar Kahyası Yahya olmak üzere, birçok örgüt üyesi, Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk Grubu adına vergi toplamıştır. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ile birlikte, ordu içerisindeki yüzlerce asker ve komutan Enver Paşa'ya bağlıdır. Ayrıca, Kahya Yahya ve Teşkilat-ı Mahsusa gibi, Enver Paşa'nın kurduğunu ve ajite ettiği, yüzlerce insan, örgüt ve gladyo yapılanma vardır. Bu yapılanmaların en önemlilerinden Kahya Yahya, ancak 1922 Temmuz'unda öldürülebilmıştır (Avcioğlu, 1978, s. 532-533). Kahya Yahya'nın etkisiz hale getirilmesinin ardından, Trabzon'daki Enver Paşacı oluşuma büyük bir darbe vurulmuştur.

Enver Paşa ve İTP, özellikle iki kentte, Trabzon'da ve Erzurum'da, örgütlenmiş; iki kentte de sorunlar yaşanmıştır. Henüz, Trabzon'da yaşanan Kahya Yahya olayı unutulmamışken, Erzurumlu gençler, Bakü'de bulunan Türk Komünistlerinden etkilenerek, 1920 Yılı Ağustos ayında halk hükümeti kurmak amacıyla olay çıkarmışlardır. Avcioğlu'na göre, muhafazakar milletvekillerinden Hüseyin Avni Bey (Ulaş) ve Celalettin Arif Bey, 1920 Yılı Eylül ayında "Erzurum, Erzurumlularındır." sloganı atmışlar ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne alternatif bir örgüt kurmak istemişlerdir. Trabzon'un ve Erzurum'un, Enver Paşa taraftarlarınca askeri ve siyasi bir üs haline getirilmesi üzerine Genel Kurmay Başkanı Fevzi Bey (Çakmak), komünist faaliyetlerini gerekçe göstererek Enver Paşa için tutuklama kararı çıkarmıştır. TBMM Hükümeti, Enver Paşa ve taraftarlarına olduğu gibi, 1921 Yılı Mayıs ayından itibaren Türkiye'deki komünistlere de şüphe ile yaklaşmıştır. TBMM Hükümeti; Bolşeviklerin, Enver Paşa'yı kullanarak Türkiye'yi komünistleştirme planları karşısında, 1921 Yılı Haziran ayı sonundan itibaren Bolşeviklere ve Enver Paşa'ya yönelik karşı cephe oluşturmuştur (Avcioğlu, 1978, s. 534-536). Bunun üzerine Enver Paşa, 16 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal'e bir mektup yazarak Moskova'da bulunduğu günlerde Türkiye için yaptığı fedakarlıkları anlatmıştır. Enver Paşa mektupta, Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda ve keyfi nedenlerle ülkeye gelemediklerini söyleyerek, yurt dışında daha fazla kalmayacaklarını, çünkü, bu durumun Türk ve İslam dünyası için olumsuz sonuçlar doğuracağını belirtmiştir (Cebesoy, 2002, s. 243).

Eskişehir-Kütahya Muharebeleri'nden sonra, ordunun Sakarya nehrinin doğusuna çekilmesi ve Eskişehir'in, 19 Temmuz 1921'de Yunan Ordusu'nun eline geçmesiyle birlikte TBMM'de ve

orduda moraller bozulmuştur. Avcıoğlu'na göre, TBMM Hkmeti'nin ve ordunun psikolojik olarak zor günler geçirdiği bir ortamda Enver Paşa ve İTP'liler, karşı devrimle hkmeti ele geçirme planları yapmıŐlardır. Halil Paşa ve Küçük Talat'ın tahriklerine kapılan Enver Paşa, iktidara geleceğini düşünmüştür. Küçük Talat, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine kendi yandaŐlarını yerleŐtirerek, cemiyetin hiç savaş yapılmadan ele geçirilmesini sağlamaya çalışmıştır. Halil Paşa, TBMM merkezinin, Ankara'dan Kayseri'ye taŐınması ile ilgili konunun tartıŐılacađı günde, 17 Temmuz 1921, Enver Paşa'ya, Türkiye'ye silah zoruyla girmesini önermiştir (Avcıoğlu, 1978, s. 537-538).

UKS devam ederken, Mustafa Kemal taraftarları ile Enver Paşa taraftarları arasında Anadolu'ya hakim olma ve UKS'yi yönetme mücadelesi verilmiş ve iki grup arasında soğuk savaş yaşanmıştır. Şimşir'e göre, iki grubu da Bolşevikler desteklemiştir. Ancak, İttihatçılar daha tehlikelidir. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Rattigan, 12 Temmuz 1921'de İngiliz Harbiye Bakanlığı'na çektiği telgrafta; Bolşeviklerin Mustafa Kemal'e karşı Enver Paşa'yı tercih ettiklerini; ancak, TBMM Hkmeti'ne de önem verdiklerini ve Mustafa Kemal TBMM'nin başında olduğu müddetçe, onunla iyi ilişkiler kurmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Mustafa Kemal yanlıları, Enver Paşa'nın UKS'nin başına geçmesini istemeseler de, Bolşevik yardımına ve ittifakına gereksinim duydukları için, Bolşeviklerle ilişkilerin sürmesini istemişlerdir. Rattigan, gönderdiği telgrafta, Bolşeviklerin, Kafkas Cumhuriyetlerini ele geçirdikleri gibi, Enver Paşa aracılığıyla, TBMM'yi de yönetebileceklerini belirtmiştir. Ona göre Batılılar, Mustafa Kemal'i sicili temiz bir asker olarak nitelerken, Enver Paşa'yı harp suluslu olarak görmüşlerdir. Harrington, 13 Temmuz 1921'de, İngiliz Harbiye Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, TBMM Hkmeti'nin amacının Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek için Ruslardan silah ve mühimmat yardımı almak ve Yunanlılara karşı savaşmak olduğunu, Bolşeviklere boyun eğmediğini belirtmiştir. Ayrıca, Bolşeviklerle ittifak yapanların TBMM Hkmeti ve Mustafa Kemal olmadığını; asıl ittifak yapanların İTP'liler ve Enver Paşa olduğunu söyleyerek, Mustafa Kemal'in iki ateŐ arasında kaldığını, Enver Paşa'nın ise, Mustafa Kemal'in Yunanlılara karşı kaybetmesini beklediğini ve UKS'nin başına geçmeyi hedeflediğini anlatmıştır (Şimşir, 1989, s. 136-138).

İngilizlere göre; Mustafa Kemal de Enver Paşa da, İngiltere'nin düşmanıdır. Ancak, iki düŐmandan birisi tercih edilecekse, bu Mustafa Kemal olmalıdır. Çünkü, Enver Paşa'nın 1.Dünya Savaşı geçmiŐi çok karanlıktır. Bu nedenle İngilizler, ncelikle Mustafa Kemal yanlılarını kullanmaya çalışmıştır. Avcıoğlu'na göre; 11 Şubat 1920'de İngiltere temsilcisi Rawlinson, Kazım Paşa'yı (Karabekir) ziyaret etmiştir. Rawlinson, ziyaretinde, Enver Paşa'nın Bolşeviklerle birlikte Kafkasya'dan Güney bölgesine hareket ettiğini söyleyerek, Enver Paşa ve Bolşeviklerin; ancak TBMM Hkmeti ve İngiltere arasında kurulacak iş birliği ile durdurulabileceğini belirtmiştir (Avcıoğlu, 1978, s. 541).

Sovyet Yönetimi, TBMM Hkmeti'nin Eskişehir-Kütahya Muharebelerindeki baŐarısızlıđının ardından harekete geçerek, Enver Paşa'yı Batum zerinden Anadolu'ya göndermiş ve

müslümanlardan oluşan bir ekiple kendisini destekleyeceklerini bildirmiştir (Cebesoy, 2002, s. 253). TBMM Hükümeti ve İngiltere Hükümeti temsilcileri, Enver Paşa-Bolşevik ittifakına dikkat çekmişlerdir. Şimşir, İstanbul'da bulunan Müttefik Orduları Başkomutanlığı'nın, Londra'daki Harbiye Bakanlığı'na 5 Ağustos 1921'de gönderdiği telgrafta, Enver Paşa tehlikesini iletmiş olduğunu belirtmiştir. Telgrafa göre, 19-21 Temmuz 1921'de Türk ordusunun geri çekilmesinin etkileri TBMM'ye yansıdığına; Mustafa Kemal, Fevzi Paşa (Çakmak) ve Genel Kurmay Başkanlığı dışındaki herkes, Bolşevik-Enver Paşa ittifakının Türkiye'ye gelmesini ve ordunun başına geçmesini istemiştir. Durumu fırsat bilen Bolşevikler, Kazım Paşa (Karabekir) aracılığıyla TBMM'ye yardım teklifinde bulunmuş; fakat TBMM, yardıma ihtiyaçları olmadığını uygun bir dil ile Bolşeviklere iletmiştir. Ayrıca, 5 Ağustos 1921 tarihinde gönderilen telgrafta, Mustafa Kemal'in, Bolşevik ittifakına karşı direnmeye devam ettiği de bildirilmiştir (Şimşir, 1989, s. 139-140).

TBMM'de ve ordu içerisinde, Enver Paşa'yı seven, çok fazla üst düzey komutan ve bürokrat bulunmaktadır. Goloğlu'na göre, Trabzon'daki Tümen Komutanı Nuri Bey ile Trabzon milletvekillerinin bazıları, Enver Paşa'yı seven ve ona, biat edecek kadar bağlı olan kişiler arasındadır. Enver Paşa'nın Türk ve İslam Birliği amacıyla oluşturduğu Teşkilat-ı Mahsusa, Trabzon'da da örgütlenmiştir. Halil Paşa'nın Trabzon'a gelmesi ile TBMM Hükümeti ve Mustafa Kemal'in kuşkuları iyice artmıştır. Bütün istihbarat bilgilerini toparlayan Kazım Paşa (Karabekir) 26 Mayıs 1921'de bu bilgileri Mustafa Kemal'e telgrafla bildirmiştir. Kazım Paşa'nın (Karabekir) telgrafı üzerine Mustafa Kemal, Doğu Cephesi Kurmay Başkanı ve Enver Paşa'nın eniştesi Kazım Bey'i (Orbay) görevden aldirmiş ve Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelme ihtimali nedeniyle, gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamıştır. Çünkü, Enver Paşa'nın, Kahya Yahya'nın 300 kişilik askeri birliğinin arasına katılarak Anadolu'ya gelebileceğini düşünmüştür (Goloğlu, 2006, s. 181-182). TBMM Hükümeti, Enver Paşa'nın örgütlenmesine izin vermese de, Enver Paşacılar, TBMM'nin kontrol etmekte zorlandığı yerlerde, özellikle İstanbul'da, örgütlenmiştir. TBMM içerisindeki yaklaşık 40 milletvekili de bir grup kurarak Enver Paşacılar destek olmuştur. Ayrıca, mahkumlardan ve asker kaçaklarından, bin kişilik bir tabur oluşturulmuş ve bu tabur Enver Paşa'nın bilgisi dahilinde silahlandırılmıştır. Herşey yolunda giderse Enver Paşa bu taburun başına geçecektir (Cebesoy, 2002, s. 325-326).

Mustafa Kemal, Eskişehir-Kütahya Muharebeleri sonrası, bir taraftan Sakarya Savaşı'na hazırlanmış, diğer taraftan Enver Paşa'nın planlarını bozmaya çalışmıştır. Avcıoğlu, 31 Ağustos 1921 tarihli İttihat ve Terakki Genel Merkezi ve Enver Paşa imzalı yazıya dayanarak, Enver Paşa'nın Ankara'ya gönüllü er olarak gideceğini ve TBMM Hükümeti'ne karşı darbe yapacağını belirtmiştir (Avcıoğlu, 1978, 544-545). Batum'da bulunan Enver Paşa, İstanbul'daki evinden üniformalarını ve kılıcını isteyerek amacının Anadolu'ya geçmek olduğunu göstermiştir (Aydemir, 1972, s. 586).

TBMM, Mustafa Kemal'e Sakarya Savaşı öncesinde, 5 Ağustos 1921'de, "Başkomutan" ünvanı vermiştir. Mustafa Kemal'in, "Başkomutan" ünvanıyla yönettiği ve 23 Ağustos 1921'de

başlayıp 13 Eylül 1921'de sona eren Sakarya Meydan Muharebesi, 22 gün 22 gece süren çarpışmalardan sonra kazanılmıştır. Avcıoğlu'na göre Sakarya Meydan Muharebesi'nin son günlerinde, 5 Eylül 1921'de, Batum'da İTP Kongresi toplanmıştır. Enver Paşa, toplantı sırasında partinin 9 Eylül 1921'de Türkiye'de kurulması için İTP Kongresi'nden, TBMM'ye başvuruda bulunmasını istemiş; ancak Enver Paşa Türkiye'ye hiç gelememiştir. Çünkü, Sakarya Meydan Muharebesi, TBMM'nin zaferiyle sonuçlanmış ve Sovyet Yönetimi, Enver Paşa'nın Türkiye'ye geçmesine izin vermemiştir. Bu karara tepki gösteren Enver Paşa, Bolşeviklere düşman olmuş ve onlara karşı savaşmak üzere Türkistan'a gitmiştir. Fakat, savaş sırasında çıkan çatışmada Rus Ordusu tarafından, 4 Ağustos 1922'de, öldürülmüştür (Avcıoğlu, 1978, s. 546).¹

3.4. Mustafa Kemal'in Sola ve Sosyalizme Bakışı

Birçok siyaset bilimci, düşünür ve yazar, Mustafa Kemal ile komünizm arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Bu düşünürlerin bir kısmı, Mustafa Kemal ile komünizm arasında hiçbir ilişki olmadığını, Mustafa Kemal'in komünizmden uzak durduğunu ve komünizme mesafeli yaklaştığını söylemişlerdir. Mustafa Kemal ile komünizm arasındaki ilişki hakkında görüş bildiren düşünürlerin diğer kısmı ise; Mustafa Kemal'in komünizmden etkilendiğini, Türkiye'ye komünizmin gelmesini istediğini, ancak, Sovyet Yönetimi'nin kışkırtıcı ve emperyalist tutumlarından rahatsız olduğu için konuyu askıya aldığını belirtmişlerdir. Mustafa Kemal ve komünizm arasındaki ilişki hakkında görüş bildiren siyasetçi ve yazarlardan birisi de Rasih Nuri İleri'dir. İleri'ye göre Mustafa Kemal, hiçbir zaman komünizmin Türkiye'ye gelmesini istememiş; çünkü, buna gereksinim duymamıştır. Fakat, Mustafa Kemal'in komünizme karşı ılımlı yaklaşmasını sağlayan temel etken, Sevr Antlaşması ile birlikte Türk halkının yok sayılmasıdır. Türk ordusu, İnönü ve Sakarya Muharebelerini kaybetmediği için, Mustafa Kemal komünizme yönelmemiştir (İleri, 1994, s. 26). Mustafa Kemal, Türkiye'nin kurtuluşu için, UKS'nin ilk günlerinde, Bolşevik olmayı tasarlamıştır. Çünkü Mustafa Kemal, UKS'nin kazanılması için, Sovyet Rusya'nın TBMM Hükümeti'ne Bolşevik olmayı dayatabileceğini düşünmüştür. Ayrıca, Türkiye'nin gelişmesi için bugüne kadar, yalnızca Batı ile yakınlaşma sağlanmış; fakat, başarılı olunamamıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal, Sovyet Yönetimi ile yakınlaşmanın, Türkiye'de yeni reformların gerçekleşmesine öncülük edeceğini söylemiştir (Selek, 1987, s. 615). Mustafa Kemal, komünist değildir; komünizm ona çok uzaktır. Çünkü, Mustafa Kemal'in amacı, Türk ulusunun UKS'yi kazanmasını sağlamaktır. Mustafa Kemal'in, sınıf savaşına dayalı devlet kurmak gibi bir amacı yoktur. Tam tersine Mustafa Kemal, sınıf oluşumuna karşıdır ve bu oluşumu engellemek için önlemler almıştır. Ayrıca, geçmişte ilgi duyduğu komünizmin, kendi karakter yapısına uymadığını düşünerek, komünizm düşüncesinden uzaklaşmıştır (Aydemir, 1975, 386-387).

Lenin, Mustafa Kemal'in sosyalist olmadığını; ancak, ilerici, akılcı, yetenekli bir devlet adamı olduğunu, sosyalizmin önemini kavradığını ve Sovyet Yönetimi'ne ılımlı yaklaştığını söylemiştir. Lenin, Mustafa Kemal'in, emperyalistlere karşı savaştığını, bu yüzden Sovyet Yönetimi'nin, ona yardım etmesi gerektiğini belirtmiştir (Aralov, 2007, s. 27). Mustafa Kemal, TBMM açıldıktan üç gün sonra, 26 Nisan 1920'de, TBMM Hükümeti adına ilk mektubu Lenin'e yazmış ve emperyalizme karşı askeri ittifak önerisinde bulunmuştur. Mustafa Kemal, bu öneri ile, Türk Dış Politikasının ilk hamlesini, RFSSC'ye karşı yapmıştır (Perinçek, 2014, s. 50-51).

Kazım Paşa (Karabekir), Rauf Bey (Orbay) gibi üst düzey komutanlar, Mustafa Kemal'in geçmişte komünist olduğunu iddia ederek, Türkiye'yi, Mustafa Kemal ile bağlantılı komünizm tehlikesinden kendilerinin kurtardığını söylemişlerdir. Kazım Paşa (Karabekir), Mustafa Kemal'in, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı günlerde, Türkiye'nin kurtuluşunu komünizmde gördüğünü belirtmiştir. Avcıoğlu'na göre Mustafa Kemal, Amasya Genelgesi'nin yayımlandığı günlerde, komünizmle ilgili görüşlerini arkadaşlarıyla paylaşmıştır. Kazım Paşa (Karabekir), Amasya'da Mustafa Kemal'in baskısıyla Bolşevizm'i kabul eden UKS önder kadrosunun komünizm hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını iddia etmiştir. Kazım Paşa'ya göre UKS liderleri, komünizm ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları için, Bolşevizm'den korkmuşlar ve Bolşevizm ile aralarına mesafe koymuşlardır. Onlar için Bolşevizm'in önemi, Türkiye'nin bağımsızlığı için Bolşeviklerden alınacak araç-gereç, silah ve mühimmat yardımıdır. Ayrıca Bolşevizm, Batılı emperyalist devletlere karşı kullanılacak bir güçtür. UKS liderleri; emperyalizme karşı, Bolşeviklerle birlikte hareket edilebileceğini, hatta vatanın kurtuluşu için Bolşevik bile olunabileceğini düşünmüşlerdir. Mustafa Kemal, Kazım Paşa'ya (Karabekir) yazdığı 7 Haziran 1919 tarihli mektupta, Bolşeviklerin; emperyalist devletlere karşı savaşta Türkiye'nin yanında olmaları; Türk halkının değerlerine, inançlarına, gelenek ve göreneklerine saygı göstermeleri durumunda, halkın bağımsızlığı için, bugüne kadar herhangi bir sakıncasını görmedikleri Bolşevizm'in kabul edilebileceğini belirtmiştir. Emperyalist devletlere karşı savaşta, tek yolun Bolşeviklerle birlikte hareket etmek olduğunu belirten Mustafa Kemal; Bolşevizm'in, sınıf temelli bir yapı (sosyalizm) olarak değil; ulusal bağımsızlığın teminatı olarak düşünülebileceğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal'in amacı, emperyalizme karşı RFSSC'nin desteğini kazanmaktır. Amasya toplantısıyla ilgili Rauf Bey (Orbay) de, açıklamalar yapmış ve durumu özetlemiştir. Rauf Bey, Bolşevizm'i tam anlamıyla hiç kimsenin bilmediğini; Çarlık Rusya'sını altüst eden, onun yerine kurulan, yalnızca emperyalizme karşı savaş veren ve ezilen halkların yanında olan bir rejim olarak tanıdıklarını belirtmiştir. Bolşevizm'in, tüm emperyalist devletlere karşı savaş açtığını ve ezilen halkları koruduğunu düşünen Rauf Bey, kesin kararın, ancak Bolşevizm'in gerçek yüzü anlaşıldığında verilebileceğini belirtmiştir (Avcıoğlu, 1978, s. 689-694).

İleri'ye göre Mustafa Kemal, kesinlikle komünist değildir. Hiçbir zaman da olmamıştır. Çünkü; Mustafa Kemal, kapitalizm ve faşizm hakkında olduğu gibi komünizm hakkında da yeterli

bilgiye sahip değildir. Mustafa Kemal'e göre; sosyalizm, faşizm gibi ideolojik-siyasi konular, teoriden ziyade uygulama işidir (İleri, 1994, s. 24-25).

Rauf Bey (Orbay); Kazım Bey'e (Karabekir) yazdığı, 23 Haziran 1919 tarihli yazıda; Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ve Albay Selahattin ile birlikte, Bolşevizm'den yararlanma konusunu tartıştıklarını, ülke çıkarlarına ve toplum koşullarına uymak şartıyla Bolşevizm'i kabul etme kararı aldıklarını belirtmiştir. Dr. Rıza Nur; Mustafa Kemal'in, Türkiye'nin kurtuluşunun Bolşevik olmakla sağlanacağını söylediğini; Dr. Adnan Bey (Adıvar), Hakkı Behiç, Yunus Nadi gibi milletvekilleri ile birlikte komünist partinin programını ve tüzüğünü hazırladıklarını iddia etmiştir (Avcıoğlu, 1978, s. 695-696). Dr. Rıza Nur'un iddiasına göre; Mustafa Kemal, Kasım-Aralık 1920 döneminde yaşanmış bir "Vekiller Heyeti" (Bakanlar Kurulu) toplantısında, Türkiye'nin yalnızca Bolşevizm ile kurtulabileceğini, ülkenin rejiminin komünizm olduğunu ve bunu yakında tüm dünyaya duyuracağını belirterek; vekillere, komünizmle yönetilip yönetilmeme konusunda ivedilikle karar vermeleri gerektiğini söylemiştir. İddiaya göre Fevzi Paşa'nın (Çakmak) olumlu oy kullanması sonrasında Dr. Rıza Nur, duruma müdahil olmuştur. Heyette bir konuşma yapan Dr. Rıza Nur; komünizmin, ülke için uygun bir rejim olmadığını, ülkede fabrika, sermayedar ve işçi sınıfı bulunmadığını, toplumun komünizmi dini açıdan değerlendirdiğini, bu yüzden toplumu karşısına almalarının doğru olmadığını söylemiştir. Vekiller Heyeti'nin komünizmi kabul etmesi halinde İngiltere'nin, Türkiye'ye saldıracağını, bu nedenle, kararı reddetmesi için TBMM'ye götüreceğini söylemiştir. Komünizme karşı olan Dr. Rıza Nur, Refet Paşa (Bele)'nin da kendisini desteklediğini iddia etmiştir. Yapılan kulis çalışmaları neticesinde Mustafa Kemal, komünizmi ilan etmekten vazgeçmiştir (İleri, 1994, s. 165). Ancak, Dr. Rıza Nur'un iddiaları doğru değildir. Çünkü, Dr. Rıza Nur'un tarih belirtmeden anlattığı olaylar 1920 Yılı'nın sonbahar aylarını işaret etmektedir. Oysa, Mustafa Kemal, söz konusu tarihlerde komünizme kuşkuyla yaklaşmış; komünist olmadığı gibi, kontrolünü kaybeden komünist örgütleri, kontrol altına almaya çalışmıştır. Mustafa Kemal; RFSSC'nin, Türk topraklarını Ermenilere vermeye kalkıştığını ve komünist örgütler aracılığıyla, Türkiye'ye komünizmi yerleştirmeye çalıştığını görmüş; böylece, komünizmden uzaklaşmıştır. Mustafa Kemal'in amacı, ülkeye komünizm getirmek değil, komünizmi durdurmaktır ve amacını, diğer komutanlara da bildirmiştir. Mustafa Kemal, 16 Eylül 1920'de Ali Fuat Paşa'ya (Cebesoy) gönderdiği yazıda, RFSSC'nin, başta Mustafa Suphi olmak üzere, Bakü'de ve Türkiye'de komünizmin altyapısını oluşturmaya çalıştığını söylemiştir. RFSSC'nin bu yolu denemesindeki amacı; UKS'de, hiçbir yardım yapmadan, Türkiye gibi bir komünist müttefik elde etmektir. Mustafa Kemal, bu yazıdan bir ay sonra, Moskova'da bulunan Türk delegelerine bir uyarı yazısı göndermiştir. Yazıda, Türkiye'ye ait bazı şehirlerin Ermenistan'a verilmesinin kabul edilemeyeceğini ve bu talep sonrasında RFSSC'ye güvenilemeyeceğini belirtmiştir. Avcıoğlu; RFSSC'ye ve komünizme karşı güven sorununun yaşandığı bir ortamda, Mustafa Kemal'in; Türkiye'ye komünizmi getirmeye çalıştığına yönelik iddiaların asılsız olduğunu ve resmi TKP'yi, yalnızca

Bolşevizm'i kontrol etmek amacıyla kurduğunu belirterek, Dr. Rıza Nur'un iddialarının doğru olmadığını anlatmıştır (Avcioğlu, 1978, s. 697-699).

Mustafa Kemal; 31 Ekim 1920'de Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği ve 6 Şubat 1921'de Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan yazılarında, komünizmin uygulanmasıyla ilgili sorunlara değinmiştir (Avcioğlu, 1978, s. 713). Mustafa Kemal'e göre, sınıf ayrımını temel alan bir devlet modeli yoktur; sınıf ayrımı yerine devletlerin kendilerine özgü çıkarları vardır. Avcioğlu'na göre Mustafa Kemal, Türk insanının, dış odakların etkisiyle yapılacak bir devrimi, kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Kapitalist devletlerde olduğu gibi, işçi sınıfının önderliğine dayanan sosyalist devletlerin de, emperyalist amaçları vardır. Mustafa Kemal, RFSSC'nin; Türkiye'yi, Mustafa Suphi, Çerkez Ethem ve Enver Paşa aracılığıyla yönlendirmesinden kaygılanmıştır. Mustafa Kemal; İngiltere Hükümeti'nin, Padişah Vahdettin ve Damat Ferit Paşa aracılığıyla, Türk vatanseverlerini komünist, dinsiz olarak teşhir ettiğini ve TBMM'ye karşı isyan çıkardığını; RFSSC'nin ise, Türkiye'yi, Mustafa Suphi gibi komünistler aracılığıyla, Bolşevizm'e teslim etmeye çalıştığını anlatmıştır (Avcioğlu, 1978, s. 715).

Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'ya (Cebesoy) gönderdiği 31 Ekim 1920 tarih ve 638 numaralı şifreli yazıda; komünizmin, Rusya'da da tartışıldığını, Türkiye'nin sosyo-ekonomik şartlarının ve dini-manevi değerlerinin, komünizme uygun olmadığını belirtmiştir. Komünizmin, Türkiye'de uygulanabilirliğinin şüpheli olduğunu düşünen Mustafa Kemal, komünizme karşı, acilen önlem alınması gerektiğini, aksi taktirde ulusal birlik ve beraberliğin bozulacağını bildirmiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal, UKS'nin zarar görmemesi için acil önlem almış ve resmi TKP'yi kurdurmuştur. Partiyeye; İsmet Paşa (İnönü), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Fevzi Paşa (Çakmak), Refet Paşa (Bele) gibi güvendiği arkadaşlarını üye yapmıştır (Cebesoy, 1953, s. 509). Resmi TKP'nin, Rusya'dan yardım almak için kurulduğu iddia edilmiştir. Avcioğlu'na göre RFSSC, TBMM Hükümeti'ne sınırlı şekilde yardım yapacağını, bunun için herhangi bir şartının olmadığını resmi TKP kurulmadan önce bildirmiştir. Yardım konusunda bilgi almak için Bakü'ye giden Türk görevlisi Dr. Fuad Sabit, durumu şifreli olarak TBMM Hükümeti'ne bildirmiştir. Dr. Fuad Sabit'in ilettiği bilgi doğrultusunda Mustafa Kemal; Rusların, TBMM Hükümetine şartsız yardım yapacağını, 3 Ocak 1921'de TBMM kürsüsünden söylemiştir. TKP'nin kurulmasının ardından, Hakimiyet-i Milliye ve Yenigün gazeteleri; Mustafa Kemal ve Hakkı Behiç'e ait olduğu söylenen, komünist rejimin Türkiye'nin şartlarına uygun olmadığına yönelik yazılar yayımlamıştır. Oysa, aynı gazeteler Mustafa Suphi ve Çerkez Ethem'in görüşlerine muhalefet etmiştir. İddiaların aksine Mustafa Kemal, Bolşevik olma talebinde bulunmadığı gibi, Bolşevik yöneticiler de Türkiye'yi, Bolşevikleştirme girişiminde bulunmamışlardır (Avcioğlu, 1978, s. 717-718).

Mustafa Kemal, 20 Eylül 1919'da Amerikalı General Harbord'la Sivas'ta bir görüşme yapmış, daha sonra da Bolşevizm konusunda kendisine bilgi vermiştir. Mustafa Kemal, 24 Eylül 1919'da Harbord'a yaptığı bilgilendirmede; Bolşevizm'in Türkiye'de yeri olmadığını; çünkü, Türklerin dininin, örf, adet ve geleneklerinin buna uygun olmadığını, Türkiye'de büyük

kapitalistlerin ve geniş işçi kitlesinin bulunmadığını, bu nedenle Bolşevizm'in uygulanamayacağını belirtmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006 a, s. 80). Ancak, Mustafa Kemal, TBMM'de 3 Ocak 1921'de komünizmi bir mikroba benzeten ve tüm tedbirlere rağmen Türkiye'ye girmesinin engellenemeyeceğini söyleyen Hüseyin Avni Bey'e verdiği cevapta; komünizmle mücadele edilebileceğini, komünizmi, gerçek anlamda millete anlatmak gerektiğini ve bu bağlamda ülkede bir komünist parti kurmanın şart olduğunu söylemiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006 b, s. 78).

Mustafa Kemal, komünizmin Türkiye'ye uygun olup olmadığını anlamak için parti kurmak gerektiğini vurgulamıştır. Fakat, Avcıoğlu'na göre, Mustafa Kemal'in komünist parti kurmasının ardında yatan gerçek neden, komünizmi kontrol altına almak ve onun hızını kesmektir. Ayrıca Mustafa Kemal, YOC'u dağıtmış ve YOC, TBMM'de Sol İttihatçılar tarafından "Halk Zümresi" ismiyle varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Mustafa Kemal, HZ'yi dağıtmak, kendi tarafına çekmek için, TBMM'ye "Halkçılık Programı"nı getirmiş ve HZ'yi etkisizleştirmiştir. Ancak, YOC, kapatma kararına rağmen faaliyetlerine devam etmiş; başta Tokat milletvekili Nazım Bey olmak üzere, Çerkez Ethem'in koruması altında varlığını sürdürmüştür. YOC üyeleri, hamilerinin, Mustafa Kemal olduğunu, onun adına komünistlik yaptıklarını iddia ederek taraftar toplamışlardır. Bunun üzerine Mustafa Kemal; Mustafa Suphi'yi ve Çerkez Ethem'i TBMM'nin bilgisi ve izni dışında parti kurmamaları konusunda uarmıştır. Mustafa Kemal, 13 Eylül 1920'de Mustafa Suphi'ye gönderdiği mektupta, komünist rejimle, TBMM Hükümeti'nin temel ilkelerinin örtüştüğünü söyleyerek, her türlü çözümün mecliste aranması gerektiğini vurgulamıştır. Benzer bir mektup, Hakkı Behiç aracılığıyla Çerkez Ethem'e de gönderilmiştir (Avcıoğlu, 1978, s. 723-725). İleri de Avcıoğlu gibi; Mustafa Kemal'in, Mustafa Suphi'ye, her türlü siyasi faaliyeti TBMM Hükümeti aracılığıyla yapması gerektiğini hatırlatan bir uyarı mektubu gönderdiğini; sonra, gönderdiği uyarı mektubuna atıfta bulunarak, 14 Eylül 1920 tarih ve 1347 sayılı mektup ile Ali Fuat Paşa'ya (Cebesoy) konu hakkında bilgi verdiğini belirtmiştir (İleri, 1994, s. 153).

YOC, olağan dışı ortamda kurulmuş ve yabancı odaklar, özellikle RFSSC, tarafından desteklenmiş bir partidir. Mustafa Kemal'in ülke için hoş karşılamadığı YOC'a karşı geri adım atmasının ve YOC'u kapatmamasının nedeni, RFSSC'nin maddi desteğini kaybetmemek ve silah yardımı almaya devam etmektir. Hablemitoğlu'na göre Mustafa Kemal; RFSSC ve Komintern tarafından desteklenen, THİF, YOC ve resmi olmayan TKP gibi komünist partileri kapatma cesareti gösteren, Avrupalı ilk devlet başkanıdır. Mustafa Kemal, YOC'un kuruluşundan kapanışına kadar her aşamasını yönlendirmiştir. Çünkü Mustafa Kemal, RFSSC ile olan ilişkilerin bozulmaması için, YOC'u kullanmıştır (Hablemitoğlu, 2006, s. 20; 200).

Resmi TKF, ulusal birliği sağlamak için kurulmuştur. Arslan'a göre Mustafa Kemal; YOC'u, HZ'yi ve gizli TKP'yi etkisiz hale getirebilmek ve kontrol altında tutabilmek amacıyla resmi TKF'yi kurdurmuştur. 17 Kasım 1920'de resmi TKF'nin Genel Sekreteri Hakkı Behiç, "Yeni Gün" gazetesinde yayımladığı bildiriye, resmi TKF'nin, kendi ülkesinin özgürlük ve

bağımsızlığını arzuladığı gibi, başta Rusya olmak üzere tüm komünist ülkelerin özgürlük ve bağımsızlığını da istediğini belirtmiş ve RFSSC'ye, ilişkileri TBMM üzerinden yürütmesini önermiştir. Mustafa Kemal, Ankara'da RFSSC temsilcisi Upmal'a resmi TKF'nin kuruluş sürecini anlatmıştır (Arslan, 2016, s. 236-237). Mustafa Kemal, Türk burjuvazisinin, Rusya'da komünizm ile ilgili anti-propaganda çalışması yaptığını görünce olaya müdahil olmuş ve komünizmin toplumsal bir olgu olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal'e göre, komünizme karşı baskı oluşturmak toplumsal tepkiye yol açacağından, halkın komünizmi tanınması sağlanmalıdır ve komünist olmak veya olmamak kararı halkın inisiyatifine bırakılmalıdır. Mustafa Kemal, Resmi TKF'yi bu düşünce doğrultusunda kurmuştur (Perinçek, 2014, s. 273). Resmi TKF'nin kurulması ve İstanbul'da örgütlenmesiyle birlikte, komünistler ve komünist örgütler için zor bir dönem başlamıştır. 1920 Yılı Eylül ayına kadar kontrol edilemeyen İttihatçı ve Komünist sol örgütler, bu tarihten itibaren, 1921 Yılı başlarına kadar, TBMM Hükümeti tarafından tasfiye edilmiştir. TBMM Hükümetinin komünistlere yönelik olarak yürüttüğü tasfiye süreci, Mustafa Suphi başkanlığında Bakü'de toplanan TKP Merkez Komitesi'nde de görüşülmüştür (Ülker, 2020, s. 52; 55).

Türk Devrimi'nin sosyalist bir ivme kazanması için, 1921 Yılı başına kadar bekleyerek, zaman kazanmaya çalışan Mustafa Kemal, 10 Ocak 1921'de, 1. İnönü Savaşı'nın, zaferle sonuçlanmasının ardından, sosyalist çizgiden uzaklaşmıştır. Selek'e göre; Rusya'daki Bolşevik rejimin, Mustafa Kemal'e güven vermemesi ve somut bir ilerleme kaydedememesi; Bolşevizm'in, Enver Paşa muhalefetini kullanması ve Enver Paşa'yı desteklemesi; Mustafa Suphi'nin Azerbaycan'da kurduğu gizli TKP'nin, TBMM Hükümeti'ne karşı Sovyet Yönetimi tarafından desteklenmesi; YOC, THİF, gizli TKP gibi sosyalist parti ve örgütlerin Mustafa Kemal'e karşı yürüttüğü sert muhalefet; Birinci İnönü Savaşı sonrası İtilaf Devletleri'nin TBMM Hükümeti'ne ılımlı yaklaşması ve TBMM Hükümeti'nin Londra Konferansı'na davet edilmesi gibi etkenler, Mustafa Kemal'in sosyalizmden uzaklaşmasına neden olurken, Batı'ya yönelmesini sağlamıştır (Selek, 1987, s. 618).

3.5. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Sosyalizm Tartışmaları

3.5.1 Gizli celse zabıtları ve mecliste sosyalizm tartışmaları

Mustafa Kemal 24 Nisan 1336 (1920) tarihli dördüncü celsede Türklerin ve Bolşeviklerin kendine özgü özellikleri bulunduğunu, iki milletin ortak özelliklerinden hareketle Bolşeviklerle iletişime geçmenin Türkiye için yararlı olacağını söylemiştir. Ayrıca, hiçbir milletin kültürüne ve siyasi anlayışına karşı olmadıklarını; yalnızca baskıcı rejimlere ve emperyalizme düşman olduklarını belirtmiştir.

....Bolşeviklerin kendilerine mahsus birtakım esasları, noktai nazarları vardır. Ben şahsan bütün vuzuhuyla ve teferruatıyla bunlara vakıf değilim ve yakın zamanlara kadar Bolşevikler nereye temas ederse, nereye gelirse daima kendi noktai nazarlarını kabul ettirmek azminde idiler. Her ne olursa olsun bu noktai nazarlar, bizim milletimizin de kendine mahsus birtakım noktai nazarları vardır.Milletimizin âdâtı, muktaziyatı diniyesi ve memleketimizin icabatı vardır ki, biz her ne yaparsak kendimizi, kendi adetimizi, muktaziyatı diniyemizi nazarı dikkatte tutmak, ona göre kendimize mahsus esaslar vazetmek mecburiyetindeyiz. İşte bu itibarla alelit-lâk bizimle bolşeviklik arasındaki münasebat şayanı tetkik ve teemmül olur. Bir zamanlar oldu ki, Bolşevikler noktai nazarlarını daha umumileştirdiler. Hiçbir kimsenin hiçbir milletin âdat ve ahlakı hususiyelerine ve milliyet esaslarına muarız değiliz. Yalnız istibdada karşı, emperyalistlere karşı düşmanız. Biz Avrupalıların Bolşevizm'den korktuklarını ve bizim Bolşeviklerle tevhide efkâr ve harekât edeceğimizden daima kuşkulandırmakta olduklarını nazarı dikkate alıyor ve daima düşünüyorduk ki, böyle bir şeye mecbur olmaksızın amali milliyemiz dâhilinde muayyen bir hudutta bizim şeraiti hayatiyemiz, şeraiti istiklâlümüz temin olunursa.... (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 10).

Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920 tarihli (GCZ) konuşmasının benzerini, 14 Ağustos 1336 (1920) tarihinde de yapmıştır. 14 Ağustos 1336 (1920) tarihli "...Vekiller Namına Şifahi Cevabi" isimli TBMM Genel Kurul konuşmasında; İtilaf devletlerinin Türkiye'yi yok etmek istediklerini, Türkiye destekçisi Bolşevikleri yıldirmaya çalıştıklarını, Türklerin ve Bolşeviklerin kendine özgü gelenekleri bulunduğunu, iki milletin ortak özelliklerinden hareketle Bolşeviklerle iletişime geçmenin Türkiye için yararlı olacağını söylemiştir. Ayrıca, hiçbir milletin kültürüne ve siyasi anlayışına karşı olmadıklarını; yalnızca baskıcı rejimlere ve emperyalizme düşman olduklarını belirtmiştir. Türklerin kendine özgü özellikleri olduğunu belirten Mustafa Kemal, Bolşevikliği millete dayatmadıklarını, asıl amaçlarının halkçılığı gerçekleştirmek ve milletin kendi kendisini yönetmesini sağlamak olduğunu belirtmiştir.

Başta İngilizler olmak üzere, bütün itilâf devletleri, bir taraftan tek mil kullanabildikleri vasıta ve kuvvetlerle bizi mahvetmek, bizi ezmek için çalıştıkları bir sırada, diğer taraftan da bütün beşeriyeti mazlûmeyi tahlis için çalışan Bolşeviklerin, mazlum milletimize el uzatamaması için yine servetlerini kuvvet ve kudretlerini sarfederek uğraşmışlardır. Fakat Bolşevik Cumhuriyeti, hem kendi hayat ve mevcudiyetlerinin ehemmiyetini tazif etmek, hem de itilâf devletlerinin pençesi zulmünden kurtuldukları takdirde, âlemsümül olan inkilâbın istihsali gayatı için kendilerine en kuvvetli, en kudretli bir muavin ve müzahir olacak milletimizin desti vifak ve ittihadını tutmak için teşebbüsâtı fiiliyede bulunmuştur. Yaptığı teşebbüs efendiler; onuncu ve on birinci ordularını doğrudan doğruya Kafkasya'ya, Şark cephesine tahsis etmek oldu. Bu ordular, bizim delâletimiz, tesirimiz ve hizmetimiz sayesinde, suhuletle Şimalî Kafkasya'yı geçtiler ve Azerbaycan'a dâhil oldular ve Azerbaycanlılar da gelen orduları kemali sükûnetle kabul ettiler. Bu ordular bir taraftan Ermenistan ve Gürcistan hudutlarında lâzım gelen tedabiri ve vaziyeti askeriyeyi aldılar. (Neziroğlu "vd." 2014, s. 76).

Hiçbir kimseden ders almadık, hiç kimsenin muğfil mevaidine aldanarak işe girişmedik. Bizim noktai nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malûmdur

ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim itikadımıza göre; milletimizin temini hayat ve tealisi kendi kabiliyeti hazmiyesiyle mütenasip olan noktai nazarlardır. Fakat esas itibariyle tetkik olunursa bizim noktai nazarlarımız -ki halkçılıktır- kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensiptir. Elbette böyle bir prensip Bolşevik prensipleriyle tearuz etmez. Vakia bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyetperveranız ki, bizimle teşriki mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. biz İslâm olduğumuz için, İslâmiyet noktai nazarından bizim ümmetçiliğimiz vardır ki, milliyetperverliğin çizmiş olduğu dairei mahdudiye namütenahi bir sahaya nakleder ve bu itibarla da bu nokta nazardan bizim istikametimizde Bolşevik istikameti görülebilir. Bahusus Bolşevizm millet içinde mağdur olan bir sınıf halkı nazarı mütalaaya alır. Bizim milletimiz ise heyeti umumiyesiyle mağdur ve mazlumdur. Bu itibarla dahi bizim milletimiz beşeriyeti tahlise müteşebbis olan kuvvetler tarafından himayeye şayestedir. Bunları söylemekten maksadım, bu noktayı açık, samimî ve katî olarak ifade ediyorum (Neziroğlu "vd.", 2014, s. 80).

Yusuf Kemal (Tengirşenk), Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile birlikte TBMM adına görüşme yapmak üzere 19 Temmuz 1920'de Rusya'ya gitmiş; ayrıca, 16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşmasını imzalayanlar arasında yer almıştır. Yusuf Kemal Bey, yaptığı ziyaretler doğrultusunda Sovyet Rusya ve komünizm ile ilgili düşünce ve izlenimlerini kapalı oturumda 16 Teşrinievvel 1336 (16 Ekim 1920) tarihli üçüncü celsede TBMM kürsüsünden milletvekillerine aktarmıştır.

....Komünizm hakkındaki malûmatını arz ederken müsaade buyurursanız enternasyonal hakkındaki malûmatımı söyleyeyim. Enternasyonal demek sosyalizm fikrinin neşri için toplanmış bir cemiyet demektir. Beynelmilel yani muhtelif milletlerden sosyalizmin muhtelif mesleklerinden toplanarak ona gitmek isteyenler birleşmiş ve demişler ki biz bu yolda gitmek istiyoruz demişlerdir. Beynelmilele dâhil olanlar cümlesi sosyalizmi bütün kuvvetiyle tatbik etmeye taraftardır. Bu ilk defa olmak üzere (Karl Marks) la başlıyor. Yetmiş sene kadar evvel Alman aleminde bütün dünya amelesine karşı deniyor ki: İşçiler, siz sermayedarların zulmünden kurtulmak için bir fikir etrafında, hangi milletten olursa olsun, birlesiniz. İşte o fikir beynelmilel bir fikir oluyor. Enternasyonal buradan başlıyor (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 186).

Yusuf Kemal Bey, 16 Teşrinievvel 1336 (16 Ekim 1920) tarihli dördüncü celsede, anlaşma maddelerini de ayrıntılı şekilde anlatmıştır. Yusuf Kemal Bey'e göre yeni Rus (Sovyet) Yönetimi, eski Çarlık Rusya'sından farklıdır. Sovyet Rusya, Çarlık Rusya'nın aksine Boğazlar ve İstanbul üzerinde bir hak talep etmemiş; Kars, Ardahan ve Batum'un da Türk yurdu olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak, Yusuf Kemal Bey, Ruslar talep etmemesine rağmen Batum'u Gürcülere verdiklerini belirttikten sonra Sovyet Rusya Hükümeti ile ilgili düşüncelerini de aktarmıştır.

....Batum ahalisinin yerli halkın reyi hepsine faiktir. Bunlar birinci cihet yani Ermenilerle bizim aramızda hudutta, arazi meselesinde murahhaslar Rusların tavassu-tunu istiyorlar. İkincisi Kars ve Ardahan arazisi hakkında hiç ses

çıkarmadılar. Batum arazisi hakkında da keza ses çıkarmadılar. Ancak biz Batum'u Gürcülere verdim.

Federatif hükûmetidir. Dikkat buyuruldu ise ismine Rusya Sosyalist Federatif Hükûmetidir. Yani federasyon halindedir. Umdesi sosyalisttir. Şekli hükûmet de sosyalizm ile komünizmi birbirinden ayırınız. Onu ayrıca izah ederim. Müslümanlık âlemini arz edeyim. Meselâ Müslüman komünistleri dinliyorsun. Bize komünistler azatlık vermiştir derler." (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 197-198).

Yusuf Kemal Bey, bir Sovyet Federasyonu olan Azerbaycan insanının Türkiye ile ilgili olumlu izlenimlerini anlatırken, Azerbaycan'ın da komünizmle yönetildiğini belirterek komünizmin öncelikle iktisadi bir olgu olduğunu, sosyalizmde her şeyin devletin olduğunu, herkesin çalıştığını ve çalışmayanın aç kaldığını söylemiştir.

...Komünizm nedir? Komünizm malûmu âliniz iktisadî bir şey. Komünist muamelâtının lâyikiyle idaresi için, sovyetist idare sırf halkın teşkilâtı üzerine müesses bir idaredir. Yalnız bizden bir farkı var. O da; orada müntahip ve müntahap amele ve köylüdür. Yani insanoğlunun mesaisinden istifade eden-onların tabirini kullanıyorum. Azerbaycanlıların lisanı ile söylüyorum-insanoğlunun sırtından geçinen burjuvazi diyorlar. Onlar müntahip ve müntahap olamıyorlar. İntihap için daire, arazi üzerine değildir. Vakıa arazi esas, fakat asıl millet... Yani işçi ve köylü olarak intihap edilmiş. Keza idaresi, liva idaresi, vilâyet idaresi teşekkül ediyor. Burada ahalinin intihap ettiği heyetler idare ediyor. Moskova'da kongre senede iki defa toplanıyor. Kongre bütün şubaları idareyi, bütün devlet idaresini murakabe eden kongre... Fakat bu kongre teşri kuvvetini haiz. Yalnız teşri ve icra kuvvetini haiz olan kongrenin tefrik ettiği iki yüz kişilik merkez icra komitesi var. O merkez icra komitesi de senede iki defa kongreye hesap vermeye mecbur. İki yüz kişilik merkez icra komitesinin bir reisi var, bir divan riyaseti var.Soviyetisk bir tarzda devleti idare eder. Sonra hakkı mülkiyetin refi, yani hakkı mülkiyetin külliye inkârı, amelin sermayeye galebesi, sermayedarların - onların tabirince - sermayedarların halkı soymasına meydan vermeyecek.Sosyalilâsyon bizim tabirimizce beytûmalındır. Arz edebiliyor muyum? Vesaiti istihsal beytûmalındır. Arazi vasitai istihsaldır, para vasitai istihsaldır. Sonra bütün fabrika vesaire beytûmalındır. Bunda herkes çalışır, diyorlar. Çalışmaya ekmek yoktur ve çalışan çalıştığı kadar yer. Ticareti... (kaldırıyorlar. Çünkü, onlara göre) ticarete tüccarın yaptığı şey gayrın yaptığından istifadedir. Onun için ticaret de memnudur, deyip kaldırıyorlar. Ticaret millileştirilmesi hususu ticaretin bütün millet tarafından yapılması, sonra arazinin millileştirilmesi, büyük sermayenin millileştirilmesi, ticareti hariciyenin yine millet tarafından yapılması, dâhilde millet tarafından cemi, bütün tevziatın devlet tarafından yapılması.Rusya komünist olmakla beraber, diğer devletlerle olan münasebatında kapitalist ve emperyalistlere mukabele ve müdafaa ile müstevli devletlere karşı olan müdafaayı ayırmaya başladı. Bunu Enternasyonal da kabul etti. Yani bir millet kapitalist olsa, orada komünizm de ilân edilmese burjuva demektir. O millet nasyonalist de olsa onunla beraber çalışmak esasını kabul etmişlerdir. Sonra; son zamanlarda gerek bizim tarafımızdan ve gerek Müslümanlar rüesası tarafından, gerek sair bazı kimseler tarafından kendilerine sarahaten anlatıldı. Eğer siz Müslüman âlemi ile beraber çalışmak isterseniz Müslüman âleminin komünistliği kendilerinin şeraiti dairesinde olursa... (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 199).

Burdur milletvekili İsmail Suphi Bey, Sovyet Rusya ve komünizm ile ilgili düşüncelerini kapalı oturumda 17 Teşrinievvel 1336 (17 Ekim 1920) tarihli ikinci celsede; TBMM kürsüsünden milletvekillerine aktarmıştır. İsmail Suphi Bey, konuşmasında Sovyet Rusya'nın sıcak denizlere çıkmak istediğini, bu isteğin yerine getirilebileceğini ve Türk boğazlarını kullanmasına izin verilebileceğini, ancak Ermenistan kullanılarak Türk topraklarının istenmesinin kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Komünizmle ilgili düşüncesinde de İsmail Hakkı Bey, tüm dünyanın komünist olması halinde bir sıkıntı olmadığını, ancak komünizmin bazı ülkelerle sınırlı kalması halinde sıkıntı doğacağını, Türkiye'nin askeri sayesinde dünyanın gözünü korkuttuğunu, aksi taktirde sınır güvenliğinin kalmayacağını anlatmıştır.

...Biliyorsunuz ki Rusya açık denize çıkmak fikrindedir. Nüfusu yarın iki yüz milyona baliğ olacak bir millet bunun için mücadele edecektir. Binaenaleyh olsa olsa biz Ruslara bir nefeslik vermek için İstanbul Boğazından serbesti mürurlarını tabii bazı teminat mukabilinde verebiliriz. Fakat böyle Ermenistan'ın ileri sürülmesi yarın Rusya'ya dâhil olacak bir Ermenistan'ın büyütülmesi Rusya'nın ileri bir hareketidir. Bendenizce insanlar üç günde değişmeyeceği gibi, bir milletin asırlardan beri takip ettiği esbabı siyasiye, esbabı iktisadiye ve harsiyesinin ve muazzam siyasetinin öyle komünizm ile değişmesine inanmam. Eğer bütün dünya komünizm olursa, bütün devletlerde askerlik kalkarsa o vakit eyvallah... Fakat bugün hudut vardır, bugün askerlik vardır, bugün siyaset vardır. Neticede en mühim sebep ki arkadaşlarımız söylediler, bir muahedenin yalnız kuru yazı ve satırları mukabilinde arazimizi terk edecek olursak yarın İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar, düşmanımız olmakla beraber bizden az çok korkan devletler bizden hiç korkmazlar ve bizi gayet suhuletle avlayabilirler. Bilhassa üzerinde kendimiz bulunduğumuz kürsüyü testere ile kesmiş, yere düşmüş oluruz (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 207-208).

Diyarbakır milletvekili Hacı Şükrü Bey de, 17 Teşrinievvel 1336 (17 Ekim 1920) tarihli ikinci celsede, Van ve Bitlis'in Ermenilere verilme teklifinin kabul edilemeyeceğini, Rusların istiyorsa Ermenilere kendi topraklarını vermesi gerektiğini belirtmiştir. Hacı Şükrü Bey'e göre komünizm, Türkleri İslamiyet'ten koparma girişimidir. Ayrıca, Hacı Şükrü Bey; ne Ermenilere, ne de Ruslara bir karış toprak verilemeyeceğini söylemiştir.

...Van ve Bitlis vilâyetleri Ermenilere tamamıyla tahliye edilip verilinceye kadar olacaktır. Ben o zaman buna inanmamıştım. Şimdi Yusuf Kemal Beyefendi'nin bize getirmiş olduğu uhuvvetname Rusların bu teklifi, o zamanki aralarında takarrür etmiş olan şeydir. Bu hiçbir zaman kabul edilemez. Şimdiye kadar kan döküyoruz. Arazi verilmez alınır. Ermeniler arazi istiyorsa Ruslar versin. Ruslar zannetmeyiniz ki komünizmdir. Allah belâlarını versin... (Handeler)

Bu komünizmden maksatları bizi İslamlardan tamamıyla ayırmaktır. Şarkta öyle bir şeddi ahenin teşkil etmek istiyorlar ki hiçbir zamanlar biz Müslümanlarla el ele vererek teşriki mesai etmeyelim. ...Memleketimizin en küçük parçasını bütün kanımızla müdafaa edeceğiz ve hiçbir kimseye bir arazi vermeyeceğiz. İstiklâli millî uğruna öleceğiz (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 208-209).

Karesi milletvekili Basri Bey 22 Kanunusani 1337 (22 Ocak 1921)'deki üçüncü celsede, İslam Alemi için çok tehlikeli bulduğu taklitçiliğin, önce garpcılık olarak başladığını günümüzde ise,

Bolşevizm olarak devam ettiğini söylemiştir. Türkiye ile Rusya arasında da karşılaştırma yapan Basri Bey, Rusya'nın ruhaniliğın kontrolü altında olduğunu belirterek, Bolşevikliğın Türkiye'ye uygun bir yönetim tarzı olmadığını anlatmıştır.

....Âlemi İslâm'ın inhitatı esbabından en mühimi hepinizce malûm olduğu üzere taklitçiliktir.Garbi mütemadiyen taklit ettik. Şimdi de Bolşevik olmak istiyoruz. Eğer Bolşevik olalım demekle derhal Bolşevik olmak kabilsen ve bunda memleket namına bir faide hâsil ise olalım. Fakat bu Bolşevik olalım demekle olacak bir şey değildir. Bir kere Bolşevikliğın doğmasını icap eden esbab bilhassa Türkiye'de mefkuddur. Türkiye, Rusya değildir. Türkiye Rusya gibi ruhaniliğın tahakkümü, emperyalistliğı, kapitalistliğı terviç eden dar bir dine malik değildir. Türkiye ve bütün âlemi İslâm öyle bir dine maliktir ki teavün ve uhuvveti hakikiyeyi, birçok içtimaî, siyasî hattâ bedîî birçok esasları muhtevi olduğu için burada ayrıca Bolşeviklik tatbikine imkân ve hacet yoktur. Binaenaleyh Bolşeviklik bizim memleketimizde, bizim muhitimizde kabiliyeti tatbikiyeden mahrum bir nazariye halindedir.Bugün görüyoruz ki bilhassa Şarkta Rus Bolşevikleri âlemi İslâmı kendi emellerine doğru sürüklemekle meşguldürler. Bize düşen vazife bütün âlemi İslâm ulemasını, mütefekkirinini, eğer mümkün ise Ankara'da toplayıp Ankara'yı âlemi İslâm noktai nazarından da bir dimağı mütefekkir haline getirmektir.Bugün biz Bolşevikliğın hakiki mebdelerini bilmiyoruz ve bilen de yoktur Türkiye'de. Arzettiğim mütefekkirin kongresi ve şûrası Bolşevikliğın mebdeleri nedir, bu mebdeler İslâmiyetle ne dereceye kadar kabili teliftir? Bunları tetkik etmeye mecburdur. Bu suretle hem Şarkta bulunan ve Bolşeviklerin kucağına sürüklenmekte olan İslâm âlemini muhakkak bir felâketten kurtarmış olacağız.Bugün maalesef Meclisimiz içinde Bolşevizm, bizim arkadaşımız mevkiinde olan Şeyh Servet Efendi çıkmış, Bolşeviklik ile Müslümanlığı güya kendi kafasına göre mezç ederek, güya Bolşevikliğın, Müslümanlığın istediğı bir şey olduğunu propaganda etmek istiyor.Meselâ Şeyh Servet Efendi'ye karşı ilmî bir surette müdafaa etmek lâzımdır. Bir risale neşretmiş, doğru eğri. Buna karşı bir risale ile mukabele ve müdafaada bulunmak lâzımdır ve bu yalnız umuru şeriyeye ait bir vazife de değildir.Fakat Şeyh Servet birçok Müslümanları zehirlemiştir. Bizim vazifei diniyemizdir.Fikir sahasında Bolşeviklik esasatı ile iştilal etmek ve Müslümanlığın menafii âliyesi... bunları da meydana atmak suretiyle kendimiz için derececi vücuptadır ve bu da mütefekkirini İslâmiye'ye düşen bir farizadır (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 378-379).

Aynı tarih ve sayılı üçüncü celsede (oturum) Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey ile Mustafa Kemal'in karşılıklı konuşmaları vardır. Bu konuşmalarda Hüseyin Avni Bey, komünizm hakkında genel değerlendirmelerde bulunmuş, Sovyet Yönetimi ile yapılan görüşmelerden ve komünizm ile ilgili çekincelerinden söz etmiştir. Mustafa Kemal ise, TBMM ile TBMM Hükümeti'nin ulusal çıkarlar doğrultusunda ve eşgüdüm içerisinde çalıştığını söylemiştir. Mustafa Kemal, Mustafa Suphi ile ilgili eleştirilere cevap verirken; Mustafa Suphi tehlikesini ilk kez Kazım Paşa'nın (Karabekir) fark ettiğini ve Kazım Paşa'nın haksız şekilde eleştiriye uğradığını, Moskova'daki çıkar gruplarına hizmet eden ve başında Mustafa Suphi'nin bulunduğu TKF'nin, serserilerden oluştuğunu belirterek; komünizmin, Türk gelenek-göreneklerine ve İslam dinine uygun olmadığını, bu yüzden komünizmi istemediklerini söylemiştir.

....HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum)—...İşte o zamanlar... Türkler Yeşil Ordu teşkil etmiş, o biri Kızıl Ordu. Müttefikan geliyorlar, bizi kurtaracaklar diye kulaklarımız doldu. Belki de bizim kuvvei maneviyemizi tamir için söylenmiş sözlerdir. Şeyh Servet Efendi'nin burada birkaç defa söylediği uzun nutukları hep alkışladık. Bundan bir ders almalıyız. Efendiler, bir ders almalıyız. Ben dahi alkışladım. Fakat o sırada Erzurum'dan aldığım... malûmata nazaran anlamadığımız bir tufan geliyor, o tarafa doğru. Bu taraftaki akisler Âlemi İslâm geldi. Efendiler; Rusya'da Bolşevizm, Komünizm, hakiki Marksizm. Buradan Hükûmet bir heyet göndermişti. Onlar da gözleriyle görmüştü ki, istihsalât durmuş, ziraat durmuş, herkes aç kalmış, sağa sola saldıran birkaç haydut bunlara Kızılordu diyorlardı. Şarktan da maalesef yanlış haberler geliyordu. Tav'an... komünizme taraftar olmasına imkân olmamakla beraber, Kâzım Paşa Hazretleri, vermiş oldukları telgraflarda... Yani o kasti değildir, ya bilmeyerek.Bolşevikler bizi kurtaracaktır, sözlerine çok maruz kaldım. Erzurum'a gittiğim zaman Bakü'de teşekkül eden kongreye, üçüncü enternasyonale giden arkadaşlarıma tesadüf ettim. Bir Bolşevik, amma ne? O sırada efendiler Nuri Paşa'nın ordusu bakiyesi gelmişti. Onlardan Bolşevikliği sordum. Dediğim gibi, aç ve çıplak kalmış, istihsalâtı durmuş, artık sağa ve sola salmış, zayıfları ölüyor.Bolşevik orduları garp cephesine geçecek. Bir gün arzu buyurulursa getirin okurum size, bu mealdedir. İşte Bolşevik ordusu yardım edecek.Ordunun başındaki Kâzım Paşabenim kanaatime kalırsa dedi, İslâmiyetle Bolşeviklik arasında pek az fark vardır, dedi. Bunda miras, zekât yok Paşam dedim; bizim akidemizle bu tevafuk etmez. Beni mi kandırıyorsunuz, yoksa ne buyuruyorsunuz?.. Kâzım Paşa dedi ki, bugün iki siyaset vardır. Garp, şark siyaseti. Bizim garple, İngilizlerle anlaşmak kabiliyeti var mıdır? Yoktur dedim. O halde bizim şark ile anlaşmamız zaruridir, şark siyasetini takibe mecburuz, dediler.Evet, biz Bolşevikliğe yakın görüldükçe garplılar bize doğru geliyor. Hükûmet böyle bir siyaset takip ettikçe İngilizler bize takarrüp ettiler. Bolşeviklik sebebiyle bize müsait şeraitle sulh yapabilirler. Sulh yaptıkları zaman Ruslarla muhalif vaziyete girer miyiz? Evet girmemek için çaresi, herhalde komünist görünmelidir. Hatta efendiler arkadaşlarınıza... bundan başka bizim için çarei necat yoktur ve bana Bolşevikler söz verdi. Ben murahhası askerî tayin olundum. Bu teşkilâtı memleketi içinde yapacağım, buyurdular.Şimdi Bolşeviklik İslâmiyet ile kabili telif midir, değil midir? Her meslek erbabının vicdanına havale ederiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara)—....Rus Bolşevik Hükûmeti resmiyesi, ricali resmiyesinin bizim olan, bizim resmî ricalimizle olan temas ve münasebetlerinde Rusya dâhilinde bu milletin soysuz, herhalde serserem birtakım evlâtları oralarda da serseriliklerine devam etmişlerdir. İşte bu serseriler bir iş yapmak hülyasına kapılarak zahiren memleketimize ve milletimize nâfi olmak için Türkiye Komünist Fırkası diye bir fırka teşkil etmişlerdir ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır. Bunlar doğrudan doğruya bir hissi vatanperverane ile ve bir hissi hakikiî millî ile değil, benim kanaatimce belki kendilerine para veren, kendilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım teşebbüsâtı serseriyanede bulunmuşlardır. Bunların yaptıkları teşebbüs Rus Bolşevizm'ini muhtelif kanallardan memleket dâhiline sokmak olmuştur. Bu suretle memleketimize, milletimize hariçten komünizm cereyanı sokulmaya başlanmıştır. Diğer taraftan efendiler, memleket dâhilinde komünizmin ne olduğunu bilmeyen, fakat bu esasata müsteniden tekevvün etmiş olan, taazzuv etmiş bir Bolşevik kuvvetinin bizim için kuvvei naciye olabileceğini farzeden

birtakım insanlar dahi, hattâ bu hariçten gelen komünizm cereyanına temas etmeksizin kendiliğinden komünizm teşkilâtı yapmak hevesine düştüler.Komünizmin ne olduğunu bilirse münevveran, o zaman memleket dâhilinde tatbikine cevaz verilebilir. Fakat münevveran dahi dâhil olduğu halde Halk, Ordu komünizmin ne olduğunu bilmiyor.Evet, komünizm içtimaî bir meseledir. Bunun her türlü esasat ve hakayıkını istenildiği gibi söylemekte beis yoktur.Hikmeti mevcudiyetlerinin kalmadığına kani oldukları dakikada bütün millete hitaben bizzat kendileri komünizmin bu memleket içinde kabiliyeti tatbikiyesi olmadığını kendileri ifade ederler ve dağılırlar. Bu fırka bu suretle teşekkül ettikten sonra Halk İştirakiyyun Fırkası namı altında bir fırka Hükûmete müracaat etmiş bulunuyordu.Türkiye Komünist Fırkası, yani komünistliği ne Arapça, ne Türkçe yapmak istememiş olduklarını, halkı yegâne gayelerinin halkı aldatmamak olduğunu, söylediğimiz şeylerin komünistlik için olduğunu anlasınlar, düşüncesiyle kurulmuştur. Onun için doğrudan doğruya komünist kelimesini tekrar ediyoruz ki halkı aldatmış olmayalım diye. Binaenaleyh, Türkiye Komünist Fırkası bu suretle memlekette teşekkül ettiği sırada, Bakü'de yine Türkiye Komünist Fırkası namıyla Bakü'de bir fırka var idi. Bu suretle, merkez kazası hariçte bulunan ve teşebbüsâtı için talimatı hariçten alan bir fırkada reddedilmiş oldu. Halk İştirakiyyun Fırkasının sebep ve hikmeti teşekkülünü bilemem. Müteşebbisleri bunu izah edebilirler. Yalnız benim anladığıma göre Türkiye Komünist Fırkasının mahiyeti teşekkülü ile Halk İştirakiyyun Fırkasının mahiyeti teşekkülü arasında fark vardır. Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye için, Türkiye dâhilinde çalışan bir fırka mahiyetinde tecelli ediyor. Halk İştirakiyyun Fırkası, doğrudan doğruya komünizm mahiyetini gösterir bir fırkadır ve mevsuk malûmata göre burada bulunan Rus sefarethanesi ile dahi tamamen hali temasta bulunuyorlar.Binaenaleyh biz komünistlik istemeyiz, öyle ise şark siyasetini yapamayacağız demek doğru değildir. Bu gayet abes olur. Bittabi biz Ruslar komünist olduğu için onun aleyhinde bulunuyoruz. Bize gayri kabili tatbik olduğu için ve esasatı diniye ve şeraiti hayatiye ve içtimaiyemizle gayri kabili telif bulunduğundan olmaz diyoruz (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 379-384).

Kırşehir milletvekili Yahya Galip Bey 22 Kanunusani 1337 (22 Ocak 1921)'deki dördüncü celsede; TBMM'nin, komünizm ile vatanın kurtuluşu bağlamında ilgilendiğini aksi taktirde komünizmi benimsemediklerini söylemiştir. Komünizm ile İslamiyet'in bağdaştırılamayacağını düşünen Yahya Galip Bey, Şeyh Servet Efendi'yi kastederek, özellikle din bilgini olan insanların, İslamiyet'i kullanarak komünizm propagandası yapmasının ihanet, Bolşeviklik ile İslamiyet'i bağdaştırmanın ise akılsızlık olduğunu belirtmiş; komünizm ve Bolşevizm'in ülkeden uzaklaştırılması gerektiğini anlatmıştır.

....Biz milleti halâs etmek için, vatanımıza taarruz eden düşmanları defetmek, istiklâlimizi, siyasetimizi muhafaza etmek için toplandık. Yoksa şarkta çıkan bir fikre ittiba etmek, garpte çıkan bir fikri rehberi harekât etmek için toplanmadık. Maahaza bütün Müslümanlar kendi ananatı dairesinde hareket etmek ister. Bolşeviklik takip etmek gayesi, milleti malûm olmayan bir yola sevk etmek ve millete ihanet etmektir. Bolşeviklik ile komünistliği ayırmayacağım. Benim noktai nazarım, bunlar bizim milletimize mazarrattan başka hiçbir menfaat vücuda getirmez. Bu fikrin sahasını tevsiya çalışmak, bizim esasatımızı rahnedar eder.

Sonra içimizde ulema kıyafetine girerek, yalan yanlış fikirleri; bu, ahkâmı şeriyedendir diye göstermek, bir ihanettir. En evvel yapılacak muamele, bunu o kisvesinden tecrit etmektir. (Doğru sesleri) Affınıza mağruren ufak bir şey söyleyeceğim. Gerçi hurafattır, amma çok hoştur. Süleyman, zamanında hocaya ceza vermek istemiş, değnek şikâyet etmiş. Buna verilecek ceza kisvei ilmiyeden tecrid etmektir.

Bolşevikliği İslâmiyetle mezcetmek akılsızlıktır. Eğer Bolşeviklik İslâmlık ise, onlar İslâmlığı kabul etsinler. Mecburiyet göremem. Komünistlik ve Bolşeviklik bizim vatanımızdan çıkmalıdır. Biz onlara yol vermeliyiz. Binaenaleyh Bolşeviklik bir akın yapacaksa, nereye karşı? Kendi mesleklerine karşı, kendi... ibda edenlere karşı bir akın yapabilir. Ben arkadaşlarımin her birini muhterem mevkide görürüm. Binaenaleyh temenni ederim ki; içimizden Bolşevikliğe ve Komünizme sâil olanlar bu işten tecerrüd etsinler ve desinler ki: Büyük Millet Meclisinin takip edeceği gaye; gayei İslamiyet'tir. Sizin aleyhinizde bulunan Hristiyanlar da sizinle beraber olacaktır. Herkesin hukukunu temin de Bolşeviklikten yüksektir. İşte maruzatım bundan ibarettir. (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 386-387; 389).

Aynı tarih ve sayılı celsede, Konya milletvekili Vehbi Efendi ise; modanın ve taklitçiliğin bir milleti geri bıraktığını ve sömürgeleştirdiğini, asıl olanın maddiyat değil maneviyat olduğunu belirterek Türk milletinin maneviyatının İslamiyet olduğunu söyleyerek Şeyh Servet Efendi'yi ve eserini eleştirmiştir.

....Biz malûm ya olduk beri modaya çok heves ederiz:. Modacı bir milletiz. Bir vakit Fransa'yı taklit ile meşgul olduk. Şimdi diğerlerini taklit ile meşgulüz. Hâlbuki efendiler mukallit olan milletler daima kendini zayıf görüp, taklit ettiği milleti büyük gördüğünden dolayı mukallit olan, taklit ettiği milletin ayağı altında her zaman ezilmiştir.Maneviyattır milletleri yekdiğerine rapteden. Maddiyatına sahip olmayan her millet, her zaman, maneviyatına sahip olamayıp, maddiyatını tanzim edemediğinden dolayı müzmahildir. Binaenaleyh bizim bir maneviyatımız var ki; Dini İslâm'dır. Şimdi ben soruyorum; bizi intihap edenler Müslüman mıdır, değil midir? Mükemillerimiz Müslüman olduğu halde o Müslümanların dini ve hissi hilâfına ben, komünistim diye meydana çıkmamanın manasını bilemem ve mükemillerime karşı bu suretle meydana çıkan rüfekayı kıram buna karşı ne cevap verilebilir? Bununla beraber beyefendiler, Şeyh Servet Efendi hakkında yalnız Musa Kâzım Efendi söyledi. Bir risale yapmış ve Allahın âyeti celilesini şöyle tefsir ediyor; Allahu azimmüşşan eşyayı insanlar için halk etmiştir.Efendiler, biz ya Müslümanız veya Hristiyanız. Şüphesiz yok ki Müslümanız. Şu halde, Müslüman olduğumuz halde, böyle bir dinsizlik neşriyatını tervice ve dinsizlik namı altında bir fırka teşkili ile meşgul olacak isek Yunan ile meşgul olmaya ne mana var? Beraber olurum, geçsin gitsin.Yunan ile bizim muharebemiz dinimiz içindir. Şu halde komünizm diye bir dinsizliği tervice edeceksek millet arasında uğraşmanın manası nedir?.... Gelelim Şeyh Servet Efendi'ye: (Handeler) Efendiler, bu adam Bolşevikliği, komünistliği altı aydır tervice ediyor ve bu adam büyük bir risale yazdı ve bu risalesi serapa, Musa Kâzım Efendi'nin buyurduğu gibi, tağyirat ve tahrifattan ibarettir. (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 388-389).

İstanbul milletvekili ve Dışişleri Bakanı Doktor Ahmet Muhtar Bey ise; Sovyet Rusya ile yapılan görüşmelerde TBMM Hükümeti'nin amacının, memleketin bağımsızlığını sağlamak

olduğunu, Sovyet Rusya'nın ilişkilerde rejim dayatmasında bulunmadığını belirttikten sonra komünizm ile ortak ve farklı yönlerini söylemiştir.

....Rusya ile akdi itilâf veya ittifak noktasından vuku bulan teşebbüsümüzden maksat, yalnız memleketin hududu milliyesi dâhilinde istiklâlini temin etmek için hariçte bir noktai istinat aramak mütalâasına matuf idi. Biz Rusya ile bu suretle, bu maksatla müzakerata başladığımızda komünist olan Rusya Hükûmeti bize hiçbir vakit kendi nazariyatı içtimaiyesinin kabulünü, akdi ittifak için bir şartı mütekaddim olduğu hakkında hiçbir şart koymamıştır.Biz, bizi mahvetmek isteyen emperyalist devletlere olan mücadelede sizinle iştirak ediyoruz, size elimizi veriyoruz. Fakat bu memlekette inkılâbı içtimaî yapmak icap ederse bunun lüzumu mahsus olursa bu inkılâbı ancak bu memleketin evlâdı yapacaktır. Bunun berveçhi peşin, Rusya Hükûmeti Cumhuriyesi tarafından ve onun buradaki heyetin tarafından dahi bilinmesi bizim için ehem ve elzemdir. Biz, Rusya Hükûmetinin dahi burada, Rusya'da vaki olan bir inkılâbı içtimaîyi yaptırmak emelinde olmadığını Rusya Şûralar Cumhuriyetinin en salahiyettar adamları ağzından teminat almak suretiyle buna vakıfız. Rusya Hükûmeti, icra ettiği, kendisi için ve belki de Âlemi İslâm için, birçok tecarüpten sonra, o da bu kanaate vasıl olmuştur ki; âlemi İslâm için komünizm müsait değildir.Malûmu âliniz Rusya iki kuvvete karşı mücadele ediyor. Biri emperyalizm, yani masum ve mazlum milletleri esaret altına almak, kendi menfaati için onları hayvan gibi çalıştırıp müstefit olmak isteyen, bu mesleki takip eden devletlere karşı onları yıkmak için mücadele ediyor. Diğeri de; zahirde buna müşabih, fakat millî bir şekilde tecelli eden kapitalizme karşı mücadele etmektir. Kapitalizmin ne olduğunu bütün heyeti âliyeye tekrar arzermeyeceğim. Yalnız birincisinde ile Rusya ile hemfikir bulunuyoruz. İkinci şıkka, kapitalizm meselesine gelince; bizde halkı böyle zincir altında inletecek surette teşekkül etmiş muazzam kapitalistler yoktur. Bunun içindir ki Rusya Hükûmeti şarkta bulunan akvamın kendi inkılâbı içtimaiyesini, iktiza ederse, kendilerinin yapması hususunu kabul etmişler ve görüyorsunuz ki kommünize etmek için elinde bulunan birçok vesaiti, bilâkis Avrupa'ya, yani hakiki emperyalist, hakiki kapitalist devletlere tevcih etmiştir. Biz Rusya ile yalnız bir maksat uğrunda akd ü ittifak ve itilâf emelini takip ettik (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 389-390).

Ahmet Muhtar 24 Kanunusani 1337 (24 Ocak 1921)'deki üçüncü celsede TBMM'nin Rusya'da Bolşeviklerle sürmekte olan olumlu ilişkilerinden söz etmiştir.

....Bu meseleden Rusya ile münasebatımız hakkında vereceğim izahat meyanında bahsederim. Bizim Rusya Şûralar Hükûmeti ile başlamış ve pek mucibi memnuniyet bazı eşkâl ve safahat arzemiş olan... bu safahat malûmdur. Mebadisi. Bu münasebetimiz nihayet bir mah zarfında muhadenet ahitnamelerinin parafe edilmesi, yani maddelerin zirine sah çekilmesi suretiyle hallolunulmuştu, bir neticeye vasıl olmuştu. Bir hafi celsede de burada badii münakaşa olan bir şartın ademi kabulü bu ahitnamelerin şimdiye kadar resmen ve şekli katide imza ve teatisine mani olmuştu. O elim olan şartın ne olduğunu tekrara lüzum görmem ve bu şartın tahakkukuna bir taraftan rıza gösterilmeyeceği bedihi bir keyfiyet idi (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 400).

Birinci TBMM'deki komünistlerin yok edilmesiyle birlikte komünizm hakkında yalnızca muhafazakar milletvekilleri konuşmuş; onlar da komünizme yönelik düşüncelerini iftira, hakaret ve küfür yoluyla ifade etmişlerdir. Erzurum milletvekili Mustafa Durak, yaptığı

konuşmada, açıkça komünizme ve komünistlere saldırmıştır. Durak'a göre komünizm, Yahudilikten gelmektedir. "Komünizmde Allah yoktur, kadınlar ortak maldır." Durak, bu sözleriyle komünistleri aşağılamış, Türk Devletinin, RFSSC'ye ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Mustafa Kemal, Mustafa Durak'a herhangi bir tepki göstermeyerek, onu üstü kapalı olarak desteklediğini göstermiştir. Mustafa Durak, 11 Nisan 1337 (1921) tarihli ikinci celsede; her türlü baskıya rağmen Rusya içerisinde yer alan Buhara Cumhuriyeti'ndeki bir kesimin direndiğini ve komünizmi benimsemediğini, ancak komünizmi kabul etmeyenlerin Bolşeviklerce değişik bahanelerle öldürüldüğünü söylemiştir. Kadınların ve 16 yaş altı çocukların gece vardiyasından muaf olduğunu, kadınlara doğumdan önce iki ay yıllık izin, doğumdan sonra da günlük üç saatte bir süt izni verildiğini, ancak bunların yeterli olmadığını, her şeye rağmen kadınların ortak mal olarak görüldüğünü ve çalışmak zorunda olduklarını, aksi takdirde aç kalacaklarını söylemiştir. Mustafa Durak, Bolşeviklikte herkesin memur olduğunu, kişi mülkiyetinin ve piyasa rekabetinin olmadığını, Rusya'nın açlık ve sefalet içinde kıvrandığını söylemiştir. Mustafa Durak Bey'e göre komünizmde din ve milliyet olmadığı gibi, vatan ve efendilik de yoktur, kadın ortak maldır ve evlilik kurumu yoktur.

MUSTAFA DURAK BEY (Erzurum)—....Efendiler, bolşevikliğin dört esası vardır; aksini iddia edenler buyursunlar. Dinsizlik, Allah yoktur. Esasın birincisi budur efendiler. Milliyet de yoktur. Bir sosyalistten, bir bolşevikten milliyetini sorarsanız der ki milletim nev'i beşer... Dünya yüzündeki bütün adamlar milletimdir. Vatan da yok. Efendilik de yok. Bolşevikliğin esası bunlardır.Allah'ı tanımak olmadıktan sonra o esasat yerin dibine girsin. Bolşeviklerin yaptıkları dinsizlik programlarından bir iki maddeyi okuyayım: Kendilerinin matbu programlarında maddeleri...

....Acaba bu komünistliği kim vücuda getirdi, yani nereden kaynamıştır? Efendiler; Yahudilerden kaynamıştır. Anlatayım. Rusya'da zaman, zaman yahudiler ihtilâller çıkardı. Zaman, zaman bunlara kışkırtıcı salladılar filân... Bakiyetüssüyufu da İngiltere'ye, Almanya'ya ve her tarafa dağıldılar ve öteden beri hiç bir yerde bir heyeti içtimaiye -tesis edememişlerdir. Hükümetleri vesaireleri yok, nereye gitmişlerse kovulmuşlar, nereye gitmişlerse dayak yemişlerdir. Düşünmüşler, taşınmışlar bir Hükümet teşkil edememişler. Sonra tam fırsat bulmuşlar, Rusya'da çalışmışlar, çabalamışlar bunu meydana getirmişler. Evet başta bulunanların yüzde 95'i yahudidir. Buradaki sefirleri de yahudidir. Efendiler, kongrede toplananların İtalya ve Fransa'dan gelenlerin % 95'i de yahudidir.

....Sonra milliyet meselesi efendiler. Onlarda milliyet yoktur, milliyet, nev'i beşerdir. Böyle iken milliyeti nasıl idame edecekler?.. Bugün yirmi yaşından yukarı hiç kimsenin Bolşeviklikte hakkı hayatı yoktur. Yirmi yaşından sonra her şahıs ölüme mahkûmdur. Fakat zaman, zaman öldürecekler.Bu öyle bir meseledir ki hocaları, münevveranı öldürürler. Sonra kısım, kısım zengin der öldürürler, burjuvazi der öldürürler. Yirmi yaşından yukarıya neye öldürürler? Çünkü bu sinden yukarı olanları bu fikre getirmek imkânı yoktur. Hattâ değil biz Müslümanları; İsevileri de mümkün değil. Böyle bir fikre getirmek mümkün değildir. Ne için? Çünkü bunlar kalkacak, kendilerine yeni bir nesil yetiştirecekler...

...Efendiler, bugün yirmi yaşında bulunanların hakkı hayatı yoktur. Çünkü programlarında bir madde vardır ki çocuk yuvaları tesis ediyorlar. Henüz mektep sinnine vâsıl olmayanlar için çocuk yuvaları tesis ediyorlar, çocukları alacaklar, götürüp o yuvada terbiye edecekler. Ankara'dan alınan çocuklar, Ankara'da terbiye edilmez: Ankara'ya çok uzak bir yerde terbiye edilir. Sebebine gelince: Dinini, milliyetini, her şeyini kaybetsin, sipsivri dinsiz çıksın. Bugün üç yaşındaki çocuk yirmiye çıktı mı onun da hakkı hayatı yoktur.

Kadınlar, ortak maldır. Efendiler, izdivaç meselesi yoktur. Onların izdivacı çarşıda gezerken birini yakalar; mukavelât muharririne giderler: Sen beni aldın mı, aldım. Acaba nikâh olmadığına dair ne gibi vesaik vardır dersiniz şunu gösterebilirim: Bolşevikliğin bir kitabı.

Bolşeviklikte izdivaç meselesi ta temelinden ıslâhata tutuldu... Kadın, artık erkeğin esiri değildir. Evlenmek isteyenlere hiç müşkülât yoktur. Talâk artık yoktur. İzdivaç artık servetü samanın cebrü şevkiyle akdolanmış bir muamele değildir. İki tarafı birleştiren şey yalnız muhabbetir.

...Malûm ya kadınlıkta bir dul vardır, iş görmez, yemek yiyemez, ekmek bulamaz, tabîî bunun içinde kadınlar da vardır. Bir kadın hamile olursa hamlinden iki ay evvel ona müsaade ederler, hamlini vazeder, hamilden sonra da müsaade ederler, onun haricinde müsaade yoktur. Çalışmazsa ekmeği yoktur. Emzikli kadınlar her-üç saatte bir kerre süt verebilir. Yalnız lütfetmişler, kadınları ve 16 yaşından ufak çocukları gece işlerinden affetmişlerdir.Bolşeviklikte herkes memurdur; çiftçi, çoban, ekinci, satıcı memurdur, bakkal memurdur. Çünkü hiç kimsenin hakkı mülkiyeti yoktur. Efendiler herkes memur olursa işleri kim görür?Sonra Bolşeviklik iktisaden de memleketi öldürür. Ne için? Çünkü rekabet yoktur.

...Efendiler; bugün Rusya açlık içindedir ve sefalettedir; pek perişandır. Yiyecek ekmek bulamıyorlar. Hatta müfrit bir komünist komünistliği böyle methediyordu: Adamımı gönderdim, üç gün adamım bekledi, bir gecelik gazyağı verdiler. Hay Allah belânı versin...

...Onların siyaseti; bizimle dost olmak, ittifak etmek, bizi Şarkta hâkimdir demek... Ruslar zaten bu siyasetleriyle başka yerleri elde ediyorlar. Ruslar bizim nüfuzumuzdan istifade ettiler. Türkistan'ı ve Buhara'yı elde ettiler, Azerbaycan'ı elde ettiler.Efendiler dört aydır Ermenistan'da Bolşeviklik hükümferma iken, henüz Taşnaklar Ermenistan'a hâkimdir. Taşnaklar işi çeviriyorlar. Rusların Ermenistan'da daha iki üç kişiyi kurşuna dizdikleri yoktur. Sebebi de onlar, Ermeniler; Rusların elinde bize karşı bir silâhtır ve emirt olunuz ki bir gün bize karşı kullanacaktır. Gürcüler zavallı bir millettir. Onları insandan saymıyorum. Türkistan'ın Kazan vilâyeti henüz Bolşeviklere teslimi nefis etmedi. Acaba Ruslar, Ermenileri niçin böyle tutuyorlar? Ermenileri tutmaktan maksatları büyüktür. Kendileriyle bizim aramıza bir set çekiyorlar ve daima böyle bir kurdu bizim aramıza sokacaklar. Efendiler, Ruslar Şarkta, arzettiğim yerlerden milyonlarla değil, milyarlarla parayı bizim memleketimize gönderiyorlar ve bizim aleyhimize kullanıyorlar. Hakikaten bu memlekete bir çok para gelmiştir. Gelmiştir, zannetmeyiniz ki gelmemiştir. Türkiye komünist fırkasının program ve mukarreratı...

...Bu meyanda bir meseleden daha bahsedeceğim. Geçen sene bu vakitler Şark cephesindeki ordu bolşeviktir, deniliyordu.Ordu kumandanlığına bir telgraf yazdık, iki gün sonra Şark Cephesi Kumandanlığından onbeş sahifelik bir telgraf

geldi. TelgraftaOrdu içinde Bolşeviklik propagandası yapanları taredtim, Bolşeviklik eserinden Orduda hiç bir şey yoktur, deniliyor. Bundan emin olabilirsiniz ki Bolşeviklik namına Orduda hiç bir şey yoktur. (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 39-42).

Erzurum milletvekili Mustafa Durak Bey 11 Ağustos 1337 (1921) tarihli ikinci celse konuşmasında, TBMM Hükümeti'ne ve Mustafa Kemal'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirilerin temel sebebi, 13 Ekim 1921'de Türkiye ile Bolşevik Rusya arasında imzalanan ve Doğu sınırının kesinleşmesini sağlayan Kars Antlaşması hakkında TBMM'ye bilgi verilmemesidir.

...Efendiler, Kars'ta bir konferans var. Bu konferansa dair Meclisi Âlinizin pek az malûmatı vardır. Bütün dertlerimizi dökeceğiz. Efendiler, Kars'ta bir konferans oluyor. Bunun mevzuu nedir? Zannedersem bunlardan malûmatınız olursa... Birer kelime söyleyeceğim, zannediyorum ki biz de bu memleketin sadık öz evlâdıyız. Biz de hatırımıza gelenleri söyleyeceğiz. Yarın orada yapılacak her bir şey bilecek, gelip üzerimize inecektir. Susun! Niçin? Çünkü Ruslarla dostuz. Hakikaten de dostuz. Efendiler, Fransızlarla burada müzakere cereyan ediyor. Arzu ederiz ki, müzakereyi idare eden zevatı kiram bizi ara sıra haberdar etsin (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 237-238).

Kastamonu milletvekili ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, 13 Eylül 1337 (1921) tarihli ikinci celsede, kendisinin başkanlığında, Dr. Rıza Nur Bey ve Memduh Şevket Beyden oluşan üç kişilik heyetle birlikte Rusya'ya gittiklerini, Kars Anlaşması'nın toplanmasını nasıl sağladıklarını ve o süreçte yaşananları TBMM kürsüsünden anlatmıştır.

...YUSUF KEMAL BEY HARİCİYE VEKİLİ (Kastamonu) — Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Azerbaycan, Gürcistan ve ledelhace Ermenistan arasında Kars'ta inikad edecek konferans hakkında malumat vermekliğim emir buyuruluyor. ...Heyeti murahhasa Hariciye Vekâletinden talimat istedi. Biz Ruslarla münferiden mi konuşacağız, yoksa müttefikken mi konuşacağız diye sordular. Kati bir söz alamadı. Bunun üzerine Moskova'ya gitti. Moskova'da Rusların ısrarına rağmen, yani Gürcüler, Ermeniler, Azerbaycanlılar beraber bulunsun bu konferansı beraber yapalım diye vuku bulan ısrarlarına rağmen. Heyeti murahhasa yalnız Ruslarla müzakere yapmak cihetini iltizam etti.Konferans müzakerat esnasında bir mesele şiddetle ve ehemmiyetle mevzubahis oldu. O da bizim bu üç Cumhuriyetin istiklâlîne riayet etmekliğimizin lüzumundan ibaretti. Diyorlardı ki, siz bu cumhuriyetlerin hâkimiyetini muhil bir muahede akdedemezsiniz.biz Nahcivan'ın hakkı himayesini. Azerbaycan'a bir şart ile terk ettik. O da Azerbaycan'ın bu hakkı himayeyi asla üçüncü bir devlete terk etmemesi idi. Yani bir gün olur da aralarındaki komünistlik münasebatı galebe der de Azerbaycan; Nahcivan'ı, Ermenistan'a veyahut Rusya'ya terk etmeye kalkışacak olursa o zaman bizim; Azerbaycan'ın Nahcivan'ı himayesi taahhüdünden vareste kalmasını temin içindi.Sonra bize Reisi Hükümet Nerimanof dedi ki: Bizim sizinle yapacağımız şey daha başka bir şeydir. Nedir? Biz bu üç Cumhuriyet arasında bir ittihat yapmak üzereyiz. Yani Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ve belki buna Dağistan da dâhil olacaktır. Bu hükümetler arasında teşekkül edecek ittihad ile Türkiye arasında bir ittihat yapmak istiyoruz. Biz sorduk: Bu ittihad kime karşı olacaktır; Emperyalizme karşı olacak. Nereden gelecek emperyalizme karşı? Her taraftan gelecek. Hatta

Nerimanof 'un söylediği söz, Rusya'dan bu hükümet kalkarsa mutlaka yerine emperyalist hükümet gelecek, o emperyalist hükümete karşı da ittifak edeceğiz. Biz de kendisine cevaben; bu ittifak meselesinin yeni mevzubahis olduğunu ve bu bapta talimatımız olmadığını salâhiyetnamelerimizde bu mesele hakkında sarahat olmadığını zikrederek: birinci ciheti salâhiyetimiz dâhilinde görüşmek, ikinci cihet hakkında da hükümetimizden salâhiyet istemek lüzumunu anlattık. Yalnız dedik ki; bu zamana kadar bizim tecrübelerimiz, merkezle aramızda telgraf muhaberatının muntazaman cereyan etmemekte olduğunu gösterdi. Bu konferans daha iyisi bizim memlekette olsun dedik. Hayır, Bakü'de olsun dediler. Biz dedik, hayır Kars'ta olsun. ...O gün Hariciye Komiseri Hüseyinof ile Azerbaycan'ın Adliye Nazırı Behbud Şahtanski geldi, bizden ziyaret istediler. Biz yine üç arkadaş toplanarak onların ziyaretini kabule karar verdik. Ziyaretlerinde, bizim söylediklerimizi kabul ettiklerini Kars'a geleceklerini söylediler... (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 258-260).

Heyet üyelerinden Sinop milletvekili Dr. Rıza Nur Bey de, Yusuf Kemal Bey gibi aynı tarih ve sayılı celsede Kars Anlaşması öncesi yaşananları anlatmıştır. Rıza Nur Bey; Azarbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da bulunan ve komünizm adına karar verdiğini belirten komisyonların konferans düzenlemek istediklerini, bu konferanstaki amaçlarının TBMM'nin Gümrü zaferini gölgeleyerek Gümrü Antlaşmasını feshettirmek ve TBMM Hükümeti'nin kazandığı toprakları tekrar Ermenilere verdirmek olduğunu söylemiştir. Dr. Rıza Nur'a göre; Ruslar, Türklerin dostu olmakla birlikte, komünizm için aynı öngörülerde bulunulamaz.

...Şimdi bu adamlar niçin konferans istiyorlar? Konferans istediklerinin birinci sebebi bize Gümrü Muahedesini feshettirmek, Ermenileri himaye. Elbirliğiyle bunu da bize aptıracaklar. Gümrü Muahedesini biliyorsunuz, bununla biz Ermenilerin arazisini tehdit etmişizdir ve aynı zamanda onlara kontrol koymuşuzdur. Bu gibi şeylere Ruslar katıyen tahammül edemiyorlar. Bunu kaldıracaklar. İkincisi, bir Kafkas konfederasyonu teşkil etmektir. Hâlbuki bizim için Kafkas konfederasyonu mevzubahis olamaz. Şimdi bu konfederasyonu niçin yapıyorlar? Kafkas konfederasyonu şunun çindir; Rusya'da Bolşeviklik bir gün düşecektir ve bunun devamına kimse inanamıyor. Komünizm yaşamaz gayrı tabii bir çocuk zannediyorlar.

Sonra efendiler, Rusya bizim dostumuzdur. Türkler hiç şüphesiz komünizmin dostu değildir. Bunların ikisi de ayrı ayrı meseledir. Rusya dost, Bolşeviklik düşman olabilir. Şimdi Rusya'nın dostu oluruz, fakat Bolşevikliğin düşmanı oluruz. Onların prensiplerine nazaran bütün dünya Bolşevik olacaktır ve her Bolşevik hükümet Rusya'ya merbut olacaktır. Moskova'nın (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 262-263).

Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey, 16 Teşrinievvel 1337 (16 Ekim 1921) tarihli ikinci celsede, İngiltere, Fransa, Rusya gibi Avrupa ülkelerinin komünizmi kabul etmesi halinde, bu ülkelerdeki veya bu ülkelerin güdümündeki ülkelerde yaşayan Müslümanların da bizimle birlikte hareket edeceğini söylemiştir.

...Hâlbuki o da bizim dinimizin emrettiği bir şekildir. Binaenaleyh Avrupa Komünizm meslekini kabul ettiği takdirde gayet tabii bir şekil olarak bu müslümanlar bizimle birleşecek ve bir islâm cemiyeti teşekkül edecektir.

Efendiler, maatteessüf Hariciye Vekili Beyefendi'nin söylediği veçhile hadisatı âlemin güna-gûn takibine imkân yoktur (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 406).

Fevzi Paşa (Çakmak), 12 Kanunuevvel 1337 (12 Aralık 1921) tarihli ikinci celsede, 20 Ekim 1921'de Fransa ile TBMM Hükümeti arasında imzalanan Ankara Antlaşması'nın İngilizler tarafından Sovyet Rusya'ya bildirildiğini söylemiştir. İngiltere'nin bilgi vermesi ile başlayan süreçte Bolşevik Rusya ile TBMM arasında çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlardan en önemlisi, Rusya'dan gönderilen yardım malzemelerinin Batum'de bekletilerek TBMM Hükümetine teslim edilmemesidir. İngiltere'nin amacı, Bolşevik Rusya ile TBMM Hükümeti arasındaki dostluğu zayıflatmak, Türklere gelen Bolşevik Rus yardımını engellemek ve zayıflayan TBMM Hükümetini yok etmektir.

....Şarka geçiyorum. Şark'ta Ruslarla itilâfımız vardır. Fransızlarla itilâf yaptığımız sırada İngilizler bizi Ruslara jurnal ettiler. Propaganda yapıyorlar, Bolşevikler sizin üzerinize hücum edecek diye. Ruslar soruyor nedir diye? Mukavele vardır, doğrudur, dendi.siz Fransız kapitalistini kabul etmişsiniz. Bu suretle kapital sizi esir etmiştir. Mademki sulh etmişsiniz bundan korkarız diyorlar. İngilizlerin Ruslar aleyhinde yaptıkları propaganda yüzünden Rusların nazarında şüpheli bulunuyoruz. Bunun delili nedir efendim? Bunun delili Rus kuvvetleri Batum ve Tiflis'e gelmiştir. Batum'da idarei örfiye ilân eylemiştir. İslâm cemiyetlerini hapse sokmuştur ve Batum'da bize gönderilen cephaneleri tutmuştur. Vaziyetimizi gül renginde görmemeliyiz. Ben nasıl uymuyorsam Heyeti Âliyeniz de vaziyeti layıkıyla görerek, şimdiye kadar olduğu gibi, vahdetini bütün dünyaya ispat etmelisiniz (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 520-521).

Lazistan milletvekili Osman Bey, aynı tarih ve sayılı ikinci celsede, Fevzi Paşa'nın anlattığı sorunlara ek olarak, Türk sınırlarına gelen tütün yüklü Rus kayıklarının ticaret yapmasının engellenmesini eleştirmiş, sorunun Ruslar tarafından ciddiye alındığına ve acilen çözülmesi gerektiğini söylemiştir.

....Paşa Hazretleri buyurdular ki, sansürü kaldırınız. Hâlbuki orduya karşı her vakit sansür vardır. Bolşeviklere verilen teminata mukabil acaba Bolşevikler neden kuşkuluyorlar. Fiili sahada görmüş oldukları şeylerden korkuyorlar. Bu sefer mezunen Lâzistan'da ve bütün sevahilde bulunduğum zaman gördüm ki, oralarda bir kargaşalıktır gidiyor. Bolşeviklerin tütün yüklü bir kayığı geliyor. Bunu sahile yanaştırmıyorlar. Tahtı tarassutta bulunduruyorlar. Birtakım suubetler çıkarıyorlar. Bütün eşyayı muayene ediyorlar. Hâlbuki gelen kayık içinde olan beş kişidir. Bomba olsa, patlasalar iki kişiyi yaralayamazlar. Dâhiliye Vekâletine yazılıyor. Hatta bu hususta Paşa Hazretlerinin de, Dâhiliye Vekâletinin de tamimleri vardır. Bu hep idaresizlikten ileri geliyor. Binaenaleyh demek ki, Türk Milletinin bize karşı bir kin ve gayızları vardır. Tatlı tatlı teminat veriyorlar. Fakat fiili sahada bizim bir tütün kayığımızın görmediği hakaret kalmıyor. Biz bir vakitler bilmeyerek hepimiz komünist olduk. Sonra bundan ürkerek o kadar antikomünist olduk ki komünistler bundan korkmaya başladı. Bu mıntakada mutlaka Meclisi Âliniz namına harekâtı teftiş edecek bir müfettiş lâzımdır. Bu suretle Rusya'daki cereyanları bertaraf etmiş oluruz, Rusya'dan gelen her adam buralarda incinmiştir. Bana bizzat söylediler. Dediler ki canım biz size silâh veriyoruz ve bütün mevcudiyetimizle yardım ediyoruz. Fakat siz bizim Trabzon'a filan çıkan adamımıza fenalık yapmışsınız, diyorlar. Bizim milletten komünistlik

lehinde söyleyen olamaz. Açık söylüyorum. Bugün orada da söyledim. Meselâ: Lâzistan ve Trabzon mıntakası ki en ziyade Rusya ile temas eden oralardır, buralar Bolşevikleri görmüşlerdir. Doktor diye bir adam prezante ediyorlar. Entarisi yok, iç gömleği... yok. Efendim bu darülfünundan mezun bir doktordur. Bir memleketin efkârı münevvere sahibi olan kimseleri, sahibi salâhiyet olan kimseleri inkılap neticesinde şu şekli iktisap ederse bu şeklin peşinden koşmak abdallıktır, cinnettir. Onun için o gibi adamların köylere girmesinde zarar yoktur. Rusya ile aramızdaki bu halin ıslahı çok lâzımdır. Şifahi teminat kâfi değildir. Fiiliyat sahasında pek mühim ıslahat yapılması lâzımdır (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 525-526).

Aydın milletvekili Mazhar Bey, 13 Kanunuevvel 1337'deki (13 Aralık 1921) ikinci celsede, 1920 Yılındaki Türk-Rus-Şark politikalarını eleştirmiştir. 3 Mayıs 1920'den, 8 Mart 1921'e kadar Dışişleri Bakanı olan, 1920 Yılında Rusya'ya giden ilk Heyetin başında bulunan ve daha sonra Londra Heyetinde yer alan Bekir Sami Bey'in yanlış dış politikaları yüzünden Sovyet Rusya ile ilişkilerinin ilerlemediğini söylemiştir. Mazhar Bey'e göre, Bekir Sami Bey Rus ve Şark siyaseti aleyhine çalışmış, İngilizlere ve Fransızlara karşı tavizler vermiştir. Ancak, Bekir Sami Bey, verdiği tavizlerin İngilizler tarafından Ruslara bildirileceğini öngörememiş ve RFSSC ile TBMM Hükümeti'nin arasının açılmasına neden olmuştur.

...Fakat pek iyi biliriz ki geçen sene altı yedi ay devam eden bir müddet zarfında Ruslarla, şark âlemi ile ufacık bir ışık göremeyecek kadar karanlık siyasetimiz cereyan etmiştir. Buradan Rusya'ya gönderdiğimiz heyetin başında bulunan adam, - ki Bekir Sami Beydir. - Rusya'da bizim şark siyasetimiz aleyhinde çalışmış. Batum ve Tiflis havalisinde bulunan ecnebilere bu fikrini beyan etmiş, uğradığı vilâyet merkezlerinde Rusya siyaseti aleyhinde bulunmuştur ve nihayet Londra'da en elim, en feci bir cinayeti irtikâp etmiştir. Zannetmeyiniz ki Londra'da yalnız yaptığı itilafnameyi kastediyorum. Londra'da az çok gizli kalmış ve belki de bizim için gizli kalmış ve Fransa ve İngilizlerce öyle bir şey yapmıştır ki açıktan açığa şarkın aleyhinde bir hareketi İngilizlere vadetmiştir ve bittabi bunu İngilizler mal bulmuş mağribi gibi zapt olunan ifadatını Ruslara vermiş ve o zamandan beridir ki Ruslar bize karşı daima şüpheli bir arkadaş vaziyetine girmiştir. Yoksa Fransızlarla yaptığımız itilafnameden münbais değildir. Bunun esasını pek eski zamanlarda aramak lâzımdır. Bu Bekir Sami Bey'in yaptığı fenalıktır. Zaman zaman hududa kadar gelmiş olan paralar geri dönmüştür. Bekir Sami Bey'in Rus siyaseti hakkında Londra'daki hareketi; orada Loidlorç (Lloyd George) ve Gürzonla iki buçuk saat kadar devam eden hafi müzakeratta bulunmuştur. O müzakerat esnasında siz Yunanlıların yerine bizi tutarsanız biz silâhlarımızı Şarka tevcih ederiz, demiştir. Resmî şekilde cereyan etmeyen bu sözü İngilizlerin kâtipleri tarafından Bekir Sami Bey'in malûmatı olmaksızın tamamen not edilmiştir ve kâtip tarafından ilân edilmiştir (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 537).

Fevzi Paşa (Çakmak) da, 14 Kanunuevvel 1337 tarihli (14 Aralık 1921) birinci celsedeki konuşmasında tıpkı Mazhar Bey gibi, Bekir Sami Bey'in, Sovyet Yönetimi ile ilişkilerin gelişmesini engellediğini ve Rusların, TBMM Hükümeti'ne şüphe ile yaklaşmasına neden olduğunu söylemiştir.

....Sonra efendim, bazı eşya, cephane vesaire gönderiyorlardı. Bunların daha başka vaidleri vardı, onları şimdilik leytelal ile vakit geçiriyorlar. Bizden iştibah ediyorlar. Bu iştibahlarından dolayı biz sebebiyet vermiş değiliz efendim. Bunlar diyor ki bizim siyaseti hariciyemiz karma karışıktır. Böyle yaptık, bu böyle değildir arkadaşlar. Heyeti Âliyeniz vekâlet ile müşerref olduğum zaman o vakit Celâleddin Arif Bey de dâhildi. İlk içtimada; ne yapacağız, şarka mı, garba mı teveccüh edelim dedik. Neticede şarka dedik, daima şarka dedik ve ondan sonra döndüğümüzü hiç bilmiyorum. Daima şarka dedik ve şark ile anlaşmağa çalıştık. Burada gösterdiğimiz samimiyetin tesiriyledir ki cephane ve para aldık. Şüphesiz bunları o zamandan itibaren İngilizlerin tesiri olduğuna en büyük delil. Bizim Bekir Sami Bey heyeti Londra'da bulunduğu sırada Ruslar bize silâh ve cephane gönderiyorlardı. Hatta diyebilirim ki efendiler, Moskova'da işte böyle vaziyetler ihdas ettiler. Yine bize karşı böyle şüpheli davrandılar. Hatta diyebilirim ki Moskova muahedenamesi de bizi kendilerine bend edecek bir şeydir (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 568).

3.5.2. Gizli celse zabıtları ve mecliste Mustafa Suphi tartışmaları

İkinci bölümde belirtildiği gibi, Mustafa Suphi'yi öldürenler ile ilgili üç olasılık bulunmaktadır. Bu olasılıklar; Mustafa Suphi'nin muhalif olması nedeniyle TBMM Hükümetince öldürülebileceği, İttihatçı karşıtı olması nedeniyle İttihatçılarca öldürülebileceği veya Sultan Galiyev'e yakınlığı nedeniyle RFSSC Hükümetince öldürülebileceği şeklindedir. Günümüzde kabul edilen hakim görüşe göre, Mustafa Suphi ve yoldaşlarını öldüren kişi, Enver Paşa'nın yakın adamlarından İttihatçı Kahya Yahya'dır. Ancak, Arslan'a göre, Kahya Yahya ve arkadaşları, Mustafa Kemal'in muhafız alayı komutanı Topal Osman ve arkadaşları tarafından 3 Temmuz 1922'de öldürülmüştür. Kahya Yahya cinayetini çözen Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey de yine Topal Osman tarafından öldürülmüştür. Daha sonra Topal Osman, 2 Nisan 1923'te, Mustafa Kemal'in koruması İsmail Hakkı (Tekçe) tarafından öldürülmüştür (Arslan, 2016, s. 237-238). Bu nedenle Mustafa Suphi cinayetini kimin işlediği konusu, günümüzde de belirsizliğini sürdürmektedir.

TBMM'deki tartışmalarda Türk Halk İştirakiyyun Fırkası'nın Müslümanlık ve komünizmin birbirini tamamladığı şeklindeki düşüncesi zengin-Müslüman milletvekillerinin tepkisi ile karşılaşmıştır. Erdem'e göre milletvekilleri, İslamiyet'in mülkiyet ve mirası kutsal kabul ettiği konusunda uzlaşmışlardır. Mustafa Kemal ise, Meclisteki konuşmasında, Mustafa Suphi ve arkadaşlarına yönelik komployu, Mustafa Suphi'yi "Erzurumluların hassasiyeti" olarak anlatmış, Kazım Paşa'nın (Karabekir) yaptıklarının arkasında durmuştur. Mustafa Kemal'e göre, Suphi babasının memur hayatı nedeniyle Erzurum'da yaşamış ve lise öğrenimi görmüştür. İttihatçı, şeriatçı ve Kemalistlerden oluşan güç birliği gerek Meclisteki gerekse Meclis dışındaki sol ve komünist göçleri yok etmek için birleşmiştir (Erdem, 2010, s. 252-253). Bu durum Gizli Celse zabıtlarında da kayıt altına alınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara)-Efendiler, vaktiyle Bakü'de Mustafa Suphi riyasetinde bir heyetin memlekete gelmek isteğinde bulduklarından, bunların

bir komünist fırkasına mensubiyetlerinden bizi haberdar etmişlerdi. Bu Mustafa Suphi 'nin ahlaki hakkında malumat sahibi olan birçok arkadaşımız var. Erzurum ahali muhteremesi bunu en yakından tanıyanlardır. Halbuki Mustafa Suphi son zamanlarda memleketimize gelmek üzere bulunuyordu. Bunlardan bir kısmını sahil tarikiyle göndermişler, kendisi de Kars üzerinden gelmek istiyordu. Bunu haber alan Erzurumlular böyle bir adamın memleket dahiline girmesinden son derece müteheyyiç (heyecanlı) olmuşlar ve memlekete sokulmaması için teşebbüsatta bulunmuşlar. Makamatı resmiyeye müracaat ettiler. Bu adam memleketimize girerse parçalarız...

Bir mebus - Aynı isabet olmuş Paşa Hazretleri.

...Hüseyin Avni Bey (Erzurum)-Şeyh Servet Efendi'nin burada birkaç defa söylediği uzun nutukları hep alkışladık. Bundan bir ders almamız. Ben dahi alkışladım. Fakat o sırada Erzurum'dan aldığım malumata nazaran anlamadığımız bir tufan geliyor, o tarafa doğru. Bu taraftaki akisler Alemler İslam geldi. Efendiler; Rusya'daki Bolşevizm, komünizm, hakiki Marksizm... Bunlar Azerbaycan'a geçmek istemiş. Demişler ki; bizim o Mustafa Suphi denilen adam gibi bir takım serseri insanlar, vatansız insanlar Azerbaycan'a dolmuş, Azerbaycan'da propaganda yapıyorlar, Türkiye'yi kurtarmak için... Şimdi efendim Rusya'dan bize bir hastalık olarak gelen... hem onu arz ediyorum size, hem Bolşevikliğin mahiyetini anlatıyorum... Bugün Yusuf Kemal Bey hocam da gitmişti ve bana demişti ki; ben komünistim, memleketin selametini bunda görüyorum. Şahitsiniz. Şeyh Servet Efendi meselesi değil ki bu. Bir kere hükümet müsaade etmiş, burada bir komünist partisi yapmıştır efendiler... Bu zannediyorum Hükümetin hal ve fasledeceği meseledir. Mustafa Suphi'yi... Tabiidir ki şahsı hakkında nasıl bir adam olursa olsun ona karışmam... Memleketimizden koğulmuş. Hüseyin Beyin de sınıf arkadaşı olsa gerek, bu sebeple kendileri daha iyi bilirler... o adamın bizim burada, birçok zevatı aliye ile temas ettiğine zahibim... Bize Rüşti Beyden, Kazım Paşadan mektup aldığını söylemişlerdir... Şark cephesini benden dinlemeyin, Şark cephesine bir heyet gönderiniz...

Mustafa Kemal Paşa (Ankara)-Binaenaleyh bendeniz tekrar ediyorum, milletimizin, devletimizin, Heyeti Aliyenizin Ruslarla olan münasabatu doğrudan doğruya iki müstakil devletin karşı karşıya olan ve her biri kendine ait olan gayelerini tamamen mahfuz bulundurmamak şartıyla, bugüne kadar böyle olduğu, bugünden sonra da böyle devam edeceğine şüphe etmeyiniz. Rus Bolşevik Hükümeti resmiyesi, ricali resmiyesinin bizim olan, bizim resmi ricatimizle olan temas ve münasebetlerinde Rusya dahilinde bu milletin soysuz, herhalde serser bir takım evlatları oralarda serseriliklerine devam etmişlerdir. İşte bu serseriler bir iş yapmak hülyasına kapılarak zahiren memleketimize ve milletimize nafi (faydalı) olmak için Türkiye Komünist Fırkası diye bir fırka teşkil etmişler ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır. Bunlar doğrudan doğruya bir hissi vatanperverane ile ve bir hissi hakiki milli ile değil, benim kanaatimce belki kendilerine para veren, kendilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için bir takım teşebbüsata serseriyanede bulunmuşlardır.Evet, komünizm içtimai bir meseledir. Bunun her türlü esasat ve hakayikini istenildiği gibi söylemekte beis yoktur. Yalnız maksadı teşebbüsü belli olmayan mahalli dahi istenildiği anda meçhul bulunan bir takım kimselerin komünizm namı altında, Bolşevizm namı altında teşkilat yapmasını katiyen menetmek istedik ve bu noktai nazardan Dahiliye Vekili bütün rüesayı memurini mülkiyeye dedi ki: Komünistim diyen

Hükümetçe resmen programı görülmüş ve mevcudiyeti resmen tasdik edilmiş cemiyete intisap edebilir. Fakat kendi kendine teşekkül eden fırkanın Hükümete verdiği teminat vardı ki, o dahi her önüne geleni teşkilata memur etmeyip, belki akli başında mukaddesatı milliyeyi, icabatı diniyeyi, şeraiti umumiyyeyi millet ve devleti müdrük insanlar ancak bu gayeyi milliyeye sadık kalmak şartıyla tenviri efkar edebilirlerdi ve ben eminim ki arkadaşlar, Rus Bolşevizm'inin yapmış olduğu tahribatı birçoklarımız daha iyi bilmektedirler.Mustafa Suphi geliyor. Bir defa Mustafa Suphi'yi herkesten evvel şark ta Hüseyin Avni Beyden evvel meydana çıkararak Kazım Karabekir Paşadır. Bu adamın memlekete girmesinin muzır olacağını takdir eden Kazım Karabekir Paşadır ve bunun memleket haricine, hudut haricine tardedilmesi lazım geleceğini bilen de Kazım Karabekir Paşadır. Bunun planını yapan da Karabekir Paşadır... Ve Kazım Paşa'nın komünistlerle temasta olanlara karşı komünist görünmesi vaki olabilir. Memleket ve millet için nafi (faydalı) bir maksadı siyasi temin etmek içindir. Hakikatte komünist ve Bolşevik olduğu için değildir (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 375-385).

Mustafa Kemal, 1920 Yılında RFSSC Devleti adına Ankara'ya gelen elçilik sekreteri Upmal ile görüşmesi sırasında Upmal'a, Mustafa Suphi hakkındaki düşüncelerini aktarmıştır.

Bolşevizm' e karşı hareketlerin kuvvetlenmekte olduğu bu son günlerde, her gün onlarca telgraf alıyorum, benim görüşümü soruyorlar. Mustafa Suphi Erzurum'a gelmişti. Suphi bir zamanlar Erzurum'da yaşamış ve orada ahlaksızlığıyla nam salmıştır. Erzurumlular gelişini haber alınca, onu tehdit etmeye başlamışlar ve protestolarını hükümete iletiler. Suphi'yi koruma altına almak zorunda kaldık ve yarın kendisi Rusya'ya gönderilecektir (Erdem, 2010, s. 252-256); (Perinçek, 2014, s. 271).

18-19 Şubat 1337 (1921) tarihli üçüncü celsede Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey ile İstanbul milletvekili ve Dışişleri Bakanı Doktor Ahmet Muhtar Bey arasında meclis kürsüsünde geçen konuşmada, Mustafa Suphi'nin Lenin'in çok yakınındaki bir kişi olduğundan söz edilmiştir. Hüseyin Avni Bey, Mustafa Suphi'nin ve Mustafa Suphi ile birlikte Rus hazinelerinin Türkiye'ye geleceğini söylemiştir.

....HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum)—Bir sualime müsaade buyurun. Mustafa Suphi, Lenin'in yâri vefakârı ve Rus hazinelerine konmuş bir devlet kuşudur.

AHMET MUHTAR BEY—Olabilir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla)—O adam oradan kalkmış, memleketimize doğru gelmiş ve komünist teşkilâtını yapmak için gelirken, katiyen emin olunuz ki pek çok servet de gelecektir. Çünkü bu zat, orada Türkiye namına seferberlik ilân etmiş ve bir de ufak mikyasta kuvvet hazırlamıştı. Bu adam huduttan girerken Kars'a geçip de, Hasankale'den Erzurum istasyonuna gelinceye kadar buna Hariciye Vekâleti Celilesi neden müsaade etti? Bu adam tebaamızdan olsa bile, son vaziyetini kendisini Erzurum ahali tarafından kovdurmuştur. Fakat birçok para ile gelmiş olabilir. Onun için müteyakkız olmalı idi.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla)—Malûmu âliniz hudutlarda bu gibi mesail ile uğraşmaya maddeten imkân yoktur. Hariciye bunları bilmez. Bir kere Mustafa Suphi'nin Lenin'in yâri vefakârı olması hakkındaki ifadatınızda katiyen yoktur ve olamaz. Emin olmalı ki Bolşevik cereyanı hakkında ve bilhassa Şark

memleketlerinde propaganda yapan adamlar hükûmeti merkeziyenin arzusu hilâfında hareket etmişlerdir ve ihtimal ki hariçten bulunan birçok kimseler bunu yaptırmak istemişlerdir (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.1, İ.1, s. 499).

Trabzon milletvekili ve Adliye Bakanı Hafız Mehmet Bey 18 Nisan 1337 (1921) tarihli ikinci celsede yaptığı konuşmada, Bakü Doğu Halkları Kongresi'nden söz ederek, Erzurum'da çıkmakta olan bir gazete aracılığıyla Erzurum'daki bilgilerin, Bakü konferansında bulunan Mustafa Suphi'ye ulaştırıldığını söylemiştir.

...HAFIZ MEHMET BEY-Efendiler cümlelennizin malûmudur ki bundan altı yedi ay evvel Şark milletleri kongresi akdedildi. Bu kongre aktedilinceye kadar Erzurum'da intişar etmekte olan bu gazete milliyetperverane makaleler yazıyordu. Bakü'de konferans devam ettiği müddetçe bunların Erzurum'dan aldıkları mektupları Mustafa Suphi'ye veriyorlardı, Mustafa Suphi Bey her akşam geliyordu. Bolşevik rüesası da oraya geliyordu. Onlara, teşkilâtımız budur, bakınız, emin olunuz diyorlar ve onlardan o sırada dört yüz bin altın istediler. Ankara, Erzurum, Eskişehir'deki teşkilâtı tevsi etmek ve Anadolu'ya göndermiş oldukları propagandacılara para göndermek için. Kongredeki bu mektuplardan birini Mustafa Suphi Bey bendenize göstermiş idi. İmzalarından emin idim ki menafü âliyei memleket noktasından düşünüyorlardı. Fakat Rusya ahvali siyasesini yazı ile yazıyorlardı. Bazılarının yazdıkları gibi para istemek zilletini kabul etmeleri tamamen, besbelli idi ki bunlar tamamen Bolşevik idi yahut ahlâksız adamlardı. Şark milletleri kongresinin içtimandan sonra Türkiye İştirakiyyun Kongresi Mustafa Suphi'nin riyaseti altında Rusya Bolşevikleri namına idarei kelâm eden efendiler Rusya ihtiyar komünistleridir. Diyorlar ki istediğiniz para hazırdır. Anadolu Hükümetini yıkmadıkça buna imkân yoktur. Evvelâ orduyu ihtilâl ettiriniz (TBMM GCZ, 2023, D.1, C.2, İ.2, s. 50).

3.6. Üçüncü Bölümün Özeti ve Genel Değerlendirmesi

HZ ile birlikte Birinci TBMM içerisinde beş komünist parti görülmüştür. Bu partiler; YOC, Resmi TKP, Gizli TKP, THİF ve HZ'dir. UKS'nin ilk komünist örgütlenmesi 1920 Mayıs'ında kurulan YOC'dur. YOC, Türkiye'nin yönetimini ele geçirmek için en çok mücadele eden ve Mustafa Kemal'in bilgisi dahilinde kurulan ilk komünist partidir.

YOC'un TBMM'deki uzantısı olan HZ, Yenigün gazetesinin 8 Eylül 1920'deki yazısıyla kurulmuş ve HZ'nin parti programı da aynı gazetede yayımlanmıştır. Toprak üzerindeki özel mülkiyete karşı olan HZ, eğitim ve sağlığın ücretsiz olmasını, eğitim-sağlık harcamalarını devletin karşılamasını ve Halk Mahkemeleri'nin kurulmasını öngörmüştür.

Türk Heyeti, Mustafa Kemal'in emriyle Rusya'ya gönderilmiştir. Kastamonu milletvekili Yusuf Kemal Bey'in 16 Ekim 1920 tarihli TBMM GCZ'de deklare ettiği gibi bu süreçte, Türk Heyeti, RFSSC yetkililerince karşılanmamış, ikili ilişkiler askıya alınmış ve daha sonra Türkiye'den toprak talep edilmiştir. RFSSC'nin toprak talebi; Mustafa Kemal'in, komünizme yönelik bakış açısını olumsuz anlamda değiştirmiştir. Bu bağlamda TBMM Hükümeti, Türkiye'deki komünist örgütlere operasyon düzenlemiş ve örgütlerin faaliyetlerini durdurmuştur. Ayrıca,

Nazım Bey İçişleri Bakanlığı'ndan istifa etmiş, YOC kapanma süresine girmiş ve HZ zayıflamıştır. YOC'un kapanmasının ardından, Resmi TKF ve THİF kurulmuştur. RFSSC ile ilişkilerin tamamen bozulmaması için, 18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal'in emri ve yakın arkadaşlarının katılımı ile Resmi TKF kurulmuş, Parti Genel Sekreterliğine de Hakkı Behiç getirilmiştir.

Gizli TKF, 1920 Yılı yaz aylarında, Rusya'dan gelen komünistlerin çabalarıyla kurulmuştur. Fırka'ya, Nazım Bey ile birlikte HZ içerisinde görev yapan bazı milletvekilleri de katılmıştır. Partinin; politikalarını yansıtan yirmi beş maddelik "Genel Nizamnamesi" ve "14 Temmuz 1920 tarihli Beyanname"si bulunmaktadır.

THİF, 7 Aralık 1920'de kurulmuştur. Eylül 1920'den sonra, komünistlere ve komünist örgütlere yönelik artan baskılara rağmen çalışmalarına devam etmiş, "Komünizm ve Kadınlar" ve "İslam ve Komünizm" konularında konferanslar düzenlemiştir. TBMM Hükümeti, 27 Ocak 1921'de Londra Konferansı'na davet edilmiş; davet üzerine TBMM, 1 Şubat 1921'de Tokat milletvekili Nazım Bey'in dokunulmazlığını kaldırmıştır. Mustafa Kemal, komünizmden kurtulabilmek ve komünist milletvekillerini bertaraf edebilmek için, muhafazakar milletvekilleri ile birlikte hareket etmiş; Nazım Bey'e THİF'i kapatmasını ve kapatma kararını gazetede yayımlatmasını söylemiştir. Rus temsilcisi Upmal, bu süreçte pasif davranmış ve sorunları Üçüncü Enternasyonal'a geç bildirmiştir. Upmal'dan sağlıklı istihbarat alamayan Komintern ise, Türkiye ile ilgili gelişmelere sessiz kalmıştır. RFSSC istihbaratının ve Komintern'in stratejik hataları nedeniyle; TBMM Hükümeti; yönünü Batı'ya çevirmiş, Londra Konferansı'na katılabilmek için, Upmal'ı sınır dışı etmiş, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesine göz yummuş, THİF milletvekillerini cezalandırmış ve hapse atmıştır.

Tokat milletvekili Nazım Bey, komünizmi Birinci TBMM'de cesurca savunabilen önemli bir figürdür. Cami Bey ve Hakkı Behiç'ten sonraki, üçüncü, komünist İçişleri Bakanıdır. Bolşevizm ile İslamiyet'in ortak yönleri olduğundan söz etmiş, YOC'un Genel Sekreterliği'ni ve kuruculuğunu yapmıştır. Mustafa Kemal tarafından Sivas Kongresi'ne davet edilmiş; Mustafa Kemal'in muhalefetine rağmen, Refet Paşa (Bele)'ya karşı İçişleri Bakanı adayı olmuş ve seçimi kazanmıştır. Bu yüzden, YOC kapatılmış ve Mustafa Kemal ile Nazım Bey'in arası açılmıştır. TBMM Hükümeti, 1921 Yılı Ocak ayından itibaren komünistlere yönelik operasyon düzenlemiştir. Mustafa Kemal, 1 Şubat 1921 tarihli TBMM Gizli Oturumunda, Nazım Bey'i emperyalist devletlerin ajanı olduğu gerekçesiyle, İçişleri Bakanlığı görevinden aldığını söylemiştir. Nazım Bey, 21 Mart 1921 tarihli savunmasında, suçlamaları reddetmiş, "Şark Politikası"ndan yana olduğunu, İngiliz casusu olmadığını, Bolşevizm ile ilgili çalışmaları Mustafa Kemal'in bilgisi dahilinde yaptığını belirtmiştir. Bundan sonraki süreçte, Nazım Bey'in milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmış, dosya İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmiş, Mustafa Kemal ve Yunus Nadi'nin etkili ifadeleriyle Nazım Bey ceza almıştır. Böylece Nazım Bey, TBMM'de dokunulmazlığı kaldırılarak yargılanan ve hapis cezası alan ilk milletvekili olmuştur. 27 Mart 1921'de dokunulmazlığı kaldırılan Nazım Bey, 12 Nisan 1921'de

tutuklanmış ve 9 (10) Mayıs 1921’de on beş yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Ancak, dört buçuk ay cezaevinde kalmış ve TBMM tarafından çıkarılan “Af Yasası” ile serbest bırakılmıştır.

Afyon milletvekili Mehmet Şükrü Bey, YOC’a katılmamakla birlikte HZ ve THİF’e üye olmuş, her iki partide de kurucu üyelik yapmıştır. “İkaz” ve “Öğüt” gazetelerinde yazılar yazan Mehmet Şükrü Bey, komünizme yönelik davalardan ceza almamış; ancak, 1 Mayıs 1922’de ajan olduğu gerekçesiyle THİF’ten uzaklaştırılmıştır.

Bursa milletvekili Şeyh Servet Efendi, Nazım Bey ile birlikte THİF’in kuruluşunda görev almıştır. Diyarbakır İstiklal Mahkemesi üyeliğine seçilen Şeyh Servet Efendi, görev yeri güzergahı üzerindeki camilerde, komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle hakkında inceleme başlatılmış ve meclis gizli oturumunda alınan kararlar, görevinden alınmıştır. Komünistlere yönelik yargılamalar kapsamında ifade veren Şeyh Servet Efendi, ifade sonrası suçsuz bulunarak serbest bırakılmış ve Birinci TBMM’deki milletvekilliği görevine devam etmiştir.

İyi derecede Fransızca bilen Denizli milletvekili Hakkı Behiç, Jön Türk Hareketi içerisinde gelmiştir. Kadın haklarına ve kız çocuklarının eğitimine büyük önem vermiştir. Çeşitli şehirlerde tahrirat memurluğu ve müdürlüğü ile vali yardımcılığı, vali vekilliği görevlerinde bulunmuştur. Mustafa Kemal ile yakın bir dostluğu vardır. Sivas Kongresi’ne Denizli delegesi olarak katılmıştır. Sivas Kongresi Temsil Heyeti ile 27 Aralık 1919’da Ankara’ya gelen Temsil Heyeti üyeleri arasında yer almıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’ne Denizli milletvekili olarak seçilmiş; fakat, İstanbul’a gitmemiştir. Birinci TBMM’de de Denizli milletvekilliğini temsil etmiştir. Yürütme organında; Muvakkat İcra Encümeni Riyaseti’ne, İcra Vekilleri Heyeti’ne ve Layiha Encümeni’ne üye olarak seçilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti’nde önce Maliye Bakanı, daha sonra da İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Sağlık sorunları nedeniyle, yaklaşık iki ay yürüttüğü İçişleri Bakanlığı görevinden ayrılmıştır. İki buçuk ay sürdürdüğü Maliye Bakanlığı görevi sırasında, YOC’un genel sekreterliğini de yürütmüştür. Batı yerine Doğu’ya yönelmeyi savunmuştur. Resmi TKF’nin genel sekreterliğini de yapan Hakkı Behiç, Resmi TKF kapatıldıktan sonra, Mustafa Kemal’in tüm ısrarlarına rağmen siyasete bir daha geri dönmemiştir.

İTC, Selanik’te kurulmuş, İkinci Meşrutiyet ilan edilene kadar Sırp, Bulgar, Ermeni, Yahudi gibi azınlıklarla iş birliği halinde olmuştur. 23 Ocak 1913’teki Bab-a Ali Baskını’ndan sonra iktidara gelmiş ve 14 Ekim 1918’de Talat Paşa Hükümeti’nin istifası ile yönetimi bırakmıştır. Hükümetin istifası ile, İTC’nin en önemli paşalarından Enver Paşa’nın Dışişleri Bakanlığı görevi de sona ermiş ve 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanması ile yurt dışına (Almanya) kaçmıştır. Lenin’in daveti üzerine Berlin’den Rusya’ya geçmiştir. Pan-Türkizm, Pan-İslamizm, sosyal demokrasi gibi siyasi fikirleri yakından takip etmiş, İkinci Enternasyonal’in Stochholm Kongresi’ne üye göndermiştir. İTC ve Enver Paşa, RFSSC ile görüşmüş ve İngiliz emperyalizmine karşı anlaşmaya çalışmıştır. Yapılan görüşmeler

sırasında her iki taraf da birbirinin gizli amaçları olduğunu fark etmiştir. Enver Paşa'nın amacı; Alman subayları ile olan ikili ilişkilerine, Türk-İslam Dünyasındaki nüfuzunu ve RFSSC'nin yardımını eklemek ve İngiliz emperyalizmine karşı savaşıdır. RFSSC'nin amacı ise, Enver Paşa'nın Türk ve İslam Dünyası üzerinde var olan nüfuzundan yararlanmak ve bu şekilde Orta Asya Türk Devletleri'ni kontrol etmek, olası Enver Paşa-TBMM Hükümeti çatışmasından yararlanmak ve Moskova güdümlü bir Türk Şuralar Hükümeti kurmaktır.

Türkiye için arayış içerisinde olan Mustafa Kemal, 1919-1920 Yıllarında komünizme sempati ile yaklaşmıştır. Ancak, Bolşevizmin herhangi bir ilerleme kaydetmemesi; Bolşeviklerin, Moskova ve Kars Anlaşmaları ile Kars, Ardahan gibi Türk şehirlerini Ermenilere verme isteği gibi nedenlerle, RFSSC'nin güven vermemesi üzerine, Mustafa Kemal, Bolşevizmden ve sosyalizmden uzaklaşmıştır. Birinci TBMM Döneminde, sosyalistlere yönelik, gerek meclis içinde diğer milletvekilleri tarafından, gerekse meclis dışında TBMM Hükümeti tarafından sözlü saldırılar yapılmıştır. Bu süreçte, meclis dışındaki sosyalistler baskı görmüş ve göz hapsinde tutulmuş; meclis içindeki sosyalist milletvekilleri ise, İstiklal Mahkemeleri tarafından sorgulanmış, yargılanmış ve hapis cezası alarak susturulmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı Devleti'nde sosyalizm, İkinci Meşrutiyet'e kadar olan dönemde; daha çok Ermeni, Rum, Yahudi ve Bulgar azınlıklar arasında görülmüştür. Türk ve Müslüman halk, İkinci Meşrutiyet öncesinde sosyalizme ilgi göstermemiştir. Türk ve Müslüman halkın sosyalizme olan ilgisi, ancak İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra artmış ve sosyalizm tartışmaları, İslamiyet-Sosyalizm karşılaştırması ile başlamıştır. 1909-1939 Yılları arasında yürürlükte bulunan "Ta'til-i Eşgal Kanunu" ile, yeni sendika kurulması yasaklanırken, işçi hareketlerinin gelişmesine de izin verilmemiştir. Fakat, tüm engellemelere rağmen Müslüman halkın sosyalizme olan ilgisi artarak devam etmiştir. Müslüman halkın katılımının en fazla görüldüğü sosyalist siyasi parti, OSF'dir. Osmanlı Devleti'nde sosyalizme olan ilginin artmasıyla birlikte, İTP, bütün sosyalist örgütleri kapatmıştır. Türkiye Komünist Hareketi, 1916-1917 Yıllarında; Almanya, Fransa, Rusya ve İsviçre gibi Türkiye dışındaki ülkelerde; 1919 Yılında ise Türkiye'de başlamıştır.

Türk Devrimi'nin kurucu lideri Mustafa Kemal'in, birbirini tamamlayan ve birbiriyle bağlantılı altı temel ilkesi vardır ve bu ilkeler onu Türkiye'de ve dünyada başat aktör yapmıştır. Mustafa Kemal; saltanatın yerine cumhuriyeti kurarak, oligarşik rejimi yok etmiş; din ve vicdan özgürlüğünü benimseyerek halifeliğin yerine laikliği getirmiş; kurduğu rejimin, kendi diyalektiğini kendisinin sağlaması için sürekli reformlar öngörmüş ve inkılapçılık ilkesini kabul etmiştir. Milleti; dil, din, kültür gibi subjektif ölçütleri temel alarak milliyetçilik temelinde birleştirmiştir. Belli bir sınıfı veya zümreyi değil; halkın tümünü, esas değer olarak görmüş; eşitliği, halkçılığı hedeflemiştir. Devletçilik ilkesiyle, girişimci sayısı ve sermaye miktarı yetersizliği nedeniyle, özel girişimin yerine getirmesi gereken ticaret ve sanayi üretimini devlet eliyle yürütmüştür. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde kapitalist-liberal ekonomik politikaları benimsemiş olsa da, 1933-1938 döneminden itibaren komünist ekonomik modele özgü kalkınma planları uygulamıştır.

Birinci TBMM, 1920'den günümüze gelen tüm meclisler içerisinde en çok sosyalist milletvekilinin bulunduğu ve sosyalizm ile ilgili tartışmaların en yoğun yaşandığı Türkiye Meclisi'dir. Bu tezde, meclis tutanakları, açık ve gizli celse zabıtları; milletvekilleri ve diğer tanıkların anıları incelenmiş, Birinci TBMM'de, sosyalizme ve sosyalist milletvekillerine yönelik, çeşitli saldırılar düzenlendiği, sosyalist milletvekillerinin baskı altında tutulduğu, sindirildiği, Birinci TBMM sonrası diğer meclislerde bulunmalarının engellendiği sonucuna ulaşılmıştır. Hakim paradigmaya uymayan sosyalistlere ve sosyalist milletvekillerine yönelik 1920'lerde başlayan engelleme ve saldırılar, bir süreç şeklinde ilerlemekte, günümüzde de devam etmektedir.

Tanzimat Fermanı ile başlayan Türk Aydınlanma Hareketi; Genç Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilerlemiş ve İttihatçı gelenekten gelen Mustafa Kemal ile en üst seviyeye ulaşmıştır. Tezde, Türk Siyasal Hayatında sosyalizmin gelişimini izlemek için, Birinci

TBMM'deki sosyalizm tartışmalarına odaklanılmıştır. Bu kapsamda, hazırlanan tezde; Mustafa Kemal komünist miydi? Komünizmden etkilendi mi? TBMM Hükümeti Eskişehir-Kütahya Muharebelerinden sonra, Sakarya Meydan Muharebesi'ni de kaybetseydi Enver Paşa UKS'nin başına geçecek miydi? Sovyet Yönetimi, neden Enver Paşa'yı destekledi? İtilaf Devletleri, neden Enver Paşa'nın değil de Mustafa Kemal'in kazanmasını istedi? Mustafa Suphi kimler tarafından, hangi gerekçeyle ve nasıl öldürüldü? Mustafa Kemal'in, Mustafa Suphi cinayeti ile ilgili herhangi bir bağlantısı var mıydı? Sorularına yanıt aranmıştır.

“Birinci TBMM'de Sosyalizm Tartışmaları” konulu tez çalışmasının amacı; Türk Siyasal Hayatında sosyalizmi, Türk sosyalizminin temellerini, sosyalist oluşumları ve sosyalist milletvekillerini; meclis dışında sosyalizme yön veren önemli kişileri; “Birinci Meclis” dönemini temel alarak anlamak ve sosyalizmin Türkiye’de nasıl şekillendiğini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla, “nitel” araştırma yöntemi ve “veri çeşitlemesi” tekniği kullanılarak yapılan araştırma-inceleme sonrası elde edilen verilerde; giriş bölümünde iddia edilen hipotezlere karşılık şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Tezdeki Hipotezler;

1- Bolşevik Devrimi ile yükselen sosyalist düşünce, Birinci TBMM'nin düşünsel arka planında yer almaktadır. Öyleyse, Bolşevik Devrimin gerçekleşmesi, düşünsel anlamda Türk Devrimi'nin gerçekleşmesini ve sosyalizmin Türkiye'ye yerleşmesini sağlayacaktır.

Birinci TBMM, Bolşevik Devrimi'nin yapıldığı ve etkilerini Rusya dışında da göstermeye başladığı bir dönemde açılmış ve Bolşevik Devrimi'nden etkilenmiştir. Mustafa Suphi, Ethem Nejat, İştirakçi Hilmi, Dr. Şefik Hüsnü, Baytar Salih (Hacıoğlu), Ziyetullah Nevşirvanov, Sultan Galiyev, Mollanur Vadidov gibi Türk Komünizminin öncü figürleri, sosyalizmin (komünizm) Türkiye'ye yerleşmesi için çalışmışlar, ancak başarılı olamamışlardır. Bu başarısızlıkta, RFSSC'nin çok büyük etkisi vardır. Çünkü RFSSC, Türk UKS yönetimine Mustafa Kemal yerine Enver Paşa'yı getirmek istemiştir. Ayrıca, RFSSC, bir taraftan Türkiye’de komünizmi yaymaya çalışırken, diğer taraftan bu eylemleri gerçekleştirecek Türk Devrimcilerine sahip çıkmamış, onları yüzüstü bırakmıştır. Mustafa Suphi'nin öldürülmesine, Nazım (Resmor) Bey'in bakanlıktan alınmasına, yargılanmasına ve ceza almasına sessiz kalmıştır.

2-Bolşeviklerin TBMM Hükümetine silah ve mühimmat yardımı ile mali yardım yapması, emperyalist devletlere karşı UKS'nin kazanılmasını sağlayacaktır.

Ermeni sorunu yüzünden, TMMM Hükümeti ile RFSSC arasında gerginlik yaşanmış; fakat, daha sonra iki hükümet, birlikte dostluk antlaşması imzalamıştır. İmzalanan dostluk antlaşması uyarınca RFSSC, TBMM Hükümeti'ne, başta altın olmak üzere silah ve mühimmat yardımı yapmıştır. RFSSC, 1921 Mart'ına kadar, taahhüt ettiği yardımın bir kısmını yerine getirse de, TBMM Hükümeti'yle yardım konusunda herhangi bir antlaşma imzalamamıştır.

Bolşevikler, TBMM Hükümeti'ne yapılacak yardım karşılığında, Türkiye'de komünist bir parti kurulması yönünde herhangi bir talepte bulunmamıştır. Bu yüzden, Resmi TKP'nin Rusya'dan yardım almak için kurulduğu iddiaları doğru değildir. Çünkü, RFSSC, Türkiye'ye şartsız yardımda bulunacağını, ancak yardım miktarının sınırlı olacağını daha önce açıklamıştır. Bakü'de bulunan Türk yetkililer, Rusların şartsız yardımla ilgili kararını TBMM Hükümeti'ne bildirmiş; bunun üzerine Mustafa Kemal de, konuyla ilgili TBMM'de yaptığı konuşmada Rusların herhangi bir şart olmadan Türkiye'ye yardım yapacağını söylemiştir.

3-Birinci TBMM, Türkiye'nin en orijinal meclisidir ve sosyalist milletvekillerinin en fazla bulunduğu meclistir. Fakat, sosyalist milletvekillerine yönelik baskı vardır. Öyleyse, Birinci TBMM'de sosyalist milletvekillerine yönelik baskılar artarsa, sonraki dönem TBMM'lerindeki sosyalist milletvekili sayısı azalacaktır.

Birinci TBMM içerisinde, Tokat milletvekili Nazım Bey komünist mücadelenin önemli bir figürüdür. YOC'un Genel Sekreterliğini ve kuruculuğunu yapan Nazım Bey, Bolşevizm ile İslamiyet'in ortak yönleri üzerine yoğunlaşmıştır. Mustafa Kemal, TBMM Gizli Oturumunda, emperyalist devletlerin ajanı olarak nitelendirdiği Nazım Bey'i daha sonra İçişleri Bakanlığı görevinden almıştır. TBMM Hükümeti, 1921 Yılı Ocak ayı ile birlikte sosyalistlere operasyon düzenlemiş ve sosyalistlerin birçoğunu tutuklamıştır. Nazım Bey de bu kapsamda yargılanmıştır. Yargılanma sonrası gelişen süreçte, dokunulmazlığı kaldırılan Nazım Bey, on beş yıl kürek cezasına mahkum edilmiş; ancak, dört buçuk ay cezaevinde kaldıktan sonra, TBMM tarafından çıkarılan "Af Yasası" ile serbest bırakılmıştır.

Birinci TBMM döneminde, 1921 Yılı Ocak-Eylül ayları arasında sosyalistlere nefes aldırılmamış, sosyalistlerin her türlü eylem, örgütlenme ve propaganda faaliyetleri yasaklanmıştır. THİF, 1922 Yılı Mart-Eylül ayları arasında Nazım Bey'in özverili çalışmalarıyla tekrar canlanmıştır. Fakat, Birinci TBMM, bu çalışmalar nedeniyle, Nazım Bey'in milletvekilliği yapmasını engellemiştir. Tüm yaşananlara rağmen, RFSSC elçiliği, Nazım Bey'e ve diğer komünistlere destek olmamıştır. Artan baskılar nedeniyle iyice yalnızlaşan Nazım Bey, Birinci TBMM döneminden sonra milletvekili olmamıştır.

Afyon milletvekili Mehmet Şükrü, YOC'a katılmamakla birlikte HZ ve THİF'e üye olmuş, her iki komünist partide de kurucu üyelik yapmıştır. "İkaz" ve "Öğüt" gazetelerinde yazılar yazan Mehmet Şükrü Bey, komünizme yönelik davalardan ceza almamış; ancak, ajan olduğu gerekçesiyle THİF'ten uzaklaştırılmıştır. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı iken, TBMM çalışmaları sırasında Mustafa Kemal ile görüş ayrılığı yaşayan, daha sonra onu tek adamlıkla suçlayan ve TCF'nin Afyon'da örgütlenmesine yardım eden Mehmet Şükrü Bey, muhalif duruşu nedeniyle bir daha TBMM içerisinde yer almamıştır.

Bursa milletvekili Şeyh Servet, Nazım Bey ile birlikte THİF'in kuruluş sürecinde görev almıştır. Diyarbakır İstiklal Mahkemesi üyeliğine seçilen Şeyh Servet, görev yerine giderken, gidiş güzergahı üzerinde bulunan camilerde, komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle soruşturma geçirmiş ve meclis gizli oturumunda görevinden alınmıştır. Sosyalistlere yönelik

yargılamalar sırasında ifade vermiş, suçsuz bulunarak serbest bırakılmış ve milletvekilliğine geri dönmüştür. Fakat, Birinci TBMM döneminden sonra milletvekili olmamıştır.

Denizli milletvekili ve Mustafa Kemal'in yakın dostu Hakkı Behiç, Sivas Kongresi Temsil Heyeti ve Ankara Temsil Heyeti üyeliği yapmıştır. Muvakkat İcra Encümeni Riyaseti, İcra Vekilleri Heyeti ve Layiha Encümeni gibi yürütme organlarına üye olarak seçilmiştir. Maliye Bakanı ve İçişleri Bakanı olarak da görev yapan Hakkı Behiç, sağlık sorunları nedeniyle İçişleri Bakanlığı'ndan ayrılmıştır. Maliye Bakanı iken, YOC'un Genel Sekreterliği görevini yürütmüş, Avrupa yerine Asya'ya yönelme düşüncesini savunmuştur. Resmi TKF'nin genel sekreterliğini de yapan Hakkı Behiç, fırka kapatıldıktan sonra, Mustafa Kemal'in tüm ısrarlarına rağmen siyasete geri dönmemiştir.

4-UKS'nin kazanılacağına ilişkin inancın artmasıyla birlikte Mustafa Kemal'in, Bolşeviklerle ve Bolşevizm'le olan ilişkisi azalacak; Bolşeviklerle ilişki azaldığında, Türkiye'deki komünistlere yönelik baskılar artacaktır.

Mustafa Kemal; 1919-1920 Yılları arasında, irdelediği ve sempatiyle yaklaştığı sosyalizmden (komünizm), Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılmasının ardından uzaklaşmıştır. Çünkü; Bolşevizm (komünizm), kurulduğu günden itibaren somut bir ilerleme kaydedememiş ve Mustafa Kemal'e güven vermemiştir. Bolşevikler, Mustafa Kemal'e karşı Enver Paşa'yı ve Mustafa Suphi'yi desteklemiş; Mustafa Kemal'i bertaraf etmeye çalışmıştır. Ayrıca; YOC, THİF gibi partilerin muhalif tutumları, Birinci İnönü Savaşı sonrası İtilaf Devletleri'nin TBMM'ye karşı ılımlı yaklaşımı ve TBMM Hükümeti'nin Londra Konferansı'na davet edilmesi gibi etkenler Mustafa Kemal'in komünizmden uzaklaşmasına neden olmuştur.

Eylül 1920'den sonra, sosyalist örgütlenmelere karşı artan baskılara rağmen, THİF, çalışmalarına devam etmiş, "Komünizm ve Kadınlar" ve "İslam ve Komünizm" konularında konferanslar düzenlemiştir. Mustafa Kemal, komünizmden kurtulabilmek için, muhafazakar milletvekilleri ile birlikte hareket etmiş; Nazım Bey'e, THİF'i kapatmasını ve kapatma kararını gazetede yayımlatmasını söylemiştir. Bu süreçte Rus temsilcisi Upmal, Türkiye gündemini doğru tahlil edememiş, pasif davranmış ve sorunları Üçüncü Enternasyonal'a geç iletmıştır. Komintern ise, Türkiye ile ilgili gelişmelere sessiz kalmıştır. RFSSC'nin ve Komüntern'in yaptığı hatalar nedeniyle, TBMM Hükümeti, yönünü Batı'ya çevirmiştir. Londra Konferansı'na katılabilmek için; Tokat milletvekili Nazım Bey'in dokunulmazlığı kaldırılmış, Upmal sınır dışı edilmiş, Mustafa Suphi ve arkadaşları öldürülmüş, THİF milletvekilleri ceza almış ve hapse gönderilmiştir.

Birinci TBMM Dönemindeki baskıdan; meclis içindeki sosyalist milletvekilleriyle birlikte, meclis dışındaki bilim adamı, aydın, şair ve yazar tüm sosyalistler etkilenmiştir. "Emperyalistlerin güdümüne girmediği müddetçe" Kemalizm'i destekleyeceğini, söyleyen aydınlar, Türkiye'deki sınıf mücadelesinin, İngiliz ve Alman sermayesiyle beslenen muhalefet ile, Kemalistler arasında yaşandığını söylemişler; ancak, artan baskılar karşısında, TBMM Hükümetini tek adam tarafından yönetilen bir diktatörlük olarak nitelemişler; Kemalizmin,

emperyalizmin güdümüne girdiğini ve ilerici özelliğini yitirdiğini belirtmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'yi sosyo-ekonomik olarak etkilemiş, insanların açlığa ve yoksulluğa karşı tepki göstermesine neden olmuştur. Halkın, açlığa ve yoksulluğa tepki göstermesi, hükümetin, Birinci TBMM sonrasında da, sosyalistlere yönelik baskıcı tutumunu sürdürmesine yol açmış, Türkiye'nin birçok kentinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında sosyalistlere yönelik tutuklamalar, sosyalizmin üniversite öğrencilerine yayılmasını sağlamıştır. Fakat, bu yön değişikliği, yeni tutuklamaları ve hapisleri beraberinde getirmiştir.

5-TBMM Hükümeti, UKS'de başarılı olursa, İTP ve Enver Paşa, UKS yönetiminin başında olamayacaktır.

Enver Paşa, İngiliz emperyalizmine karşı ittifak yapmak için RFSSC yetkilileriyle görüşmüş ve anlaşmaya varmıştır. Enver Paşa'nın görüşmelerdeki amacı; Alman subayları ile olan ikili ilişkilerine, Türk-İslam Dünyasındaki nüfuzunu ve Rusya'nın gücünü ekleyerek, İngiliz emperyalizmine karşı savaşmaktır. RFSSC'nin amacı ise, Enver Paşa'nın Türk ve İslam ülkeleri üzerindeki nüfuzundan yararlanarak, Orta Asya Türk Devletlerini kontrol etmek, ayrıca Enver Paşa'ya askeri yardımda bulunarak TKP üyelerini Anadolu'ya geçirmek, Enver Paşa ile TBMM Hükümeti arasında çıkacak olası çatışmadan yararlanmak ve Moskova güdümlü Türk Şuralar Hükümeti'ni kurmaktır. Ancak, iki taraf da çok iyi plan yapmalarına rağmen, Mustafa Kemal'i ve TBMM'yi hesaba katmadıkları için planlarında başarılı olamamışlardır.

1913 Yılındaki Babıali Baskını ile illegal yollardan Osmanlı devlet yönetimini ele geçiren, 1914 Yılı genel seçimleri ile de, yasal olarak iktidara gelen İTP, iktidara gelmeden önce; sosyalist olmadığı gibi, sosyalizme karşı da değildir. Fakat İTP, 1917 Yılında Osmanlı Mebusan Meclisi'nde yapılan tartışmalardan sonra, sosyalizmin ülke için uygun bir rejim olmadığı şeklinde karar almıştır. Bu karara dayanarak, Osmanlı Sosyalist Fırkası'na karşı baskı uygulamış; sosyalist dergi, gazete ve fikir kulüplerini kapatmış, sendikalaşmayı engellemiştir. Ancak, İTP içerisinde farklı düşünen Sadrazam ve İçişleri Bakanı Talat Paşa ile birlikte, bir kısım düşünür, yazar ve bürokrat, devlet sosyalizminden yana tavır almışlardır.

Osmanlı Devleti'nin gözde paşalarından Enver Paşa, sarayın damadı olmanın da sağladığı avantajla, devlet içerisinde çok hızlı ilerlemiş, genç yaşta orgeneral, genelkurmay başkanı ve harbiye nazırı olmuştur. Fakat, genç yaşta bu kadar hızlı ilerlemenin yüklediği ağırlığı kaldıramamış ve Osmanlı Devleti'ni 1. Dünya Savaşı'na sokmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi üzerine yurt dışına kaçan Enver Paşa, Almanlarla ve Ruslarla görüşerek, Mustafa Kemal'in yerine Türk UKS'sinin başına geçmek için anlaşmıştır. Geçmişte olağanüstü başarıları bulunan Enver Paşa, kendisi gibi yüzlerce İTP'li, Mustafa Kemal ile yol yürütmesine rağmen; Mustafa Kemal'in yanında yer almamıştır. Kişisel çıkarlarının önüne geçemeyen ve opürtünizme yenilen Enver Paşa, Mustafa Kemal'i devirmek ve UKS'nin başına geçmek için her yolu denemiş; ancak başarılı olamamıştır.

Enver Paşa'yı, Mustafa Kemal'in alternatifi olarak düşünen RFSSC yetkilileri, Bakü Doğu Halkları Kurultayıyla başlayan süreçte, Enver Paşa ile özel olarak ilgilenmişlerdir. RFSSC, TKS'ye rahat müdahale edebilmek amacıyla, mücadelenin başına Enver Paşa'yı getirmek istemiştir. Anadolu coğrafyasına hâkim olmak isteyen RFSSC'nin, mücadelenin başına Enver Paşa'yı getirmesinin ilk nedeni, çevre ülke olan Türkiye'yi Bolşevikleştirerek, Batılı emperyalist devletlere karşı üs yapmak; ikinci nedeni ise, Enver Paşa'nın Türk ve İslam dünyasındaki nüfuzundan yararlanarak Orta Asya Türk Devletleri üzerinde RFSSC hegemonyası kurmaktır.

6-Bolşeviklerin, TBMM Hükümeti'ne koşulsuz destek vermesi, bu bağlamda aynı ve nakti yardım yapması, Mustafa Kemal'in ve TBMM'nin komünizme yönelmesini engelleyecektir.

Sovyet Yönetimi, anti-emperyalist olarak nitelediği Türk Devrimi'ne koşulsuz ve geri ödemesiz belli bir miktar mali yardımda bulunacağını açıklamıştır. Bu açıklama, TBMM Hükümeti'nin ve Mustafa Kemal'in elini güçlendirirken, Türk komünistlerini zor durumda bırakmıştır. 1921 Yılı Mart ayından itibaren Türkiye'deki komünistlere yönelik baskı, sindirme ve yıldırma politikaları hız kazanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi Resmi TKP, Rusya'dan yardım almak için kurulmamıştır. Çünkü, RFSSC, şartsız yardım yapılacağını ve yardım miktarının sınırlı olacağını Türkiye'ye daha önce bildirmiştir.

UKS sırasında, Mustafa Kemal ile birlikte yol yürüdüktan sonra muhalefete geçen UKS kahramanlarından bir kısmı, geçmişte Mustafa Kemal'in komünist olduğunu ve ülkeyi komünizm tehlikesinden kendilerinin kurtardığını belirtmişlerdir. Mustafa Kemal, UKS'nin başladığı günlerde komünizme ilgi duymuştur. Ancak, 1920 Yılından itibaren RFSSC'ye ve komünizme kuşkuyla yaklaşmıştır. Çünkü, komünist parti ve örgütler, 1920 sonrasında TBMM Hükümeti için tehdit oluşturmuştur. RFSSC, Türkiye'ye ait bazı toprakları Ermenilere vermeye, Mustafa Suphi ve arkadaşları aracılığıyla Türkiye'ye komünizmi yerleştirmeye kalkışmıştır. Fakat, Mustafa Kemal, Rus dayatmasını kabul etmemiş ve Rusya'da bile uygulanamayan, güven sorunu yaşayan bir komünizmi, Türkiye'den uzak tutmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal ayrıca, komünizmin RFSSC'de uygulanabilirliğinin tartışmalı olduğunu, Türkiye'nin sosyo-ekonomik durumuna, dini ve manevi değerlerine uygun olmayan bir rejimin Türkiye'ye getirilemeyeceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal, komünist değildir ve komünizmden çok uzaktır. Çünkü, onun amacı; bir ulusu kurtarmak, bağımsız hale getirmektir. Mustafa Kemal, sınıf oluşumuna karşıdır ve sınıf savaşına dayalı bir devlet kurma amacı yoktur. Geçmişte komünizme ilgi duymuştur. Ancak, daha sonra bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Mustafa Kemal'in düşüncesinin değişmesinde, RFSSC'nin; Türk topraklarına yönelik işgalci tutumları ile akılcı olmayan ve güven vermeyen stratejik tutumları belirleyici olmuştur.

Bakü Birinci Türk Komünistleri Kongresi kararı gereğince Türkiye'ye gelen Mustafa Suphi ve TKP üyesi 14 kişi, 28-29 Ocak 1921'de Trabzon'da öldürülmüştür. Mustafa Suphi cinayetinin

ardından yüzyılı aşkın bir süre geçmesine rağmen, olay tam olarak aydınlatılmamıştır. Eldeki veriler, cinayetin Enver Paşa'nın adamı İttihatçı Kahya Yahya ve ekibi tarafından işlendiğini göstermektedir. Cinayeti işleyen Kahya Yahya, 3 Temmuz 1922'de Mustafa Kemal'in Muhafız Alay Komutanı Topal Osman tarafından öldürüldükten sonra, Kahya Yahya'yı öldürenleri ve cinayetlerin gizli yönlerini bilen Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey de Topal Osman tarafından öldürülmüştür. Topal Osman ise 2 Nisan 1923'de, Mustafa Kemal'in koruması İsmail Hakkı Tekçe tarafından öldürülmüş ve cinayetler sağlıklı bir şekilde çözülemeden dosya kapatılmıştır. Mustafa Kemal'in, Mustafa Suphi Cinayeti ile ilgili ihmali vardır. Ancak, iddia ve ithamlara rağmen, bugüne kadar, cinayeti Mustafa Kemal'in işlettiğine dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır.

Mustafa Kemal, 1920'li yıllarda, tek adamdır; muhalefetin, çalışmalarını engellemesi nedeniyle, başta Selamet-i Umumiye Komitesi aracılığıyla olmak üzere, muhalefeti susturmuş; sosyalist muhalefete baskı uygulamıştır. Ancak, tüm bunları ulusal bağımsızlığı temel alan anti-emperyalist bir devrimi gerçekleştirmek ve bu devrim sonucunda hakimiyetin kaynağını millete dayandırmak için yapmıştır. Mustafa Kemal, hiçbir etnik kesime, sınıfa veya zümreye iktidarı bırakmamıştır. Türkiye'de, Türk insanına en uygun olacağını düşündüğü rejimi ve o rejimin unsurlarını, yalnızca halk adına, yerleştirmeye çalışmıştır.

Birinci TBMM Döneminde; sosyalizme, sosyalist milletvekillerine ve gıyabında Mustafa Suphi'ye hakaret edilmiştir. Özellikle muhafazakar milletvekilleri; sosyalist milletvekilleri meclisten uzaklaştırıldıktan sonra, sosyalizme ve sosyalist milletvekillerine hakaret ve küfür etmişlerdir. Meclis Başkanı Mustafa Kemal, olaylara tepkisiz kalmış; tepkisizlik, muhafazakar milletvekillerini daha da cesaretlendirmiştir. Bu dönemde en çok baskı gören ve hakarete uğrayan milletvekilleri Tokat milletvekili Nazım Bey ve Bursa milletvekili Şeyh Servet Efendi'dir. Birinci TBMM döneminde, baskıya ve hakarete uğrayarak meclisten uzaklaşan sosyalist milletvekilleri, ilerleyen dönemlerde bir daha milletvekili olmamışlardır. Birinci TBMM'den başlayarak, kendisinden farklı düşünenleri dışlama ve yok etme düşüncesi günümüzde de devam etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de; düşünmekten, konuşmaktan ve tartışmaktan korkmamak, şiddetten uzaklaşmak ve çoğulcu demokrasiye yönelmek şarttır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, E. (Der.) (1985). Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Adıvar, H. E. (2007). Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları, İstanbul: Can Yayınları
- Afacan, M. (2021). Hemşerimiz Şeyh Servet Efendi, Erişim Tarihi: 16.12.2023. <https://www.kastamonu-gazetesi.com.tr/hemserimiz-seyh-servet-efendi/>
- Akal, E. (2006). Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm, İstanbul: TÜSTAV Yayınları
- Akal, E. (2007). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol Rusya'da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye'ye Etkileri/Yansımaları, İstanbul: İletişim Yayınları
- Akal, E. (2013). Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri, İstanbul: İletişim Yayınları
- Akandere, O. (2008). İdama Mahkum Edilen Bir Hükümet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkarılan İdam Kararları, Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, 2, 185-241
- Akbulut, E. (2010). Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Akbulut, E. ve Tunçay M. (2007). Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923), İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları
- Akın, R. (2023). 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Türk Kamu Hukukundaki Yeri, Ankara: TBMM Basımevi
- Akşin, S. (1997). Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi-2, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Altıntaş, A. (1995). Milli Mücadele'de Yeşil Ordu Cemiyeti ve Siyasi Kökenleri, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Türkiye Cumhuriyeti Tarih Ana Bilim Dalı
- Aralov, S. İ. (2007). Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923, (Çev. Hasan Ali Ediz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Arıkan, M. (t. y.). Anadolu'da Yenigün Gazetesi, Erişim Tarihi: 04.03.2023. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadoluda-yenigun-gazetesi/>
- Arıkoğlu, D. (1961). Hatıralarım, İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası
- Arslan, B. (2016). II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet (1908-1923), Tarihsel, İdeolojik ve Olgusal Bir Karşılaştırma, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Doktora Programı
- Aslan, Y. (1997). Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türkiye Komünistlerinin Rusya'da Teşkilatlanması (1918-1921), Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Aslan, Y. (2001). TBMM Hükümeti Kuruluşu Evreleri Yetki Ve Sorumluluğu, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Atasever, A. (2010). Milli Mücadele Döneminde Sosyalizm, YL Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD Din Sosyolojisi Bölümü
- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, (2006 a). Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV Açıklamalı Dizin İle, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi

- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, (2006 b). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III Açıklamalı Dizin İle, Ankara: Divan Yayıncılık Ltd. Şti.
- Atatürk, M. K. (2015). Nutuk, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Avcıoğlu, D. (1978). Milli Kurtuluş Tarihi İkinci Kitap 1838'den 1995'e, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Aydemir, Ş. S. (1972). Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa Üçüncü Cilt (Son) (1914-1922), İstanbul: Remzi Kitabevi
- Aydemir, Ş. S. (1975). Tek Adam 2. Cilt: Mustafa Kemal (1919-1922), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1995). Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa Birinci Cilt (1860-1908), İstanbul: Remzi Kitabevi
- Aziz, R. (2009). Mustafa Suphi'ler, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları
- Bardakçı, M. (2015). Enver, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Baskett B. Ö. ve Baykan A. (2015). Geçmiş Unutturulan Adam, İstanbul: Doğan Kitap
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fon: DH. MKT, Kutu: 2896, Gömlek: 75, Sıra: 1
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fon: DH. MKT, Kutu: 2903, Gömlek: 15, Sıra:2
- Bayraktar, M. Ç. (2004), 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Dağılma Süreci, YL Tezi, Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
- Benningesen, A. ve Quelquejay, C. (2005). Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanlar, Ankara: Kesit Tanıtım Ltd. Şti.
- Bora, T. (2017). Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İstanbul: İletişim Yayınları
- Budak, M. (2020). Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması İle İlgili Tartışmalar, Tarih, (71), 445-472
- Can, O. (2021). 1921 Anayasası'nın 100. Yılı: Bir İstisnai Başarı ve Dramatik Başarısızlık Hikayesi, Anayasa Yargısı, 38 (1), 127-170
- Cebesoy, A. F. (1953). Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul: Vatan Neşriyatı
- Cebesoy, A. F. (2002). Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922), İstanbul: Temel Yayınları
- Cerrahoğlu, A. (1975). Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İstanbul: May Yayınları
- Çavdar, T. (1999). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, Ankara: İmge Kitabevi
- Çeçen, A. (1981). Atatürk ve Cumhuriyet, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Çelebi, E. (2021). 1921 Anayasası'nın Uygulanmasına ilişkin Değerlendirme ve Tespitler, Belge, (22), 75-93
- Demirel, A. (2003). Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup, İstanbul: İletişim Yayınları
- Eraslan, Z. (2022). 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Makaleler: 1921 İkili İktidar Dönemi Anayasası Olarak Teşkilat-ı Esasiye Kanununun (1921 Anayasası'nın) Düşünsel Temellerine Bakış, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları
- Erdem, Ö. (2006). Sultan Galiyev Bütün Eserleri, İstanbul: İleri Yayınları
- Erdem, H. (2010). Mustafa Suphi, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Erdem, H. (2012). Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi, İstanbul: Sel Yayıncılık

Erkek, M. S. (2009). II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Öğretmenliği Programı

Eski Eserler, (t.y.). Abdullah Servet Efendi, Erişim Tarihi: 16.12.2023. [https://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/3315/Abdullah-Servet-Efendi-\(Akdag\).asp?LID=TR&ID=3315](https://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/3315/Abdullah-Servet-Efendi-(Akdag).asp?LID=TR&ID=3315)

Feyizoğlu, T. (2007). Türk Ocağı'ndan Türk Komünist Partisi'ne Mustafa Suphi, İstanbul: Ozan Yayıncılık

Galiyev, S. ve Gürses, H. B. (1998). Sosyalist Turan ve Doğu Birliği, (Çev. Sabri Gürses), İstanbul: Doğu Kitabevi

Geçer, K. T. (1993). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde İkinci Grup Muhalefeti, Yayımlanmamış YL Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı

Gelenek, (2016). Kendi Sözleriyle Mustafa Suphi, (129), Erişim Tarihi: 20.03.2024. <https://gelenek.org/kendi-sozleriyle-mustafa-suphi/>

Genya, V. (1945). Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25 nci Yıl Dönümünü Anış, Ankara: TBMM Basımevi

Goloğlu, M. (2006). Milli Mücadele Tarihi-IV Cumhuriyete Doğru (1921-1922), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Goloğlu, M. (2010). Milli Mücadele Tarihi-III Üçüncü Meşrutiyet 1920 Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Gülcan, Y. (1999). Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946), Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı.

Günel, V. A. ve Çelen, G. (2022). Turancı ve Sosyalist: Sultan Galiyev'in Turan Sosyalist Devleti Tasarısının İncelenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 27(1), 83-97

Güneş, İ. (2009). Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Güngör, B. (2023). Milli Uyanışın Anlatıları Yahut Ethem Nejat'ın Dergilerde Kalmış Hikayeleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, (34), 22-48

Gürel, B. ve Nacar C. (2007). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol-Şefik Hüsnü, İstanbul: İletişim Yayınları

Hablemitoğlu, N. (2006). Milli Mücadele'de Yeşil Ordu Cemiyeti, İstanbul: Bir Harf Yayınları

Hikmet A., Emre A. C., Kip K., Nevşirvanova C. S. ve Nevşirvanov Z. (2006). Milli Azadlık Savaşı Anıları, (Der. Erden Akbulut), İstanbul: TÜSTAV Yayınları

İleri, R. N. (1994), Atatürk ve Komünizm, İstanbul: Sarmal Yayınevi

İnan, A. (1982). Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

İnönü, İ. (1998), İsmet İnönü'nün Hatıraları: Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı

Karabekir, K. (2008). İstiklal Harbimiz (2.Cilt), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Kaynak Yayınları, (1999). Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakü 1920 (Belgeler), İstanbul: Kaynak Yayınları

- Kubalı, H. N. (1971). Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, İstanbul: Kurtulmuş Matbaası
- Küçük, M. (2002). Birinci TBMM'nin Açılışı ve Anlamı Türkler Cilt 16: Cumhuriyet, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, (16), 15-27
- Milli Savunma Bakanlığı, (1957). Harp Tarihi Vesikaları, Erişim Tarihi: 15.02.2023. https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/askeritariharsiv/ATBD_22.pdf
- Muhammedi, R. (1993). Sırat Köprüsü Sultan Galiyev, (Akt. Mustafa Öner), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı
- Mumcu, U. (1991). Öncesiyle ve Sonrasıyla Şeyh Sait Ayaklanması, Cumhuriyet, (02 Haziran)
- Nesimi, A. (1979). Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler Birinci Cilt 1909-1949, İstanbul: Promete Yayınları
- Neziroğlu, İ., Yılmaz, T. ve Efe, G. E. (2014). Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 1 (TBMM Hükümetleri Dönemi), Ankara: TBMM Basımevi.
- Nur, A. (2022). Hakkı Behiç Bayiç'in Hayatı ve Siyasi Kişiliği, YL Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih ABD Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı
- Okyar, O. (2017). Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Ortak, Ş. (t. y.). İcra Vekilleri Heyeti, Erişim Tarihi: 10.05.2024. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/icra-vekilleri-heyeti/?pdf=3589>
- Özalp, K. (1988). Milli Mücadele-I (1919-1922), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özbudun, E. (1985). TBMM Hükümeti'nin Hukuki Niteliği, Atatürk Araştırma Merkezi, 1(2), 475-504
- Özbudun, E. (2018). Anayasa Hukuku, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları
- Özkan, M. A. (2019). Milli Mücadele Döneminde Çıkan İç İsyanlar ve Bu İsyanlarda Çerkez Ethem'in Rolü, YL Tezi, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2019
- Perinçek, M. (2014). Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Reyhan, H. (2010). Doğunun Büyük Devrimcileri Mollanur Vahidov ve Sultan Galiyev, Ankara: Alter Yayıncılık
- Sadi, K. (1994) Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Sayılgan, A. (1968). Solun 94 Yılı 1871-1965, Ankara: Mars Matbaacılık
- Sayılgan, A. (2009). Türkiye'de Sol Hareketler, İstanbul: Doğu Kütüphanesi
- Selek, S. (1987). Anadolu İhtilali Cilt 1-2, İstanbul: KASTAŞ A.Ş.
- Selvi, H. ve Cırık, B. (2020). Milli Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı
- Şahin, M. H. (2005). Paramiliter Osmanlı Genç Dernekleri ve Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası, Bilgi ve Bellek: İstanbul Bilgi Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Çalışmaları, (4) Yaz, 113-133
- Şimşir, B. N. (1989). İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922, Ankara: Bilgi Yayınevi
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (GCZ), (2023). I. Cilt, 24 Nisan 1336 (1920) – 21 Şubat 1336 (1921), Ankara: TBMM Basımevi.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (GCZ), (2023). II. Cilt, 17 Mart 1337 (1921) – 25 Şubat 1337 (1922), Ankara: TBMM Basımevi

- TBMM Gizli Celse Zabıtları (GCZ), (2023). III. Cilt, 6 Mart 1338 (1922) – 27 Şubat 1338 (1923), Ankara: TBMM Basımevi
- TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), (t. y.). Devre 1, Cilt 1, İçtima 18, 19.05.1336 (1920). Erişim Tarihi: 20.03.2023. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001018.pdf>
- TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), (t. y.). Devre 1, Cilt 28, İçtima 17, 3.4.1339 (1923). Erişim Tarihi: 25.03.2023. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c028/tbmm01028017.pdf>
- Tekin, Y. (2002). Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket "İştirak Çevresi"nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF, 57 (04), 171-184
- Tevetoğlu, F. (1967). Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960, Ankara: Ayyıldız Matbaası
- Tevetoğlu, F. (2020). Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Toprak, Z. (1979). İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri, Boğaziçi Üniversitesi Beşeri Bilimler, 7, 95-113
- Toprak, Z. (1996). Türkiye'de İlk İş Kanunu Teklifi: Amele'nin Suret-i İstihdamına Dair Kanun Teklifi (1911), Toplumsal Tarih, 6 (32), 6-10
- Torun, A. T. (2014). Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basından İzlenimler: İşçi Hareketleri ve Sorunlarına Dair Notlar, Erciyes İletişim Dergisi "akademia", 3(4), 42-64
- Tunaya, T. Z. (1960). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İstanbul: Yedigün Matbaası
- Tunaya, T. Z. (1988). Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt: I İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları
- Tunaya, T. Z. (1989). Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt: III İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları
- Tuncer, R. (2010). Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Son Döneminden TBMM 1. Dönemine Katılan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi, YL Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
- Tunç, S. (1992). Milli Mücadele (1919-1923)'de İç İsyenlar, YL Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
- Tunçay, M. (1978). Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Tunçay, M. (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Tursun, H. ve Moldabaeva, D. (2014). Enver Paşa'nın Orta Asya'daki Milli Mücadeleye Verdiği Desteğin Moskova Arşivlerinde Belgelemesi, Bilig, (68), 231-242
- Ulu, Y. S. (2019). Türkçü ve Eğitimci Bir Aydın Ethem Nejat'ın Bilinmeyen Öyküleri Üzerine, Uluslararası Sosyal Araştırmalar, 12(67), 151-163
- Üçüncü, U. (2010). Koçzade Mehmet Şükrü Bey ve Fikir Hayatı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, (186), 201-221
- Ülker, E. (2020). "Kemalist Komünistler" İşgal İstanbul'unda Ankara'ya Bağlı Bir Sol Eğilim, Toplumsal Tarih, 2020(319), 52-57
- Ümitli, K. (1988). Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi Cilt: 6, İstanbul: İletişim Yayınları
- Ünsal, S. (2011). İkazcı Mehmet Şükrü Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e, Ankara: Dipnot Yayınları

Wikipedia, (t. y.). Nazım Resmor, Erişim Tarihi: 27.11.2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Naz%C4%B1m_Resmor

Yalçın, S. (1995). Dahiliye Vekili Nazım Bey'in İstifası Meselesi, Atatürk Araştırma Merkezi, 11 (32), 405-416

Yamaç, M. (2020). Türkiye Devleti'nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler, 22(TBMM'nin 100.Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı), 204-220.

Yardımcı, M. (2020). İlk TBMM Binası ve Sinop Vekili Mehmet Şerif Bey'in Meclis Faaliyetleri, Türk Dünyası Araştırmaları, 126 (240), 199-210

Yenigün (2000). Bakü 1920 Birinci Doğu Hakları Kurultayı Belgeleri I, (Haz. Nurer Uğurlu), İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı ve Yayıncılık A.Ş.

Yılmaz, M. (1987). Milli Mücadelede Yeşil Ordu, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

Yılmaz, Y. (2019). Enver Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Yıllarındaki İslami Sol Fikri, Erişim Tarihi: 24.03.2024. <https://www.utkugazetesi.net/?Syf=22&Mkl=1097536>

Yüzgeç, A. D. (2006). Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923), YL Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı

Zeki, O. (2018). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bağımsız Mebuslar ve Yasama Çalışmaları (1920-1923), YL Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

